

UUSI VAPAAVALTIO MUSTIEN
MAANOSASSA.

KIRJOITTANUT

HENRY M. STANLEY.

Suomentanut

JYRY. [= S. K. Wyyryläinen]

Kartoilla ja kuvilla kaunistettu.

1 osa.

PORVOOSSA.
WERNER SÖDERSTRÖM,

Kustantaja.

1887

K O N G O

JESI TAPALAITIO SESTEN

VALTIOSSA

KIRJASTO

HENRY W. STABLETT

200000000

L Y R Y

Kirjasto ja sen hoito

1. osaa

PORVOSSA

PORVOSSA 1887.

G. L. SÖDERSTRÖM'IN KIRJAPAINOSSA.

Sisälllys.

I.	Kongon vanhin historia	siv.	1.
II.	Kongo-maan valtiollinen historia	”	8.
III.	Seuraukset matkasta „Mustien maanosan läpi“	”	16.
IV.	Kansainkeskinen afrikkalainen yhdistys	”	27.
V.	Matka Kongolle	”	47.
VI.	Banana-Point	”	57.
VII.	Valtavaa Kongoa ylöspäin	”	71.
VIII.	Kongoa ylöspäin: Bomasta Viviin	”	93.
IX.	Vivin aseman perustaminen: työkertomus	”	114.
X.	Vivistä Isangilaan, tiedusteluretki	”	133.
XI.	Vivistä Isangilaan: tienteko	”	161.
XII.	Vivistä Isangilaan: tienteko (Jatkoa)	”	179.
XIII.	Putousten seuduilla: Manjangaan	”	196.
XIV.	Kuumetauti Manjangassa	”	217.
XV.	Tiedustelumatka Stanley-Pooliin	”	224.
XVI.	Mtomon päämies Ngaljema	”	240.
XVII.	Uudisasunto Stanley-Poolissa	”	248.
XVIII.	Leopoldvillen perustaminen	”	270.
XIX.	Leopoldvillen perustaminen (Jatkoa)	”	279.
XX.	Kongoa ylöspäin Leopold II:sen järvelle	”	303.
XXI.	Leopold II:sen järven löytö	”	322.
XXII.	Palaus Eurooppaan	”	349.
XXIII.	Asiain laita Kongolla.	”	360.
XXIV.	Stanley-Pooliin	”	364.
XXV.	Boloboan	”	384.

Kaksi karttaa.

Luettelo ensimmäisen osan kuvista
eri lehdillä:

1.	Belgian kuningas, Leopold II.	siv.	1.
2.	Kansainkeskisen retkikunnan venelaivasto Bana- na Point'in luona, lähellä hollantilaisten varas- topaikkaa	:	64.
3.	Näkö jokea alaspäin Boman luota englantilaisten varastopaikan takaa	:	72.
4.	Osa Bomaa, vastapäätä Mbomaa	:	85.
5.	Albert kävi kaksinreisoin raadon selkään, voidak- sensa kirjoittaa papallensa ratsastaneensa hip- popotamoksella	:	92.
6.	Pääkortteeri. Vivin asema ja Castle Hill	:	106.
7.	Vivin asema sisäpuolelta	:	126.
8.	Yellalan putous länsirannalta katsoen	:	166.
9.	Nouseminen jyrkkää vierua ylöspäin Mpagassan solatietä myöten	:	172.
10.	Nouseminen Nyongenän Hill'ille	:	186.
11.	Ngoma Point, suuren ajotien tultua valmiksi	:	192.
12.	Soudi-raukan kohtalo	:	204.
13.	Hyvästijättö	:	218.
14.	Manyangan aseman ylängöllä — näkö jokea alaspäin	:	224.
15.	Leiri korvessa Mpalanga- ja Lulu-jokien välillä	:	257.
16.	Kaikki läsnäolevat alkuasukajet, ystävät sekä vi- holliset, joutuivat vallan hämmennyksiin	:	268.
17.	Leopoldville ja Kintamo	:	307.
18.	Leopoldville, huhtikuussa 1882	:	329.
19.	Mfiniä ylöspäin Leopold II:sen järvelle	:	309.
20.	„Vielä silmäys: Se on aivan tapamaisillaan hä- net kiinni: mutta nyt — ah Gott! hyppää hän veneestä jokeen.“	:	343.
21.	Leopold II:sen järven pää	:	346.
22.	Länsirannikon alkuasukajamia Vivi plazalla	:	368.
23.	Meno Mpalanga-joen yli	:	372.
24.	Naisia torilla; sillä ennenkuin Leopoldville voi saada kaupungin nimen, pitää sillä olla tori	:	380.

Alkulause.

Joku viisas englantilainen on sanonut, että puhtaat vaikuttimet ja jalot tarkoitukset pahalainen useammin sotkee Donquixotimaisuuden syytöksellä kuin millään muulla epäiltäväksi tekevällä ja ehkäsevällä korulauseella. Vuonna 1878 se sana viskattiin minulle monta kertaa vasten silmiä, varsinkin Manchesterista. Jos minä esitelmässä tai kirjeessä kuvailin järkevästi Afrikassa suunnitun yrityksen luultavaa menestystä, niin Manchesterin sanomain toimittajat ja kauppiaat melkein lakkaamatta minua pilkkasivat „Uneksijaksi“ tai „seikkailunhaluiseksi sanomakirjailijaksi“ taikkapa vain tuommoiseksi „palstantäytteen kyhääjäksi“. En minä noita sanoja vihaa, vaan surkuttelen kyllä niiden väärinkäyttöä. Sillä juuri tuo moite, että minun yrityseni muka on pelkkää Donquixotimaisuutta, on monta jaloa Manchesterin miestä estänyt tutkimasta uusien kauppapaikkain edullisuutta ja vallan väärin vahvistanut heidän etuluulojansa Afrikkaa ja siellä toimitettavia yrityksiä vastaan.

12 p. marrask. 1877 julaistiin „Daily Telegraph“-lehdessä seuraavat minun lähettämäni sanat, jotka ainakin näyttävät minun oman mielipiteeni kannan: „Minä olen vakuutettu, että tämän mahtavan vesiväylän asia tulee aikaa myöten valtioasiaksi. Tähän asti ei kuitenkaan ole mikään Europan valta näyttänyt toteen tarkastusoikeutansa. Portukali sitä vaatii, koska se on löytänyt Kongon suun; vaan suurvallat, Englanti, Amerikka ja Ranska, eivät rupea sitä Portukalille tunnustamaan. Ell'en pelkäisi

pitkän kirjeen laimentavan teidän mieltymystänne Afrikkaa ja tätä suurenmoista jokea kohtaan, niin voisin luetella hyvin tukevia perusteita siitä, että sen tärkeän asian pikainen selvitys olisi valtiollinen teko. Minä voisin teille todistaa, että se valta, jonka hallussa Kongo on, saa koskien ylitsekin haltuunsa kaiken kaupan koko joen suunnattomalta alueelta. Tämä joki on nyt ja vast'edas suurena kauppaputkenä läntiseen Keski-Afrikkaan.“

Lausuipa myöskin Gambetta, suuri ranskalainen valtiomies, heinäk. 1878 ennustuksen, joka sittemmin on toteutunut:

„Te olette levittäneet tiedon valoa maahan, jota niin sopivasti olette sanoneet ja kuvailleet mustaihoisten maanosaksi. Te olette avanneet meille uuden manteren ja samalla niin suuresti virkistäneet tieteellisiä ja ihmisystävällisiä yrityksiä, että se on perinpohjaisesti vaikuttava maailman edistykseen. Eikä se näy ainoastaan yksityishenkilöiden toimista ja käytöksestä. Teidän työnne on vaikuttanut hallituksiin, joita todellakin on varsin vaikea saada liikkeelle, ja se virkeys, joka teidän vaikutuksenne niissä alkoi, on minun luullakseni vuosi vuodelta yhä kasvava.“

Kansainkeskisen yhdistyksen ohella, jonka vaikutuksesta näissä nidoksissa puhutaan, ovat englantilaiset uudestakastajat kuljettaneet rauhan lippua pitkin Kongoa aina päiväntasaajan yläpuolelle asti. Amerikkalaiset uudestakastajat, jotka rupesivat jatkamaan Livingstonen-Kongon-lähetystöiden alkamaa työtä, ovat myöskin tehneet sivistystyötä englantilaisten veljiensä rinnalla. Lontoon- ja kirkko-lähetysseurat ovat pystyttäneet kristyt lippunsa Viktorian- ja Tanganjika-järven rannoille. Afrikan meriseura ja Skotlannin vapaa kirkko tekevät uut-terasti työtä Njassa-järven rannoilla ja tunkeutuvat Tanganjika-järvelle päin. Serpa Pinto ja Wissmann kulkivat poikki Afrikan; Ivens ja Capello ovat Angolan itäpuolella tehneet tärkeitä matkoja. Herra de Brazza on Ranskalle hankkinut länsiafrikkalaisen valtakunnan. Saksa on ryhtynyt siirtomaisiin yrityksiin ja anastanut Lounais-Afrikassa koko maan Kap Friosta aina Britannian eteläafrikkalaisiin alueihin asti, Kamerun-alueen ja hedelmällisen

maakunnan Itä-Afrikassa. Italia on omistanut jonkun maa-kaistaleen Punaisenmeren rannalla; Suurbritannia Nigerjoen suiston, ja Portukalilla on nyt Afrikassa maata koko 700,000 neliöpeninkulmaa. Niinpä on Gambettan lausuma vakuutus toteutunut.

Eikä kuitenkaan ole vielä saavuttu loppuun. Pian saadaan kyllä kuulla uusia suurenmoisia, peruuttamattomia tosiasioita. Se vaikutin, joka pani Europan liikkeelle, on vielä vireillä. Tämä kirja sitä enemmän vilkastuttaa kuin tukeuttaa. Tämä on painettu jo yhdeksällä eri kielellä; yritteliäisyyden ja toimeliaisuuden kuvailu on toivoakseni saava montakin Europan 325 miljoonasta asujamesta liikkeelle ja toimimaan.

Maailma on jo kylliksi kuullut ämmäinlorua „hirvitävistä ilmasta“, „Donquixotimaisuudesta“ ja muista sellaisista pelkurien ja heikkojen raukkain mielikuvitelmistä. Satoja Europan kokemattomia nuorukaisia on lähetetty aina tuon „murhaavaisen manteren sydänmaihin asti, ja mitä etemmäksi sisämaahan heidät lähetettiin, sitä terveemmiksi he tulivat ruumiiltaan. Nyt ei tarvitse kuunnella, mitä omista lörpötyksistään hyötyvät kauppiaat, itsekkäät sanomalehti-kirjailijat, ahdasmieliset, vaan vaatavaiset kauppamiehet tai virasta erotetut asiamiehet puhuvat Afrikan ilman vaarallisuudesta. Me olemme sitä kuusi vuotta perinpohjin kokeneet. Kongon alueella, vaikka se vielä onkin niin vaillinaisessa kunnossa kuin nyt, on ainoastaan puoli sen verta tauteja kuin Arkansasin rotkoissa, jonka valtion asukasluku on kuitenkin 25 viime vuoden kuluessa kasvanut kaksinkertaiseksi.

Vaikka hartaasti haluankin Afrikkaa hyödyttää, en sitä tahdo kuitenkaan tehdä vastoin totuutta. Minä olen kuullut perustettavan seuroja sekä Länsi- että Itä-Afrikkaa varten. Mitä Länsi-Afrikkaan koskee, täytyy minun sanoa, että melkein jok'ainoa kelvollinen paikka, joka vain on näyttänyt korvaavan kulungit, on jo omistettu. Rannikko onkin täällä ainoastaan kapea kaistale. Kuanzan, Kongon, Tshiloangon, Kuilun, Ogowen, Munin, Kamerunin, Öllyjoen, Nigerin, Roquellen, Gambian ja Senegalin suiden varsilla on jo kauppatoimistoja ja niiden väliset rannikot ovat jotenkin täynnä kauppasiirtoloita. Enkä

minä tiedä siellä ainoatakaan kauppiasta, joka tarvitsisi apua Afrikan tuotteiden ostoon. Kongon varrella on suuri hollantilainen yhtiö, kauppahuoneet Hatton ja Cookson sekä Daumas, Beraud ja Kump., jotka ovat kulkeneet aina koskien alle asti. Nigerin varrelle on asettunut Kansallinen Afrikan yhtiö. Uudet yhtiöt joutuisivat ihan varmasti pahaan pulaan ja rahalliseen tappioon, jos koettaisivat ruveta maksamaan Afrikan tuotteista enemmän, kuin se yhtiö maksaa.

Itärannalla on hyvin vähä tilaa eurollaiselle, hänen kun on vaikea kilpailla vähään tyytyväin arabialaisten, hindulaisten ja banjanilaisten kanssa, vaikkapa koettaisikin olla kuinka säästäväinen ja toimielias hyvänsä.

Niinpä jäävät kauppiaille käytettäväksi ainoastaan suurien jokien alueet; tärkeimmät niistä ovat Kongon, Niilin, Nigerin ja Sharin vesistöt. Mutta niihin tarvitaan rautateitä, ennenkuin niiden latvapuolelta saadaan merenrantaan yhdistetyksi. Ennen niiden rakentamista ei ole mitään hyötyä oletuksesta, että ehkä voidaan saada aikaan hyödyttävä kauppa. Kaupan arvo niillä joenvarsilla jotka rautateillä saataisiin avatuksi, näkyy paraiten seuraavista suunnitteluista:

	Rautatietä Engl. penink.	Joenvartta Engl. penink.
Kongolla, Vivistä Stanley-Pooliin . . .	147	10,800
Niilillä, Suakimista Berberiin . . .	280	5,600
Nigerillä, Rabban yläpuolelta Komnaan	250	4,400
Sharilla ja Tshad-järvellä, Ribagosta		
Mogoloon	150	1,800
Yhteensä	827	22,600

Rakennus-pääoma, arviolta 4,000 punnan mukaan Engl. peninkulmalta, jolloin tietysti luen kaikki kulungit, sekä työpalkat että kiskot ja vaunut, yhteen summaan, tulisi eri radoilta seuraavaksi:

Kongolla, rautatie ja höyrylaivat	600,000	puntaa.
Niilillä, " " "	1,160,000	"
Niggerillä, " " "	1,040,000	"
Sharilla, " " "	620,000	"
Yhteensä	3,420,000	

Maa-alat ja asujanjoukot, jotka näiden rautateiden kautta heti avautuisivat suoranaiselle liikkeelle, ovat huolellisimpien laskujen mukaan seuraavat:

	Pinta-ala Engl. □-penink.	Asujamia.
Kongolla	1,090,000	43,000,000
Niilillä	660,000	23,760,000
Nigerillä	440,000	8,800,000
Sharilla	180,000	5,400,000
Yhteensä	2,370,000	80,960,000

Afrikan merenranta on 15,500 Engl. penink. pitkä; vaan jos näiden neljän joen rannat pantaisiin pääkkäin, tulisi niistä 22,600 Engl. peninkulmaa. Koko maa-ala, joka välittömästi aukenisi kaupparyityksille, olisi yhtä suuri kuin Engl. penink. leveä vyöhyke, joka ulottuisi koko tämä maanosan ympäri. Ja sillä vyöhykkeellä pitäisi asua 34 henkeä neliöpeninkulmalla, ennenkuin siitä tulisi yhtä suuri asukasluku, 80,960,000, kuin näiden neljän joen alueella on.

Vähimmin hyväksi käytetty osa Afrikan rannikkoa on 2,900 Engl. peninkulman pituinen matka Gambiasta San Paolo de Loandaan asti, jonka rannikon kauppa kuitenkin on 32 miljoonan punnan arvoinen. Näiden neljän joen rantojen, jos ne olisivat yhtä kehittyneet, pitäisi kannattaa $7\frac{1}{2}$ kertaa suurempaa eli 240 miljoonan punnan arvoista kauppaa. Ja koko se summa, jolla tuo suunnaton kauppa saadaan aikaan, on ainoastaa 3,420,000 puntaa.

Olettakaammepa, että kuuman ilmanalan tuotteista rikas manner, jonka rannikko olisi 22,600 Engl. penink. pitkä ja jossa asuisi 81 miljoonaa työhön kykenevää ihmistä, äkisti nousisi näkyviin Atlantinmeren pohjasta; mitenkähän vallat silloin tavoittelisivatkaan sitä omaksensa! Ja tässä tarjotaan neljän joen aluetta, joissa on taattuna lähes 4 Suomen markan kauppa joka akrella, sivistykselle omaksi ainoastaan 8 pennistä akrelta, joka hinta on

nähtävästi paljon edullisempi kuin mitä eräs maanmyöntiyhtiö Itä-Afrikassa vaatii maistansa.

Minä tuskin saatan odottaa, että mitään näistä suurenmoisista ja laajoista aatteista koskaan ruvetaan tarvemmin koettamaan. Mutta kun lakkaamatta kuulen valitettavan kaupan pulaa, kutomatehtaiden pysähdystä ja sulatusuunien jäähtymistä, niin tekeepä mieleni kysymään, mihinkä on joutunut koko se vanhastaan kehuttu työvoima, joka on tehnyt Suurbritannian niin kuuluisaksi kaupapamaailmassa.

Katsottakoonpahan vain, miten viisas Englannin nykyinen menettely Egyptissä on. Ala-Egyptin ja Sudanin tuonti ja vienti yhteensä olivat 1882 16,805,000 puntaa ja Britannian hallituksen, ennenkuin se nykyisestä sodastaan tyytyväisenä voi erota, täytyy vielä kuluttaa 16 miljoonaa puntaa eli runsaasti $4\frac{1}{2}$ kertaa suurempi summa, kuin tarvitaan hankkimaan muutaman vuoden kuluessa maailmalle 240 miljoonan punnan arvoinen kauppa, josta epäilemättä kolme neljäsosaa tulee Suurbritannian osaksi. Toivokaamme Niilin laakson säilyvän siitä kohtalosta, joka sille nyt näyttää olevan tulossa, ja ainakin toivokaamme, että jos Suurbritannia sen menettää, joku muu kansakunta sitte kaikin tavoin koettaa sitä pitää avoinna sivistykselle. Jos Ranska edelleen jatkaa nykyistä suurta yritystään, joka tarkoittaa Ylä-Nigerin ja Senegalin yhdistämistä, silloin yksi niistä kolmesta muusta jokilaaksoista säilyy hävitykseltä; ja jos Ranska viisaasti ja vaapamielisesti järjestää tullitaksansa, saa se runsaan korvauksen kauppaliikkeestä, jota se on alkanut harjoittaa Nigerin alueen 8,800,000 asujamen kanssa.

Tässä teoksessa on tarkkoja yksityistietoja Afrikan suurimman ja väkirikkaimman jokilaakson tuotteista. Tämä niin huolellisesti ja väsymättä hankittu tieto tulee niille europalaisille hyväksi, jotka osaavat lukea kirjaa ja harrastavat sekä Afrikan että koko maailman kaupallista edistystä. Pari rikasta miestä Suurbritanniaasta, Belgiasta, Ranskasta, Saksasta, Italiasta, Hollannista, Espanjasta, Portugalista, Ruotsista tai Norjasta yhtykööt ja rakentakoot tuon rautatien Kongolle. Minua todella kummastuttaisi, ell'ei jo ennen tämän vuoden loppua ryhdyt-

täisi semmoisen rautatien puuhaan. Muuten on minusta itsestäni aivan sivuasia, yritetäänkö tätä ehdotusta toteuttaa vai eikö.

Samalla minä vakavasti toivon, että Manchester, joka 1878 oli niin välinpitämätön ja 1884 niin innokkaasti ja uljaasti puolusti Kongon alueelle vapaakaupan antamista, heti on ryhtyvä yhdessä Berliinin, Pariisin ja Brysselin kanssa kokoomaan niitä 600,000 puntaa, jotka tarvitaan rautatien rakennukseen. Ainakin ansaitsevat Manchesterin kauppakammari, sen etevä presidentti herra J. F. Hutton ja sikäläiset sanomalehtien toimittajat jokaiselta tämän kirjan lukijalta kiitokset niiden perusaatteiden itsepäisestä puolustuksesta, jotka yksin, kuten tämän kirjan tekijä esittää ja puolustaa, voivat pelastaa Afrikan toivottomuuden ja hyödyttömyyden suosta, jossa se niin kauan on pysynyt.

Kirjantekijä pyytää vielä lupaa esittääksensä lukijan huomioon Kansainkeskisen yhdistyksen presidentin herra översti Strauchin, jonka hallituskyky, valpas huolellisuus ja viisas huolenpito paraastaan ovat aikaan saaneet retkikunnan menestyksen; sekä kapteeni Thysin belgialaisesta kenraalistaabista, kuninkaan ordonnansi-upseerin, jonka kärsivällisyyttä kovasti koeteltiin, varsinkin silloin, kun retkikunnan johtaja lähetti lisäväen hankinnosta peruuttavan käskyn.

Viimein pitää englantilaisen lukijan vielä oleman vakuutettuna, että retkikunta on hyvin suuressa kiitollisuuden velassa William Mackinnonille, Ballinakillin herralle Argyllshiren Clachanista, joka meille moneen kertaan lähetti aineellista apua ja ainiaan jalointa suosiota ja ystävällisimpiä neuvoja.

On olemassa luonnon laki, joka on määrännyt, että ihmisen täytyy tehdä työtä. Jumalan laki sanoo, että ihmisen pitää syömän leipää ainoastaan otsansa hiessä. Kaikilla edistyneillä kansakunnilla on jotenkin yleisesti hyväksyttynä lakina, että työmies on palkkansa ansainnut, vaan että ainoastaan erittäin ansiokkaat sen lisäksi saavat erityistä kiitosta. Maailman yleinen tapa on, ettei ihminen virassaan työskentelemättä, ilmanaikojaan saa leipää eikä palkkaa. Yleensä myöskin tunnustetaan, että

kuka hyvänsä, joka osoittaa hyvää tahtoa ja intoa, ansaitsee huomiota, vaikkapa hän ei saakaan suuria aikaan, vaan että kellä on neron ohella myöskin kykyä ja rehelisen hyvän tahdon ohella kunnollista työtä, hän saa palkan töittensä mukaan. Toimettomuutta maailma vain halveksii, luonnollista heikkoutta säälii, paheita tuomitsee ja menestymättömyyden unhottaa. Näiden käytön yleisten lakien ja perusaatteiden mukaan olen siinä luvussa, jossa puhutaan europalaisista, kunnioituksella maininnut niitä, jotka minun mielestäni ovat osoittaneet suurinta urhollisuutta, vakavinta siveydellistä rohkeutta, kestävyyttä puutteissa, sekä suurinta neroa ja kykyä velvollisuuksien täyttämässä.

Minulla on ollut tapana toivottaa kustantajilleni onnea toimeliaisuudesta ja huolellisuudesta, jolla he kirjansa julkasevat. Tämä teos ei ole minään poikkeusena heidän tavallisesta taidostaan tyydyttää sekä yleisöä että kirjantekijää. Minä olen kiitollinen herra J. D. Cooperille hänen huolellisesta tarkkuudestaan maisemain ja henkilöiden valokuvien piirtämisessä puuhun; ja samoin herra John Boltonille kiitettävästä tavasta, jolla hän on piirtänyt minun karttani. Suurta karttaa varten on tehty lähes 400 leveys- ja pituushavaintoa yhtäjaksoisilla matkoillamme Kongoa vasta- ja myötävirtaan. Tärkeimmät asemat Vivin ja Stanleyn koskien välillä ovat merkityt kartalle lopullisesti vasta monen havainnon jälkeen, joita on kussakin paikassa tehty minun ollessani siellä kuutena vuotena.

Minä jätän nyt teokseni yleisön käsiin, toivoen sen tuottavan Afrikalle onnellisen muutoksen ja jouduttavan sivistyttämistä, jota on syytä odottaa kaupan edistyksestä ja kristillisen lähetystoimen elinkuntoisuudesta.

Lontoossa, huhtikuussa 1885.

Tekijä.

Belgian kuningas, Leopold II.

Ensimmäinen Luku.

Kongon vanhin historia.

Aikaisimmat löydöt. — Eksyttäviä nimiä. — Epätarkkoja kertomuksia. — Turha vaiva seurata vanhoja kronikankirjoittajia. — Britannialaisten retki v. 1816. — Heidän vastoinikäymisensä, mutta lopussa hyvä tieteellinen tulos. — Livingstonen viimeinen retki. — „Dayly-Telegraph'in“ ja „New-York Herald'in“ retki 1876. — Kongo-joen löytö lähteiltä suuhun asti.

Kongon suun ensimmäinen löytäjä oli Diego Cao eli Cam, portukalilainen meriupseeri ja Portukalin kuninkaan Juhana toisen hoviherra. Tämä löytö tapahtui 1484—85, kun eräs retkikunta, niinkuin Duarte Lopez ilmoittaa, purjehti pitkin Afrikan rannikkoa etsimässä tietä Itä-Intiaan. Löydön muistoksi pystytti retkikunnan päällikkö suun eteläiselle niemekkeelle pylvään, josta Kongon kuningaskunnan läpi juokseva joki sai joksikuksi ajaksi nimen Rio de Padrao eli „Pylväsjoki“.

Kuuluisa maailmantutkija Martti Behaim, joka myöskin oli samalla retkellä, pani joelle nimeksi Rio Poderoso eli „Valtava joki“, sen suunnattoman vedenpaljouden tähden, jonka se syöksi valtamereen.

Lopez, joka kävi Angolassa vuonna 1578, sanoo sitä „Kongon kuningaskunnan isoimmaksi joeksi, jonka nimi tämän maan kielellä on Zaire, s. o. 'tiedän“.

De Baras ja Merolla, jotka toistasataa vuotta myöhemmin matkustivat samaa tietä, nimittivät sitä myöskin Zaireksi, josta nimestä nykyajan portukalilaiset tarkasti pitävät kiinni, luultavasti sentähden, kun heidän klassillinen runoilijansa Camoens nimittää tätä jokea „kirkaaksi joeksi, pitkäksi luikertelevaksi Zaireksi“. Sana

„Zaire“ on kuitenkin, loukkaamatta yhtään muinaisajan matkustavaisia ja maantieteilijöitä, vain väärennys ja eri ääntämismuoto sanasta Nsari, Nsali, Ndjali, Nsaddi, Njadi, Niadi, j. n. e., joka ei merkitse muuta kuin „joki“ sen alueen monilla murteilla, jota kolme vuosisataa takaperin tavallisesti oletettiin Kongon kuningaskunnaksi.

Noin seitsemännentoista vuosisadan alussa huomaamme jokea ruvettavan kartoissa kirjoittamaan Rio de Congo'ksi, sen yläosan pysyessä vielä Zairena.

Englantilaiset kartanpiirustajat ovat siitä lähtein melkein poikkeuksetta kutsuneet sitä Kongo-jokeksi, vaan portukalilaiset nimittävät sitä yhä edelleen Zaireksi.

Ken tahtoo luoda silmänsä Afrikan vanhimpiin gloobeihin tahi karttoihin, huomaa heti, että melkein kaikki maantieteelliset ilmoitukset, jotka selittävät päiväntasaajan-tienoista Afrikkaa, johtuvat pelkistä suupuheista, joita sisämaan syntyperäiset elefantinluun- ja orjankauppijaat ovat levitelleet. Todistukseksi siitä tarvitsee ainoastaan muistuttaa, millaisella itsepäisyydellä kartanpiirustajat ja maantieteilijät takertuvat kuuluisaan „Anzichin kuningaskuntaan ja anzichana-kansaan, joka asuu molemmilla puolilla Zaire-jokea“. „Anzichana“ ei kuitenkaan ole muuta kuin sisämaankansa, ja „Anzichi“ tahi oikeammin Nsiké merkitsee ainoastaan „sisämaata“.

Kirjassani „Mustien maanosan läpi“ puhun minä „Ngombe“-nimisestä kaupungista eli suuresta kauppapaikasta, mutta opittuani päällisin puolin tuntemaan maan kieltä, tiedän nyt, ett'ei „Ngombe“ merkitse muuta kuin „sisämaata“. Ja ensimmäisillä, pitkin Kongoa tehdyillä matkoillani, kuulin puhuttavan Mpama-nimisestä paikasta ja olisin sen mielessäni ilman enempää sijoittanut Nyansimaahan, kun äkkiä sain tietää, että Mpama merkitseekin Nyansin kielellä vain „sisämaata“.

Toisena esimerkkinä, kuinka kumman tietämättömiä muutamat kirjailijat ovat olleet niistä maista ja joista, joista ovat ryhtyneet kertoelemaan, on se omituinen selitys, jonka Duarte Lopez antoi vuonna 1578 Ala-Kongosta:

„Joki on pienillä aluksilla purjehdittavaa 25 peninkulmaa pitkältä, kunnes tulee kapea kalliosola, josta vesi syöksyy alas

niin hirmuisella pauhinalla, että se kuuluu kahdeksan peninkulman päähän. Tätä paikkaa sanovat portukalilaiset Cachivera'ksi, joka on: putous eli katarakti, samallinen kuin Niilin.“

Seuraavassa kolmessa otteessa näemme uusia todistuksia siitä, että ne kirjailijat, jotka 16:lla ja 17:llä vuosisadalla kertoelivat näistä seuduista, joko eivät kirjoitelmissaan voineet rajoittua näkemäänsä tai ei heillä, joka on vieläkin luultavampaa, ollut parempia lähteitä ammentaaksensa kuin orjankauppijaat ja mitä kuulivat rannikolla juteltavan.

Eräs kapusiinimunkki siinä lähetys-saarnaajain retkikunnassa, jonka paavi Paavali V lähetti vuonna 1645, kirjoittaa Kongosta näin:

„Niistä monista jo'ista, suurista ja pienistä, jotka juoksevat Kongo-maan läpi, on Zaire-niminen toisia isompi, joka, kuten vielä tänäänkin luullaan, saa alkunsa muutamista, kaiken vuotta juoksevista, Niilin synnyttämistä vesiputouksista. Molemmat joet alkavat samasta lähteestä. Niili juoksee koko Afrikan läpi pohjoiseen päin, kunnes se laskeutuu Välimereen, ja Zaire vastakkaiseen suuntaan, alas suunnattomia jyrkäniteitä, länteen käsin, luikerrellen eteenpäin kallioiden ja hietaäyräiden välitse, välistä semmoisella pauhinalla, joka panee asujamilta korvat lukkoon ja peljästyttää heidät kahden kolmen peninkulman päässä. Tämän joen vesijoukko, jonka paljous enenee juoksun jatkuessa, muodostaa pyörteitä ja paisuu muutamilla paikoilla niin yli reunojen, että silmä tuskin voi erottaa vastakkaista rantaa, ja laskeutuu vihdoin seitsemästä isosta suuhaarasta Atlantin-mereen. Sen kiiivas juoksu peljättää uskalijaimpiakin merimiehiä, jotka sanovat olevan mahdotonta laskea aluksella joen avonaisen uoman yli. Ja sentähden hakevat he tyventä vettä sellaisilta paikoilta, joissa saaret ehkäsevät virran voimaa ja tekevät kulun helpommaksi. Nämät saaret ovat hyvin kansakkaita ja viljeltyjä. Kongon valtakunnassa on monta muutakin jokea, vaan ne eivät ole niin merkittävät nopeudeltaan, kuin krokodiilien, jokihevosten, suunnattoman suurien käärmeiden ja muiden hirviöiden paljoudeltaan, joille meillä ei ole mitään nimeä.“

Isä Merolla, joka lähetettiin Kongoon vuonna 1682, kirjoittaa:

„Keltaisesta vedestään voi Zairen erottaa 100 peninkulmaa ulkona meressäkin ja sen kautta on monta suurta, tähän asti tuntematonta valtakuntaa löydetty.“

Toisessa paikassa sanoo sama kirjailija Zairen olevan suusta 28 peninkulmaa leveän!

Englantilainen Purchas oli matkakertomuksien ahkera kirjoittelija. On aivan selvää, että hän oli lukenut „jesuiittien kronikan“. Hän kirjoittaa Kongosta seuraavalla tavalla:

„Tällä joella on semmoinen voima, ett'ei millään aluksella voi kulkea sitä myöten vasten virtaa muualla kuin lähellä rantaa. Niin — se vastustaa valtameren suolaisuuttakin kuuttakymmentä tahi, kuten toiset sanovat, kahdeksakymmentä peninkulmaa pitkältä ulkona meressä, ennenkuin sen ylpeät aallot kokonaan nöyristyvät ja alamaisuuden merkiksi muuttuvat suolaisiksi. Niin kopea on tämä joki, joka tulvaa alangoille, missä se matkallansa niitä kohtaa, ja pöyhkeilee jokapäiväisistä valloituksistaan ja lisävoimistaan, joita sille rankkasateiden muodossa tulee pilvistä. Nyt syöksyy se edelleen raivoisalla vimmallä, aikoen nielaista valtamerenkin, jota se vielä ei ole nähnyt. Suu 28 peninkulmaa leveältä ammollaan, kuten Lopez vakuuttaa, kohtaa se itseänsä jättiläisemmän vihollisen, joka kallion juurella väijyksissä on ottamassa vastaan sen hyökkäystä ja jonka vieläkin leveämpi kita nielasee sen paikalla. Vaikka se aina tulee voitetuksi, ei se koskaan anna perään, vaan pitää, ylenkatseellisesti ärjyen, lakkaamatonta sotaa, syvä, masentamaton harmi uhkaavissa kasvoissansa, ja täyttäen ilman pauhinalla, tuo uusia apujoukkoja niiden sijaan, jotka suolainen meri on nielaissut.“

Näistä otteista näkyy selvästi, että vanhojen kronikan-kirjoittajien seuraaminen on turhaa ajan hukkaamista. Olen usein koettanut seurata heidän jälkiänsä, kun he todenteolla puhuvat nimellisistä paikoista ja ryhtyvät kertoilemaan seuduista, joista kirjoittavat, mutta minun on aina täytynyt luopua siitä, pää kipeänä ja harmissani, että olen menettänyt kallista aikaa semmoisiin hyödyttömiin yrityksiin. Vaikka on melkein mahdotonta selittää

muille, mitä en niillä tiedoilla, jotka minulla on paikkakunnista, saa itsellenikään selväksi, täytyy minun viedä lukija takaisin vuoteen 1816, jolloin Britannian hallituksen lähettämä retkikunta, johtajanansa kapteeni James Kingston Tuckey, pääsi tilaisuuteen antamaan meille luotettavan, tarkan ja vakavan selityksen, mitä Ala-Kongo oli 172 peninkulmaa *) pitkältä sisämaahan päin.

Niistä johdesäännöistä, jotka amiraalikunta antoi kapteeni Tuckey'lle, saadaan tyydyttävä todistus tähän edellä sanottuun. Panen tähän niistä seuraavan otteen:

„Vaikka tällä retkellä, joka nyt tehdään Zairen juoksun tutkimista varten, joka joki juoksee Kongon kuningaskunnan läpi Etelä-Afrikassa, alkuansa tarkoitettiin sen asian saattamista selville, onko Kongo ja Niger, kuten luullaan, sama joki, ei kuitenkaan saa ymmärtää niin, että tämän seikan selvittäminen olisi retken ainoana tarkoituksena.

„Ett'ei niin isoa jokea kuin Zaire, jolla on niin monta omituisuutta, minkäänlaisella varmuudella tunneta 200 peninkulmaa pitemmältä, ehkä ei niinkään pitkältä, on maantieteen nykyiselle, ylhäiselle kannalle sopimatonta sekä epäkunniaksi niille eurooppalaisille, jotka 300 vuotta ovat asuneet sen rannikon eri paikoilla, jossa tämä joki purkaa vettänsä mereen, sekä lähetys-saarnaajien ja orjankauppiaiden kautta olleet yhdistyksessä sen maan sisäosan kanssa, jonka läpi joki juoksee. Niin vähän tunnemme todellakin tämän merkillisen joen juoksua, että ainoassa kartassa, joka meillä on siitä ja jossa on noudatettu jonkunlaista tarkkuutta, ei ole tätä jokea kuin 130 peninkulmaa pitkältä, ja tämänkin niin sanotun „yleis-silmäyksen“ tarkkuus on sängen epäiltävää.

„Varmaa on kuitenkin, että joki, nopeampi ja vesirikkaampi kuin Ganges ja Niili, ja vielä siitä erittäin merkillinen, että sillä on tulva-aika melkein joka kuukausi vuodessa, juoksee suunnattoman suuren maa-alan läpi ja saapi suuria lisäjokia, jotka juoksevat eri ja luultavasti vastakkaisilta suunnilta, jotta muutamat tahit useimmat niistä kaikkina vuodenaikoina juoksevat semmoisten seutujen läpi, joissa on sadeaika. Näiden suurien haarajokien lähteitten etsiminen tulee siis olemaan retken tärkeimpiä tarkoituksia.“

*) Englannin Statute miles; 1 stat. mil = $\frac{3}{20}$ Suomen penink. $6\frac{3}{4}$ stat. miles on likimäärin = 1 Suom. penink.

Kapteeni Tuckeyn retkikunnassa oli kuusikuudetta eurooppalaista, ja amiraalikunnan sihteerin sanoilla sanoen: „ei ollut koskaan tästä eikä mistään toisestakaan maasta lähetetty retkikuntaa löytöjä tekemään paremmilla ja loistavammilla toiveilla kuin puheena olevata“.

Kuitenkaan ei mistään retkestä koskaan ole, melkein selittämättömän kovanonnen johdosta, tullut mieltä masentavampaa ja surullisempaa johtopäätöstä kuin tästä. Kapteeni Tuckey, luutnantti Hawkey, herra Eyre ja kymmenen miestä Kongo-laivan väestöstä, professori Smith, herrat Cranch, Tudor ja Galway — kaikkiaan kahdeksantoista henkeä — kuolivat lyhyessä kolmen kuukauden ajassa, jonka he oleksivat Kongo-laivalla, tai muutama päivä joelta lähtemisensä jälkeen. Neljätoista näistä kuului siihen kolmikymmen-miehiseen osastoon, joka lähti matkalle sisämaahan päin, vesiputousten takapuolelle; toiset 4 sairastuivat Kongo-laivalla, ja kaksi oli jo kuollut matkalla tänne.

Ruuetessani kertoelemaan ilmanalasta, saan tilaisuuden selittää syyt tämän onnettoman retken tekijöiden tavattomaan kuolevaisuuteen. Mutta niin turmiollinen kuin tämä retki olikin ihmishengelle, oli siitä kuitenkin maantieteelle arvokas hyöty, sillä Ala-Kongo pääsi sen kautta ensi kerran vapaaksi muinaistaruista ja saduista ja tuli selitetyksi semmoisella tarkkuudella, ett'ei meidän päivinämmekään ole tarkempia selityksiä voitu antaa.

Kapteeni Tuckey kuuli maanasujanten kutsuvan jokea Moensi Nsaddiksi, joka sanasta sanaan on „kaikkien jokien vastaanottaja“.

Sittemmin on monien kansojen sotalaivoja eri aikoina käynyt tällä isolla joella, ja on meriupseereilta saatu tarkempia tietoja joen syvyydestä, sivuhaaroista sekä sen rannoilla olevain varasto- ja kauppapaikkojen nimistä; mutta sen surullisen kuolevaisuuden johdosta, joka tuhosi kapteeni Tuckeyn kumppaneja, oltiin kuudetakymmentä vuotta tekemättä tänne mitään tieteellistä retkeä.

Vuonna 1866 lähti tohtori Livingstone, sir Roderik Murchison'in vaikutuksesta, viimeiselle matkallensa, aikoen ottaa selvän Njassa- ja Tanganjika-järvien välisistä

vesistöistä. Seuraavana vuonna löysi hän suuren, länteenpään juoksevan joen, jonka alkulähteet, niinkuin hän sittemmin huomasi, olivat Tschibale-vuorien onkaloissa ja kätköissä, Mambwe'n maassa. Luullen löytäneensä Niilin äärimmäiset lähteet, jossa luulossa useat muutkin maantieteilijät siihen aikaan olivat, seurasi hän tämän suuren, Tschambesi-nimisen joen juoksua, kunnes se laskeutui Bemba- eli Bangweolo-järveen 11:nen etelä-leveysasteen ja 29:nen itä-pituusasteen kohdalla.

Vuosien 1868—71 ajalla huomasi hän tämän joen juoksevan ulos Bangweolo-järvestä, jossa sen nimi seudun kielellä on Luapula, menevän pohjoiseen päin, kunnes se laskeutuu toiseen Moero-nimiseen järveen ja siitä lähtevän taas ulos nimellä Lualaba. Viimeisen kerran näki hän tämän joen, joka nyt jo kuljetti mukanaan suurta veden paljoutta, Njangwen luona Manjuema'ssa, noin 1,300 Englannin peninkulmaa kaukana lähteistänsä.

Lokakuussa 1876 saapui se retkikunta, jonka „Dayly Telegraph“ ja „New-York Herald“ olivat varustaneet Livingstonen tutkimuksia täydentämään, arabialaiseen Njangwe-nimiseen kaupunkiin ja lähti kohta sen jälkeen seuraamaan jokea mereen päin; 281 päivää matkustettuansa sai retkikunta näkyviinsä Atlantin valtameren, ja tällä 1,660 peninkulmaa pitkällä joki- ja 140 peninkulmaa pitkällä maamatkalla oli nyt todistettu, että Tschambesi, Luapula ja Lualaba olivat samaa Kongoa, jonka suun portukalilaiset 400 vuotta takaperin löysivät.

Aion kertoella tässä teoksessa tämän ylevän joen historiasta ja niistä suurenmoisista hankkeista, joihin sen löytö on antanut aihetta, vaan sitä ennen tahdon tehdä lyhyen historiallis-valtiollisen suunnitelman.

Toinen Luku.

Kongo-maan valtiollinen historia.

Piqafettan „Kongon kuningaskunta“. — Kapusiinien retken kronikka. — Portugalilaisten kivipylväs ja sen tarkoitus. — Kongo-maan pääkaupunki. — Kuninkaan kääntyminen kristinuskoon. — Lähetystoimet ja vanhat kirkolliset rakennukset. — Djaggas-kansan vihollinen maahankarkaus. — Portugalilaisten alueen-vaatimukset. — Portugalilaisten karkoittaminen Kongo-maasta. — Orjankauppa. — Rooman ja Ranskan lähetystoimet — Kongo-maan rajat ja yleinen selitys. — Ruhtinaitten asema ja valta. — Kansainkeskisen yhdistyksen suostumukset.

Diego Cam'in löytämisellä Kongo-joen suun alkaa Kongo-maan valtiollinen historia. Rouva Margareta Hutchinson on äskettäin julaissut käännöksen Englannin kielellä vanhasta Filippo Piqafetta'n teoksesta nimeltä „Kongon kuningaskunta“ (Roomassa 1591), jossa sanotaan „kuningaskunnan“ olevan rantaa myöten 630 peninkulmaa pitkän ja ulottuvan 600 peninkulmaa pitkälle maan sisään päin. Mutta kapusiinien retken lavean kronikan kirjoittaja, joka kronikka ilmestyi vuonna 1670, selittää omittuisella tavalla, että „muutamit, jotka tahtovat olla asian tarkkoja tuntijoita ja ehkä jokseensa ovatkin, luettelevat sekavan sarjan kansoja, valtaherroja ja ruhtinaita, joiden hallussa yhteisesti on se alue, jota sanotaan Kongon kuningaskunnaksi. Ja jos siihen, mitä varmuudella tunnetaan, lisäämme myöskin arvelut, niin voimme olla jokseenkin varmat, että samoin kuin Afrikka on suuri osa maanpalloa ja sen eri osat vuorostaan ovat jaetut moniin valtakuntiin, samoin jakautuu Kongo moniin hallituskuntiin.“

On jo mainittu, että portugalilainen löytäjä pystytti

joen suun eteläiselle niemekkeelle, jolla nyt on nimenä Ponta de Padrao (Padron Point), löydön muistoksi kivipylvään. Portukalin merenkulkijoilla oli muinaisaikaan tapana ottaa mukaansa, kun lähtivät merelle löytöretkille, semmoisia kivipylväitä, pystyttääksensä niitä uusien löytömaiden ulkoneville paikoille, ei ainoastaan löytönsä muistoksi vaan myöskin merkiksi, että Portukalin kruunu tahtoi omistaa nämät uudet maat. Tällainen kivipylväiden pystyttäminen tarkoitti kuitenkin parhaasta päästä anastusta tai etuoikeutta maan asuttamiseen. Joll'eivät he paikalla ottaneet haltuunsa tahi määrätyn ajan kuluessa asuttaneet sellaista aluetta, niin menettivät he löydön tahi oston kautta saadut etuoikeutensa.

Varsinainen Kongon kuningaskunta ulottui noin 200 peninkulmaa pitkälle itään päin. Jokea, joka on saanut nimensä muinaisesta kuningaskunnasta, pidettiin yleisesti sen pohjoisena rajana, vaikka silloin, kuten nytkin, oli useita itsenäisiä alueita sen ja joen välillä. Etelään päin ulottui se Kuanzaan asti. Pääkaupungin nimi oli Ambassi eli Ambese, mutta kuninkaan käännyttyä kristinuskoon 16:nen vuosisadan alussa tuli se europalaisille tutuksi San Salvador'in nimellä. Se on noin 85 peninkulman päässä likeisimmästä maallenousupaikasta Kongon varrella.

Kongon kuningas lienee ollut harras käännytystöimen edistäjä, koska portukalilaisten lähetystöimellä oli niin hyvä menestys, että kaikki ylhäisemmät tulivat ennen pitkää lähetysasemalle San Salvador'iin antamaan itsiänsä kääntää ja kastaa. Tuomiokirkko ja monta muuta kirkkoa rakennettiin sekä asetettiin tänne vuonna 1534 piispa.

Kuusineljättä vuotta myöhemmin tapahtui villien Ajakkaiden maahankarkaus, joilla myös oli nimenä Djaggas, Giaggas, Jakkas. Ne tulvasivat yli koko maan, polttaen ja murhaten, missä kulkivat, ja hävittivät kristityn San Salvador'in kaupungin kaikkine kirkkoineen. Kuningas, hänen hovinsa ja lähetys-saarnaajat pakenivat jo ennen vihollisen tuloa, Kongo-joelle ja saivat turvapaikan Hevos-saarella, joka luultavasti oli Boman läheisiä suuria saaria, koska ei ole lähellä muita semmoisia saaria, jotka

voisivat antaa suojaa lukuisalle ihmisjoukolle. Sitten lähetettiin avun anomus Portukalin kuninkaalle, joka vastaukseksi lähetti paikalla 600 sotamiestä. Näiden tuliasheet karkoittivat Djaggakset häpeällä pois maasta, ja Kongon kuningas saattoi nyt jälleen rakentaa pääkaupunkinsa kuntoon ja lähetys-saarnaajat korjata kirkkonsa.

San Paolo de Loandan arkistoissa sanotaan olevan asiakirja vuodelta 1570, jossa Kongon kuningas jättää portukalilaisille koko rannikon Pylväsniemestä, Kongon suulta, Kuanza-jokeen asti korvaukseksi siitä avusta, jonka he antoivat hänelle villien karatessa maahan. Mutta hollantilainen maantieteilijä Dapper kertoo Kongon kuninkaan ainoastaan tarjoutuneen maksamaan vuotuista veroa, orjissa, ja tunnustamaan Portukalin kuninkaan pääherraksensa, johon tarjoukseen kuitenkin „hänen kristillinen majesteettinsa“ jalomielisesti epäsi, sanoen pitävänsä Kongon kuningasta aseveljenään ja olevansa mielestään täydellisesti korvattu, kun tietää Kongon kuninkaan pysyvän katolilaisena.

Noin kuusikymmentä vuotta myöhemmin näemme Kongon kuninkaan tekevän itsensä kokonaan vapaaksi portukalilaisten vallanalaisuudesta, jonka johdosta yksi Kongon alueista, Sanho, nosti kapinan. San Salvadoriin rakennettu lähetysasema hajoitettiin, ja tähän kaupunkiin vuonna 1534 sijoitettu piispanistuin muutettiin San Paolo de Loandaan Angolassa.

Vuonna 1781, noin 150 vuotta portukalilaisten karkoittamisen jälkeen, tehtiin koetus panna uudelleen alkuun lähetystyötä San Salvadorissa. Mutta kovaksi onneksi oli maan laillinen kuningas silloin maanpakolaisena, ja lähetys-saarnaajat, jotka kohtasivat hänet ulkopuolella kaupunkia ja saivat häneltä tiedon maassa vallitsevasta eripuraisuudesta, lähtivät pois ja palasivat takaisin Loandaan.

Sitten seuraa tyhjä sivu Kongon historiassa ja tuo kerran niin toivehikas pääkaupunki tulee häviön pesäksi. Siitä emme kuule mitään puhuttavan, ennenkuin mainio saksalainen matkustaja, tohtori Bastian, tehtyään vuonna 1857 tutkimuksia näillä tienoilla, kirjoittaa, että „se on ainoastaan keskikokoinen, syntyperäis-asujaminen kau-

punki, jossa on muutamia hajallisia muistomerkkejä muinaisajoilta“.

Luutnantti Grandy, joka oli Livingstonea etsivästä länsiafrikkalaisesta retkikunnasta, kävi San Salvador'issa 1873. Hän kertoo siellä ei nähneensä muuta kuin raunioita ja pakanallista tietämättömyyttä kaikesta, mikä vähänkin oli sivistyksen laatuista. Muutamat syntyperäiset, rannikkokaravaanien johdattajat ymmärsivät ja puhuivat tosin portukalilaista murretta, mutta missään ei matkustavaista kohdeltu hyväntahtoisesti.

Minun matkustaessani seuraavana vuonna Kongoa myöten alas, tuli juuri baptistien lähetys-seuran lähettämiä saarnaajia San Salvador'iin. Tämä seura oli saanut sinne jalalle protestanttisen lähetystoimen.

Noin 30 peninkulmaa pohjoiseen Kongosta on merenrannikolla Kabinda — ainoa paikka, joka ansaitsee tulla mainituksi tämän maan valtiollisessa historiassa, koska portukalilaiset ovat siellä, Diego Cam'in pystytettyä muistopylvään, koettaneet saada kuninkaallensa jälleen valtaa Kongon lähistössä. Vuonna 1784 rupesivat he rakentamaan sinne pientä linnoitusta. Useat Europan muut vallat alkoivat panna tätä tekoa vastaan ja lopullisena päätöksenä oli se, että ranskalainen laivasto, markiisi de Marignyn johdolla, pakotti portukalaiset hajoittamaan linnoituksensa ja lähtemään pois Kabinda'sta.

Siihen aikaan, kun orjankauppa vielä oli täydessä kukoistuksessaan, oli portukalilaisilla tosin muutamia parakkeja Kongon varrella orjien lähettämistä varten laivoilla Brasiliaan; mutta kun tuli tiedoksi, että Angolakin voi lähettää niin paljon orjia, kuin Brasilian viljelysmaiden isännät tilasivat, muutettiin nämä parakit täältä pois San Paolo de Loandaan.

Kapteeni Tuckeyn kertomuksen mukaan (1816) vietiin laivoilla vuosittain Amerikkaan 2,000 orjaa. Tuckey oli luotettava ja rehellinen mies, jonka voivat todistaa kaikki Kongo-laivalla olleet, jotka ovat vertailleet hänen kertoelmiaan omaan näkemäänsä, sekä teräväjärkinen tekemään kaikenlaisia havaintoja niillä vähän tunnetuilla tienoilla, joita hän oli lähetetty tutkimaan. Mutta ei hänen eikä kenenkään hänen seuralaisensa muis-

toonkirjoituksissa ole nähtävänä merkkiäkään mistään portukalilaisten anastuksesta tahi vallankäytännöstä Kongon rannoilla.

Kaikki portukalilaiset, jotka Tuckey kohtasi, olivat orjankauppiaita, orjaparakkien omistajia; ja syntyperäiset asujamet Bomassa sanoivat hänelle, että jos englantilaiset halusivat samoja etuoikeuksia kuin portukalaisilla oli, he antaisivat heille niin paljon maata kuin oli tarpeen. Pitkän ajan oli orjankauppa ainoana liikkeenä, jota eurooppalaiset — portukalilaiset, ranskalaiset ja espanjalaiset — harjoittivat Kongolla.

Vuonna 1810 päättivät Europan vallat ruveta sortamaan orjankauppaa. Portukali, joka ensin oli sen kaupan alottanut, luopui siitä viimeisenä Europan valloista. Tuckey mainitsee kirjassansa tästä asiasta sattumalta, kun kirjoittaa olleensa pakotettu virkkamaan maan asujamille, ett'ei kellään muilla kansoilla kuin portukalilaisilla ollut oikeutta orjankaupan käymiseen. Täten sovituksi osoittaa se suostumus, jonka Englanti ja Portukali tekivät keskenään helmikuun 19 p:nä 1810.

Tammikuun 22 p:nä 1815 tehdyssä suostumuksessa luopui Portukali oikeudesta laajentaa orjankauppaa pohjoispuolelle päiväntasaajata, mutta myönnettiin sen saavan pitää edelleen orjankauppaoikeutensa niillä alueilla eteläpuolella päiväntasaajaa, jotka sitä nykyä ovat Portukalin kruunun omat, ja myöskin niillä alueilla, joille se 1810 vuoden suostumuksessa oli saanut sen oikeuden.

Vuonna 1817 selitti Britannian hallitus orjankaupan olevan samaa kuin merirosvous, ja sitä ruvettiin siis ankarasti vastustamaan Portukalin kulkuvesien ulkopuolella, s. o. kaikilla vesillä, jotka eivät tavanneet Portukalin alueihin.

Noudattaen tätä politiikkaa, otti britannialainen risteilijäläiva vuonna 1846 kiinni yhden orjalaivan hiukan pohjoispuolella Ambrisia, jonka teon johdosta syntyi diplomaattinen kirjeenvaihto Suurbritannian ja Portukalin hallitusten välillä tämän jälkimäisen maan oikeuksista. Tässä kirjeenvaihdossa selitettiin portukalilaisille, että vaikka heille oikeutensa täydellisesti tunnustettiin 8:n ja 18:nen eteläisen leveysasteen välillä, Britannian hallitus vaatii

itsellensä rajattoman kauppavapauden eteläleveyden 5° 12':n ja 8°:n välillä.

Tosin lähetti Portukalin hallitus lähetys-saarnaajia San Salvador'iin sekä muille sisämaan seuduille, mutta portukalilaisten vallan joutuessa täällä perikatoon kutsuttiin ne takaisin; semmoiset taas, jotka olivat voineet kestää tämän maan vahingollista ilmanalaa, siirrettiin Angolaan. Paavien Paavali V:nen (1621) ja Innocentius X:nen (1652) aikana lähetti Rooma tänne kokonaista kuusi eri joukkoa lähetys-saarnaajia, joissa yhteensä oli 95 kapusiinimunkkia. Nämät sijoitettiin Kakongon, Angolan, Loangon, Bamban, Battan, Masanganon, Pemban, Sonhon ja Sundin lähetysasemille. Kahdeksannentoista vuosisadan alussa pantiin apotti Belgarden johdolla jalalle myöskin ranskalainen lähetystoimi, jota Angolassa silloin yleisesti kutsuttiin nimellä „Loangon, Kakongon ja muiden toisella puolella Zairea olevain kuningaskuntain lähetystoimen esimies“.

Mikä laveus Kongon kuningaskunnalla ja sitä rajoittavilla eri mailla lienee ollutkin 15:llä, 16:lla, 17:llä ja 18:lla vuosisadalla ja kuinka suuri hallitusvalta niillä miehillä, joita vanhat kronikankirjoittajat niin pöyhkeästi nimittävät „kuninkaiksi“, „valtaherroiksi“, „prinsseiksi“, „herttuiksi“, ja „kreiveiksi“, ei kuitenkaan nykyaikoina, ja vaikkapa mennään niinkin pitkälle takaisin, kuin vanhimmat ihmiset, mitkä olen tavannut, muistavat, voi mitenkään osoittaa aikaisempain olojen täällä paljon eronneen nykyisistä.

Kongo-maa on sisämaa, jota etelässä rajoittaa Ambrissette-joen ylä osa. Sen läntinen raja menee pohjoiseen päin noin 30 peninkulmaa lähelle Nokkia; sieltä kulkee se 60 maantieteellistä peninkulmaa itäänpäin ja sitten väärässä linjassa kaakkoon, etelään ja lounaasen, pitkin Montes Quemadon eli „Poltetuiden kallioiden“ läntistä rinnettä Ambrissette-joelle. Kuningaskunnan koko pinta-ala on noin 4,000 maantieteellistä neliöpeninkulmaa. Pääkaupunkia sanovat maanasujamet Ambassiksi, mutta portukalilaiset yhä vielä San Salvador'iksi. Herra Comber, joka kävi tässä kaupungissa vuonna 1878, sanoo kuningasta, jonka nimi oli Totela, vähäpätöiseksi mieheksi, vaikka oli ottanut itsellensä arvonimen H. M. Dom Pedro, Kongon

kuningas. Kansallislippu oli tummansininen, keskessä kultainen tähti.

Koko muu maa joen vasemmalla rannalla ja pitkin merenrannikkoa on pieniä alavaltakuntia, joita kutakin hallitsee oma ruhtinaansa tahi tavallisemmin joukko „vanhimpia“. Alueen suuruuden mukaan on näitä aina kolmesta kymmeneen. Ruhtinasta eli vanhinta, jolla on kaksi orjaa, sanotaan maankielellä „Nfumu'ksi“, joka alkuansa varmaan merkitsi samaa kuin kuningas. Mutta sitten kuin orjien omistajia tuli paljo, on tällä arvonimellä, joka muinaisaikaan annettiin onnelliselle tuhansien voittajalle — vankien ruumiin sekä vapauden omistajalle — vähitellen ruvettu kutsumaan jopa semmoista julkeata ja kunnianhimoista orjaakin, joka petollisuudella, sukkeluudella ja säästäväisyydellä on saanut niin paljon kokoon, että on voinut ostaa itsellensä kaksi orjaa. Siellä täällä tavataan vasemmalla rannalla tosin syntyperäisiä ruhtinaita — esim. Usansi'n Makoko, jonka isä, myöskin Makoko, kuoli rikkaana ja voimallisena, omanvalloittamansa suuren alueen herrana — joiden nimellisvalta ulottuu noin 1,000 neliöpeninkulmaa lavean alueen yli ja joille joukko alaruhtinaita osoittaa kunnioitusta ja kuulijaisuutta. Semmoinen itsevaltias on myöskin Buguku Ubuma'ssa. Kongon oikealla rannalla on kaksi tahi kolme voimallisempata ruhtinasta: Manibambu Loango'ssa, Mpumu-Ntaba Mbe'ssä ja Nsanda'n ruhtinas Samuna, lähellä Viviä.

Kansainkeskisen yhdistyksen asiamiesten, jotka Kongon rannoilla ovat tehneet viidettäsataa suostumusta syntyperäisten ruhtinaitten kanssa, joilta on allekirjoituksia kolmatta tuhatta, täytyy tutustua näihin suhteihin, koska niiden mukaan tulee jakaa ne summat, jotka nämät ruhtinaat ovat sitoutuneet maksamaan. Näillä omituisilla ruhtinasjoukoilla on aina tunnustettu päämies, mutta vaikka tällä onkin kieltämätön arvo, hänellä ei kuitenkaan ole muita etuoikeuksia kuin että voipi vaatia itselleen suurempaa kunnioitusta, joka useinkin on hyvin mitätöntä. Mutta vähäpätöisimmälläkin ruhtinaalla on usein valta estää sopimuksen teko, jos näkee oikeuksiansa siinä lainlyödyksi.

Seuraavissa luvuissa tahdon perinpohjin kertoilla,

millaisia sopimuksia on tehty niiden eri ruhtinaitten kanssa, joiden keskuudessa olen ollut, ja lukija on huomaava, kuinka äärettömän pieniin alaosiin nämät mahavat kuningaskunnat ovat hajoilleet, joiden loistosta Lopez, Merolla ja muut kertoilivat semmoisella mieltymyksellä kaksi tai kolme vuosisataa takaperin.

Kolmas luku.

Seuraukset matkasta „Mustien maanosan läpi“.

Palajamiseni „Mustien maanosasta“ vuonna 1878. — Yhtymys kuningas Leopoldin asiamiesten kanssa Marseillessa. — Kuninkaan ehdotus. — Sairauserä ja turhat koetukset päästä jälleen terveeksi. — Kolme viikkoa Sveitsissä. — Keskustelut uudesta yrityksestä. — „Minkäläatuinen se oli tehtävä?“ — Kuningas kutsuu minua Brüsseliin. — Kokous Brüsselissä joulukuussa 1878. — Perustetaan „Comité d'Etudes du Haut Congo“. — Viimeiset matkaan-valmistukset. — Jälleen matka Afrikkaan. —

Kuinka usein olemme jo nähneet tuommoisen seikkailijan, usein herjatun matkustavaisen kautta kaukaisen hoidottoman maan tulevan tutuksi. Hän löytää ensin sen kätkeytyt aarteet ja ylistelee niitä, kunnes maailma kääntää sinne huomionsa ja ahkeruimaisensa. Nyt tapahtuu täydellinen valloitus, ja alueelle, jossa hän näköään tarkoituksetta retkeili, pystytetään uusia lippuja ja perustetaan uusia siirtolaita.

THOMAS CARLYLE.

„Mustien maanosa“ oli kuljettu läpi idästä länteen, sen suuret järvet Viktoria-Njansa ja Tanganjika purjehdittu ympäri sekä seurattu Kongon juoksua Njangwe'sta Atlantin-mereen asti! Retkeläiset oli saatettu koteihinsa, kotiinpalajavia sopivalla tavalla palkittu sekä myöskin muistettu leskiä ja isättömiä.

Päästyäni vihdoon Eurooppaan tammikuussa 1878, ja tointuessani hiljaksen pitkällä matkalla kärsimieni vaivojen ja näljän seurauksista, en voinut aavistaa, että ennen vuoden loppua jo valmistelisin uutta retkeä sen joen rannoille, jossa olimme kärsineet niin suurta vaivaa ja hätää. Mutta tultuani pikajunalla Italiasta rautatienasemalle Marseilleen, tervehti minua siellä kaksi hänen ma-

jesteettinsä, Belgian kuninkaan Leopold II:sen, lähettälästä eikä ennättänyt kulua paria tuntia, kun he selittivät minulle kuningas Leopoldin aikovan tehdä jotain tärkeää Afrikan eduksi ja odottavan siihen minun apuani.

Tarpeetonta on ruveta selittämään tunteitani. Ken tietää, mitä vähää ennen olin saanut kokea, voi arvata, kuinka vastenmielistä minusta oli semmoinen ehdotus, että palajaisin takaisin sinne suuren kurjuuden ja vaivan näyttämölle, vaikka siinä olin lähettiläiden kanssa aivan yhtä mieltä, että tämä työ, jonka kuningas aikoi toimittaa, oli suuri ja jalo ja että olisi iso vahinko, jos hänen hyvät aikomuksensa tulisivat jollakin tavalla estetyiksi. Olin hyvin kernas antamaan parhaat neuvoni ja perinpohjaiset selitykset, miten retki oli varustettava ja järjestettävä, että siitä oikealla johdolla voisi tulla hyvä päätös, mutta „minä olin niin sairas ja väsynyt“, sanoin heille, „ett'en voi levollisella mielellä ajatella itseäni ehdotettavan sille retkelle johdattajaksi. Puolen vuoden kuluttua katselen ehkä asiaa toisella tavalla; mutta nykyään en voi ajatella muuta kuin pitkää lepoa ja rauhallista unta.“

En jaksanut edes mennä hänen majesteettiänsä tervehtämäänkään, sillä olin perin voimaton. Koko hermostoni oli turmeltuneena, ja jos olisin kysynyt lääkäriltäkin neuvoa, niin olisi hän varmaan kehoittanut minua nauttimaan lepoa, jota itsekin kovin ikävöin.

Mutta hyvä ruoka, mukava asunto ja kaikista huolistista ja mielenponnistuksista vapaana oleminen tekivät ihmeitä menehtyneessä ruumiissani ja puoleksi turmeltuneessa hermostossani. Vähitellen sai kirjankustantajani minut ryhtymään työhön. Seurauksena siitä oli, että teokseni „Mustien maanosan läpi“ tuli toukokuun lopulla kirjanpainajan käsiin. Ensi kerran moneen vuoteen tunsin itseni vapaaksi — vapaaksi liikkumaan ja mieleni mukaan toimimaan, velvollisuuksien tahi lupauksien estämättä, ja hirmuisen, painavan velvollisuuden tunnon pakkottamatta, joka aina ja jäykästi oli käskenyt minua toimimaan. Vapaana kaikesta, mikä olisi vaatinut minua työskentelemään, kiiruhdin läheiselle mannermaalle heittäytymään sen nautinnon nojaan, jossa olin, matkoillani

Europaan läpi monta vuotta sitten, nähnyt tuhansien mäsäävän — laiskuuden nojaan.

Mutta ensin kävin tervehtämässä kuningas Leopold II:sta, jota käyntiäni olin niin pitkän ajan lykännyt toistaiseksi. Siellä sain nyt tietää, ett'ei hänen majesteettinsä ollut vielä alkanut toteuttaa tuumiansa, vaan että hän kuitenkin, kun ensin sai täydelliset tiedot kaikesta, mikä oli tarpeellista tietää, aikoi sopivan ajan tultua, panna tuumansa toimeen. Kaikeksi onneksi ei se kuitenkaan ollut tuota pikaa tapahtuva, joten sain vielä pitää herttaista vapauttani.

Viisas mies se, joka tietää, kuinka hän edullisimmin käyttää vapautensa. Mutta vaikka mässäsin ylellisyyden unelmissa, ollessani Kongon kallioisiin laaksoihin suljetuna, ja tunsin itseni onnelliseksi, ajatellessani, kuinka oikein huvittelen, kun pääsen kerran vapauteeni, ei kuitenkaan salomailta äsken tullut erakko olisi voinut olla minua taitamattomampi vapautta nauttimaan. Samoin kuin sadat muutkin, jotka tulevat Amerikasta ja Englannista, luulin minä parhaimmaksi tavaksi, pukea itsensä uusimman muodin mukaan, ja tienvieruksilla Pariisiin kävelypuistoissa, ryhdiltänsä veltona, särpiä kahvia tahi koetella Pilsenin ja Strassburgin oluen ansioita. Mutta huononeva terveyteni ja enenevä raskasmielisyyteni opettivat minulle tämän kaiken olevan turhanpäiväistä, josta ei ollut seurauksena muuta, kuin ajan, terveyden ja työnkyyryn häviö.

Muutamat ystäväni kehoittivat minua menemään Trouville'n, Deauville'n tahi Dieppe'n kylpylaitokseen, kun tulin vieläkin alakuloisemmalle mielelle. Minä koetin kylpeä näissä laitoksissa, mutta huomasin vain tulevani niissäkin yhä sopimattomammaksi siihen, jota tuttavani nimittivät „sivistyneeksi seuraksi“.

Vihdoin mainitsi joku ystävästäni Sweitsin, ja minä otin vaarin hänen viittauksestansa. Kolmiviikkoinen oleskelu tässä onnellisessa maassa teki minut jälleen terveeksi. Mutta nyt ymmärsin, ett'en koko ajassa olisi tarvinnutkaan lepoa, vaan että kolmiviikkoinen kävely olisi Englannissakin poistanut minulta raskaan mielen, vahvistanut heikontunutta ruumistani ja hermostoani sekä

pannut minut melkein unhottamaan koko Afrikassa oloni. Terveeksi päästyäni tuntui „vapaus“ minusta tyhjältä ja ilottomalta, ja laiskotteleminen, jota harhaanjoutunut, sairras mielikuvitukseni oli niin halunnut, kävi minusta kärsimättömäksi. Silloin sain kirjeen kuninkaan belgialaisilta asiamiehiltä, ja se olikin minusta hyvin tervetullut. He pyysivät siinä minua tulemaan keskusteluun, jonka määräsivät Pariisissa pidettäväksi.

Tässä keskustelussa, joka tapahtui elokuussa, tehtiin alkusuunnitelma ensimmäiseen Kongo-yritykseen. Tähän asti oli vain yleiseen sanottu, että kun Kongo tulisi tutkituksi ja siten pääsy mustien maanosan sydämmeen mahdolliseksi, sitten myöskin pitäisi tehtämän jotain, että joki tulisi hyötyä tuottavaksi niille kansoille, jotka asuivat sen ympäristöllä ja joille sivistys ei teiden puutteessa päässyt leviämään. Kaikki olivat sitä mieltä, että minä Kongoa myöten tehdyllä matkallani olin avannut valtatie Afrikan sisustaan, ja että se, jos mahdollista, oli tehtävä käytölliseksi. Mutta miten oli se tehtävä? Mihin yritykseen ryhdyttävä? Minkälatuinen uusi retki tehtävä Kongolle? Puhdas maantieteellinenkö vaiko ihmisystävyyttä tahi kauppaa tarkoittava? Tai uskaltaisimmeko heti rautatiellä yhdistää Ala- ja Ylä-Kongon keskenään? Kaikki nämät kysymykset otettiin perätysten tutkittavaksi.

Puhdasta maantieteellistä eli tutkimusretkeä vastusti suuri este: äärettömät kulungit ja vähäinen hyöty. Parituzinaa maanasukkaiden kylien nimiä, muutamien pienien jokien kartoittaminen, muutamien vuorijonojen ja vähäpätöisten piirikuntain rajojen saaminen selville ynnä parilukua niiden kansakuntain paikkakunnallisia tapoja, jotka, ollen enemmän tai vähemmän sukua keskenään, asuvat meren ja Kwan välillä, ei näyttänyt olevan niin riittävä tulos, että sitä varten maksaisi käyttää 20,000 puntaa (500,000 Smk.) rahaa. Jos taas yritys tarkoittaisi paljaastaan ihmisystävyyttä, niin olisi sen merkitys kokonaan riippuva niistä varoista, jotka yhdistyksellä olisi käytettävänänsä. Kauppaa tarkoittavana pitäisi yrityksen myös olla laajahankkeisen, ennenkuin sen menestymistä voisi pitää turvattuna. Muuten olisi hyödytöntä koettaa

kilpailla kauan Ala-Kongolla asuneiden kauppijaitten kanssa. Tulisi hankkia joukko kaksinkertaisen kirjanpidon salaisuuksiin perehtyneitä eurooppalaisia, ja hyvin epäiltävää olisi, voisiko riittävää määrää saadakaan semmoisia, jotka tuntisivat Kongon varsilla asuvain kansakuntain kielet ja tavat sekä jaksaisivat myöskin kärsiä ilmanalan vaikutuksia.

Ennenkuin voisi rakentaa kolmatta sataa peninkulmaa pitkän rautatien vähän tunnetulle seudulle, oli maa, jonka läpi se tulisi kulkemaan, edeltäkäsintä tutkittava sekä hankittava tarkat tiedot maanasujanten kesken vallitsevista laeista ja rautatienlinjalla olevien yksityisten nautinto-oikeuksista, kuin myöskin, millä tavalla maan ruhtinaat suostuivat suojelemaan rautatietä, jos yleiseen heiltä voisi mitään suojelusta odottaa. Kaikki nämät asianhaarat tutkittiin perinpohjin ja tehtiin mitä tarkimpia laskuja niistä kustannuksista, jotka luultiin yrityksestä olevan seurauksena, kuinka hyvänsä se järjestettäisiin. Asiamiehet palasivat Brüsseliin, mukanaan paksut paperikääröt hänen majesteetillensä esitettäväksi.

Sill'aikaa kului syys-, loka- ja marraskuu. Nämät kuukaudet käytin minä osaksi luentojen pitämiseen Afrikasta, koska Manchesterissä ja Lontoossa aljettujen uusien tuumitteluiden johdosta minulta lakkaamatta tiedusteltiin Afrikan mannerta, osaksi alituiseen kirjeenvaihtoon asiamiesten kanssa Brüsselissä, jotka tahtoivat tietoja monista asiaa koskevista seikoista.

Marraskuun alussa 1878 sain kutsun saapua määrättynä päivänä ja tuntina kuninkaan linnaan Brüsseliin. Minun saavuttuani sinne täsmälleen, oli sinne kokoontunut joukko enemmän ja vähemmän eteviä kauppa- ja rahaliikkeen harrastajia Englannista, Saksasta, Ranskasta, Belgiasta ja Hollannista, ja meidät saatettiin paikalla neuvottelusaliin. Muutaman minuutin kuluttua sain tietää kokouksessa aiotavan keskustella, millä tavalla parhaiten edistettäisiin sitä hyvin vähänvaativaa yritystä, jonka tarkoituksena olisi tutkia, mitä hyötyä voisi olla Kongosta ja sen laaksosta. Kokouksessa olevat herrat halusivat nyt tietää, kuinka pitkältä Kongo oli matalassa kulkevilla aluksilla purjehdittavaa. Minkä suojeluksen voivat maan syntyperäiset

ruhtinaat, ystävällisinä ollessaan, antaa kauppayritykselle? Oliko Kongon varsilla asuvilla kansakunnilla kylliksi älyä käsittämään, että ystävällisen liikkeen pitäminen valkoisten kanssa oli heille edullisempata kuin sen rajoittaminen? Kuinka suuren veron, rahassa tahi luonnontuotteissa, tähtoivat maan ruhtinaat siitä, kun antoivat tehdä maansa läpi rautatien? Millaisia tuotteita voivat maanasujamet vaihettaa europalaisten teollisuustuotteihin? Kuinka paljo maanasujanten tuotteita saa menemään ulos, jos vast'edes voidaan tehdä rautatie Ala-Kongolta Stanley-Pool'iin? Muutamiin näihin kysymyksiin voitiin vastata paikalla, toisiin ei. Päätettiin siis keräyslistalla koota varoja, joilla varustettaisiin retkikunta hankkimaan tarkkoja tietoja näistä asianhaaroista; listaankirjoittajat ottaisivat itsellensä nimen: „Comité d'Études du Haut Congo“. Osa siihen tarkoitukseen hankittavasta summasta, joka nousi 20,000 puntaan, koottiin heti ensimmäisten maksujen suorittamiseksi.

Sitten tehtiin koko joukko päätöksiä, joissa kukin listaankirjoittaja sitoutui antamaan rahaa, niin kohta kuin uusia maksuja jälleen tulisi. Sen jälkeen valittiin puheenjohtaja, sihteeri ja rahastonhoitaja. Kaikki oli viivyttelämättä järjestettävä ja varustettava retkelle lähtöön, ja minulle osoitettiin se kunnia, että sain tehtäväkseni väen ja tarveaineiden hankkimisen sekä niiden tuumien toimeen panemisen, joita varten komitea oli asetettu. Minun tuli, tavaran kuljetusta ja europalaista päällysmiehistöä varten, mikäli varat myönsivät, rakennuttaa asemia pitkin maan läpi käyvän tien vartta — ottaen tarkan vaarin, että ne tulivat sopiville paikoille ja vast'edes hyödyksi — sekä järjestää höyryvene-liike kaikkialle, missä se oli edullista ja turvallista. Asemat piti olla avarat ja kaikin puolin oikeutettujen vaatimusten mukaiset. Niiden ympäriltä tuli vourata tai ostaa niin paljo maata, että asemalaiset vast'edes voivat saada siitä elatuksenapua, jos nimittäin maanasujamet semmoisiin kauppoihin suosituivat. Samoin piti myöskin, jos mahdollista, vourata tahi ostaa maa aiotun liiketien varsilta, jott'eivät pahan-
elkiset ihmiset saisi ilkeilynsuudessaan ja kateudessaan estää komitean hankkeita. Mutta tällä tavalla saatu maa tuli määrätystä hinnasta vourata semmoisille europ-

palaisille, jotka sitoutuvat pysymään erillään kaikista vehkeilyistä, eivätkä kiihota maanasujamia vihollisuuksiin eli maanrauhaa häiritsemään.

Sanalla sanoen, mietittiin ja järjestettiin tässä ja seuraavissa kokouksissa kaikki keinot, jotka voivat saattaa hyvää sopua ja suosiota europpalaisten ja maanasujanten välille sekä tehdä näiden vähän tunnetuiden seutujen tutkimisen turvalliseksi ja tarkaksi. Se lempeä ja ihmisystävällinen henki, joka oli näissä päätöksissä, ilmoitti minulle selvään, kenen toimesta ja tahdosta ne olivat tehdyt, vaikkapa ei minulla olisi ollutkaan kunniaa saada yrityksen kuninkaallisen alkuunpanijan omasta suusta kuulla hänen mielipiteitensä.

Ensimmäinen kokous pidettiin marraskuun 25 p:nä 1878 kuninkaan linnassa Brüsselissä, jolloin översti Strauch Belgian armeijasta, valittiin sen yhdistyksen puheenjohtajaksi, jolla oli nimenä „Comité d'Études du Haut Congo“; ja minun ensimmäiset, retken järjestämiseen antamat johtosääntöni kirjoitettiin ylös. Toisessa kokouksessa joka pidettiin joulukuun 9 p:nä, kehoitettiin minua pitämään varalla kaikki ensimmäistä puolta vuotta varten tehdyt laskut ja kustannusarviot pääkokouksessa esitettäväksi, joka pidettäisiin tammikuun 2 p:nä, koska useat jäsenet eivät voineet tulla tähän kokoukseen. Kolmas kokous, joka pidettiin tammikuun 2 p:nä 1879, ja jossa oli edusmiehiä Belgiasta, Hollannista, Englannista, Ranskasta ja Amerikasta, oli viimeinen ja ratkaseva. Siinä hyväksyttiin kustannusarviot ja myönnettiin tarpeelliset summat rahaa. Tammikuun 23 p:nä oli minulla kaikki, mitä Europassa voin toimittaa, valmiina: ja Leith'istä tälle retkelle vouratun höyrylaivan Albion'in lähdettyä matkalle Välimereen, kiiruhdin minä Ranskan ja Italian kautta kohtaamaan sitä ja sitten jatkamaan matkaa Sansibar'iin. Täältä tahdoin minä ottaa mukaani vanhoja kumppaneitani, kellä heistä vaan oli halua lähteä taas isolle joelle koettamaan onneansa. Ne, jotka olivat ottaneet tehäksensä höyryveneitä, proomuja ja lujia valaskalavenheitä, kuljetettavia puuhuoneita, makasiineja tulenkestävästä raudasta ja kuormavaunuja, sekä ruokatavaran hankkijat saivat minun ollessani Afrikan itärannikolla toimittaa tehtäviänsä.

Ja minun toimiessani Sansibarissa piti suuremman, myöskin vouratun, höyrylaivan Bargan saapua Kongolle matkustajineen ja retken tarveaineilla lastattuna.

Seuraava kirje, jonka kirjoitin Lontoosta tammikuun 7 p:nä 1879 nykyisen „Afrikaansche Handels-Venootschap'in“ johtajalle, herra Albert Jung'ille — tämän yhtiön nimi oli ennen „Afrikaansche Handels-vereeniging“ — joka sittemmin tuli suuren hollantilaisen yhtiön pääasioitsijaksi Banana-Point'iin Kongon varrelle, selittänee ehkä paremmin ne hankkeet, joista tässä edellä on lyhykäisesti kerrottu:

Kunnioitettava herra!

Olen kuullut teidän jo tiedävän siitä yrityksestä, jota joukko herroja Hollannissa, Belgiassa, Ranskassa, Englannissa ja Amerikassa, liittyneenä yhteen nimellä „Comité d'Études du Haut Congo“, nyt on panemaisillaan toimeen. Epäilemättä olette myös kuullut minun olevan valitun sen retkikunnan johdattajaksi, jonka komitea nyt ennen pitkää lähettää Kongolle.

Ennenkuin ilmoitan sen pyynnön, jonka aion teille esittää, sunette minun likemmin selittää, mikä komitealla on tarkoituksensa.

Sillä suunnattoman suurella alangolla, jota maantieteessä sanotaan Kongon laaksoksi, on laaja alue, jossa ei eurooppalaiset kauppamiehet koskaan ole käyneet ja josta noin kolme neljättä osaa on maantieteilijöille vielä tuntematonta. Suurimmassa osassa sitä asuu villoja, jotka harjoittavat iljettävintä ihmissyöntiä ja huviksensa murhaavat viattomia ihmisiä. Mutta pitkin ison joen varsia, Livingstonen putouksiin päin, asuu lukuisia ystävällisiä kansakuntia, jotka ilolla tervehtisivät eurooppalaisia kauppamiehiä ja rientäisivät runsaiden tuotteidensa kanssa heitä vastaan, vaihtamaan niillä itsellensä Manchesterin puuvillakankaita, Venetian helmiä, messinkilankaa, metallikaluja, veitsiä ja muuta semmoista, jotka teidän lähitienoonne afrikkalaisista tavallisesti ovat mieleisiä. He ovat luonnostansa sävyisiä ja hyvin taipuvaisia kauppaan. Kuitenkaan ei heillä tähän asti ole ollut mitään hyötyä rupeamisestaan kauppayhdistykseen valkoisten miesten kanssa. Heidän alueensa ja rannikon välillä on nimittäin leveä maapalsta, jossa asuu sotaisia ja levottomia kansakuntia. Nämät ottavat tavallisesti kalliin veron kaikesta sisämaahan menevästä tavarasta ja vieläpä usein tekevät väkivaltaakin turvattomille matkustavaisille, joten kuluu monta kuukautta ja jopa vuottakin, ennenkuin

Europasta tulevat tavarat vaivaloisen kuljetuksen perästä saapuvat perille. Tutkittuani viime vuonna päättyneellä onnellisella matkallani näiden ystävällisten kansakuntain saattan ista likeiseen kauppayhdistykseen euoppalaisten kauppijasten kanssa ja huomattuani, miten tämän aatteen voi toteuttaa hyödyksi niille monille hyväntahtoisille ystäville, joita ylä-joella olen kohdannut, ja niille kauppijaille, jotka mahdollisesti saamme mieltymään tähän asiaan, ovat toiveeni nyt toteen käymäisillään. Koko tie Boman luota Babwendin alueen rajalle asti on, näette, epävaikaista sisämaan rauhallisille kansakunnille sodanhaluisten ja saaliinhimoisten pikkuruhtinasten tähden, joita tällä välillä onkin koko legiona. Niistä olisi minullekin suuri vastus, joll'en kulkiisi muita teitä autiomaiden kautta. Tutkimusretkilläni olen oppinut sisämaata jo niin paljon tuntemaan, että osaan kierrätellä näiden ruhtinaiden ohitse, ja olen varma siitä, että löydän vielä, jos elän, tien, joka on sekä kuljettava että helppo, ja myöskin turvallinen ylämaasta meidän asemillemme tuotteitaan tuoville asujamille. Semmoinen tie, niinkuin voitte ymmärtää, auttaisi meitä erittäinkin saattamaan näille laillisen kaupan etuja ja avaamaan Afrikan suuren sydänmaan monine tuotteinensa euoppalaiselle vireydelle. Vaan että se voisi tapahtua, tulee olla hyvin tarkkatuntoinen, erinomaisen kärsivällinen ja altis vaivoille sekä koettaa käytöksellä viehättää ystävällisiä ylämaankin kansoja. Ne monet veljesliitot, joita tein siellä olevien ruhtinaiden kanssa, tulevat nyt minulle hyödyksi. Mutta ei myös jätetäkään teemmättä mitään, joka vaan auttaa minua toiveideni ja komiteaa tarkoitustensa perille.

Tästä edelläsanoitusta näette, että meillä on kolmenlainen tarkoitus: ihmisystävällinen, tieteellinen ja kaupallinen. Ihmisystävällinen on se sikäli, kuin meidän tärkeimpänä pyrintönämme on sisämaan sillä tavalla avaaminen, että koetamme yläsekä alajoella asuvia kansoja saada luopumaan nykyisestä villiydestään ja epäluuloisuudestaan ja antamaan meille aineellista apua. Kun saamme heille osoitetuksi, että valkoiset miehet meren rannikolla haluavat ystävällisesti tervehtää sisämaan mustia muukalaisia ja ett'ei meren ja heidän kotiseutunsa välisellä tiellä ole mitään vaikeuksia, esteitä, kiusaa eikä vaivaa, silloin on meidän tehtävämme suoritettu, ja valkoisten miesten asia sitten kiihuu kauppaliikettä, joutuisampia kulkuneuvoja hankkimalla, eli toisin sanoen, kypsytetään aikanaan siemenen, jonka me olemme

kylväneet. En luule tien, jonka molemminpuolinen hyvántahtoisuus ja luottamus on tällä tavalla pannut kuntoon, koskaan enää sulkeutuvan.

Mutta tarkoituksemme on myöskin tieteellinen, koska aiomme järjestelmänmukaisesti tutkia Kongon pohjois- tai eteläpuolisen rantamaan, Stanley-Poolin ja Boman väliltä, sekä tarkasti panna paperille haikki merkilliset kaupungit ja kylät, kaikki etevimmät paikat, joista voi olla jotain hyötyä maantieteilijöille ja kauppamiehille.

Päälle päätteeksi ovat tarkoituksemme kaupalliset, koska aiomme koettaa, kuinka laajaan kauppayhdistykseen voi ruveta sisämaan kansojen kanssa, kehoittamalla heitä vaihettamaan omilla tuotteillansa sivistyneiden maiden tehtaanteoksia. Me saamme sillä tavalla arvoisan tilastotiedon Sisä-Afrikan tuotteiden laadusta ja paljoudesta, joka tieto voi vast'edes olla kauppamiehille ohjaajana, sekä saamme oppia perinpohjin tuntemaan niiden kansojen yleistä luonnetta, joiden kanssa tulemme yhteyteen.

Mutta yrityksemme ensi alussa tulee meidän välttämättömästi hankkia itsellemme sopivia miehiä, joihin voimme luottaa, ett'ei päällysmiehen juovuksissa näkeminen jo heti hävitä toiveitamme ja tee turhaksi niitä lempiunelmiamme, jotka olemme luulleet voivamme toteuttaa.

Keskustellessani herrojen Kerdyck'in ja Pincoffs'in kanssa, jotka, niinkuin tulette huomaamaan, ovat meidän tuumihimme kovin mieltyneitä, tulin kehoitetuksi kääntymään teidän puoleenne, ja teen tämän sitäkin suuremmalla luottamuksella, kun minulla jo kerran Lontoossa oli kunnia ja ilo tavata teitä.

Koska lähden nyt Egyptiin ja Afrikan itärannikolle pesaamaan muutamia luotettavia miehiä, niin tekisitte hyvän työn, jos hankkisitte minulle joukon Kruboy'eja tahi Kruneg'eja, noin 75—130 miestä, palkkaisitte heidät määrätyn ajaksi heidän päämiehiltänsä, luvaten määräjän kuluttua joko uudistaa kontrahdin tahi lähettää heidät takaisin päämiehillensä, sen mukaan miten olette sopinut näiden tahi miehien itsensä kanssa, sekä ottaisitte minun palvelukseeni 20, 30 tahi 40 Kabindalaista sellaiselle palkalle, kuin näette sopivaksi ja länsirannikolla on tavallinen.

Herrat Kerdyck ja Pincoffs ovat puhuneet minulle myös nuoresta miehestä, joka tätä nykyä on erään kauppahuoneen palveluksessa Banana Point'issa; minä toivon ja luulen heidän kirjoit-

tavan teille hänestä. Jos hän on päättänyt ruveta minun palvelukseeni, niin olisitte hyvä ja ilmoittaisitte hänelle, mitä hänellä on tehtävänä. Hänestä voisi olla teille hyvä apu miehiä hankkiessa minulle — jos ei Bananasta saa riittävää määrää Kabindalaisia voisi hän mennä Kabindaan j. n. e. ja koota sieltä kaikki, jotka saisi suostumaan teidän tarjoomaanne palkkaan. Mitä sitoutumuksia hyvänsä teette minun nimessäni, on vastaisten erheytysten välttämiseksi parasta tehdä ne niin selvästi ja mutkattomasti kuin mahdollista. Jos voitte hankkia 150 miestä — Kabindalaisia ja muita — minun tulooni asti, niin teette minulle ja komitealle äärettömän hyvän työn, josta tulemme teille suureen kiittollisuuden velkaan. Minä saavun luultavasti Kongolle elokuun alussa, ehkä ennenkin, jos kaikki käy hyvin ja toivon kohtaavani silloin teidät sekä saavani suullisesti kiittää teitä niistä palveluksista, joita hyväntahtoisesti olette minulle tehneet.

Huomaan kyllä, ett'en suinkaan ole antanut tarkkoja ohjeita tässä enkä muissa asioissa, vaan tiedän myöskin kirjoittavani miehelle, joka on hyvin tottunut afrikkalaisten tapoihin ja luonteihin sekä, perusteellisesti ja tarkoin tuntien tämmöiset asiat, osaa ohjeita kaipaavissa yksityiskohdissa tehdä itsestäänkin, miten on hyvä.

Ennen tuloani lähetetään sinne teille kaikenlaisia kaluja, joita pyydän teidän säilyttämään minulle tavarahuoneissanne. Jos ketä herroja tulee tykönnne minun nimessäni, niin olisitte hyvä ja ottaisitte heidät vastaan niin vieraanvaraisesti kuin asianhaarat myöntävät ja heidän tilansa vieraassa maassa vaatii. Mutta tätä ei olisi tarvinnut huomauttaakaan, sillä tiedän kokemuksesta Kongon-kauppijaiden olevan aina valmiita vieraanvaraisuutta osoittamaan. Kaikista kulungeista, joita teillä on minun tähteni ja hyödykseni, tahdon ilolla korvata teitä, mutta hyväntahtoinen ja suosiollinen kohtelijaisuutenne on palkitsematonta ja siis paljoa suurempiarvoista. Toivon saavani onnen osoittaa teille ikuista kiittollisuuttani.

Olkaa hyvä ja ilmoittakaa tämän kirjeen sisältö herra de Bloeme'lle; mutta sitä vastoin olisi hyvä, ett'ette ennen minun tuloani puhuisi meidän yrityksestämme mitään semmoisille, joille sen tietäminen ei ole miksikään hyödyksi.

Sanokaa minulta sulimpia terveisiä herra Bloeme'lle.

Kaikella kunnioituksella

Henry M. Stanley.

Neljäs Luku.

Kansainkeskinen afrikkalainen yhdistys.

Yhdistyksen perustaminen. — Englantilaiset eroavat pois. — Kenraali Sanford'in kertomus yhdistyksestä. — Minun ensimmäiset suhteeni yhdistykseen. — Johtosääntöni herra Cambier'ille. — Karema, kukoistavana asemana. — Johtosääntöni kapteeni Popelin'ille. — Suunnitelmia retken järjestämiseksi. — Lähtö Sansibar'ista. — Höyrylaiva „Albion“ lähtee Kongolle.

Kansainkeskinen afrikkalainen yhdistys perustettiin minun ollessani vielä päiväntasaajantienoisien Afrikan sydänmailla. Minun on siis turvautuminen yhdistyksen perustamisesta tulleihin painettuihin kertomuksiin ja otan tähän Lontoon kuninkaallisen maantieteellisen seuran, heinäkuussa 1877, antamista kertomuksista seuraavan :

„Uusi into Afrikan tutkimiseen heräsi Brüsselin kokouksessa viime syyskuun 12, 13 ja 14 päivänä, jonne hänen majesteettinsa Belgian kuningas oli kutsunut joukon etevimpiä maantieteilijöitä Europan tärkeimmistä maista. Saksalta, Itävalta-Unkarilta, Belgialta, Ranskalta, Suurbritannialta, Italialta ja Venäjältä olivat edusmiehet tässä kokouksessa. Tuloksena heidän keskusteluistaan oli se päätös, että perustettaisiin Keski-Afrikan tutkimista ja sivistämistä varten kansainkeskinen komitea, joka pitäisi istuntonsa Brüsselissä. Jokainen kansa, jolla oli halu edistää tätä tarkoitusta, perustaisi kansalliskomiteoita, jotka keräisivät varoja tähän yhteiseen asiaan ja lähettäisivät edusmiehiä kansainkeskiseen komiteaan, joten tämän jälkimäisen olisi helpompi panna päätöksiänsä toimeen.

„Belgia oli ensimmäinen maa, joka perusti kansalliskomitean. Sen jäsenet tulivat kokoon, kuningas puheenjohtajana,

marraskuun 6 p:nä 1876. Tässä kokouksessa tehtiin ja hyväksyttiin säännöt, joiden esipuheessa sanottiin komitean olevan perustetun panemaan Belgian rajain sisällä toimeen kansainkeskisen kokouksen ohjelmaa, jonka tarkoituksena oli „orjankaupan sortaminen ja Afrikan tutkiminen“. Komitea kehoitti Belgian yleisöä rahankeräykseen ja sai siltä melkoisia summia.

„Englannissa keskusteltaessa samallaisen komitean perustamisesta ilmaantui vastuksia. Sanottiin olevan suotavaa, ett’ei komitea, pitäessään ystävällistä yhteyttä ja kirjeenvaihtoa Belgian ja muiden komiteain kanssa, sitoutuisi mihinkään kansainkeskisiin velvollisuuksiin eikä muullaisiin tarkoituksiin kuin maantieteellisiin. Tämän päätöksen johdosta ei Englannilta ole tulutkaan edusmiehiä kansainkeskiseen komiteaan Brüsseliin.

„Saksa. — Kansainkeskisen Brüsselin-kokouksen lausunton mukaan perustettiin Berliiniin kansalliskomitea, joka joulukuun 18 p:nä 1876 teki päätöksen perustaa saksalaisen Afrikayhdistyksen. Tällä tulisi olemaan samat tarkoitukset kuin kansainkeskiselläkin komitealla, nimittäin: 1) Keski-Afrikan tuntemattomien seutujen tieteellinen tutkiminen; 2) Keski-Afrikan avaaminen sivistykselle ja kaupalle; ja 3) orjankaupan hävittäminen. Yhdistyksen asioita hoitamaan pannaan johtokunta, johon puheenjohtajaksi tulee Reussin prinssi Henrik VII, sihteeriksi tohtori Yrjö von Bunsen ja jäseniksi tohtori Nachtigall, herra Delbrück, tohtori A. Bastian, tohtori Herzog, parooni von Richthofen, tohtori Roth ja tohtori W. Siemens. Yhdistys tulee pitämään yhteyttä Brüsselin kansainkeskisen komitean kanssa ja on valinnut sinne tohtori Bastian’in, tohtori Y. von Bunsen’in ja parooni von Richthofen’in Saksan edusmiehiksi.

„Yhdistys tulee olemaan perustajia ja jäseniä. Edellisiä ovat semmoiset, jotka maksavat sen rahastoon kukin 300 markkaa; jälkimäisiä taas kaikki, jotka suorittavat 5 markkaa tai enemmän vuodessa. Kaikki seurat ja tieteelliset yhdistykset pääsevät kokonaisuudessaan sen jäseniksi, kun henkilukunsa mukaan suorittavat vuosimaksun.

„Yhdistykselle keräytynyt pääoma on päätetty käyttää siten, että ainoastaan osa vuotuisista tuloista annetaan kansainkeskiselle komitealle, jäännös, suurin osa, pannaan Afrikassa tehtäviä saksalaisten löytö- ja tutkimusretkiä varten. Samoin kuin belgialaistenkin komitean, on saksalaisten yhdistyksen päätarkoituksena asemien perustaminen Sisä-Afrikkaan, jotka tulevat ole-

maan matkustavaisten toiminta-asemina ja sivistyksen ja kaupan levittämisen keskuksina.

„Belgia. — „Afrikkalaisen yhdistyksen kansainkeskinen komitea“ kokoontui Belgian kuninkaan pyynnöstä Brüssel'iin, jossa, puheenjohtajana hänen majesteettinsä, pidettiin keskusteluita viime kesäkuun 20 ja 21 päivänä. Kaikilta kansoilta, joilla oli ollut edustajansa syyskuussa 1876 pidetyssä kokouksessa, saapuivat edusmiehet tähänkin kokoukseen, paitsi Suurbritannialta ja Venäjältä. Venäjän kansalliskomitea sanoi syynä edusmiehiensä poissaoloon olleen hallituksen heille antaman kiireisen tehtävän. Ensi kerran tulivat Alankomaistakin edusmiehet tähän kokoukseen. Useista erikoisasiosta keskusteltiin koko kokouksen ajan, kaksi päivää, muun muassa, minkälaisen lipun yhdistys ottaisi itsellensä ja että niiden höyrylaiva- ja kauppayhtiöiden, joiden laivat kulkivat Afrikan väliä, tuli myöntää retkelaïsille tältä matkalta kulkumaksun alennus. Italian edusmies signor Adamoli ilmoitti nyt Italian hallituksen ottaneen höyrylaiva-yhtiöiden kanssa tekemiinsä kontrahteihinkin sen, että kaikille tieteellisten retkikuntain jäsenille oli myönnettävä kulkumaksun alennus. Yksi Alankomaiden edusmiehistä (herra Versteeg) sanoi myös, että „Afrikaansche Handels-Vereeniging'in“ johtokunta Rotterdam'issa oli luvannut lähettää kaikkien retkikuntain matkakalut maksutta sekä varastopaikoillansa Afrikassa kohdella retkeläisiä vieraanvaraisesti.

„Sitten luki sihteeri yhdistyksen rahavaraiskertomuksen, jossa sanottiin, että Belgian kansalliskomitea oli jo antanut pääkomitealle lahjaksi 287,000 frankkia ja vuosimaksuja 44,000 frankkia, sekä luvannut vuoden kuluessa antaa näihin summihin lisää toiseen 11,000, toiseen 58,000 frankkia. Lahjarahat ja osa vuosimaksuista pannaan korolle ja korot ainoastaan käyteen yhdistyksen tarkoituksiin. Tällä tavalla tulisi rahanhoitajan laskun mukaan 73,000 frankkia toimeenpano-komitean käytettäväksi vuonna 1877. On siis päätetty viivyttelämättä ryhtyä yritykseen ja lähettää retkikunta Sansibarin kautta Tanganjika-järvelle rakentamaan asemia joko järven rannoille tahi määrätuille paikoille sen toiselle puolelle, sekä lähettää mukaan tutkijoita, jotka näiltä asemilta alkavat tutkia seutuja. Juurtajaksaiten johtosääntöjen tekeminen jätetään sille toimeenpano-komitealle, joka on valittu johtamaan yhdistyksen asioita.

„Kansalliskomiteoita, jotka ovat yhdysvaikutuksessa Belgian kansainkeskisen komitean kanssa, on siis nykyään seuraavissa maissa:

Ranskassa	puheenjohtajana	kreivi de Lesseps;
Itävalta-Unkarissa	”	arkkiherttua Rudolf;
Italiassa	”	Piemont'in ruhtinas;
Espanjassa	”	h. m. kuningas Alfonso;
Sweitsissä	”	herra Bouchier de Beaumont;
Venäjällä	”	suuriruhtinas Konstantin;
Hollannissa	”	Oranian prinssi;
Portukalissa	”	San Januarion herttua.

„Itävalta-Unkarin komitea on antanut Brüsselin komitean pohjarahastoon ensimmäisen apusumman, 5,000 frankkia.“

Kun Englanti, peljäten kietoutuvansa kansainkeskiin sitoutumuksiin, erosi pois yhdistyksestä, niin kutsuttiin Yhdys-valtoja ottamaan osaa tähän laajalle levinneeseen, maantieteelliseen liikkeeseen, ja New-York'iin syntyikin sen jälkeen haarayhdistys, johon puheenjohtajaksi tuli tuomari Daly ja hänen jälkeensä herra Latrobe Baltimorresta, yksi Liberian perustajia. Kenraali H. S. Sanford Floridasta, joka tuli sir Frere'n sijaan Englannin kieltä puhuvain edusmieheksi kansainkeskiseen yhdistykseen, kirjoittaa — amerikkalaiselle senaattorille Morgan'ille, maaliskuun 24 p:nä 1884 lähettämässään kirjeessä — Kansainkeskisestä Yhdistyksestä seuraavalla tavalla:

„Kunnioitettava herra!

Koska olette pyytäneet likempää tietoja kansainkeskisen afrikkalaisen yhdistyksen synnystä ja tarkoituksista, niin saan täten kunnian ilmoittaa, että sen on pannut alkuun Belgian kuningas, joka vuonna 1876 kutsui kokoon Brüsseliin, hovilinnaansa, etevä Afrikanmatkustajia, monista kansoista, keskustelemaan, millä keinoilla voitaisiin parhaiten avata päiväntasaajantienoinen Afrikka sivistykselle. Seurauksena tästä kokouksesta, joka puolesti asemien rakentamista puheena olevalle Afrikan tienoolle ja asetti tätä sivistystyötä varten alinomaisen ylihallituksen Brüsseliin sekä sivuhallituksia muihin maihin, oli kommissiooni eli kongressi, joka kesäkuussa 1877 kokoontui kuninkaan linnaan

Brüsseliin ja johon tulivat edusmiehet Itävallalta, Belgialta, Ranskalta, Saksalta, Alankomailta, Espanjalta, Sweitsiltä ja Yhdysvalloilta. Asetettiin toimeenpano-komitea, johon puheenjohtajaksi tuli kuningas ja jäseniksi kolme, Englannin kieltä puhuvain, germanialaisten ja latinalaisten kansojen edusmiestä, nimittäin herra Henry S. Sanford, Floridasta, tohtori Nachtigall (kuuluu Afrikantutkija), Berlinistä, ja herra Quatrefages, Pariisista, sekä keskusteltiin ja määrättiin, millä käytännöllisillä keinoilla yhdistyksen tarkoitukset oli pantava toimeen.

Nämät keinot olivat: että perustettaisiin haarayhdistys jokaiseen Europan maahan sekä Amerikkaan, jotka yhdistykset olisivat apuna vetämässä yleisön huomiota tähän yritykseen, ja rakennettaisiin yhdistyksen lipun alle Afrikkaan asemia, jotka samalla kertaa olisivat sekä „majataloja“ että „tieteellisten toimintojen keskustia“. Lippu tulisi olemaan sininen, kultainen tähti keskellä. Päätettiin myöskin ruveta rakentamaan näitä asemia itärannikolta, Sansibarista, poikki manteren järville asti.

Seuraava ote niistä keskusteluista, joissa määritellään millaisia nämät asemat pitää olla, joita aiottiin rakentaa rivi, toisesta valtamerestä toiseen, selittää parhaiten yhdistyksen tarkoitukset.

„Millainen tulee asema olla. — Toimeenpano-komitea saa kansainkeskiseltä yhdistykseltä vallan käyttäytyä mielensä mukaan pannessaan toimeen niitä yleisiä määräyksiä, jotka on tehty tieteellisiin tarkoituksiin ja majataloiksi aiotuiden asemien rakentamisesta. Asemien väestönä tulee olemaan asemanpäällikkö ja määrätty joukko palvelusmiehiä, jotka toimeenpanokomitea valitsee tahi hyväksyy. Asemanpäällikön tulee ensi työksensä toimittaa sinne sopiva asunto ja koettaa saada hyötyä maan apukeinoista, jotta asema voisi pitää itseänsä voimassa.

„Tieteellisessä suhteessa tulee asemien, mikäli mahdollista, tehdä tähtitieteellisiä ja ilmatiedollisia havainnoita, kerätä maanpinnallisia, kasvi- ja eläintieteellisiä kokoelmia; ottaa kartalle asemien ympäristöjä, tehdä maan kielen sana- ja oppikirja; tutkia maanasujanten käyttöjä ja tapoja; kirjoittaa ylös mitä syntyperäiset matkustavaiset kertoilevat maista, joissa ovat käyneet; sekä ottaa päiväkirjaan kaikki mainittavat tapaukset ja havainnot.

„Asemien vieraanvaraisena tehtävänä on, ottaa vastaan kaikki matkustavaiset, jotka asemanpäällikkö katsoo sitä ansaitsevan,

heidän omalla kustannuksellansa hankkia heille työ- ja huonekaluja sekä ruoka-aineita, tienoppaita ja tulkkeja, ilmoittaa heille, mitä teitä heidän on sovelijain seurata ja saattaa heidän kirjeensä perille. Asemien velvollisuutena on myöskin pitää niin joutuisaa postiliikettä kuin mahdollista rannikon ja sisämaan välillä.

„Sitten vielä tulee asemien sivistävällä vaikutuksella poistaa orjankauppaa.“

Tuloksena tästä liikkeestä on ollut valtatie, niin sanoakseni, avaaminen Sansibarista Tanganjika-järvelle, johon belgialaiset parhaasta päästä ovat antaneet varoja; viimeinen asema on Karemassa, järven rannalla, ja kahdesta välillä olevasta asemasta on yhdistyksen ranskalainen haara perustanut toisen ja saksalainen toisen.

Stanleyn löydettyä Ylä-Kongon 1877, perustettiin seuraavana vuonna haara kansainkeskiseen yhdistykseen erityistä tarkoitusta varten Kongolla nimellä „Comité d'Études du Haut Congo“, mutta kuitenkin olemaan yhdistyksen lipun alla, ja erityisiä raha-apuja sai se yhdistyksen suosijoilta. Tämä yritys, jonka Belgian kuningas on ottanut erityiseen suojelukseensa ja rahalla tukeaksensa on suuresti laajentunut, ja käytännöllisenä tuloksena on siitä ollut, että laveat, kansakkaat ja hedelmälliset seudut ovat avautuneet sivistäville vaikutuksille ja maailman kaupalle ja että orjankauppa on joutunut varmaan sortotilaan, missä tämän yhdistyksen lippu on ruvennut liehumaan.

Erinomaisella kunnioituksella

H. S. Sanford.

Kansainkeskisen afrikkalaisen yhdistyksen toimeenpano-komitean jäsen.

Tiesin hyvin, että hänen majesteettinsa, kuningas Leopold II:nen, oli afrikkalaisen Kansainkeskisen yhdistyksen perustaja ja puheenjohtaja sekä myöskin sen seuran puheenjohtaja, jolla oli nimenä „Comité d'Études du Haut Congo“, ja jota sittemmin ruvettiin kutsumaan Kansainkeskiseksi Kongo-yhdistykseksi. Tiesin myös, että molemmilla seuroilla oli sama sihteeri ja sama toimisto, vaan että seurojen välillä kuitenkin tehtiin tarkka erotus ja hoidettiin niiden kummankin pohjarahastoa ja vuosimaksuista karttuneita varoja vallan erikseen. Kansainkeskisen yhdistyksen komiteassa ei ollut yhtään englantilaista, mutta yhdistykseen „Comité d'Études du Haut Congo“ sitä vastoin kuului kaksi toimelijaisuutensa ja hyväntahtoisuutensa tähden kauppa-alalla suuressa arvossa pidettyä englantilaista, ja epäilemättä olisi siihen ruvennut useampiakin, joll'ei olisi sattunut ikävä tapaus sen johdosta että Rotterdam'in „Afrikaansche Handels-Vereeniging“ otti itsellensä nimen „Afrikaansche Handels-Venootschap“, johon Comité d'Études du Haut Congo ei ollut vähääkään syyppää.

Afrikkalaisen Kansainkeskisen yhdistyksen kanssa tulini ensi kerran yhteyteen, kun, ollessani juuri Egyptiin lähtemäisilläni höyrylaiva Albion'ia kohtaamaan, sain yhdistykseltä kirjeen. Siinä kehoitettiin minua hankkimaan tietoja yhdistyksen ensimmäisestä retkikunnasta, jonka sanottiin olevan hädänalaisessa tilassa jollakin tienoolla kuningas Mirambon maassa Unjamwes'issa. Jos tämä huhu oli totta, niin annettiin minulle valta ryhtyä tarpeellisiin toimiin retkeläisten pelastamiseksi.

Palatessani Cap'in ympäri Länsi-Afrikasta kohtasin joulukuulla 1877 kansainkeskisen ensimmäisen retkikunnan johdattajat Sansibarissa. Mutta Eurooppaan päästyäni sain heti kuulla, että kaksi retkeläistä oli menehtynyt kuumuuteen ja varomattomuuteen, johon kokemattomat ihmiset tavallisesti tietämättään tekevät itsensä syypäiksi tropiiki-maissa. Sitten oli Cambier pantu retkikunnan päälliköksi; hän oli onnellisesti vienyt retkikunnan Unjanjembe-maahan, mutta jollakin tavalla joutunut eripuraisuuteen Mirambon kanssa herra Broyon'in selkkautuneiden suhteiden johdosta. Tämä jälkimmäinen oli sveitsi-

läinen kauppa-asioitsija ja siihen aikaan yleiseen tunnettu Afrikan itä-rannikolla.

Albion saapui määrättyllä ajalla Sansibariin, jossa suurella vaivalla sain selville asian todellisen laadun ja lähetin sanansaattajat viemään luutnantti Cambier'ille seuraavan johtosääntökirjeen:

Sansibarissa, Afrikan itärannalla.

„Kansainkeskisen yhdistyksen retkikunnan johtajalle herra Cambier'ille.

Kunnioitettava herra!

„Hänen majesteettinsa Belgian kuningas ja yhdistyksen pääsihteeri översti Strauch ovat pyytäneet minua tarpeen mukaan tekemään apua teille ja Afrikassa oleville kumppaneillenne. Kirjoitan siis tämän kirjeen, antaakseni teille neuvoja siinä pulassa, jossa, kuten teidän sekä tohtori Dutrieux'in kirje ilmoittaa, nykyään olette.

„Mikäli minä ymmärrän, on teillä lyhykäisesti sanoen seuraavat vaikeudet:

„Te kävitte Urambon kuninkaan Mirambon tykönä Unjamwes'issä ja teitte hänen kanssansa ystävyys- ja veljeysliiton. Sitten kohtasitte te herra Broyon'in, joka Lontoon lähetysseuran karavaanin kanssa oli matkalla Udjidjiin. Te olitte jättäneet 40 miehenkantamusta tavaraa Uramboon, mutta kuultuanne Mirambon ryöstäneen itsellensä Broyon'in karavaanilta yli 300 miehenkantamusta, huomasitte olevan vaarallista uskoa henkeänne uudelleen Mirambon haltuun ja pakenitte siis yhdessä herra Broyon'in kanssa Unjanjembe'en; tätä nykyä olette nyt Taborassa ja luulette saavanne yhdessä araapialaisten kanssa taistella Mirambo vastaan.

„On ikävää, että tulitte menneeksi Mirambon tykö; ei sentähden, että hän jollakin tavalla rikkoisi teille vannomansa uskolisuuden, vaan sentähden, ett'ei se ollut eduksi Kansainkeskisen yhdistyksen tarkoituksille; eteläisempi tie olisi niitä paljoa paremmin edistänyt. Te ette kuitenkaan ole siihen syypää, sillä tiedän teidän saaneen parooni Grendal'ilta käskyn tehdä aivan niin kuin olette tehnytkin. Suonette minun tässä lyhykäisesti esittää, mikä Kansainkeskisellä yhdistyksellä on tarkoituksena.

Se tahtoo tehdä asemia Njangwen ja itärannikon välille, pitkin turvallisemman ja helpoimman tien vartta, Bagamojosta itärannikolta Masikambaan Tanganjika-järvelle ja edelleen täältä Njangween. Koska seura on niin tyvenmielinen ja ihmisystävällinen, ei sen virkamiehet ja asioitsijat voi perustaa asemia niin epäturvallisille seuduille kuin Unjanjemben lähitienoon alueet ovat Pohjois- ja Keski-Unjamwesissä, vaan semmoisille tienoille, joita eivät hätyytä sodanmetelit, Ruga-Rugan käynnit eikä Mirambon ja Njungun kaltaisten raakalaisten ja voimallisten ruhtinaitten maahankarkaukset. Samoin olisi mieletöntä perustaa asemia aivan lähelle mahtavia araapialaisten siirtoloita, niinkuin Taboraa ja Udjidjia, koska, araapialaisten paikalliset edut, tavat, käytöt, elämänlaatu ja etuoikeudet ovat kovin vastakkaisia niin rauhallisen seuran tarkoituksille, kuin Kansainkeskinen yhdistys. Liian suuri tuttavuus araapialaisten orjankauppijaitten kanssa kietoisii seuran asioitsijoita ja upseereita suhteihin, jotka eivät heihin kuulu.

„Jos Kansainkeskinen seura voi kunniallisella ja rauhallisella tavalla saada vakavaa jalansijaa ystävällisten kansakuntain keskustassa ja tehdä jokseenkin turvallisen tien Masikamban ja itärannikon välille, niin pääsee se siten yhden ensimmäisen tarkoituksensa perille. Tämä olisi pitänyt tehdä, ennenkuin mihinkään muuhun ryhdyttiin. Ajatellessani tilaanne huomaan teidän voivan turvata yhdistykselle tämän suuren menestyksen ja jos minä olisin teidän sijassanne sekä voisin käyttää teidän etujanne, niin olisi se ensimmäisenä harrastukseni. Teillä on yltäkyllin väkeä sekä varoja, voidaksenne koettaa päästä tähän tärkeään tarkoitukseen. Vuonna 1871, jolloin suhteet olivat paljoo epätoivoisemmat kuin nyt, lähdin minä Unjanjembestä Udjidjiin mukana 20 sansibarilaista ja muutama tusina maanasujamia kantomiehinä, ja minun onnistui, huolimatta Mirambon rosvoista ja araapialaisten vainovehkeistä, löytää tohtori Livingstone. Te, jotka voitte käyttää hyödyksenne minun kokemustani ja joilla on apuna 80 sansibarilaista, voitte saada aikaan paljoo enemmän kuin minun oli mahdollistakaan.

„Herra Dutalis, joka ennen pitkää lähtee matkaan toisen retkikunnan kanssa, tuo teille minun neuvoni. Koska olen hartaasti mieltynyt Kansainkeskisen seuran hankkeihin, niin suonette sen johdosta minulle anteeksi, että tyrkytän teille tällä tavalla neuvojeni.

„Kuusikymmentä aseellista miestä matkakaluja kantamaan ja kaksikymmentä tavallista pagasia ovat kylliksi siihen yritykseen, johon kehoitan teitä. Oletetaan teillä olevan kahdeksankymmentä miehenkantamusta, nimittäin neljäkymmentä pakkaa kaikellaista pääasiallisesti Amerikan ja Kanikin kangasta, sekä neljäkymmentä pussia helmiä seuraavan luettelon mukaan:

12	pussia (Sam-samin)	helmiä.
10	„	sinisiä (Mutundan).
12	„	posliiniraakkuja.
2	„	valkoisia (Amerikanin) helmiä.
2	„	ruskeita (Kardundugurun) „
1	„	sinisiä, pieniä (Lungian) „
1	„	vaaleanpunaisia, pieniä (Lungian) helmiä.
<u>40</u>	„	

„Joll'ei teillä ole tällaista tavaraa näin paljoa, niin voitte sitä saada helposti Unjanjembestä, ja joll'ei teillä ole tuota oletamaani määrää miehiäkään, niin voitte sieltä palkata niitä. Mutta kantajille ei teidän pidä maksaa palkkaa omasta varastostanne eli matkatarpeistanne, vaan on teidän siihen tarkoitukseen ostaminen tavaraa Unjanjemben araapialaisilta.

„Muiksi matkatarpeiksenne pitää olla:

Teltoa	1	kantamus.
Keittoastioita	1	„
Makuuvaatteita	1	„
Ampumavaroja	14	kantamusta.
Sekatavaraa	6	„
	<u>23</u>	„

eli kaikkiaan:

Vaattetta	40	kantamusta.
Helmiä	40	„
Sekatavaraa	23	„
	<u>103</u>	„

„Näillä ainevaroilla pitäisi teidän retkikuntanne kanssa voida oleksia Masikambassa ja Tanganjika-järvellä kolme vuotta, tarvitsematta miehinne olla puutteessa mistään elintarpeista eli sem-

moisista Keski-Afrikan tuotteista, jotka ovat tarpeen voidaksenne mukavasti elää.

„Kehoittaisin teitä heti panemaan retkikuntaan semmoisen järjestyksen, ett'ei se helposti voisi turmeltua tavoiltansa eikä syrjähtäisi pois velvollisuuden tasaiselta polulta. Teidän tulee jättää herra Dutrieux Taboraan, sillä hän voi teidän lähdettyänne panna jalalle toisen retkikunnan ja asettua jollekin seudulle itäpuolelle teitä; sitä paitsi luulen minä, että mitä vähemmin valkoisia miehiä teillä on mukanaan tällä retkellä, sitä suurempi etu on siitä Kansainkeskisen seuran harrastuksille. Te ette tähän tarkoitukseen tarvitse ketään kumppaliksi eli apulaiseksi; siten voitte tehdä matkan nopeammin; ja väkenne on mieluisemmin yhden kuin kahden miehen, komennettavana. Ja sitä paitsi on teidän miehillänne ensi alussa ainoastaan yksi asema ja odotteleminen siinä, kunnes saatte översti Strauch'ilta likempia ohjeita. Ennen liikkeelle lähtöänne tulee teidän, koska olette päällikkö, käskeä herra Dutrieux'ia hankkimaan väkeä 60 miestä ja pitämään ne varalla, kunnes saa käskyn Brüsselistä tai täältä San-sibarista joltakin, jota on pyydetty lähettämään hänelle johtosääntöjä. Ennen matkaanlähtöänne pitää teidän myös katsoa, että herra Dutrieux'illa on:

30 pakkaa vaatetta.

10 pussia Sam-samin helmiä.

2 „ Mutundan helmiä.

2 „ Amerikanin helmiä.

2 „ Kadundugurun helmiä.

1 pussi vaaleanpunaisia

1 „ sinisiä

} pieniä helmiä.

„Sanokaa hänelle, että tämä varasto on aiottu pidettäväksi varalla, jos joku toinen retkikunta tai myöskin hän itse sattuisi äkkiä joutumaan puutteen. Mutta siihenkään ei hänen pidä käyttämän sitä, ennenkuin saa sitä koskevat johtosäännöt Brüsselistä. Mitä hän väkensä kanssa muuten tarvitsee, on hänen ottaminen se sitä varten ostetusta varastosta. Herra Dutrieux'in ei myöskään pidä, Unjanjembessä ollessaan, sekaantuman mihinkään paikkakunnallisiin asioihin, vaan pitämän ystävällistä keskuutta sekä araapialaisten että syntyperäisten asujanten kanssa.

Panen tähän mukaan pienen kartan, joka osottaa oivallisen tien Taborasta teidän asemallenne Masikambaan, Tanganjika-järvelle. Masikamba on noin kuukauden matkan päästä Taborasta. Kolme araapialaista lienee jo asettunut sinne asumaan. Kylän nimi on luultavasti Karema, ja sen parhainta osaa kutsutaan Masikambaksi. Kehoitin teitä järjestämään ja varustamaan retkikuntanne edellä olevien ohjeiden mukaan ja tämän kirjeen saatuanne lähettämään liikkeelle kymmenen päivän kuluessa.

„Masikambaan tultuunne pitää teidän koettaa saada lainaksi kanootti-vene ja mennä sillä kymmenen tai viidentoista syntyperäisen miehen kanssa Udjidjiin, jossa Moeni Kheriltä tai sulttani Bin Kasim'ilta saatte ostaa ison kanootti-veneeseen. Luulen teidän saavan hyvän kanootin jo kahdellasadalla dollarilla, jonka voitte suorittaa joko tavaralla tahi sen summan suuruisella vekselillä, jonka panette herra Grefulhen maksettavaksi. Sitten voitte palkata Wadjidjimatruuseja viemään kanoottia Masikambaan, itse menette tietysti mukaan. Semmoisella kanootilla voitte päästä itsevaraisiksenne araapialaisista ja syntyperäisistä asujamista ja mennä Momparaan, länsipuolelle järveä, kun toinen tulee sijaanne ja saatte käskyn lähteä länteen päin. Vaikka teitä kuinka haluttaisi tutkia Tanganjikan länsipuolisia, viehättäviä seutuja, tekisitte kuitenkin älyttömästi, jos lähtisitte Masikambasta, ennenkuin sijaantulijanne saapuu sinne, ja minä pyydän teitä pitämään tarkasti mielesänne sen, ett'ette lähde asemaltanne, ennenkuin sitte vasta. Saatuanne käskyn lähteä länteen päin, tulee ehkä herra Dutrieux karavaaninsa kanssa päästämään teitä, että voitte kulkea Manjamaan, Bambarreen ja hän ottaa hallintoonsa Masikamban sekä vie teidät karavaaninenne Momparaan tahi Uguhaan. Teidän asettuunne Bambarreen, tulee kapteeni Popelin tahi herra Dutalis muutaman viikon perästä päästämään herra Dutrieux'ia, että hän voi päästää teitä, kun lähdette Njangween. Tällainen menettely turvaa Kansainkeskiselle yhdistykselle seuraavat oivalliset asemat:

Njangwe	sen päällikkö	te itse;
Bambarre	„	„ herra Dutrieux;
Masikamba	„	„ herra Dutalis;
Manjara	„	„ { kapteni Lamborel tai Popelin;

Djiwe-la-Singa	sen päällikkö	eräs ranskalainen upseeri
Mpuapua tai joku)	”	”
muu asema	”	eräs saksalainen.

„Kansainkeskiselle seuralle tulee siten Njangwen ja Sansibarin välille vakava ja rauhallinen tie, jota ei Mirambo, Njungu eikä muut raakalaiset ruhtinaat voi sulkea. Tutkimuksen ja ihmisystävyyden työn voi silloin sanoa alkaneeksi ja voidaan sitä jatkaa pelkäämättä muita onnettomuuksia, kuin mitkä tauti tuottaa.

„Tämä neuvoilla täytetty kirje koskee ainoastaan, niinkuin kyllä huomaatte, retkenne järjestämistä ja tarkoitusta, ja on se kirjoitettu hänen majesteettinsa kuninkaan ja översti Strauch'in erityisestä pyynnöstä. Pyydän herra Dutalista, joka tuli mukanaui tänne Sansibariin, antamaan teille laveampia tietoja tässä luottamuskirjeessä olevista erityiskohdista, ja muista vähemmin tärkeistä asianhaaroista, jotka voivat olla teille hyödyksi.

„Lähetän tästä kirjeestä kopian Brüssel'iin översti Strauch'ille, joka vakuuttaa ja vahvistaa kaikki, mitä tässä olen kirjoittanut; mutta luullakseni käsitätte jo nytkin, että teette älykäästi ja viisaasti, jos viivyttelämättä ryhdytte toimeen minun antamieni neuvojen mukaan.

„Tahdon lisätä ainoastaan sen, että toivon teille suurinta menestystä tässä yrityksessä sekä vakuutan, että se päivä, jolloin pystytätte Kansainkeskisen seuran lipun Masikambaan Tanganjika-järvelle, on tälle ihmisiä-rakastavalle ja sivistävälle seuralle loistavan menestyksen päivä ja että te ansaitsette sekä saatte kauniin kunnian uljaasta työstänne.

Suuresti kunnioittaen

nöyryn palvelianne

Henry M. Stanley.“

Huvittanee ehkä lukijaa tieto, että luutnantti Cambier sai tämän kirjeen aikanaan ja saapui Tanganjika-järvelle, lähelle minun esittämäni paikkaa. Asemaa ei tosin perustettu aivan siihen paikkaan, johon minä olin sen ajatellut, mutta kuitenkin ilmoittavat kertomuksissaan kaikki päälliköt, jotka toinen toisensa jälkeen ovat tätä asemaa hoitaneet, Karemun olevan nyt mitä kukoistavimmassa tilassa, ja kovana aikana vetäneen ympärillensä suuren joukon turvapaikkaa hakevia ihmisiä, jotka kaikki pitivät asemapäällikköä riidanratkajana ja tuomarina asioissa, joissa ilman häntä ei olisi voinut verenvuodatusta ja ryöstöä tulla sovintoa.

Kansainkeskisen toisen retkikunnan, joka lähti matkalle Sansibarista kapteeni Popelin'in johdolla, järjestin myös minä Sansibarissa ollessani, ja monilla huvimatkoilla, joita tein Wamia ylöspäin sekä Rufidjea ylöspäin aina putouksille, Mafian saareen ja Dar-es-Salaam'in satamaan asti, tutustutin myöskin luutnantti Dutalista siihen elämänlaatuun, jota hänen oli noudattaminen.

Seuraavista kirjeistä ja johtosäännöistä, jotka lähetin toisen retkikunnan johdattajalle, kapteeni Popelin'ille, saattaa olla jonkinlaista hyötyä niille tutkijoille, jotka aikovat lähteä retkelle itärannikolta.

Sansibarissa toukokuun 16 p:nä 1879.

Kunnioitettava herra!

„Koska olette viipyneet pitemmän ajan kuin alussa oli aiottu, en voi enää teitä odottaa, sillä minulla on muita hyvin tärkeitä ja kiireellisiä omia toimia. Mutta ollakseni parhaimman ymmärrykseni mukaan teille avuksi, niinkuin seuran pääsihteeri on minua pyytänyt, annan teille myötäseuraavissa johtosäännöissä muutamia neuvoja, jotka, jos niistä vaarin otatte, eivät voi muuta kuin edistää retken menestystä.

„Johtosääntöjen lisäksi tahdon mainita, että herra Grefulhe hankkisi vaatteen, helmet ja vaskilangan, jotka ovat myötäseuraavassa luettelossa ja pitäisi huolen, että ne tulevat pakatuiksi ja köytetyiksi kiinni afrikkalaisen tavan mukaan. Mutta jos herra Grefulhe olisi siihen haluton tai siitä estetty, teke sen

kyllä Jetta Wali niminen hindu, jonka amerikkalainen konsuli tuntee.

“Palkatkoon herra Grefulhe myöskin 30 wagnwanajianne sekä pari kolme vahvaa, nuorta miestä; tehköön kontrahdin heidän kanssansa ja antakoon heille edeltäkäsinkin palkkaa.

“Erittäinkin tahdon ilmoittaa teille jo edeltäpäin, että herra Dutalis on lähetettävä Bagamojoon palkkaamaan siellä Saiwanimiselta hindulta niin kohta kuin mahdollista 100 wanjamwesiäistä ja vouraamaan näille huoneen. Ottakoon hän mukaansa Bagamojoon yhden pojan, kokin ja apulaisen tälle sekä kaksi tai kolme pyssyillä varustettua wangwanajia laittamaan siellä kaikki valmiiksi siihen asti, kuin te seuralaistenne, wangwanajien ja varastojen kanssa tulette sinne.

“Kolme hyvää, noin 50 tai 80 dollaria maksavaa aasia satuloiden ja varustuksen kanssa on ostettava niille eurollalaisille, jotka lähetetään herra Dutaloksen kanssa Bagamojoon.

“Jos tulette toukokuun 30 päiväksi, niin ennätätte viikossa katsella Sansibaria ja annatte sitten herra Grefulhelle käskyn ruveta palkkaamaan wangwanajeja ja ostamaan teille varastoja. Kolmessa viikossa saatte Sansibarissa kaikki valmiiksi, jotta voitte kesäkuun 24 p:n tienoissa lähteä purjehtimaan Bagamojoon. Täällä tulee teidän katsastella kantajat ja antaa heille kullekin kuormansa. Jos teillä on matkatavaraa enempi kuin luettelossa mainitaan, niin pitää teidän heti hankkia lisäksi kantajia. Pater Oskar auttaa teitä siellä runsaalla kokemuksellansa ja antaa teille kernaasti neuvoja, kun vain kysytte.

“Heinäkuun 10 päivän tienoissa olette valmis lähtemään Bagamojosta Shamba Goneraan, ensimmäiseen pysäys- eli leiripaikkaanne.

“Tschunjuun tultuanne, joka on ensimmäinen leiripaikka Mpuapuan toisella puolella, älkää valitko etelänpuolista, Ugogon kautta menevää tietä, vaan kulkekaa suoraan Marenga Mkalin kautta, tehden matkaa k:lo 4:stä aamua k:lo 8:aan iltana ja leväten sillä välillä k:lo 10¹/₂ aamupuolta k:lo 3:een iltapuolta. Pysäyspaikkanne Ugogossa ovat:

1. Tschikombo;
2. Itumbi;
3. Lihumwa;
4. Dudoma;

5. Mwitikira ;
6. Singeh ;
7. Leiripaikka salomaalla ;
8. Kitalalo ;
9. Mukondokwa.

“Djiwe-la-Singan luona poiketkaa kohdastaan länteen päin Ugundaan, heittäen Unjanjemben tien oikealle puolellenne. Jättäkää kantajat sinne ja menkää muutamien wangwanajien kanssa ainoastaan Unjanjembeen palkkaamaan sieltä kantajia Tanganjikalle, joko wangwanajeja tahi wanjamwesiläisiä.

“Saatuanne nämät Unjanjembestä, kulkekaa Ugundasta Mpokwaan, kymmenpäiväinen matka, ja sieltä Masikambaan Tanganjikalle, samoin kymmenpäiväinen matka.

“Sinne tultuanne on teidän sitten noudattaminen niitä johtosääntöjä, jotka olette saanut komitealta ja översti Strauch'ilta.

“Muistakaa kaikin mokomin, ett'ette seuraa minun ehdotuksiani, jos luulette tai tiedätte niiden vastustavan Europasta saamianne käskyjä. Minun antamiani neuvoja saa seurata ainoastaan silloin, kun ne ovat sopusoinnussa teidän omain, virallisten johtosääntöjenne kanssa. Koska olen mieltynyt yritykseenne ja kiitollinen hänen majesteettiänsä, kuningas Leopoldia, kohtaan, niin on siinä pätevät syyt, joiden tähden vaivaan teitä kirjoituskillani ja neuvoillani.

“Teidän pitää yöt päivät olla valpas ja varovainen, aina kärsiväinen sekä valkoisten että mustein seuralaistenne kanssa. Olkaa ystävällinen mustille; älkää härsyttäkö tai kiusatko heitä tarpeettomilla käskyillä, mutta pitäkää vaarilla, että tarpeelliset työt tehdään toimella.

“Kingani-joen yli tultuanne tehkää pensaista leirinne ympärille joka yöksi vallitus. Älkää takaaladattaviin kivääreihinne ja sotataitoonne luottamalla syöskö itseänne vaaroihin. Älkää sekautuko riitoihin syntyperäisten ruhtinaitten kanssa, sillä kunnia ei siitä ainakaan teille tule, vaan mahdollisesti voitte syöstä itsenne siten turmioon.

“Pysykää levollisena ollessanne riidoissa syntyperäisten ruhtinasten kanssa ja muistakaa aina tämä kultainen ohje: älkää koskaan lauaisko pyssyänne ensin, vaikka kuinka paljon teitä härsytettäisiin.

“Muistakaa myöskin, kun ostatte jotakin tahi maksatte ve-

roa, että syntyperäiset asujamet aina pyytävät melkein toista vertaa enemmän kuin luulevat saavansa. Tämä omituinen tapa ei ole ainoastaan araapialaisilla ja wangwanajeilla, vaan kaikilla Afrikan syntyperäisillä asujamilla.

“Pysykää erillänne kaikista riidoista, jotka eivät teitä liikuta.

„Jos eurooppalaiset seuralaisenne tulisivat epäsopuun keskenänsä, niin muistakaa, että toista puoluetta puoltaessanne syysätte tyköänne toista. Jos he ovat kylliksi itsenäisiä ja ymmärtäväisiä juomaan sovintoa omien varain aikaan, niin olkaa te heidän asiaansa sekaantumatta, siten turvaatte omaa mukavuuttanne ja mielenrauhaanne.

“Jotta hyvä sopu pysyisi voimassa, pitää kunkin eurooppalaisen maata omassa teltassansa eikä tulla yhteen toisten kanssa kuin ruoka-aikoina. Atrioittuansa on joka mies lähetettävä omaan teltaansa tahi työhön. Pitkissä jokapäiväisten asiain keskusteluissa ja turhissa pakinoissa syntyvät tavallisesti riidat. On siis otettava vaari kaikesta, mikä voi riitata estää. Älkää salliko keskuudessanne toisen eurooppalaisen pitää kielenkantoa ja lavertelemista toisesta, sillä jospa hän puhuisi tottakin, niin ei semmoisten tietojen hankkiminen yhtään paranna tilaanne. Kun määräätte kullekin työn ja retkikunnan päällikkönä levollisella ja arvoisalla tavalla pidätte silmällä, että se tulee toimitetuksi, niin teette siten kaikki, mitä velvollisuutenne vaatii. Pitkien keskustelujen pitäminen mutkattomassa työ-asiassa herättäisi ainoastaan mielikarvautta.

“Pääasiana teillä on se, että osotatte Kansainkeskisen seuran ei pettyneen luottaessaan teihin; tämä on sitä paitsi jokaisen eurooppalaisen kunnianasia.

“Kaiken tässä sanotun olisin mielelläni tahtonut suullisesti puhua teille, eikä nyt muuta kuin Jumalan siunausta teille, ynnä valkoisille sekä mustille seuralaisillenne ja yrityksellenne.

Nöyrin palvelijanne

Henry M. Stanley.“

Herra Kapteeni Popelin

Sisä-Afrikkaan lähtevän, toisen belgialaisen retkikunnan johtaja; Johtosääntöjä, Udjidjiin lähtevän toisen retkikunnan järjestämiseksi.

“1. Udjidjiin lähtevässä retkikunnassa pitää olla 30 wangwanajia ja 100 wanjamwesiläistä.

“2. Wangwanajeja voi saada Sansibarista 5:den à 6:den dollarin kuukauspalkasta.

“3. Ne pitää olla valituita, hyvännäköisiä ja terveruumisia miehiä.

“4. Johtajan tulee katsoa, ett’ei kellään wangwanajilla ole luunvikaa, mätähaavoja tai punatautia ja ett’ei kukaan heistä ole orja tai oopiuminnauttija, sillä semmoiset eivät kelpaa.

“5. Kukin wangwanaji pitää olla varustettu Sniderin, Remingtonin tahi Comblainen takaaladattavalla kiväärillä.

„Retkikunnan pitää joka kiväärin osaksi ottaa mukaansa 300 patroonaa. Jokainen patroonalaatikko pitää olla noin 3 Otuumaa pitkä, 9 tuumaa leveä ja 5 tuumaa syvä ja kansi niissä kiinniruuvattava; sisältä pitää laatikot olla sinkityt tai tinatut ja tehty ilmaa ja vettä pitäviksi; patronien kanssa ei laatikko saa painaa päälle 65 naulan.

“Kullakin valkoisella miehellä pitää pyssynkantajana olla poika, jolle maksetaan palkaksi 2,50 tai 3 dollaria kuukaudessa. Jos valkoinen mies on yksinään, pitää hänellä olla 2 tahi 3 poikaa. Leiriin ruvettua käytetään näitä poikia passareiksi ja käskyläisiksi; 30 wangwanajin kohdaksi pitää olla 4 päällysmiestä, nimittäin ylipäällysmies ja 3 alipäällysmiestä.

“Ylipäällysmies saa 10 tai 15 dollaria kuukaudessa ja tulee hänen olla kunnioitettava ja kokenut mies.

“Alipäällysmiehet saavat 1 tai 2 dollaria enemmän kuin tavalliset miehet.

“Kolme viikkoa pitäisi riittää näin suuren retkikunnan järjestämiseksi. Ruvettaessa sitä järjestämään pitää pyytää Bagamojon Saiwa-hindua toimittamaan huoneen ja 100 wanjamwesiläistä kantajaa sekä yleensä laittaa niin, että saadaan palvelukseen kunnollista väkeä. Ehkä olisi parasta sopia hindun kanssa niin, että maksetaan hänelle wanjamwesiläisten Unjanjembeen saapumisen varmistamiseksi ja onnettomuksilta turvaamiseksi niin ja niin paljo miehestä. Se olisi luullakseni varmintä.

“Jos useampi kuin yksi valkoinen mies seuraa tämän retkikunnan muassa, on yhden heistä mentävä Bagamojoon pitämään siellä silmällä valmisteluita; mutta hänen pitää myöskin kyetä saattamaan kaikki valmistelut päätökseen siihen asti, kuin hänen kumppaninsa saa Sansibarissa kootuksi wangwanajinsa.

“Katsottua ensin, että kaikki vaatepakat on sievästi pantu kokoon, köytetty nuorilla, päällystetty matoilla ja vielä kerran nuorilla köytetty sekä numeroittu ja täydellinen luettelo kussakin pakassa olevasta vaatteesta otettu kirjaan, kutsuttakoon neljä päivää ennen matkaanlähtöä wangwanajit kokoon merkkiämään nimensä kontrahtiin ja annettakoon heille edeltäkäs in korkeintaan kolmen kuukauden palkka konsulin tai jonkun arvossa pidetyn Sansibarin kauppamiehen nähden.

“Kaksi päivää ennen Sansibarista lähtöä palkattakoon riittävä joukko araapialaisia dauseja kuljettamaan retkikunnan tarvaravaroja, eläimiä y. m. Bagamojoon. Sinne saavuttua pitää ne tarkalla huolella pantaman siihen huoneeseen, joka siellä on sitä varten jo edeltäkäs in kuukausittain vourattu.

“Jos Saiwa on jo ennättänyt hankkia wanjamwesiläisiä, pitää ne katsastella, antaa heille kuormat ja ilmoittaa heille lähtöpäivä.

“Ensimmäisenä päivänä ei pidä matkata Shamba Goneraa kauemmaksi, joka on kolme peninkulmaa länsipuolella Bagamojoa.

“Seuraava päivä pitää levähtää, että saa tarkastaa, onko kaikki matkaa varten säällisessä kunnossa; on näet katsottava, että on tällaista pikkutavaraa seuraavan luettelon mukaan.

“1) 50 rupiaa hopeaa varalla;

“2) 10 kymmenen dollarin kultarahaa varalla;

“3) 20 rupiaa vaskea varalla;

“4) vähintään viisi päivämuonaa riisiä, jaettavaksi wangwanajeille ja wanjamwesiläisille; päivämuonassa on kababa eli puoltoista naulaa miestä kohden.

“5) 200 naulaa riisiä valkoisten varaksi.

“6) mitä asioita on vielä rannikon kanssa päättämättä, ne ovat täällä toimitettavat. Shamba Gonerasta lähdettyä ei, näette, sovi levätä, ennenkuin on tehty kolme runsasta päivänmatkaa. Sillä ensiksikään ei ruokavaroja ole hyvä tuhlata seuduilla, joissa niitä on vaikea saada ja toiseksi tulisivat heikompileonteiset siten kehoitetuiksi karkaamaan palveluksestanne.

“Levätkää yksi päivä, kolme ensimmäistä päivää matkattuanne ja jälleen yksi päivä, kaksi päivää matkattuanne. Pitäkää edelleenkin Mpuapuaan asti sellaista vaihtelua, että matkustatte kolme päivää ja neljännen lepäätte ja taas matkustatte kaksi päivää ja kolmannen lepäätte.

“Levätkää kolme päivää Mpuapuassa ja antakaa kuuden päivän muona kullekin miehelle. Ugogosta on teidän jatkaminen matkaa pohjoista tietä minun viimeisen karttani mukaan.

“Antakaa väen ylipäällismiehen sopia veroista ugogolaisien kanssa ja jättää sopimukset teidän päätettäväksenne; kuitenkin pitää hänelle aina muistuttaa, että hän koettaa tehdä niin huokeita sopimuksia kuin mahdollista.

“Ugogossa tulee kärsivällisyytenne kovan koetuksen alaiseksi, mutta ollessanne tämän maan vaatelijaiden, ahnaiden ja saaliinhimoisten asujanten keskuudessa, teidän pitää muistaa, että parhain aseenne heitä vastaan on kärsivällisyys ja hyvän-
tahtoisuus.

“Toisella puolella Ugogoa on tie jokseenkin vapaa hankaluuksista, ja koska teillä sitten jo on jonkun verran kokemusta, niin tiedätte neuvomattanikin, miten tulee käyttäytyä.”

Näihin monenlaisiin toimihin ynnä 68 sansibarilaisen hankkimiseen Kongo-retkelle, joista kolme neljättä osaa oli ollut mukanani matkalla Afrikan läpi, meni koko aikani.

Sansibarin sulttani osotti meidän uudelle retkikunnallemme suurinta hyvän-
tahtoisuutta, varustaen höyrylaivamme lastiruomin runsailla muonavaroilla ja antaen meille joukottain kanoja, hanhia, ankkoja sekä puolen tusinaa häränmullikoita, joten saimme koko varaston tuoretta lihaa.

Amerikkalainen konsuli, kapteni Hathorne, ja ranskalainen kauppamies Sansibarissa, herra Grefulhe, osottivat meille samoin suurinta kohteliaisuutta ja vieraanvaraisuutta. Toukokuun lopulla 1879 lähti höyrylaiva Albion tekemään pitkää matkaansa Kongo-joelle, Punaisen- ja Välimeren kautta.

Viides luku.

Matka Kongolle.

Kongon suulla olevat hollantilaiset kauppamiehet tekevät konkurssin; seuraukset siitä. — Kirje översti Strauch'ille. — Retkikunnan luultu salamielisyys. — Tämän luulon perättömyys. — Minun käyttäytymiseni tässä asiassa. — Albionin rikkaantuminen. — Pakko poiketa Sierra Leoneen. — Lystillinen vääräluulo. — Vanha ystävä. — Meille osotetaan hyväntahtoisuutta ja kohteliaisuutta. — Tulo Kongon suulle.

Niinkuin jo edellä kerroin, perustettiin Kansainkeskinen Afrikkalainen yhdistys 1876 rakentamaan, mikäli keräyslistalla saadun pääoman korot myönsivät, rivin asemia itärannikolta sisämaahan, pääasiallisesti semmoisten matkustavaisten hyväksi, joita vastaiset suhteet pakottivat peräytymään tutkimuksiltansa kokoamaan voimia uusiin koetuksiin.

Sillä seuralla, jonka nimi oli „Comité d'Études du Haut Congo“ (= Komitea Ylä-Kongon tutkimista varten) oli niinkuin nimensäkin ilmoittaa toimintojensa esineenä ainoastaan Kongo-joki. Siihen kuului useita kauppamiehiä, jotka eivät olleet minkäänlaisessa yhteydessä Kansainkeskisen yhdistyksen kanssa eikä siihen edes mieltyneitäkään. Alussa oli seuralla „Comite d'Études du Haut Congo“ kokonaan toiset ja erilaiset tuumat ja olisi se ryhtynyt suurempiin yrityksiin, jos sanomat Kongo-maasta olisivat kääntyneet edullisiksi. Mutta minun ollessani matkalla Sansibarista Aden'iin, tapahtui mulkkaus niille Hollanin kauppamiehille, joilla oli suuret varastot Kongon suulla ja jotka olivat antautuneet rohkeihin, varojensa yli meneviin, kaupparyityksiin. Kun eivät nyt voineetkaan täyttää sitoumuksiansa, niin oli heidän tekemi-

nen konkurssi. Jos tämä suuri kauppayhtiö olisi ollut niin luotettava, kuin sitä yleisesti pidettiin, olisi näistä kauppamiehistä ollut sangen hyvä apu siihen yritykseen, jota nyt aiottiin panna toimeen.

Tultuani Aden'iin, odotti minua siellä sähkösanoma, jossa ilmoitettiin, että mainitut hollantilaiset kauppamiehet olivat tehneet konkurssin, yksi heidän päämiehistänsä karannut Amerikkaan ja toinen yrittänyt murhata itsensä. Näiden sekä muiden kauppamiehien osallisuus yritykseen oli tehnyt sen laadultaan kaupalliseksi. Ja kun uusi tällä tavalla järjestetty yhtiö „Afrikaansche Venootschap“, joka perustettiin „Handels Vereeniging“-yhtiön sijaan, rupesi vaatimaan komitealta takaisin niitä rahoja, jotka tämä oli saanut sen edellisen yhtiön jäseniltä, niin maksoi komitea tässä tilaisuudessa kaikkien kansojen kauppamiehille takaisin ne rahat, jotka nämät mieltymyksestä sen yritykseen, olivat sille antaneet.

Seuraan „Comité d'Études du Haut Congo“ ei siis nyt enää kuulunut muita kauppamiehiä kuin semmoisia, jotka hoitivat myöskin Kansainkeskisen Afrikkalaisen yhdistyksen asioita. Huomattuaan yrityksensä olevan todella edistymään päin, otti komitea itselensä nimen „Association Internationale du Congo“ (= Kansainkeskinen Kongo-yhdistys), jonka ihmisystävällisenä tarkoituksena, kuten tunnettu, oli alkuaan Kongo-laakson avaaminen sivistykselle sekä maan avunlähteiden tutkiminen ja laajentaminen äskenperustettujen asemien ympärillä, mikäli sen varat myönsivät.

Saavuttuani Gibraltariin, sain viimeiset ohjesääntöni, joihin tietysti oli moneen kohtaan tehty paljon lisäyksiä.

Seuraava kirje osoittaa sen ja ilmoittaa lukijoille tarkemmin millaiset ajatukset meillä oli uudesta, erikäästä yrityksestämme, ennen retkikunnan saapumista työn näyttämölle.

Gibraltarissa heinäkuun 8 p:nä 1879.

Kunnioitettava herra översti Strauch!

Olen tarkasti lukenut ehdotuksenne ja tahtoisin tehdä niistä seuraavia muistutuksia:

1. Te sanotte: „olisi parasta, että hankkisimme Kongon ruhtinailta maata kuin myöskin luvan teidän tekemiseen ja ottaisimme haltuumme maata niin paljon, kuin mahdollista voimme viljellä.“

Me emme voi päästä Kongolla vakavalle kannalle, joll'emme ensin tee Kongon ruhtinaiden kanssa sopimusta, joko kaupallisia tai ihmisystävällisiä tarkoituksia varten. Se on tehtävä taidolla ja ylevämielisyydellä sekä kaikissa keskusteluissa heidän kanssansa osoitettava suurta mielenmalttia. Ne eri oikeudet, jotka he voivat meille myöntää, ovat maksettavat ja minä olen runsaasti varattuna täyttämään kaikki semmoiset vaatimukset. Vaikk'en sitä pelkää, että maanasujamet rupeaisivat panemaan minulle esteitä, otan kuitenkin vaarin kaikista varokeinoista, jott'ei epäluulo ja tietämättömyys tekisi tyhjäksi toiveitamme, kiihottamalla puolueita toisiansa vastaan sopimukseen valmisteltaessa. Samoin kuin vallinkaivajaa uhkaa suurin vaara, samoin rasittaa kustannuksien paino ensin sitä, joka panee alkuun jotain uutta yritystä. Meille eivät siis vaarat eivätkä kustannukset ole odottamattomia.

2. Te sanotte: „asemille pitää sijoittaa mustia, vapaita miehiä, valkoisten silmäin alle.“

Ainoastaan todellisesti vapaana syntyneiden ja elävien miesten kanssa voikin Kongo-maassa jotain toimittaa, enkä minä luule meidän ottavan suurimman tarpeenkaan vaatiessa palvelukseemme muita kuin vapaita tai muihin panevan luottamustamme.

3. Te sanotte: „olisi viisaasti, että ulotettaisiin asemien vaikutusta myöskin lähitiendien ruhtinaille ja kansakunnille, joista voisi saada tasavaltaisen liittokunnan vapaita neekerejä. Muuten olisi se vallan itsenäinen, ainoastaan kuninkaalla, joka panisi asian alkuun, olisi valta määrätä presidentti, joka pitäisi asuntoa Europassa.“ Sitten vielä sanotte, „että sillä tavalla syntynyt liittokunta, jolla olisi valta panna päätöksensä voimaan, voisi antaa seurojen perustaa yleistä hyötyä tarkoittavia laitoksia tai myöskin Liberian ja Sarawakin tavoin ottaa lainoja ja itse toimittaa yleiset hankkeensa.“

Toivon, että asemiemme rehellinen käytös Kongo-maan asujamia kohtaan tekee näihin, niinkuin luonnollista, pysyvän, hyvän vaikutuksen. Kuitenkaan en hyvitele itseäni sillä, että tämä vaikutus tulee olemaan kovin tuntuva, sillä me työskentelemme ainoastaan varojemme mukaan, ja on meillä niin monta

määrättyä tarkoitusta, ett'emme voi poiketa viitoitetulta uraltamme sitä varten, että tekisimme suuremman vaikutuksen ympäristöläisiimme. Teidän on muistaminen, että tiemme on, vaikka kyllä pitkä, kuitenkin hyvin kapea, ja ett'eivät myöskään nykyiset neuvomme väen, rahavarojen tai ajan suhteen ole tarpeeksi suuret sallimaan meidän millään tavalla koettaa vaikutustamme laajentaa. Voitte olla varma siitä, että kaikki vaikutusmahti, jonka voimme hankkia itsellemme tiemme varsilla, riippuu siitä, kuinka avosydämmisesti ja rehellisesti me kohtelemme niitä maanasujamia, jotka oman hyötynsä tähden pyrkivät yhteyteemme. Paljas yhtymys kanssamme vakuuttaa jokaiselle maanasujamelle, että aikomuksemme ovat puhtaat ja rehelliset ja että tarkoitamme enemmän heidän (aineellista ja yhteiskunnallista) hyvänsä kuin omia etujamme. Sitä siunausta, jonka ystävällinen ja rehellinen yhteis-elämä tuottaa, menemme nyt levittämään kansoille, jotka tähän asti eivät ole sitä tunteneet. Tiedän afrikkalaisten olevan kylliksi älykkäitä panemaan arvoa sille ja kylliksi käytännöllisiä hankkimaan itsellensä kaikenlaisia aineellisia etuja. Sentähden en pelkääkään, että he, kun asemamme tulevat perustetuiksi, koettaisivat hävittää, mitä me olemme rehellisyyden ja ankarimman oikeudellisuuden perustuksella rakentaneet, vaan että he niiden hyvien töiden tähden, joita me heille teemme, heti olisivat valmiit yhteiseksi hyväksi rupeamaan johonkin valtiolliseen liittoon eli yhteyteen, siitä ei minulla ole mitään toivoa. Päin vastoin tahtovat he pitää omat ruhtinaansa, omat raakamaiset tapansa, kadehtivat niinkuin ennenkin toisten kansakuntain oikeuksia eivätkä mielellään sekoita tapoihinsa ja elämänlaatuunsa mitään vierasta. Jos meidän onnistuisi saada riittävä määrä semmoisia, jotka olisivat tottuneita europalaisten tapoihin ja käyttöihin ja me siis voisimme käyttää heitä välittäjiksi, niin ei luullakseni olisi kovin vaikeata saada, näiden ja runsaiden varojen avulla, useimpia kansakuntia suostumaan niihin järjestelyihin, joita me yleistä hyvää varten tekisimme. Kaikki mitä nykyään voimme toivoa on, lyhyesti sanoen, että kärsivällisyydellä, hyväntahtoisuudella, vilpittömällä ystävyydellä ja rehellisellä käytöksellä koetamme saada heitä antamaan meidän elää ja vaikuttaa, tarvitsematta väkivaltaa peljätä. Mitä edistystä heiltä odotammekin, pitää heille antaa tarpeeksi aikaa. Ihminen, olkoonpa hän minkäihoinen hyvänsä, on hidas, veltto ja usein kykenemätön tutkimaan, mikä hänelle on hyödyllistä tai arvelematta luot-

tamaan siihen, minkä toinen katsoo hänelle parhaaksi. Meidän tulee hyväksyä ne ruhtinaat, jotka tiellämme kohtaamme, koska kansakunnat itse ovat heidät valinneet, sekä tarkkatuntoisesti ja ylevämielisesti käyttäytyen, koettaa tulla toimeen heidän kanssansa, miten parhaiten taidamme. Meidän tulee auttaa kutakin eri ruhtinasta, kunnes he oppivat näkemään, että heidän oma etunsa vaatii heitä noudattamaan meidän tahtoaamme. Meidän on koettaminen saada heitä elämään ystävällisessä sovussa naapuriensa kanssa, sanoen heille näiden olevan meidän ystäviämme ja niinmuodoin myöskin heidän. Tämä on hyvin yksinkertaista valtiotaitoa ja semmoista, jota afrikkalaiset ymmärtävät.

4. Te sanotte: „aikomuksena ei ole belgialaisen siirtolan, vaan mahtavan neekerivaltion perustaminen.“

Ymmärrän kyllä, ett'ei tarkoituksena ole belgialaisen siirtolan perustaminen, mutta teidän toinen vaihtoehtonne on paljoo vaikeampi toimittaa. Olisi minun mieheltäni hulluutta koettaa sitä, jos ei se ollut seurauksena asiain luonnollisesta käynnistä. Sanon toistamiseen, että meidän on antaminen pienien kansakuntien olla semmoisenaan ja heidän kunkin itsensä päättää minkä katsovat otolliseksi. Niille jotka pyytävät asemien suojelusta ja vieraanvaraisuutta, on annettava ystävällinen turvapaikka, ja mitä heidän tilansa parantamiseksi voi tehdä, tulee meidän tehdä parhaimman kykymme jälkeen, vahvistaaksemme siten asemien vaikutusvoimaa sekä apukeinojamme niiden kansakuntien sivistämiseksi, jotka tulevat kanssamme välittömään yhteyteen.

5. Sitten seuraavaan esitykseenne tahtoisin vastata, että asemien hoitajilla tulee olla siveellinen valta pitää itseänsä asemien ja niiden alueiden laillisina omistajina. Maanasujamat tunnustavatkin sen myös kernaasti, sillä he ovat siinä vahvassa vakuutuksessa, että kunkin ihmisen asunto on hänen linnansa ja kunkin maa hänen omansa.

Te sanotte: „Kukin asema pitää olla pikkuinen eri valtio.“

Niinhan se on, mutta meidän tulee punnita asiaa tarkemmin ja sanoa, että vaikka kukin asema on itsenäinen pikku valtio, on se kuitenkin osa suurempaa valtiota, jota hallitsee sejohtaja, jonka ovat tämän suurenmoisen yrityksen alkuunpanijat, edistäjät ja kannattajat valinneet.

Lopetan nyt nämät muistutukset, jotka omasta pyynnöstänne olen liittänyt ohjesääntöihinne.

Kaikella kunnioituksella
Henry M. Stanley.

Koska syytettiin meidän olleen „äänettämiä ja salamielisiä“ harrastustemme ja tarkoitustemme suhteen, niin on tarpeen, että annan siitä selityksen, ennenkuin aloitan seuraavan kirjeen. Sanomalehtien ja aikakauskirjojen huolestuneilla toimittajilla oli siihen aikaan usein haaveellisia arveluita minun lähetykseni tardoituksesta.

Minun mielestäni oli se soimaus mitä väärintä laatua, että meillä oli aikomuksena uskotella väärää niille, joilla oli täysi syy oppia tuntemaan Kongolle lähteneen retkikunnan tarkoitusta. Minun ymmärtääkseni käyttäytyi komitea sangen arastelemattomasti, ilmaistessaan aikeensa kaikille eri kansojen edusmiehille, jotka olivat kokouksessa. Oli hyvin epäiltävää, voitaisiinko niin varomattomasti meneteltäessä saada mitään menestystä, sillä ken vähänkin ajatteli asiata, tunsu hyvin, että maantieteellillä sekä kaupallisella seuralla, joten niitä kutsuttiin, oli tarkoituksena edistää maantiedettä ja hankkia hallituksellensa valtiollisia etuja.

Komitea tunsu tämän sekä muut asianhaarat, vaan osotti kuitenkin käytöksessään kaunistelemattominta julkitotisuutta.

Minua kummastuttaa oikein, että me jotain edes voimme toimittaa ja nousta maalle Kongolla. Kokouksessa oli viideltä kansalta edusmiehet, ja pyydettiin apua useilta semmoisilta, jotka, kuten sittemmin tulimme tuntemaan, eivät olleet tuumaamme vähääkään mieltyneet. Seuraa „Comité d'Études du Haut Congo“ on siis, jos tahdomme suoruudessa pysyä, pikemmin syytettävä yksinkertaisuudesta ja hyvää luulevasta totisuudesta kuin aiheellisesta salamielisydestä.

Samalla tahdon julkisesti esittää, että minä puolestani ko'in kaikella tavalla pitää lähetystäni salassa, koska tahdoin sille menestystä. En kirjoittanut rakkaille, arvossa pidetyille ystävilleenkään, koska se olisi ollut vahingollista niille harrastuksille, joita olin ottanut edistääkseni. Se oli juuri syynä, että minä monta vuotta olin vaiti itsestäni ja toiminnoistani; mutta vaikka ystäväni vieläkin tunsivat sen johdosta olevansa loukatuita, lohduttaa minua kuitenkin se, että tiedän täyttäneeni velvollisuuteni. Se ainoastaan pahoittaa mieltäni, ett'ei-

vät kaikki, niinkuin tiedän, pysyneet yhtä järkähtämättä äänettöminä, vaan lämpymästä myötätuntoisuudestaan puhumalla antoivat asean yrityksemme monen vastustajan käteen.

Ei kaukana Goreesta rikkaantui höyrylaiva Albionin savutorvi ja kapteeni Thompson'in oli poikkeaminen Sierra Leonen satamaan korjauttamaan sitä.

Seuraava ote siitä kertomuksesta, joka heinäkuun 30 p. 1879 lähetettiin Sierra Leonesta yhdistyksen puheenjohtajalle, selittää mitä sitten seurasi:

Nämä korjaukset olivat vähällä saattaa minut selkkauksiin, vaikka tosin hyvin naurettaviin, siirtokunnan hallituksen kanssa. Näyttää joku tehneen hänen britannialaisen majesteettinsa mustille alamaisille ruman kujeen kuljettamalla jostakin petollisesta tekosyystä Sierra Leonen uskollisia neekerejä päiväntasaajan kohdalla oleviin Prinssinsaariin ja St. Thomas-saareen. Siispä kotkansilmäinen ja valpas tullinvartija Hansens tai Hansons, vai mikä hän oli, heti kun huomasi niin pienen höyryveneen kuin Albion ja niin monta mustaa miestä laivalla erään Swinburnenimisen herran johdolla, katsoi olevansa oikeutettu, ell'ei saanut selvää ja tyydyttävää vastausta, tunkeutumaan syvemmälle tuohon asiaan, joka hänestä näytti niin perin kummalliselta, ja minun nuori kirjurini, tottumaton seisomaan niin hirvittävän korkeain virkamiesten tutkittavana ja kyseltävä, kohta hämmentyi ja — mutta nyt kutsuttiin herra tullinvartija meidän kajuttaamme ja siellä hän sai kuulla, että minä olin matkalla Afrikkaan uuden retkikunnan kanssa, ja iloista on minun mainita, että kiivas virkamiehen-kiukku nyt asettui.

Ett'ei tapahtuisi muita seurauksia, joiden laadun lu-
kiessa kyllä huomaa, kirjoitin seuraavan kirjeen kuvernöörille, Sir Samuel Rowelle:

(Yksityisesti.)

Albion-laivalla, Sierra Leonen satamassa, heinäkuussa 1879.

Hyvä Herra!

Kirjurini, mr. Swinburne ilmoittaa minulle, että te, tohtori Rowe, jonka hän ja minä joulukuussa 1873 tapasimme Voltan

luona kapteeni Gloversin väessä, olette tämän siirtokunnan kuvernöörinä. Jos se on totta, niin sallikaa minun toivottaa teille onnea korkeaan virkaanne, johon olette kohonneet, ja vakuuttaa teille iloani, kun kuulen, että Britannian hallitus ei ole palkintoja ja kunnianosoituksia jakaessaan unhottanut henkilöä, jota kapteeni, nyt kuvernööri, sir John Glover niin lämpimästi esitti kuin teitä.

Minä olen ollut hyvin alttiina kuumeille, jotka vaikka kyllä laadultaan helponlaisia, ovat kuitenkin olleet hyvin tuskallisia aina siitä asti, kun minä itärannalla tutkiskelin Wami-, Kingani- ja Rufiji-jokia sekä Mombassa-lahtea keskellä sadeaikaa, niin että minä sen jälkeen en ole jaksanut käydä tervehtimässä ketään enkä kiittää hyväntahtoisesta huomiosta, jota minulle monilukuiset ystäväni osoittivat tiellä; ja toivoen hyvin säännöllisellä elämällä paranevani entisiin voimiini, ennenkuin lähden uudelle löytöretkelle, olen pyytänyt kapteenia pitämään salassa oloani laivassa. Koska itse olette paljon kokenut afrikkalainen, huomaatte kyllin, että semmoinen elintapa varmemmin edistää hyvää terveyttä ajan pitkään kuin sappensa turmeleminen varomattomuudella ja kohtuuttomuudella. Joka satamassa, johon olemme laskeneet, olen tentähden neuvonut mr. Swinburnelle, mitä milloinkin on ollut tehtävä, saadakseni itse rauhassa parannella tautini viimeisiä jäännöksiä, ennenkuin antaudun uusien kohtausten alaiseksi.

Luultavasti olette lukeneet Times- ja muista lehdistä kirjoituksia uudesta Afrikan-retkestä, jonka johtajaksi minut nyt on tehty. Useimmat niistä miehistä, jotka nyt ovat matkalla, ovat vanhoja kumppaneja Daily Telegraphin ja Newyork Heraldin retkiltä, jotka purjehtivat Kongoa pitkin alaspäin 1877. Muutamia on Livingstonen retkeltä ja minun retkeltäni etsimässä Livingstonea; muut ovat heidän tuttujansa. Me käännyimme Sansibarin ruhtinaan puoleen, ja hän hyväntahtoisesti antoi minulle luvan ottaa lisäksi miehiä, minkä tarvitsin, ja hän minulle myöskin hankki runsaasti kaikkia varoja, joita matkalla tarvitsin, sekä suosituskirjeitä.

Minä vuokrasin tämän laivan ihmisystävällistä seuraa varten, jonka johtajana on Belgian kuningas ja tarkoituksena Kongojoen avaaminen kaupalle ja kristityille lähetyssaarnaajille. Koska tutkimusmatka länsirannalta on mahdoton, joll'ei osa retkikunnasta ole miehiä, jotka ovat tottuneet matkustamaan näissä seu-

duissa, näytti olevan parasta uudestaan palkata muutamia viime retkelläni olleita, jotka persoonallisesti tunsivat maan-asujamia Ala-Kongon varsilla ja olivat tehneet lujia ystävyysliittoja heidän kanssansa. Vaikka se oli suunnattoman kallis keino, oli se kuitenkin ainoa, joka lupasi mitään menestystä, ja minun täytyi valita se. Matkallamme on meillä kuitenkin ollut muutamia pieniä vastoinkäymisiä. Minä aion tutkia Ozia ja Jubia, mutta lähdettyämme Mombassasta jäi meiltä ankkuri, ja kiihtyvät passadi-tuulet ja yli-perämiehemme kuolema pakottivat minut jättämään ne tutkimukset, kunnes sallimus vielä kerran antaa minun päästä itärannoille. Muutamia päiviä Gibraltarista lähdettyämme näkyi höyrypannumme yläosassa irtaumisen merkkejä, mutta herat konesepät elävät nyt hyvässä toivossa ja luulevat saavansa sen korjatuksi päiväkaudessa.

Jos te kuitenkin korkeassa asemassanne voitte jouduttaa lähtöämme vaivojemme näyttämölle, niin katson olevani teille suuressa kiitollisuuden velassa. Minä pelkään niin omaa kuin väkenikin terveyttä, sillä vaikka mieheni nykyään ovat paraissa voimissa, niin ei kukaan saata tietää, mitä pitempi oleskelu laivoissa ehkä voi vaikuttaa. Onneksi olen tähän asti saanut pidetyksi sansibarilaiset ihan terveinä siten, että olen lakkaamatta paraan taitoni mukaan pitänyt huolta heidän hyvinvointinsa ehdoista, ja toivon sekä luulen taitavani sitä huolta pitää aina matkamme loppuun saakka. Te saatatte paljon edistää sitä niillä keinoilla, jotka teillä virka-asemanne tähden on, ja auttamalla meitä sillä, mitä me saatamme tarvita. Te osoittaisitte minulle myöskin suuren suosion, jos sallitte minun nyt pysyä tuntemattomana, koska tunnen olevani kyllin virkeä tutkiakseni Sierra Leonea.

Pyytäen anteeksi tämän kirjeen pituutta kirjoitan

kunnioittavimmasti

Henry M. Stanley.

Presidentille, översti Strauchille.

Kuvernööri, paraimpia siirtokunnan virkamiehiä, kuin hänen majesteettinsa on lähettänyt Länsi-Afrikkaan, oli tavattoman ystävällinen meille, ja hänen toimestaan valmistuimme pian pois purjehtimaan. Iltapäivällä vei kuvernöörin höyryvene meidät

pikku pitoihin varjoiseen paikkaan lähelle majakkaa. Laivamiehet ovat paraassa voimassa ja iloisimmalla mielellä, ja kun me olimme heistä pahimmin peloissamme, säilyttivät he ihmeteltävällä tavalla reippautensa ja iloisuutensa. Kapteeni sanoo pääsevämme lähtemään torstaina. Minä olen arvannut kaksikymmentä päivää kuluvan täältä Kongoon mennessä; mutta jos ei mitään tule esteeksi, saatamme sinne ehtiä yhdessätoista. Sitte kuuluu muutamia päiviä, ennenkuin ehtii kuulla ja sulattaa ja hyvin miettiä kaikkia ohjeita; sitte minä teen pienen retken jokea ylöspäin. Minä ikävöin astua manterelle ja alkaa suuren yritykseni. Toiveet eivät suinkaan näytä huonoilta; kuitenkin täytyy minun aina valittaa, että matka on niin kauvan viipynyt ja että on niin monella tavalla estelty sen toimeen panoa, joka jo on ollut niin kauvan päätettynä.

Edellisillä sivuilla olen siis kertonut kahden vuoden historian. 12 p. elokuuta 1877 saavuin Banana-Pointiin, kuljettuani Afrikan poikki pitkin sen suurinta jokea, ja 14 p. elokuuta 1879 saavuin sen suuhun lähteäkseni sitä myöten ylöspäin kylvämään pitkin sen rantoja sivistyneitä pikku yhteiskuntia, rauhallisilla keinoilla valloittamaan ja kukistamaan maata ja uudenaikaisten aatteiden mukaan tekemään sitä kansallisvaltioiksi, joiden aloilla eurollainen kauppias on ystävällisesti pudistava mustan afrikkalaisen kauppiaan kättä, joissa oikeus, laki ja järjestys ovat hallitsevat, ja murha ja laittomuus ja julma orjainvaihtokauppa ovat ainiaaksi lakkaavat.

Kuudes luku.

Banana-Point.

Lähestymme maata. — Ranta näkyvissä. — Majesteetillinen Kongo. — Varastopaikat. — Miehекäs luotsimme. — Banana-Point. — Hyvä ankkuripaikka. — Kuumassa ilmanalassa elämisen seuraukset. — Neuvoja vaatteista, ravinnosta ja käytöksestä yleensä. — Pikku tilkka konjakkia. — Ajattelemattomia väärinkäytöksiä. — Laivojemme kuvailu. En Avant-laivan oikkuja. — Napinaa laivaväessä. — Korvaukset, paikat ja arvot. — Varastopaikkojen kuvailu. — Päivällinen. — Kongon kauppiasten ikä. — Mustat palvelijat. — Vilkas näköala. — Vaihteleva kokoelma varastohuoneita. — Suunnattomat ruutivarastot ja niiden tarkoitus. — Kolkko paikka. — Banana-lahti. — Mätänevä muta. — Banana-nimen alkuperä. — Ennustus niemen kohtalosta.

Vaikka vielä olimme koko päivän matkan päässä määräraikastamme, huomasimme meren värin muuttuvan, sinivärin vaalenevan likasenvehreäksi, ja muutamissa tunteissa oli sekin muuttunut vaaleanruskeaksi, ja puun palasia kiikkui hitaasti pitkällä, leveillä hyökylaineilla, jotka näyttivät aina vierivän lounasesta päin mannermaata kohti, joka on muutamien peninkulmien päässä idän puolella.

Noin klo 9 aamulla 14 p. elok. 1879 olimme kyllin lähellä rantaa voidaksemme erottaa sen pirteet. Vasemmalla puolella meistä levisi eteemme maa, joka ei suinkaan näyttänyt semmoista kuuman ilmanalan hedelmällisyyttä, kuin olimme mielessämme kuvitelleet. Rantalinjaa suojelemassa oli matalat, punertavat kalliot ja niiden takana näkyi vähitellen ylenevää maata kuivan ruohon peitossa; siellä täällä oli puita tai metsikköjä, jotka epäilemättä osoittivat, missä maan-asujanten pikku kylät olivat; ainoastaan vähä mäkiä näkyi; mutta etempänä sisä-

maahan päin kohosi seutu, tullen piirteiltään yhä säännötömämmäksi, kunnes näköala päättyi melkein yhdenkorkeisten kukkulain seljanteeseen, joka kulkee pohjoiskoillisesta etelälounatta kohti.

Laivamme keulan ylitse näkyi kuitenkin leveä kolmikulma metsämaata, jonka meidän-puolinen sivu oli arviolta 20 peninkulmaa; molemmat toiset sivut, jos silmä niitä seurasi sisämaahan päin, näyttivät yhtyvän kaukana sisämaassa, ja yhtä suuntaa näiden linjojen kanssa, muutamia peninkulmia pohjoisempaan, kulki äsken jo mainittu kukkularivi, äkisti kääntyen ihan suoraan itää kohti, ja melkein samanlainen kukkularivi oli eteläpuolellakin, kääntyvä samalla tavalla itään päin. Nyt kuvaillun alueen piirissä oli Ala-Kongon laakso, ja sen laakson ja metsäisen kolmikulman läpi juoksi valtava joki, leveydeltään keskimäärin $3\frac{1}{3}$ Englannin peninkulmaa, suussa — s. o. Banana-Pointista pohjoisessa Shark's-Pointiin etelässä — leveten $7\frac{1}{3}$ Englannin peninkulmaa avaraksi.

Etelään päin levisi maa melkein samanmuotoisena kuin Kongo-laakson pohjoispuolellakin, paitsi ehkä että kalliit lähellä rantaa olivat enemmän yhdessä jaksossa ja väriltään punaisenruskeammat.

Mutta nyt on kohta puolipäivä, ja mikäli me olemme lähestyneet maata, on Kongo avautunut eteemme kuin korkea portti; leveä valovirta on jakanut kolmikuomaisen metsämaan kahteen puoliskoon, ja me näemme majestettillisen, 20 peninkulmaa pitkän, suunnattoman avaran joen pinnan voimakkaasti vierivän vastaamme ja me tunnemme sen voiman hitaasta kulustamme, vaikka Albion on lämmitetty täyteen höyryvoimaan noustakseen ylös varsinnaista jokea.

Shark's-Pointista, joka nyt on oikealla meistä kaarevalla niemellä, Diegon-lahdesta, jota se puoleksi kiertää, Point-Padronista, jossa vanhan portugalilaisen merenkulkijan pystyttämä kivipatsas kaukaa pilkuttaa, tuskin läpipäästävän metsikön pitkästä ja korkeasta muurista, joka tummalla verhollaan peittää etelärantaa, niistä emme nyt ollenkaan huoli, sillä vasemmalla puolella näkyy pitkällä, hienohiekkaisella niemellä alaskyyristyneenä loistava, valkoiseksi kalkittu huonerivi, Kongon varasto-

paikat, pitkin melkein koko sitä hiekkaniemeä, jota sanotaan Banana-Pointiksi. Tämä hiekkaniemi on niin matala, että laivain mustat rungot näyttävät satamassa kiikkuvan korkeammalla pinnalla, kuin se maa, jolle kartanot on rakettu. Korkealla talojen ja laivojen päällä liehuvat muhkeissa mastoissa Hollannin, Ranskan ja Suurbritannian kansallisliput.

Pitkin niemen rantaa tulee nyt meille vastaan vene, luotsin soutamana, jonka vartaloa ja ryhtiäkin jo iloksensa katselee. Hän kertoo meille viimeiset kymmenen vuotta asuneensa tällä matalalla hiekkaniemellä ja kuljettaneensa aluksia sisään ja ulos, Bananan satamaan ja siitä pois, ja siinä seisoo hän edessämme muhkeana esimerkkinä terveestä ja voimakkaasta miehuudesta, seitsemättä jalkaa pitkänä ja 16 stonen *) painoisena, yllä niin ruumiinmukaiset ja siistit vaatteet, ett'ei niitä olisi tarvinnut hävetä Nizzan bulevardeillakaan. Tämmöisiä ja muita samantlaisia huomioita saattavat Kongon uutisasukkaiksi aikovat kirjoittaa muistiin, tullakseen ehkä tarkemmin ajatellussaan tajuamaan, miten voi elää kuumassa ilmanalassakin.

Banana-Point on noin 2¹/₂ peninkulmaa pitkä ja ulottuu melkein Mputu-lahden suusta sen äärimpään eteläpähän, vähitellen kaveten peninkulman levyisestä tuskin 40 yardin levyiseksi pinnaksi, joka on jaettu talon tonteiksi. Se sulkee sisäpuolellensa sataman, jonne laivat, 20 jalkaa syvässä kulkeviin asti, helposti sopivat juoksemaan ja jonka leveys vaihtelee ¹/₂ ja 1¹/₄ peninkulman välillä; sen vesipinta on noin 4,500 acra, pohja hyvää ankkuripaikkaa ja helppo on sinne päästä veneiden, parkkojen ja proomujen niemen eri varostopaikoista. Tämä paikka voi tulla hyvin hyödylliseksi laivaliikkeelle, sillä rahasta vain riippuu, milloin tänne rakennetaan kahta peninkulmaa pitkälti laivanveistämöitä, joissa voidaan tehdä suurimpiakin korjaustöitä. Myöskin saaret, joita Banana- ja Pirate-lahdet huuhtelevat voivat tulla laivaliikkeelle hyvin hyödyllisiksi, jos niiden rakentaminen edistyy tasan yhä kasvavan kaupan kanssa.

*) Vanhan aikainen englantilainen paino. Tässä leikillä käytetty. Suom. muist.

Tuskin ehti tunti kulua siitä, kun laivaamme tuli nerokkaan näköinen luotsi, mr. Youngblood, jonka ruumiillinen luonto, kuten jo huomautin, hyvin soveltui hänen nimeensä, niin Albion tyynesti saapui satamaan ja heitti ankkurinsa hollantilaisten varastojen yläpäähän. Päästyämme tyneen Kongon satamaan, aloimme heti tuntea kuumuutta. Huard-Pointin ja Bula-mbemba-Pointin välillä kasvava pikku metsä ja mangrove-puut pidättivät tyyntyvää maatuulta, ja hetkinen oli vielä kuluva, ennenkuin viileämpi merituuli oli lounaasta nouseva jäähdyttämään nyt hyvin hikoilevaa ruumista.

Tulon hetkestä asti saa ruumis kokea uusia asioita, ja viisas mies alkaa hillitä ruokahaluansa sekä ryhtyä moniin sen mukaisiin varakeinoin. Pää, joka oli peitetty komeasti aaltoilevilla kiharoilla tai tuuhealla ja paksulla tukalla, on vastuksia välttääkseen kerittävä lyhyeksi; ruumis täytyy päästää ilman- ja vedenpitävästä liina- ja villahaarniskasta, johon on totuttu kääriytymään pohjoisemmilla leveysasteilla, ja sen sijaan puettava pehmeihin flanelli-vaatteihin, jos tahdotaan tuntea olevansa kevyt ja esteetön liikkumaan. Lontoossa ja Pariisissa säännönmukaisen pääverhon täytyy jättää sijansa kypärälle ja puggareelle eli keveälle myssylle, jossa on hyvä ilmanvaihto, ja itikkaverholle; ja niinkuin näiden europalaisten, koreain, tummanväristen ja hankalanpaksujen vaatteiden täytyy poistua kuuman ilmanalan miellyttävämmän ja ilmaisemman flanellin tieltä, niin täytyy unhottaa ruokahalukin rajattomine voimineen sulattaa ruokaa, ynnä säännötön, aina nälkäinen eläinkuntaisen ravinnon himo ja suunnaton kiihdyttävään juomien halu, ja sen sijaan on totuttava ihan uuteen elintapaan. Kaikki kiihdyttävät tai, kuten muutamat mieluummin sanovat, virkistyttävät, innostuttavat juomat täytyy vasta tulleen eurollalaisen unhottaa päivän ajaksi, olivatpa ne sitte tavallisesti niin viattomaksi luultua varasto-olutta, mieto Pilsen-juomaa, vedensekaista punaista portviiniä tai mitä muuta „viatonta“ viiniä ja olutta tahansa, sillä muuten voi vähinkin varomattomuus, pieninkin tavaton ponnistus tai vähänkin lujempi voimain koetus pian päättyä onnettomasti. Minun velvollisuuteni on olla suosimatta

turmeltunutta makua ja liiaksi pelkäämättä sen loukkaamista. Minun täytyy puhua suoraa kieltä vahinkojemme tähden ja oman suruni tähden, kun muistelen nuoria, vahvoja kelpo kumppaneja, jotka surmasivat itsensä omalla tietämättömyydellään.

„Pikku tilkka konjakkia, lasi mietoa olutta, mitä vahinkoa siitä voi olla?“ sanoo kokematon.

Ei mitään minulle erittäin! Mutta teille voi se ehkä tuottaa äkillisen kuoleman, auringon piston! Äkillinen ja järjetön siirtyminen viileästä varjosta kuumaan päiväpaisteeseen, varomattomuus ja kova vatsa- tai reumatillinen kuume panee teidät viikkokausiksi sairastuoteelle, tekee teidät ehkä viimein kykenemättömäksi työhön ja hyödyttämään. Teitä houkutteli tuo pikku tilkka konjakkia, sillä jos sitä ette olisi juoneet, niin olisitte olleet varovampi liikkeissänne ja liian viisas panemaan itsenne alttiiksi niin hirmuiselle viholliselle, kuin kuuman ilman aurinko on valkoisen miehen päälle, sen tultua araksi konjakin höyryistä.

Jos paranette, moititte Afrikkaa. Afrika on julma! Afrika on murhaavainen! Afrika syöksee europalaiset kuolemaan! Ja teidän yksinkertaiset, ajattelemattomat ystävänne Europassa matkivat näitä valituksia ainoastaan sentähden, että semmoinen hemmoiteltu kun te ette voineet olla ilman pikku tilkkaanne päivällisen jälkeen. Pitääkö koko tämän maanosan kärsimän teidän moitteenne ruoskaa?

„Eihän mies elä kahvilla ja teellä eikä ainaisella soppa ja veden juonnilla!“ valittelee joku, josta semmoiset eivät maistu.

En minä pyydäkään teitä tyytymään teehen tai kahviin, soppaan, veteen, limonaadiin, selteriin, soodaveteen tai mihin muuhun suloiseen juomaan hyvänsä, jonka tahdotte valita janonne sammutukseksi. Minä vain sanon, että jos tahdotte mitään iloa Afrikasta ja tehdä luvatus velvollisuutenne, niin täytyy teidän päivällä välttää kiihottavia juomia, olkootpa ne minkä nimisiä hyvänsä; iltasilla saatatte kyllä huuhtoa päivällisen alas bordeaux-, madeira- tai valkoisilla viineillä ja sampanjalla. Tämä neuvo ei kuitenkaan koske erittäin teitä, vaan nuoria miehiä,

jotka tahtovat hankkia mainetta kykenemällä elämään ja vaikuttamaan Afrikassa. Urhollinen mies on se, jolla on rohkeutta elää ja joka ei antaudu kuolemalle vastarinatta.

Mutta jo riittää tästä. Tuossa tulevat virkamiehemme laivaan etsimään uutisia Albionista.

Toimituspaikan virkamiehet, yksi amerikkalainen, kaksi englantilaista, viisi belgialaista, kaksi tanskalaista ja yksi ranskalainen, oikea kansainkeskinen kokoelma, olivat huomanneet, että kauan odotettu Albion, matkustajina melkein yksinomaan sansibarilaisia, oli saapunut ja he nyt tulivat laivalle meitä tervehtimään.

Höyrylaiva Barga oli, purjettuaan lastinsa ja laskeutuaan matkustajansa maalle, lähtenyt Eurooppaan. Lasti oli hyvin sekalainen, niinkuin hyvin voi arvatakin, koska retkemme tarkoituksena oli pysyväisten asemien perustaminen. Komean laivan tilavassa ruumassa oli ollut noin kaksikymmentä parakkia, paitsi päällikön majaa, joiden tuli vuosikautia koristaa etevää paikkaa, Vivi-kukkulaa.

Mutta sitä paitsi oli Barga tuonut koko pikku laivaston höyryaluksia jotka nyt olivat ankkurissa kukin eripaikassaan, kaikki paraimmassa kunnossa ja muhkeina ihan uudessa, harmaassa öljyväri-puvussaan, päällä iloiset, juovikkaat, punaripsuiset teltat. Tässä laivastossa oli:

Kaksoispropelli-höyry La Belgique, 65 jalkaa pitkä, 11 jalkaa leveä, 5½ jalkaa syvässä kulkeva; 16 nimellistä hevosvoimaa; kantava 30 tonia.

Espérance, 42 jalkaa pitkä, 7 jalkaa leveä; 6 nimellistä hevosvoimaa; propellihöyry.

En Avant, ratashöyry, 43 jalkaa pitkä, 7 jalkaa 11 tuumaa leveä; 6 nimellistä hevosvoimaa.

Royal, propellihöyry. Pelastusvene mahongista, tehty Whiten tehtaassa Cowesissa; 30 jalkaa pitkä, 6 jalkaa leveä, mahonkikajuutta peililasit, siniset silkkiverhot, loistava sisustus; erityinen lahja retkikunnallemme hänen majesteetiltänsä Belgian kuninkaalta.

Rautaproomu, 60 jalkaa pitkä, 7 jalkaa leveä, 4 jalkaa syvässä; kantava 12 tonia.

Rautaproomu, 40 jalkaa pitkä, 6 jalkaa leveä, 9 jalkaa syvässä; kantava 6 tonia.

Jeune Africaine, höyryvene, 24 jalkaa pitkä, 5 jalkaa 10 tuumaa leveä.

Puinen valaanpyynti-vene, 23 jalkaa pitkä, 6 jalkaa leveä; kantava 3¹/₂ tonia.

Tämä kaikki maksoi, paitsi tuontia, 4,725 puntaa.

Kaikki nämä veneet rivissä pitkin rantaa oli kaunis näkö. *Espérance* oli jo päässyt niin pitkälle, että oli täydessä käynnissä ja kohisi kovasti pulikoidessaan, konettansa koetallakseen. Tarkemmin tutkiessani laivastoa huomasin kuitenkin paljon olevan vielä tekemistä, ennenkuin voi turvallisesti lähteä valtavaa jokea ylöspäin. *Belgique* tarvitsi „farihultin“ ylt'ympäri. *Espérance* oli melkein mahdoton ohjata, peräsin oli liian kapea, laita liian matala. En *Avant* oli juonikas ja vikuri, niinkuin aasien tavallisesti sanotaan olevan; milloin osoitti se kymmenen ilmakerroksen painoa höyrypuntarissa ja syöksyi hurjasti eteenpäin, meidän pysyessämme valmiina hyppämään yli laidan, milloin vain pienintäkin räjähdysten merkkiä rupeisi näkymään; mutta äkisti näytti puntari painon vähenevän ja ratasten männät tuskin jaksoivat liikkua; eikä peräsimään ollut vähintäkään luottamista. Masinisti parka oli erittäin tukalassa tilassa, sillä koetus koski yhtä paljon häntä kuin hänen höyryänsäkin. Kaikki laivaston masinistit kokoutuivat keskustelemaan, mikähän oli syynä hyvin moititun veneen salaperäiseen käytökseen. Rakentajien olisi pitänyt olla kuulemassa tämän komitea ankaraa arvostelua. Aluksen laidat olivatkin liian matalat, peräsin liian kapea ja höyrypannun selkälävy oli peitettävä savella, että saataisiin uunissa aikaan vähääkään vetoa, vaikka ilmanvaihto-torvet lakkaamatta tekivät tehtävänsä. Vene ei saavuttanut meidän kunnioitustamme, ennenkuin se melkein ehti saattaa ylimasinistin itsemurhan partaalle, toisen masinistin ihan suutuksiinsa ja kolmannen syvään ja katkeraan pettyneiden toivojen tuntoon. Neljäs koneseppä oli italialainen Francesco Flamini, levollinen, toimielias mies. Hänelle kerrottiin höyryveneen oikut sekä muiden masinistien on-

nistumattomat kokeet ynnä kaikki eri muutokset ja parannukset, joita oli tehty. Hän mielti hetkisen, pusersi kiinni huulensa, rypisti otsansa ja vaipui ajatuksiin. Oli hauskaa tarkastella häntä. Viimein avasi hän uuninluukun, katsoi sisään, nosti sitte heti ylös päänsä ja sanoi:

„Minä kyllä saan tämän veneen kulkemaan yhtä nopeasti kuin mikä muu hyvänsä“, ja pitemmittä selityksittä hän sen todella tekikin. Hän kohotti vain arinan ylempäksi ja teki säännölliseksi vedentulon pannuun. Sitte vene aina suoritti velvollisuutensa, purjehti Viviin, taisteli urhollisesti koskia vastaan Manjangan yläpuolella, raivasi tietä Leopold II:sen järveen, ensimmäisenä kynteli Biyerén pintaa ja ensimmäisenä saapui Stanleyn koskille. Nyt kyllä voisi kirjoittaa sankarirunoelman tästä urhollisesta pikku höyrystä, vaikka en kuitenkaan voi olla ihan moittimatta sen rakentajia veneen lähettämissetä Kongoon ilman riittävää tarkastusta.

Minä olen jo ammoin päättänyt unhottaa tukalat puuhat ja vastukset, joita meille vähitellen karttui päivä päivältä työskennellessämme näiden alusten saamista hyvään kuntoon sitä ankaraa palvelusta varten, johon ne olivat määrättyt. Minulla ei ollut luotettavaa laivanrakentajaa, joka olisi voinut ottaa sen toimen huolekseen, eikä minulle ole koskaan palkattu alapäällikköä. Sentähden en tahdo väsyttää lukijaa vastenmielisellä arvostelulla kenenkään yksityishenkilön keikkouksista; sitä vastoin en jätä mainitsematta vähäpätöisintäkään hyvää puolta. Muutamia yleisiä muistutuksia sallittakoon minun kuitenkin tehdä, sillä mitenkä muuten voitaisiin käsittää yrityksemme oikeaa luonnetta? Jos sen jättäisin tekemättä, voitaisiin sanoa minulla ollevan etua totuuden salaamisesta, ja se vähentäisi luottamusta kertomuksen totuuteen.

Ensin alkoivat retkikunnan eri jäsenet valittaa kontrahtejansa ja arvoansa. He vaativat melkein kaikki korvausta „kaikenlaisista sivumenoista“, niinkuin, mikäli minulle ilmoitettiin, viinistä, tupakasta, sikareista, vaatteista, kengistä, asunnoista ja ruoasta ynnä muista, joita kaikkia ei sovi mainitakaan. Joku sanoi ei tahtovansa jäädä Kongoon, jos hänelle ei luvata kaikkia noita mak-

Kansainkeskisen retikunnan venelaivasto Banana Point'in luona, lähellä hollantilaisten varastopaikkaa.

sutta; toinen selitti, että jos hänen täytyy yksin hoitaa höyryproomua, niin pitää hänen saada suurempi palkka, ja jos häntä tahdotaan lähettää sisämaahan päin, niin pitää hänen palkkaansa korottaa vielä enemmän. Eräs insinööri sanoi olevansa palkittu retkikunnan alapäälliköksi; hän, niin ylhäisten esivanhempien jälkeläinen, ei olisi koskaan lähtenyt Afrikkaan niin huonosta palkasta; hän oli tullut saavuttamaan kunniaa, arvoa ja mainetta; hänen piti kirjoittaman sanomiin j. n. e. Eräs masinisti valitti, ett'ei hänelle tunnustettu oikeaa arvoansa; koska hän yksin oli vastuunalainen 30 tonia kantavan höyryn koneesta, niin oli hän kai samanarvoinen retkikunnan ensimmäisen tilinpitäjän kanssa. Joka hoiti pienintä höyryproomua, piti itseään mahtavampana kuin joka oli saanut soutuveneeseen osaksensa, ja huomasi arvoaan alentavaksi syödä samassa pöydässä tämän toisen kanssa.

Kaikki tämä oli tietysti vain kokemattomuuden ja väärinkäsityksen seurausta; ehkäpä kiihotti mieliä liian runsas väkevän viinien nauttiminen päivällisellä.

Molemmat tanskalaiset merimiehet, Martin ja Albert, olivat ainoat, joilla ei ollut mitään valittamista; he näyttivät tyytyvän osaansa.

Kiihtymys kuitenkin vähitellen asettui, heidän arkaa tunteellisuuttansa säästettiin, mikäli mahdollista, ja sopusointu saatiin kohta aikaan lupauksella, että komitea oli heti ensi tilassa tekevä oikeutta. Arvoriidat olivat järjettömät. Emmekö me kaikki olleet veljiä, kumppaneja, taistelijoita suuren kansainkeskisen asian puolesta, sivistyksen etujoukkoja? j. n. e. Kukapa mies voisi olla niin tunnoton kunnialle, maineelle, kuolemattomuudelle? Ensi napina vaikenä ja kaikki häpesivät.

„Hollannin kauppahuonetta“ on jo monesti mainittu. Vuonna 1879 hoidettiin liikettä „Afrikaansche Handels-Vereenigingin“ eli rotterdamilaisen Amerikan kauppayhtiön hyväksi; herrat Pincoffs ja Kerdyck olivat äsken tulleet toimeenpaneviksi johtajiksi. Kerdyck nuorempi, vanhemman Kerdyckin veli, oli 1869 saapunut Banana-Pointiin ja, ostettuaan ranskalaiselta kauppahuoneelta Regisiltä ja Kumppanilta talonsijoja ja muutamia huoneita, oli hän alkanut perustaa pysyväistä pohjaa liikkeelle, joka äkisti

kasvoi niin laveaksi, että rakennukset tontteineen, varastohuoneineen ja pihoineen täyttivät noin 700 acren alan pelkkää hiekkamaata noin 4 jalkaa korkealla vedestä nousuveden aikana.

Suuri joukko ihmisiä on siellä työssä sekä valkoisia että mustia. Valkoisia on paras katsella atriolla, kun he istuvat kahdessa pitkässä pöydässä. Heidän kasvoinsa näkö kyllä saattaa melkein mieltymään Afrikkaan. Niin on syytä kyllä sanoa, kun on ollut kutsuttuna nauttimaan heidän vieraanvaraisuuttansa, sillä ennenkuin päivällisiltä päästään, on heidän hyvä ruokahalunsa tavallisesti, pöytiä peittävästä runsaudesta huolimatta, melkoisesti pienennellyt kyökkiväelle jäävää osaa. Kun minut ensi kerran vietiin ruokahuoneeseen ja minä näin ruokien paljouden, näytti minusta kaikki tavattoman samanlaiselta kuin suuret päivälliset Port-Saidissa.

Pöydässä näkee enimmäkseen nuoria kasvoja ja muutamia vanhempia. He alkoivat elämänsä kuumassa ilmanalassa nuorena, muutamat 16 vuoden ijässä, useimmat 17:n ja 20:n välillä. Ylivoimainen herra A. de Bloeme, lähes 80 varastopaikan johtaja, oli ainoastaan 27 vuotta vanha, ja hän oli jo 9 vuotta ollut palveluksessa. Mr. Antoine Greshoff, nyt Boman varastopaikan johtaja, oli vasta 22 vuoden ijässä, vaikka hänelläkin oli jo viisi virkavuotta. Herra Muller, toinen hyvin nuori, melkein parraton mies, oli elänyt seitsemän vuotta Kongon varsilla, mutta mr. Gray, rannikon vanhuksia, oli ollut täällä 16 vuotta kertaakaan käymättä Euroopassa, ja kuitenkin voi hän yhtä hyvin kuin mr. Youngblood, luotsi, terveellä voimalla todistaa, miten euromalainen voi kärsiä kuumaa ilmanalaa.

Tämän kauppahuoneen mustat apulaiset eivät sovi vähempään tilaan kuin kokonaiseen kylään. Miehet vaihtoineen ja lapsineen edustavat kaikkia maan-asujanten piirejä pitkin rantaa Kap Lopeziin asti sekä eri osia Sisä-Ngoyoa ynnä Bateké- ja Basundi-alueita. Kruboyeja, vahvajäsenisiä, leveärintaisia ja notkeajäntäreisiä työmiehiä, on täällä myöskin kymmenittäin. Rannoilla tai laivasilloilla näkee heitä, verhona lannevaate, vyö vyöllä ja päässä hyvin leveäreunaiset hatut tai monenmuotoiset,

hullunkuriset lakit, hinaamassa raskaita tavarapakkoja, vierittämässä kalkilla kitattuja palmuöljy-astioita, keittämässä oivallista, keltaista Elais guineënsis-voita ja sullomassa toisiin astioihin, täyttämässä karryjä hiilikasoista tai kantamassa säkeillä palmunsydämiä ja kuorittuja bunium-pähkinöitä. Pitkään katosten alla ovat venesepät rakentamassa uusia proomuja tai veneitä ja kabindalaiset vannesepät kalkuttavat rautavanteitaan korviin koskevalla paukkeella. Pitkin rantaa kiitelee veneitä edes takaisin, muutamat tuoden raitista vettä eteläranalta tai Afrikan tuotteita Ponta da Lenhasta ja Bomasta, ehkäpä Mussukostakin ylempää Kongon varrelta.

Ja katosten seiniä vasten ladottuna tai läjissä pitkien rantaa on raudanromua, jota sinne on kokoutunut tämän suuren ja kukoistavan laitoksen monivuotisessa toiminnassa. Siinä on vanhoja, katkenneita ankkureja, vanhoja, monenmuotoisia ja -laatuksia kanuunoita, joiden historiaa ei kukaan tiedä, läjittäin vanhoja nuoria ja rautakankia ja rautavanteita ja kaikenlaista vanhaa metalliromua. Toisen suuren katoksen alla on ehkä 5,000 tonia kivihiiliä, sillä tällä kauppahuoneella on yksinoikeutena hiilien toimittaminen sota-, posti- ja muihin höyrylaivoihin, jotka sattumalta täällä käyvät.

Näiden pitkien lautakatosten sisuksen tutkimiseen menisi koko päivä. Niissä voi nähdä kylliksi kankaita, että Manchesterin tehtailija itkisi ilosta, sillä siellä on korkeissa läjissä, pakka toisen päällä, miljoona yardia pumpulikankaita, hienoimmasta harvimpaan; korkeat laatikot kyynäräkangasta, joista luullakseni Britannian hallitus saisi vuosikaudet kangasta armeijainsa punaisiin nuttuihin. Toisessa huoneessa saisivat Birmingham ja Sheffield iloita kaikkien rautakattilain, patojen ja pannujen näöstä, suuresta veitsijoukosta ja tuhansista piilukoisista ja neulapyssyistä sekä suunnattomasta malmikellojen paljoudesta. Toisessa paikassa saisivat Rochdalen tehtailijat, jos näkisivät nuo joukot punaista ja sinistä pumpulikangasta, syytä toivoa, että olisi useampia toimeliaita Hollannin kauppahuoneita ostamaan heiltä kutomakoneittensa taidokkaita tuotteita ja levittämään niitä yli koko suuren Afrikan.

Banana-niemen äärimmässä päässä on ruutivarasto, kuten näytti, kyllin suuri, että siitä riittäisi kaikkiin tulevan vuosisadan hautajaisammuntoihin; mutta ei, sanotaan, se riittää paraiksi, kunnes ensi laivan täysi tulee, ja sitä odotellaan kohta. Tämä olisi hirvittävää, joll'emme muistaisi, että melkein joka lapsi saa kuollessaan kunnianosotukseksi viisi laukausta, nainen kymmenen, mies kaksikymmentä, ja ruhtinaalle riittää tuskin kymmenen tai kaksitoista tynnyriäkään. Kun sitä käytetään niin viattomiin tarkoituksiin, niin tekee mieli katsoa tätä vaarallista seosta siunausta tuottavaksi kauppatavaraksi.

Ihan vieressä, ruutivaraston ja Bananan valkoisten varastorakennusten välillä on hautuunmaa, jossa moni makaa sikeästi ja kauan, heräämättä sittekään, vaikka kaikki nämä ruutitynnyrit räjähtäisivät, jälleen yksitoikkoiseen elämään. Atlantinmeren laineet jyskyttävät raskaasti ja juhlallisesti rantaa ihan vieressä, kuin ruumisvirret, valittaen niiden menetystä, jotka saapuivat kuumaan ilmanalaa ainoastaan joutuaksensa ikuiseen lepoon. Sitä paikkaa tulee kaikkien välttää, joilla on taipumusta joutumaan synkkämielisiksi aavistuksista; ja näiden laineiden pauhu, tämän kuolleen hiekan ja kirkkaan merenpinnan näkö, tuon meren, jonka tiedätte niin äärettömäksi, ja ajatus, ett'ette pääse pois purjehtimaan, vaikka tahtoisittekin, kaikki se on omansa kasvattamaan syvää alakuloisuutta, sillä nämä äänettömät kummut näyttävät uhkaavan teitä itseänne, teitä, joka olette niin tietämätön, miten on eletävä tässä maassa, joka jo on surmannut niin monta yhtä vahvaa, ehkäpä vahvempaakin kuin te. Pois tästä paikasta elävien asunnoille!

Hollantilainen osaa laittaa asunnot viehättäväksi nuorille herroille. Päivälliset vaihtelevine runsauksineen mainittakoon vain yhtenä esimerkkinä; siistit, viileät ja ilmaiset puukartanot ovat toinen. Heillä on lääkäri käsillä hyvin varustettuine kotiapteekkineen; heillä on biljardi; heillä on hyvin suuri joukko ratsastusaaseja; ja vaikka talojen ympäröimä hiekka ei suinkaan houkutte kävelyille, on kuitenkin ranta luja kuin asfaltti, ja Etelä-Atlantilta puhaltava merituuli on suloinen päivä-kautisen tyynen jälkeen.

Hollantilaisen kauppahuoneen laajanlaisen alueen tuolla puolen alkaa Daumasin, Berraudin ja Kumppanin alue, jotka kaupittelevat samoja tuotteita ja hoitavat asiointiansa samalla tavalla kuin hollantilaiset, vaikka paljon pienoisemmässä määrässä; ja etempänä pohjoiseen päin, muutamien rikkatunkioiden ja vesilätäköiden takana, on Kongon- ja Keski-Afrikan-yhtiön toimisto, vielä pienempi. Ja kun olemme nähneet kaiken tämän, on Bananan ulkomuoto kuvattuna, ja sisämaahan matkustaja haluaa lähteä tielle niin pian kuin mahdollista.

Huard Pointin mangrovi-puut vastapäätä satamaa, sillä kasvaneella mutaniemellä, joka erottaa Banana-lahden Pirate-lahdesta, eivät ansaitse tutkia enempää kuin niiden litteät yksitoikkoiset piirteetkään ansaitsevat katselemista, jotka näkyvät, kummalla puolen lahtea hyvänsä matkustatte.

Jos purjehditaan ylöspäin Banana-lahtea, on kylliksi vettä pienemmille aluksille, ja ulos päästään jostakin paikasta Ponta da Lenhan seuduilla; ja purjehdus ylöspäin Pirate-lahtea, erittäin miellyttävä matka nousuveden aikaan, vie samaan suuntaan. Jos on pakoveden aika, synkistyttää mieltä enemmän kuin mikään muu tuo mätänevän mudan näkö, joka kihisee kaikenkokoisia rapuja, lakkaamatta matelevia edestakaisin koloissansa. Jos kauemmin oleskelette tässä haisevassa mudassa, on terveytenne vaarassa. Pahkuraiset magrovi-juuret näyttävät juurenlatvoillaan seisovilta retiiseiltä; olkoot ne kuinka haaveellisen muotoiset hyvänsä, niin kuitenkin autiuden ja yksinäisyyden ja kodittomuuden tunne on niin jäädyttävä, vaikka kyllä myönnän sen riippuvan kunkin omasta luonteesta, että matka Kongoa ylöspäin, tummanruskean, valtavan ja aaltoilevan joen kyntäminen nopealla höyryllä, on paljon virkistävämpää.

Minä en ole koskaan voinut keksiä, minkä tähden tämä matala hiekkaniemi, jonka ylin harju on vain 12 jalkaa korkealle pako- ja ainoastaan 6 jalkaa korkealla nousuvedestä, on saanut nimen Banana-Point, joka nimitys muistuttaa kuuman ilmanalan kasvia, vaikka sitä nyt turhaan saa etsiä näiltä seuduin. Minä kyllä hyvin voin ajatella miksi, mutta historiallista se ei ole. Minä kuvit-

telen mielessäni, että ennen uudenaikaisen kauppalaitoksen perustusta, joka nyt on levinnyt yli niemen, oli Regisin ja Kumppanin toimisto keskempänä ja että lähempänä niemen kärkeä, ehkä niillä paikoin, jossa Hollannin lippuriuku nyt seisoo, kasvoi muutamia bananas-puita, niin kuin siellä nyt kasvaa palmuja samalla paikalla.

Noin kolmesataa vuotta sitte, jos vanhoihin karttoihin käy luottaa, ei niemi ollut niin pitkä, olipahan vain kuin tylsä koukku, nimeltä Kap Palmas, ja hyvin mahdollisesti saattaa se vielä tulla samanlaiseksi; ainakin aavistavat hollantilaiset niin voivan tapahtua ja ovat sentähden ryhtyneet varokeinoin; paalutukset ja kiviroukkiot suojelevat niemen sisärantaa ja monta laivan täyttä kiviä on jo viety ja upotettu merenpuolisellekin rannalle.

Kerran tai kahdesti elämässäni olen ennustanut oikein; ja terve järki sanoo, että myrsky taikka pitkälinen länsi- tai luodetuuli voi vaikuttaa turmiollisesti, sulkea Kongon joulukuussa niin, että se paisuu tämän matalan niemen yli ja veden laskeutuessa lakasee Banana-niemen puhtaaksi aina syvälle lujiin kallioihin asti, jotka ensin pidättivät joen mukana juoksevaa hiekkaa ja ovat varsinaisena niemenä.

Seitsemäs luku.

Valtavaa Kongoa ylöspäin.

Venheistö lähtee retkeämään jättiläisjokea ylöspäin. — Metsäisien rantojen hiljaisuus. — Kissanga. — Ponta da Lenha. — Hollantilaisten kaupapaikat. — Varokeinot veden tulvaa vastaan. — Turmiollinen vieraanvaraisuus. — Joen syvyys ja vesijoukko. — Kuiva ja sateinen vuoden aika. — Aikaveden vaikutus. — Fetisch-kallio. — „Pirun työtä se oli.“ — Ma-taddi-Nsassi, „Salamakivi“. — Boma, etevin kaupapaikka. — Kulkuneuvot. — Yksinäisyys. — Virkistävä muutos. — Afrikan päivänpaiste. — Boman verinen historia. — Orjankaupan kauheus. — Hirmuinen rangaistus. — Boman kauppa. — „Paha valkoinen mies.“ — Boman edistyminen. — Joen historialliset muistot. — Valkoisten miesten nälkä. — Ankara virta. — „Onko tuo jokihevonen? Eipähän ole kuin kallio.“ — Kuolettava laukaus. — Albion lähtee Eurooppaan.

Seitsemän päivää Albionin tulon jälkeen Bananalahteen oli retkikunnan venheistö valmiina alkamaan kulkunsa Kongoa ylöspäin. Albion itse oli rannassa siistittynä, puhditettuna ja maalattuna, sekä moni muu työ päätettynä, johon ymmärtäväinen valmistelu oli vaatinut ryhtymään. Elokuun 21 päivän aamulla antoivat höyryveneet viheltämällä lähtömerkin ja kulkivat savua tupruttaen ulos Bananan satamasta. Tämä oli tapaus, joka vihki Kongolaaksolle uuden aikakauden, samoin kuin pitkä rivi isoja laivoja vuonna 1869 vihki Punaisen- ja Välimeren yhdistyksen.

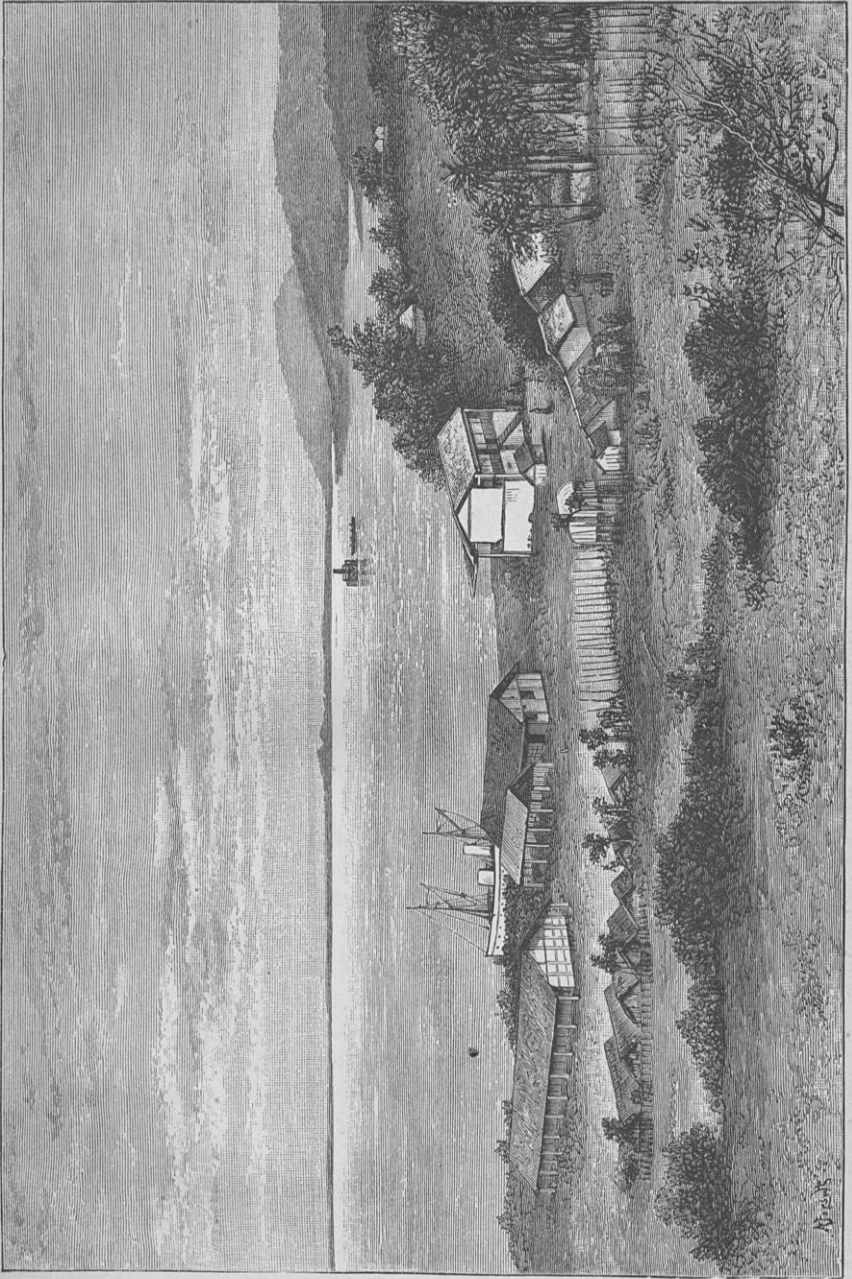
Ala-Kongolla on siitä pitäin, kuin se löydettiin, monta kertaa kuljettu, mutta koskaan ei sitä ole tyydyttävällä tavalla selitetty. Minä löin sen myöskin laimin 1877, mutta se on suotava minulle anteeksi, sillä vaivat

olivat peräti heikontaneet voimani, joten minä kumppani-raukkojeni kanssa ikävöin ainoastaan sinistä Atlanttia.

Mutta nyt on meillä hyvä terveys ja silmäilemme, niin kumppalini kuin minäkin, Kongo-jokea vallan toisella tavalla. Tämä jättiläisenkaltainen, ruskea joki, jota me pitkällä matkallamme seurasimme sen leveään suuhun asti ja opimme tuntemaan sen kaikki mutkat — ollen välistä levollinen kuin kesänunelma, välistä syösten itseänsä kamottavasti pauhaavissa kuohuissa ruskeihin kuiluihin, nieleksien varomattomia kumppaleitamme, uhaten heikkoja, matalia pursiamme — hymyili meille nyt, kun me levollisilla ja myötätuntoisilla silmillä katselimme sen rauhallista pintaa korkean laivamme kannelta. Me olemme jo aikaa sitten antaneet sille anteeksi ja jättäneet unhoon kaiken entisen, sillä sen petollisuuden muisto on meissä ajan pitkin heikontunut. Mutta sen tunnemme vieläkin tykönämme, että Kongo on vaarallinen joki, jonka kanssa ei ole mentävä leikittelemään. Sillä on peljättävä voima, jos kalliit alkavat pidätellä sitä juoksemasta tai sen aallot vyöryilevät vastatuulta, raskaina ja petollisina kohoillen ja painuillen. Mutta meillä on nyt myöskin voima, jonka olemme saaneet tieteestä ja kovasta kokemuksesta. Me teemme jättiläisvirralle uhmaa höyryn käyttämällä teräskoneillamme.

Meri takana laskemme nyt sen pitkää ja neljättä peninkulmaa leveää suuta ylöspäin, jonka syvyys vaihtelee 60—900 jalkaan ja jonka keskikohdalla käy viittä solmunväliä nopea virta. Tummanviherijät mangrovi-metsät, jotka ovat kuin muurit sen molemmilla rannoilla, sieltä täältä palmupuiden katkaisemina, näyttävät aivan läpipääsemättömiltä. Mutta kartat osottavat kuitenkin, että näiden tiheän lehtimetsän läpi, viileissä ja äänettömissä siimeksissä, kiertelee useita hitaisia puroja. Hetken kuluttua tulemme pohjoisrannalla olevan Boolambemba-Pointin kohdalle, joka on ollut sekä vieläkin on tunnettu myöskin Fathomless-Point'in (Pohjattoman niemekkeen) nimellä, vaikk'ei se tätä nimitystä oikein ansaitsisi. Kuitenkin on siinä runsaasti vettä, sillä luotsimme laskee höyryveneemme liki maata, ja noin puolen peninkulman päässä rannasta kääntää sen kulkemaan pitkin rantaa

Näkö jokea alaspäin Boman luota englantilaisten varustopaikan takaa. (Valokuvan mukaan.)

W. G. G.

jokea ylöspäin. Maa on alavaa ja laadultaan hedelmällistä, märkää, pahalta haisevaa mutalietteikköä, jossa kasvaa paljo suuria puita. Nämät peittävät varjoonsa tiheän, vähän miellyttävän pensaiston ja viitakon. Siellä täällä nähtävä avonainen kohta rannassa ilmoittaa pienen puron laskeutuvan siihen, jonka labyrintissä voisi piillä kokonainen venheistö kapeita merirosvojen kanootteja. Eläimellinen elo puuttuu täältä kokonaan; ei lintua näe edes, eikä minkäänlainen liikunto keskeytä meidän alakuloista mielenkiintoamme, kun me, ikäänkuin tietämättöminä, katselemme maata ympäriltämme. Ei kummallakaan rannalla eikä joella ole mitään, joka häiritsisi maakaavan luonnon sikeää, elotonta unta. Vesi joessa virtaa eteenpäin tasaisesti ja keskeymättä, mutta kuitenkin voi selvästi huomata, että sen juoksun kiivaus on vastustamaton vaikka äänetön. Metsäisillä rannoilla vallitsee juhlallinen kuolon hiljaisuus ja lakkaamatta eteenpäin kiitävän veden tyvenellä pinnalla on häiritsemättömän unen rauha.

Välttääksemme Scotchman Head'in matalikkoja, laskeemme 14 peninkulmaa Bananan yläpuolella Kissanganimistä kauppapaikkaa kohden, joka on seitsemän peninkulmaa ylempänä etelärannalla. Sitten kuljemme muuttaman peninkulman aivan rantaa pitkin ja lähdemme, kun Ponta da Lenhan varastopaikat tulevat näkyviin, menemään Kongon syvempää haaraa ylöskäsin, jonka vierellä nämät varastopaikat ovat. Siten ei meidän tarvitse kulkea vähemmin tunnettua Sonho-haaraa, jonka hankalat ja petolliset vedet kiertelevät Draperin, Monkeyn, Robsonin, Stockingin ja Farquharin saariryhmiä. Näiden asuttavaksi kelpaamattomien, metsäkkäiden ja ajolietteestä syntyneiden saarien nimet ovat tulleet meille tutuiksi kapteeni Maxwell'in mittausten (1793) mukaan tehdystä kartasta. Vaikk'ei niillä nykyaikana ole mitään merkitystä, joutavat ne kuitenkin tulla mainituiksi yhtä hyvin kuin jotkut toisetkin, sillä Kongon saarilla ei ole mitään merkittävämpää ominaisuutta, jonka kautta ne eroaisivat toisistansa. Samoin kuin rannatkin ovat ne tiheämetsäiset. Olisi parempi sanoa pohjoinen, eteläinen ja keskimäinen haara, kuin Maxwell, jolla nimitetään pohjoista,

Sonho, jolla nimitetään eteläistä ja Mamballa, jolla nimitetään keskimmäistä haaraa.

Kissanga on puoliympyrän muotoinen ja kuivalla, ruokamultaperäisellä paikalla, aivan veden rajassa rannalla, että on helpompi kierrellä esim. 15 sentnerin painavia palmunöljy-astioita proomuihin ja kaljaaseihin sekä nopeasti purkaa lasteja. Täällä on kolme kauppahuonetta, vaan muukalainen ei voi käsittää, mistä nämät saavat ostajia, sillä rakennuksien takana on tuskin 60 meetteriltä aukeaa alaa. Heti tulee vastaan tummanviherijä metsä, joka ristin ristin kiertelevine köynnöskasveineen, palmuineen ja leveälehtisine vesoineen on aivan kuin elävistä kasveista tehty seinä. Mutta kun rupeaa tarkemmin tutkimaan joenrantaa, niin huomaa siinä monihaaraisia lahdekkeita, jotka pistäytyvät maan sisään ja johtavat kovaksi tallatuille poluille. Nämät menevät sisämaahan päin ja vievät muschirongojen kyliin, joita on hyvin lukuisasti siellä ruohotasangoilla sekä mäkisillä tienoilla, metsäseinän takana. Sonho-haara huuhtelee etelä-rantaa ja sen nopea virta tuo joutuin kauppaharjoittavat villit venelasteinensa kauppapaikkojen valkamoihin. Kapeilla kanooteilla on taas helppo päästä takaisin jokea ylöspäin, kun kulkee hyvin likeittäin rantaa.

Täsmälleen neljässä tunnissa tulevat Albion, Belgique, Royal ja Espérance Ponta da Lenhaan eli Metsäniemekkeesen, joka myöskin on vallan sopimaton nimi, koska rantoja yltäyleensä peittää tropiikki-ilmanalan metsä sekä jokainen jalansija saarilla näyttää olevan täynnä läpipääsemätöntä, tummanviherijää metsää.

Huoneiden rakentamisessa, sisustamisessa ja lujentamisessa ovat hollantilaiset, niinkuin tavallista, muita etevämmät. He korjailevat, rakentelevat ja vahvistelevat alinomaa laitelmiansa. Bananassa ovat he käyttäneet monta tuhatta puntaa lakkaamattomaan sotaansa joen anastuksia vastaan. Ja kun Kongo on yhä väkivaltaisemmin alkanut tehdä hyökkäyksiään heidän saarensa heikkoja perustuksia vastaan, niin ovat he, luonnonvetonsa kehotuksesta, ruvenneet innolla ajamaan syvälle lietteesen täysiläisiä teakki- ja paatsamapaaluja, estääkseen siten vallatonta jokea tekemästä heille vahinkoa.

Heidän saariasuntojensa leveillä ja mukavilla verannoilla on viileä ja suloinen oleksia helteisinä päivinä, kun aurinko polttavasti varistaa. Siellä saa mukavasti istua ja silmäillä nopeasti ohitse virtaavaa, ruskeaa jokea, joka tässä juuri, jyrkkien niemekkeiden härsyttämänä, ilmoittaa kuohuvan vihansa kumealla kohinalla. Katsellessa tiheää metsää, joka näkyy puolta peninkulmaa kaukana olevalta Draperin saarelta sekä lakkaamatta edelleen vierivää, välkkyvää ja kimaltelevaa jokea, riemuuttuu silmä. Takaa, himmeästä metsästä kuuluvat selittämättömät ja tutkimattomat äänet tuovat unen silmiin, vaikka kyllä hollantilaisen kauppahuoneen mustaihoiset palvelijat tarjoilevat seltterivettä ja hyvää, kuumaa teetä sen karkoitteeksi, ja vaikka varastopaikan hoitaja semmoisissa tilaisuuksissa panee, ravintolan isännän tavoin, aikansa vieraiden käytettäväksi. Valitettavasti tarjotaan myöskin väkevää juomaa, tätä Länsi-Afrikan turmiota, värinkäsitetyn vieraanvaraisuuden johdosta sangen viehättävällä tavalla. Sen, jota janottaa, joka on hiukan väsyksissä tai tuntee ruumiissaan muuten velttoutta, on melkein mahdoton vastustaa näitä sydämmellisiä tarjouksia. Ehkä saavat neuvot ihmisiä aikaa myöten tottumaan niin, että he tarjoavat näitä ylellisyyteen ja heikkouteen vietteleviä aineita ainoastaan silloin, kun niitä välttämättömästi heiltä pyydetään; sitten ei tarjouksensa olekaan heille viaksi luettava.

Mitä välittävät merimiehet, koneenkäyttäjät ja sivistymättömän kansanluokan ihmiset siitä, mikä heille on terveellistä. Milloinhan on opetettu semmoisille ihmisille elämisen taitoa ja miten se elinvoima, joka on saatu, oikein käytetään? Tuskin ymmärtävät he sitä ilmanalakaan, jossa ovat syntyneet. Ja jos he sitten entisestä yltäkylläisyydestä lihavina sekä nahka arkana ja karkenemattomana tulevat tropiikki-maihin laihalle ja vaihtelemattomalle ravinnolle, niin kuinkahan voivat he silloin käsittää, että velttous, jonka tuntevat ruumiissaan monta tuntia kovasti hikoiltuaan, on syntynyt siitä, että heidän ruumiinsa koettaa mukautua äkkiä tulleihin uusiin oloihin.

Ponta da Lenhaan eli Metsäniemekkeesen on höyry-

laivateitse 34 Englannin peninkulmaa eli 28 meripeninkulmaa Banana-lahden ankkuripaikalta. Vaikka se on saarella, pääsevät sinne kuitenkin helposti pohjoismannermaan asujamet, jotka kuljettavat sinne varastopaikoille palmunöljyä, palmunhedelmiä, maapähkinöitä, siipieläimiä ja kasvaksia, vaihettaen niillä itselleen kaikennäköisiä ja -laatuksia puuvillakankaita, veitsiä, ruutia ja pyssyjä.

Näille varastopaikoille asti voisi helposti päästä vaikka höyrylaiva *Great Eastern*; se saisi laskea aivan hollantilaisten valkaman rantaan. Englannin, Hollannin, Portugalin ja Ranskan sotalaivoja on usein käynyt täällä. Tanne ei sovi merituuli, niinkuin helposti voi ymmärtää myös siitä pienestä kierroksesta, jonka Kissangan yläpuolella teimme koilliseen päin. Mutta muutama peninkulma ylempanä on eri syviä matalikkoja, jotka estävät valtameren höyrylaivoja pääsemästä pitemmälle ylöspäin. Siellä ovat luotsit eivät ole yhtä mieltä ilmoittaessaan, kuinka syvässä käyvillä laivoilla voi huoletta kulkea näiden matalikkojen yli — toiset sanovat 12, toiset 10 jalkaa syvässä käyvillä. Se perustautuu pääasiallisesti siihen, kuinka taitava luotsi on ja kuinka hyvin hän tuntee paikat. Vuonna 1882 kuljin minä jokea ylöspäin höyrylaiva *Harkavay'llä*, joka kävi 15 jalkaa syvässä; vaan ei se kertaakaan tarttunut kiinni matalikkoon. Takaisin palatessa kulki sama laiva 17½ jalkaa syvässä, mutta ei silloinkaan tapahtunut mitään onnettomuutta. Toiset taas eivät ole olleet yhtä onnellisia; 12 jalkaa syvässä kulkevat laivat ovat usein olleet pitkän ajan tartuksissa. *)

Mutta kaikki tämä epätietoisuus lakkaa, kun laivakulun tarve vaatii tarkemmin tutkimaan tämän joen. Minun luullakseni voi laskea syvyyden sadeaikana korkeintaan 22 ja kuivimpana vuodenaikana 16 jalaksi.

Ymmärtääksemme, miten syvyys voi olla niin kovin erilainen sateisena ja kuivana vuodenaikana, tahdon mainita, että tehdessäni koetteita melkein kokonaisen päivän eräässä osassa Kongo-jokea Stanley-Poolin yläpuolella,

*) Seuraavat laivat ovat antaneet erilaisia ilmoituksia; *Ariel*, 1875, ilmoittaa syvyyden vähintään 3 syleksi; *Torch*, 1872, 2 syleksi; *Firefly*, 1880, 4 syleksi; ranskalainen laiva *Sagitaire*, 1883, 13:ea jalkaa matalammaksi.

tulin niistä näkemään, että maaliskuun alussa, jolloin joki oli melkein alimmillaan, 1,440,000 kuutiojalkaa vettä juoksi määrätyn paikan ohitse sekunnissa. Ja mitatessani veden korkeutta suuresta kalliosta, jonka kyljissä olivat selvät merkit, kuinka ylhäällä vesi oli ollut, osottivat laskuni, että vähintään 2,530,000 kuutiojalkaa vettä juoksee sekunnissa keskellä sadeaikaa. Ennenkuin tämä vesi ennättää mereen, yhtyy siihen joukko haarajokia, joten Kongo saa niin suuren paljouden vettä, ett'ei suurempaa ole muilla kuin Amazon-joella. Jos vanhan Maxvell-kapteenin kartta on luotettava, niin näen, tarkastellessani niitä ilmoituksia, jotka hän on antanut veden syvyydestä, virran nopeudesta ja joen leveydestä, että muutama peninkulma yläpuolella Bomaa juoksee vettä joka sekunti 4,382,000 kuutiojalkaa. En kuitenkaan mene takaukseen, että hänen syvyydenmittauksensa ovat tarkat, vaan luulen hänen ilmoituksensa virran väkevyydestä olevan ainoastaan tyhjiä arveluita.

Kun veden paljous tässä joessa paisuu kaksi kertaa vuodessa melkein toista vertaa isommaksi, niin on tärkeää tietää, minä kuukausina on kuiva ja sateinen vuodenaika.

Koska en tässä saata ruveta selittämään kaikkia siinä suhteessa tekemiäni havainnoita, niin tahdon ainoastaan lyhykäisesti mainita, että Bomassa alkaa vesi huomattavasti nousta maaliskuun loppupuolella ja tulee korkeimmilleen taukokuun 1 ja 31 päivän välillä. Sitten pakenee se vähitellen elokuun alkuun asti, josta ajasta pitäin vesi joessa pysyy alallansa noin syyskuun 1 päivään asti. Nousua maaliskuusta toukokuuhun sanotaan vähäksi nousuksi; nousua syyskuun 1 päivästä joulukuun 15 tai 25 päivään asti isoksi nousuksi. Tammikuun 15 päivästä maaliskuun 10 päivään asti pakenee vesi lakkaamatta ja pysyy sen ajan jälkeen melkein alallaan, kunnes vähä nousu alkaa tavalliseen aikaan.

Paitsi sitä, että tulee ottaa vaari, minä kuukautena lähtee kulkemaan Kongoa ylöspäin, on myöskin laskettava pako- ja nousuveden vaikutukset. Bananassa nousee vesi 6 jalkaa; Ponta da Lenhassa noin 21 tuumaa — toisten puheen mukaan 18 tuumaa. Bomassa ainoastaan 2 tai 3 tuumaa. Lähellä suuta pakenee vesi muutamaa solmun-

väliä nopeasti tunnissa, jommoista pakenemista kestää melkein toista vertaa pitemmän ajan kuin nousua. Kuitenkaan ei saa luulla merenveden tunkeutuvan Kongoon. Veden nousemiseen Kongossa on pikemmin syynä se, että meri painaa joen juoksevaa vettä vastaan, joka siten pidätettynä nousee niin ylös kuin äsken mainittiin.

Oltuamme yötä Ponta da Lenhassa, jossa meillä oli-kin sangen mukava, lähdimme aamulla liikkeelle, vaikk'ei koko venheistö vielä ollut saapunutkaan. Höyryvene En Avant, jonka olisi pitänyt olla ensimmäisenä, oli tänään en arrière. Me kuljimme, Albion etunenässä, ylös Bomaan päin. Vaikka pieni höyrylaiva, oli Albion kuitenkin todellinen elefantti muun sääksivenheistön rinnalla, joiden kovavoimaiskoneet pitivät pahempaa ääntä kuin puoli tusinaa Albioneja olisi voinut.

Aamulla varhain oli kalsea, sillä aurinko ei vielä tohtinut lähteä pehmeästä, hallavasta pilvivuoteestansa, vaan katseli sieltä vaaleana ja ja loistotonna. Sen lämpöä kaivatessaan olivat hiljaiset, elottomat rannat kylmän- ja synkännäköiset. Niiden yksitoikkoinen väri oli kuolehtunutta mustanviherijää; niissä ei ollut mitään eloa eikä liikuntoa, jos ei oteta lukuun sitä liikuntoa, kun viileä aamu-tuuli puhalsi hentoon ruokoon, ja se nyökähteli minne päin sattui, hakien tueksensa paksumpaa ruokoa, tahi sitä liikuntoa, joka on alinomaa nyökyttelevällä vihvilällä.

Meidän jatkaessa matkaa jokea ylöspäin, alkaa pensaisto, joka tähän asti on ollut tiheää ja korkeaa, harveta ja mataloitua sekä saarien palmut paremmin näkyä. Merivettä rakastavat mangrovit inhottavan lietteensä ja haaveellisten, monihaaraisten juuriensa kanssa katoavat kokonaan. Omituisen hiljaisia tasankoja, joilla ruoho aaltoilee ja oikullisesti nyökkii, leviää maan sisään päin sille ylängölle asti, jonka jo mereltä näimme idässä. Se on epä-säännöllistä vuorenselännettä, jonka harjassa ja kyljissä on syviä murroksia. Ja kun me, Stocking-saaren ohitse päästyämme, käännämme silmämme etelärantaan päin, näemme siellä myöskin tasankoja leviävän samallaiseen vuorijonoon asti. Ja kun seuraamme silmillämme näiden molempain selänteiden suuntaa, näyttävät ne yhdistyvän muutama peninkulma yläpuolella Boma. Ainakaan ei muu-

kalainen voi enää erottaa siellä joen uomaa. Ja tässä saamme ensi kerran selvästi nähdä tämän joen suunnattoman leveyden, sillä rannasta rantaan on se aukeana silmiemme edessä $6\frac{1}{2}$ peninkulmaa leveänä.

Puoli yksitoista aamupuoleen kuljimme muutaman sadan meeterin päässä sen kallion ohitse, jolla on nimenä Fetisch (lumottu). Se on matala ja yksinäinen niemeke, joka on täynnä suunnattoman suuria graniitti-kallioita ja jyrkkä joen puolelta, muodoltaan korkean kivimuistopatsaan näköinen. Sen takana ja molemmilla puolilla on laaja, alava ja lihava ruohotasanko, jossa jokihevokset asentavat. Siinä lähellä näkyy myös muutamia kyliä, joiden asukkaat ovat koettaneet täällä viljellä hiukan maata, vaikk'eivät siinä ole näköään juuri onnistuneet.

Ensi aikoina, kun purjelaivat alkoivat täällä liikkua, ei moni, kuten luotsi minulle kertoi, tohtinut lähestyä Fetisch-kalliota. Lieneekö ollut taikauskoa vai tämän alinomaa kuohuvan joen ylimielisiä oikkuja, kuinka olikaan, vaan taru tietää kertoilla hyvin naurattavia juttuja laivojen kummallisista kohtauksista, kun ne avuttomina tulivat yht'äkkiä temmatuiksi pois suunnaltansa ja rupeivät pyörimään, keula ja perä vuorotellen ja hitaasti nous-ten ja painuen. Tämän tanssin päätyttyä viskautuivat ne purjeet revenneinä ja köydet löysinä rannalle, jolloin merimiehet kalpeina ja peljästyneinä katsoa tuijottivat toisiinsa sekä vihdoin lausuivat: „pirun työtä se oli“. Minä sain luotsille uskovani tämän todeksi: „sillä, ystäväiseni, se aika olikin sangen paha; valkoiset luulivat silloin tekevänsä Jumalalle otollisen työn, kun ostivat ja möivät mustia veljiänsä“.

Höyrylaivat eivät kuitenkaan pidä lukua sellaisesta halveksittavasta virranpyörteestä, pauhatkoonpa kuinka hyvänsä. Samoin mekin kuljemme vaan eteenpäin, syvä vesi laivojemme alla ja suunnaltamme vähääkään väistymättä. Ja katsellessa ympärillemme, missä näkisimme vielä muita ihmeellisiä esineitä, osotetaan meille korkealta kukkulalta, pohjoisrannalta, jotain erinomaista, niin sanottua Salamakiveä, jolla maanasujanten kesken on nimenä Mataddi-Nzassi sekä välistä myöskin Limbu li Nzambi, „Jumalan sormi“. Se ei kuitenkaan ole muuta kuin kivinen

kukkulan huippu, jonka sileältä, kupoolinmuotoiselta nyp-pylältä vesi on aikojen kuluessa huuhdellut pois maan, ja se nyt seisoo töröttää siinä kuin mikä tulitorni tahi muistopatsas.

Neljä tuntia pysähtämättä kuljettuaan saapuvat Al-bion ja Belgique proomuinsa Ponta da Lenhasta erään-sen Boman hollantilaisen kauppahuoneen valkamahan.

Tultuamme muutaman sadan meetterin päähän tästä satamasta, näemme koko Boman, joka on etevin kauppapaikka Kongon varrella, päästä päähän, sillä se on raken-nettu väärään linjaan, kaarevan joenrannan mukaan. Siinä on koko joukko „faktorioita“ s. o. useita erillään ole- via rakennuksia, joista toiset ovat kauppapuoteja, toiset vara-aittoja ja työhuoneita. Näitä rajoittavat aina asuin-huoneet, joissa asuu joko isäntä tahi semmoinen isännän-sijainen asioitsija, jommoisia Europan englantilaiset, ranskalaiset, hollantilaiset ja portukalilaiset kauppayhtiöt taval-lisesti lähettävät tänne, perustamaan varastopaikkoja kai-kille sopiville tienoille, joen varsille. Vuonna 1879 ei täm-möisiä paikkoja tietysti ollut vielä niin paljon kuin nyt 1885. Näillä eri yhtiöillä ja erittäinkin hollantilaisilla, englantilaisilla ja ranskalaisilla on useita varastopaikkoja kullakin. Päävarasto on Banana-Point'issa. Valtameren höyrylaivat kuljettavat tänne tavaraa, joka täällä pannaan vara-aittoihin ja suojuksiin. Päälaitoksen yksityiset höy-ryveneet vievät sen täältä sitten erityisiin kauppapaik-koihin. Hollantilaisilla on neljä höyryvenettä: Prince Hendrik, Carl Nieman, Banana ja Morian. Nämät kolme ensimmäistä ovat tilavia laivoja, jotka kykenevät Eurooppaan-kin lähtemään. Morian on 40 tonnin vetoinen hinaaja, joka hinailee kaljaaseja, jokivenheitä ja proomu-ja Ala-Kongon ylä-asemille. Prince Hendrik ja Carl Nieman kokoilevat tuotteet rannikon eri varastopaikoilta yhteen. Määrättynä aikana tulee valtameren höyrylaiva viidessäkolmatta päivässä Rotterdam'ista ja Madeira'sta Banana-Point'iin ja vähän aikaa täällä viivyttyänsä lähtee takaisin Eurooppaan, lastina kautsua, öljyä, gummia, palmun-hedelmiä, maapähkinöitä, elefantinluuta, arseillen samma-lia, kahveja ynnä muita tuotteita.

Englantilaisella kauppahuoneella on 250 tonnin ve-

toinen rannikko- ja joki-höyrylaiva nimeltä Kabinda, joka kokoilee Afrikan tuotteita hajallaan olevilta varastopaikoilta, lastattavaksi Liverpoolin höyrylaivaan Angolaan.

Kongo- ja Keskiafrikkalaisella yhtiöllä on 250 tonnin vetoinen höyrylaiva Albuquerque samallaisessa toimessa, mutta tämä yhtiö lähettää tavaransa ulos, luullakseni, Englannin posti-höyrylaivoilla, jotka kerran kuukaudessa käyvät Bananassa.

Ranskalaisilla ja portukalilaisilla on ainoastaan kaljaaseja, kuunareja, parkaaseja ja kanootteja, ja he vievät tavaransa ulos tavallisesti purjelaivoilla.

Kun näiden laivojen lisäksi, jotka alinomaa kulkevat Kongo-jokea ylös ja alas Bananan ja Boman välillä, vielä pannaan syntyperäisten ruhtinaitten kanootit, niin voi varmasti sanoa, ett'ei Kongolta kauppaliike kokonaan puutu.

Kuitenkaan ei joki eikä maa ole suinkaan viehättävännäköinen. Silmä pysyy tyytymättömänä ja haluaisi nähdä jonkinlaista elon ja liikunnan merkkiä. Oudon yksinäisyyden tunne pahoittaa ja loukkaa seuraelämään tottunutta luonnon vietytystä. Ja mistä semmoinen tunne tulee, huomaa heti, kun kukkulan huipulta katselee tarkoin sen juurella olevien varastopaikkojen yli. Joukoittain valtavia kukkuloita kohoa ja alenee, ryhmyisenä harjanteena, pohjoiseen päin, kunnes äärimmäiset niistä vihdoinkin katoavat kaukaiseen hämärään. Laaja vyöhyke virtaavaa vettä kulkee hitaasti mereen päin. Mutta sen monta sataa neliöpeninkulmaa lavealla pinnalla en tällä hetkellä näe yhtään venettä, en suurta enkä pientä. Suunnattoman suurelta pinta-alalta ei pistä päätänsä ilmaan kukkuloilta eikä tasangoilta minkäänlainen torninhuippu tahi kupooli tahi savupiippu; ei näe edes mitään ihmisasunnon tapaistakaan. Tyvenessä ilmassa ei kohoa ylös savupatsasta, joka lohduttaisi minua, ett'en ole yksinäni. Kaikki on vaan avaraa, ääretöntä luontoa, jota ihminen ei näköään ole vielä milloinkaan koskenut eikä jalallaan polkenut. Kun ei mikään osota asian olevan toisin, niin voisin luulla, ett'ei kukaan ihminen, ei valkoinen eikä musta, ole vielä ennen minua tallannut tätä hedelmätöntä maata. Näihin ajatuksiin saattaisi tulla muutaman peninkulman pääs-

sä Bomasta. Mutta tänne palattua haihtuvat kaikki semmoiset mielikuvitteet, niin kohta kuin luo silmänsä niihin miellyttäviin kaupparakennuksiin, joita on kokonainen rivi joen pohjoisrannalla. Sieltä näkyy korkeita lakuriukuja, valkoiseksi rapatuita huoneita, pitkiä olkikattoisia varaittoja ja suojuksia, lehteviä puita joka haaralta, monivärisillä kansallislipuilla koristeltuja höyry- ja purjelaivojen mastoja — joka näkö on niin kaunis, että ansaitsisi tulla kuvatuksi.

Yksinäisyyden ja lohduttomuuden tunnetta lisää vielä sekin seikka, ett'ei kukkuloiden jyrkeillä harjanteilla eikä laajoilla tasangoilla ole noita himmeitä, alinomaa rehottavia metsiä, joita ilman emme oikein osaa mielesämme kuvaillakaan tropiikki-maita. Luonnottomat baobabpuut, joita on ohuine lehtiruunuineen siellä täällä pienillä töyräkkeillä ja kukkuloiden tasaisilla penkereillä, eivät suinkaan voi tehdä vallan alastonta maata puetumman näköiseksi. Tähän aikaan vuotta, elokuulla, näyttää koko luonto täällä, paitsi Kongon haarojen varsilla, kuivettuneelta, surkastuneelta, kuihtuneelta ja kuolleelta. Syynä tähän melkein perinpohjaisen kasvillisuuden puutteen ovat osittain kulovalkeat, jotka aina kuivana vuodenaikana hävittävät pois rehevän ruohokasvillisuuden, osittain kuurosateet, jotka tekevät maahan uurroksia. Sillä vesi kun syöksyy näihin vieruilta ja kukkuloilta, vie se mukanaan kaikki maan pinnalla olevat, kuolleen kasvillisuuden jäännökset, ennenkuin ne ennättävät väettä maata.

Noin kuukausi sen jälkeen tulee ensimmäinen sade, ja maisema muuttuu heti miellyttävämmän ja hymyilevämmän näköiseksi, sillä märkyys ja kohtuullinen lämpö tekevät maan yht'äkkiä vihannaksi. Heleänviherijässä puvussa on se nyt yhtä suloinen kuin Northumberlannin kreivikunta Englannissa; eläinmaailma virkoo uuteen eloon, lintuja alkaa jälleen näkyä sekä kokonaisia laumoja sarvieläimiä ja vuohia, jotka kuivana aikana olivat teillä tietämättömillä.

Tahdon tässä huomauttaa, että Afrikan päivänpaiste on monenlaatuinen. Välistä on se kolea, valkoinen ja heleänkirkas, kuin itäisessä Pohjois-Amerikassa; välistä lämmin, hitainen ja sumuinen, kuin Englannissa kesällä;

välistä heleä, iloinen ja puhdas, kuin Välimeren tienoilla. Minusta on kuitenkin Afrikan auringonpaiste, siihen vaikutukseen nähden, jonka se tekee maahan, kaiken ankaran kuumuutensa kera eräänlaista kirkasta kuun kumottamista. Puhun tässä teoksessani toisinaan „juhlallisista“ kukkuloista. Omituinen päivänpaiste juuri tekee ne juhlallisiksi. Se pimentää varjot, muuttaa viherijän lehtimetsän himmeämmäksi sekä luo alastomille rinteille ja kukkuloiden puuttomille huipuille vaalean, kylmän valonhohteen. Sen näkö tuntuu kylmän ankaralta, sanomattoman juhlalliselta ja töykeän tyylyltä. Se ei lämmitä meidän tunteitamme äänettömyys on painanut siihen merkkinsä ja me vaikeemme sen edessä. Me saatamme ihmetellä semmoista maisemaa, saatamme kunnioittaa sitä, mutta rakastaa sitä emme voi. Siinä ei ole mitään miellytystä eikä suloutta. Sen näkö saattaa kyllä olla jalo, mutta se jalous ei viehätä tunteitamme. Me saatamme silmäillä sitä, vaan emme saata puhutella, sillä silmiemme edessä on äänetön, pulmansekainen liikkumattomuus, joka enemmän kuuluu ole-mattomaan unien maailmaan, kuin oloperäiseen maahan.

Ken Afrikan kukkulamaisemaa silmäillessänsä ajattelee mitä tässä olen sanonut ja tämän johdolla tutkii syytä sen sanomattomaan kolkouteen, myöntää ehkä nämät havaintoni oikeiksi sekä käsittää omituisen päivänpaisteen olevan syynä, ett'ei maisema voi häntä miellyttää. Joll'ei hän ole varma siitä, niin silmäilköön samaa maisemaa rajusateiden vuodenaikana ja huomatkoon kuinka eloisiin väreihin runsas märkyys on pukenut luonnon.

Bomalla (eli Mbomalla) on historia, julma ja verinen historia, täynnä kauhistusta, kurjuutta ja kärsimyksiä. Kolmatta vuosisataa vainosivat tunnottomat valkoiset miehet täällä säälimättömästi mustia ja osottivat siten, kuinka julmia ihmiset voivat olla toisillensa. Tuhansittain mustia on täältä ostettu, pakotettu lähtemään pois kotomaastansa, kytketty tusina heitä aina samoihin vitjoihin, sullottu heidät siten orjalaivan lastiruumaan ja viety Brasiliaan, Länsi-Indiaan ja Pohjois-Amerikkaan, josta ei yksikään ole takaisin palannut. Kokonaisia laivastoja käytettiin tähän surulliseen tarkoitukseen. Ne

rupesivat ankkuriin lähelle Bomaa, ja niiden lastina olivat kauppatavarat ynnä paloviina- ja rommivarastot hokuttelivat Boman syntyperäisiä asujamia raastamaan niihin sisämaasta kurjia taikauskon, tyhmyyden, tietämättömyyden ja väkivallan uhreja.

Tämän pahan vielä enemmän levittyä tyhjenivät toisetkin lähialueet, Ponta da Lenha, Nokki, Mussuko, kuin myöskin joen varsilla ja merenrannikolla olevat paikkakunnat asujamista. Vähän ajan kuluttua ei ollut meren ja Stanley-Poolin meridiaanin välisellä, laajalla alueella yhtä ainoata kylää, jolla ei ollut syytä kirotta tätä häpeällistä kauppaa, joka niin äkkipikaa oli levittänyt murhetta ja kurjuutta yli koko maan.

Voiko oudostella näitä äärettömiä autiomaita silmäillessä, että niin suuri osa hedelmällisiä tasankoja, joita nyt peittää valittavasti kuiskaava ruoho, on viljelämättä? Jos vaan tälläkin seudulla olisi semmoinen tiheä väestö, kuin asuu Ylä-Kongon ja sen haarajokien varsilla, niin olisi Boma nykyjään hyvin mahtava kaupunki. Sillä se laillinen kauppa, joka täällä pääsi voimaan, kun Englanti herrätti muissa europalaisissa ja amerikkalaisissa ihmisrakkaudesta ja sääliä, olisi voinut kiihottaa näitäkin monia kunniallisella tavalla nauttimaan hyötyä maansa luonnontuotteista, samoin kuin se on kiihottanut niitä muutamia yksilöitä, joita vielä on jäljellä kadonneista kansakunnista. Ah jos tulevana aikoina, joita jo uskon innostuneella silmällä katselen, maa virkistyy nykyisestä, surullisesta tilastansa, ja sivistyksen jalot laitokset saavat vaikuttaa vastasyntyviin sukupolviin ja hallituksen kasvattava huolenpito saattaa maan voimaan, silloin uhkuvat tasangot ja laaksot jälleen yltäkylläisyydestä ja rikkaudesta ja silloin varokoon se kansa, joka näillä tienoilla pani alkuun orjankaupan, Kongon-runoilijan kynää!

Vuonna 1879 ei Bomassa kuitenkaan ollut enää kuin yksi mies, joka kokemuksesta tiesi, millainen Boma oli ennen aikaa. Hän ja eräs toinen, joka asui vähäpätöisessä kauppapaikassa, alempana joen varrella, olivat kaksi vuotta takaperin tehneet rikoksen, jolle vertaista ei luullakseeni tavata vanhankaan Boman aikakirjoista. Hänen varaittansa poltettiin eräänä yönä poroksi sekä varastettiin

Osa Boma, vastaanvienti Mboma. (Valokuvan mukaan.)

sieltä paljo paloviinaa ja kankaita — orjat tahtoivat tällä tavalla kostaa armottomalle isännällensä. Pahantekijöistä saatiin selvä, ja heidän isäntänsä vangitsi heidät, pani heidät kaularautoihin, pujotti rautojen reijistä läpi lyhyet vitjat ja kiinnitti niiden päälengin niiden keskikohtaan. Sitten sidottiin näiltä yhteen ketjuun kytketyiltä orjilta kädet selän taakse, työnnettiin heidät veneesen, soudettiin keskelle jokea ja heitettiin heidät sinne, johon he pian hukkuivat, sidottuina ja vitjoilla toisiinsa yhdistettyinä kun olivat.

Muutaman tunnin kuluttua tulivat heidän kuolleet ruumiinsa alas myötävirtaa ja ajautuivat eräälle hietasärkälle. Englantilainen konsuli, kapteeni Hopkins, joka parillaan teki tarkastusretkeänsä jokea ylöspäin, löysi heidät sieltä heti, ja silmäillessänsä vitjoja huomasi niissä orjien isännän nimen.

Tämän rikoksen jälkeen on nykyinen Boma pysynyt puhtaana verestä ja vioista. Kauppa, jota se harjoittaa, on hyvin viatonta. Maanasujamilla on ollut kyllin työskenteäly kootessa gummia metsistä, voita öljypalmuista, öljypähkinän sisuksia, maapähkinöitä, merikiveä, elefantinhamppaita y. m. Vaihtotavara, jona on Manchesterin ja Glasgow'in puuvilloja, Rochdalen villakankaita, Yorkshiren valkoisia peitteitä, Sheffield'in ja Birminghamin veitsiä ja pyssyjä, useain Europan maiden savi- ja metallitavaraa sekä helmiä ja messinkilankaa, Hollannin ja Hamburg'in paloviinaa ja rommia, Amerikan tupakkaa ja kaloja, on ollut hyvin tuottavaa niille englantilaisille, ranskalaisille, hollantilaisille ja portukalilaisille kauppamiehille, joita on asetunut lähelle Kongon entistä, suurta orja-markkinapaikkaa.

Vaikka Boman nykyisissäkin kauppamiehissä on semmoisia, jotka eivät aina ole käyttäytyneet maanasujamia kohtaan oikeuden ja kohtuuden ankarimpain vaatimusten mukaan, todistaa kuitenkin se hyvä tulos, joka heidän vaikutuksestaan on nähtävänä sisämaahan päin leviävillä, laajoilla alueilla, että he useammin haluavat olla rehellisiä kuin päin vastoin. Jos silmäilemme valkoisten ja mustien keskinäistä suhdetta, niin tulemme siihen vakuutukseen, ett'ei heidän välillensä ole mitään ilkipintaisuutta. Maanasujamet eivät näytä tyytymättömiltä eikä pahastuneilta,

vaan päin vastoin on heidän käytöksensä miellyttävän ystävällistä ja epäluulosta vapaata, kun he kävelevät Boman jokikadulla. Vaikk'ei maanasujamist olisi vastarinnan tekijää niille apujoukoille, jotka kauppamiesten yhdistys voisi saada avuksensa, eivät kauppamiehet kuitenkaan tohdi tyrannillisesti kohdella tai sortaa maanasujamia. Siten menettäisivät he ne edut, jotka ovat kehotaneet heitä asettumaan Kongon varsille. Kauppamiesten välinen innokas kilpailu, saada tavaroillessa niin suurta menekkiä kuin mahdollista, joka harrastus heidän aterian-aikoina ruokaillessansa tulee ilmi kaikissa heidän puheissansa, on maanasujamille parempana turvana kuin kokonainen risteilijä-laivasto voisi olla. Pahaa valkoista miestä moititaan ankarasti, kartetaan ja hyljitään hänen seuraansa tai ylenkatsotaan hänet kokonaan. Hänen nimensä ja luonteensa tulevat tutuiksi kaikilla kauppaliikkeen valta- sekä syrjäteillä. Kohta alkaa hänen kauppansa huonota ja hänen asiansa joutuvat peräti rappiolle. Hänen on pikaisesti lähteminen pois seudulta ja jalomieliset, ystävälliset kauppamiehet saavat nyt nauttia senkin hyödyn, joka olisi tullut hänen osaksensa.

Pelätessäni, että kauppamiehiä on ylimalkaan arvosteltu väärin, tahdon heidän puolustukseksensa mainita muutaman sanan. Vääriä juttuja heistä lienevät levitelleet semmoiset lähetyssaarnaajat, jotka turhaan ovat hakenneet itsellensä rauhallista vaikutuspaikkaa Bomasta ja muista kauppaloista, ja jotka sen sijaan, että olisivat menneet perustamaan sitä itsellensä kauas kaupan meluisista keskuksista, ovat seuranneet kauppamiesten jälkiä ja närkästyneet, kun eivät nämät ole tahtoneet käyttää voittoansa heidän tarkoituksiinsa.

Vuodesta 1879 alkaen on Boma paljon suurennut. Ranskalais-katolinen lähetystalo on sijoitettu matalalle kukkulalle, joen rannalle, englantilaisten faktorioiden ja muiden euoppalaisten kauppakonttoorien välille. Kroko-diilipuron rannat, joka puro kiertelee lähellä Boman alapäätä olevan niityn läpi, ovat tulleet toisen näköisiksi. Puron itäpuolella ovat associationin kirjurin asuinhuoneet sekä lähellä niitä konehuone, hiilisuojuukset ja vara-aitat sekä mustaihoisen palveluskunnan pieni kylä. Täältä käy

Decauville-rautatiekauniille, rautaiselle valkamanlaiturille, joka ulkonee hyvin pitkälle syvään veteen. Ja peninkulman päässä täältä on viileällä ylängöllä, jonne näkyy koko Ala-Kongon laakso, Kansainkeskisen yhdistyksen sairashuone. Tämä ei olekaan, niinkuin kokemuksesta tiedän, mikään vastenmielinen turvapaikka; ei, vaan päin vastoin hyvin suotuista, kun raskasmielisyys vaivaa. Puron länsipuolella leviää Boma rakennuksinensa. Siellä on jo kaksi varastopaikkaa (faktoriaa) perustettuna, vaan kuitenkin on syytä luulla sinne tulevan niitä useampiakin, tietysti sen mukaan kuin sisämaa vaurastuu.

Vaikka Kongo on ko'oltaan yhtä suuri kuin Niili, Sambesi ja Niiger yhteensä, on se kuitenkin hyvin köyhä klassillisista muistoista, jonka lukija on jo siitäkin huomannut, ett'en ole niistä mitään maininnut. Sitä ei kuitenkaan ole pidettävä kovin tärkeänä asiana. Livingstone lausui kerran leikillä, ett'ei hän siitä „silmättömäksi suutu“. Ja kun ei semmoista suurta ja kallista meiltä vaaditakaan, niin voimme lempeämmin arvostella tätä köyhyyttä.

Eivät kaukaiseen aikaan kadonneet vanhat eikä nykyajan suurimmat matkailijat ole käyneet Kongo-joella. Ei mikään merkillinen tapaus ole yhteydessä sen nimen kanssa. Siellä ei ole tapahtunut mitään, jonka johdosta sen historia voisi miellyttää semmoisia, jotka eivät harjoita kauppaa, eivätkä erityisesti ole ruvenneet tätä jokea tutkimaan. Paitsi Tuckey'n retkeä, ei Kongolle ole tehty mitään sotaista, ei mitään meritoimellista eikä tieteellistä yritystä. Mutta joella on pimeä paikkakunnallinen historiansa, joka herättää meissä surun tunnetta, kun muistelemme orjankaupan aikoja. Monien kansojen sotalaivoja on käynyt täällä. Ne ovat purjehtineet jokea ylöspäin, olleet vähän aikaa Boman luona ankkurissa ja lähteneet jälleen pois. Samoin on Englannin konsuleja ja europalaisia meriupseereja käynyt usein Bomassa, ja viime vuosina ovat muutamat heistä uskaltaneet tunkeutua aina Livingstonen alaputouksille asti, joilla on nimenä Jellala. Hollantilaiset, englantilaiset, ranskalaiset ja portugalilaiset kauppamiehet ovat tehneet monia rohkeita koetuksia, saada haltuunsa paikkakuntien tuotteiden kaupan. Kirjaili-

joista ja oppineista matkailijoista tiedämme, että kapteeni Rikard Francis Burton ja Joakim Monteiro ovat käyneet Ala-Kongolla ja että nuori, sangen toivehikas matkailija H. H. Johnston on äskettäin kirjoittanut huvittavan kertomuksen matkastansa Boloboona asti. Mutta ei tuo ensimmäintukaan, vaikka hänellä on erinomainen taito perustelemaan kaikkea, ole Kongon historiaan nähden voinut löytää mitään, jolla olisi jotain pysyväistä arvoa. Tämä suuri historiallinen köyhyys lienee syynä siihen, että niin usein viitataan tähän stanziiin, jonka runoilija Camoens on tehnyt Kongosta:

Alli o mui grande reino está de Congo,
 Por nos ja convertido á fé de Christo,
 Por onde o Zaire passa claro e longo,
 Rio pelos antigos nunca visto.

Täss' ompi Kongon valtakunta laaja,
 Jonk' kristinuskohon me käännytimme;
 Sen läpi juoksee pitkä Zaire-haara,
 Ei nähnehet sit' esivanhempamme.

Camoens, Luciadit V.

Saaren vastapäätä Boma ovat hollantilaiset vouranneet mannermaan ruhtinailta, ja olen kuullut puutarhojen siellä olevan mitä parhaimmassa kunnossa sekä Europan kasvaksien niissä hyvin menestyvän. Muutamat kauppiamiehet ovatkin olleet oikein mainioita puutarhan hoidossa. Hedelmistä on täällä saatavana aina vuodenajan mukaan appelsiineja, sitrooneja, limooneja, melooneja, guaveja ja anaaneja. Kasvaksista menestyvät jokseenkin hyvin perunat, tomaatit, sipulit, nauriit, vuohenkaalit, kaalit, punajuurikkaat, porkkanat ja pavut. On koetettu saada eucalyptuksiakin menestymään, vaan 15 jalan korkuisiksi päästyänsä ovat ne aina kuivettuneet, luultavasti sentähden, kun ovat olleet aukeilla paikoilla, liian kovassa auringon paahteessa.

Sitten vielä saa täällä tuoretta raavaan, lampaan, vuohen ja siipieläinten lihaa; ja kun ei riisistä eikä vehnäleivästä myöskään ole puutetta, niin ei europalaisella, jolla on hyvä ruoanlaittaja, ole mitään syytä moittia.

Kongon elantoansa, kun hän vaan käyttää varovaisesti juovuttavia aineita ja välttää kylmää juomaa.

Esitettyäni nyt lukijalle koko Boman, on minun myöskin muistaminen kansainkeskisen venelaivaston jäljelle jääneitä höyryveneit. Albion ja Belgique saapuivat Ponta da Lenhasta, neljä tuntia matkattuansa, melkein yhteen aikaan Bomaan. Mutta vasta vähää vailla 11 illalla kuulimme englantilaisen höyryveneen Royalin, kovasti kuorskuen, hinaavan ratasvenettä En Avant'ia, ja puolta tuntia myöhemmin tuli Esperance, perässä 40 jalan pituinen rautaproomu.

Näiden veneiden valkoisilla miehillä oli hirmuisen nälkä, jonka tähden he olivat sangen kiukukkaita ja tuntuivat erinomaisen halukkailta rupeamaan ankaraan sanasotaan. Mutta hyvä ruoka-ateria lauhdutti heti heidän mielensä. Ja ollen turvallisella, neutraalisella alueella, olivat he haikki yksimielisiä moittimaan En Avant'in rakennusmestareita, sanoen sen viipymisen näiden syyksi. Muutaman päivän perästä tuli kuitenkin Flaminin älymeidän avuksemme ja teki tästä näköään kelvottomasta höyryveneestä oikein käytöllisyyden ihmekalun. Jos kokemattomien tanskalaisten nuorukaisten ja nuorten belgialaisten herrain joukossa olisi ollut pikakirjoittajaa, niin olisin tänä iltana voinut yleiseksi hyväksi ja erittäinkin vast'edes täällä kulkevain hyödyksi julaista ne eri havainnot, jotka olin tehnyt hietasärkkien ja hankalain vesistöjen välillä. Luonnontutkijoita olisi varmaan huvittanut moniväristen musquitojen ominaisuudet, koko ja pureman vaikutukset sekä olisivat he minun havainnoistani saaneet ehkä oppiakin. Vaikka Afrikkaa tunsin jokseenkin, en kuitenkaan tietänyt, kuinka isoiksi herkkätuntoiset luonnot voivat suurentaa pikkuesineitä. Kokemattomuudessa on silmännähtävästi sama suurennusvoima kuin mikroskoopissa. Mutta minulla on usein huono muisti, enkä luule siis voivani nyt tarpeenmukaisesti kertoilla kaikkea, mitä tänä iltana tiesin.

Seuraavana päivänä Bomaan tulonsa jälkeen jatkoi Albion lastinsa purkamista ja Belgiquestä myöskin tyhjennettiin tavarat maalle. Elokuun 25 p:nä lähetettiin jälkimmäinen ottamaan Banana-Point'ista uutta lastia ja 26

p:nä pantiin Albion, joka nyt myöskin oli saatu tyhjäksi, noutamaan sieltä puukoppeja, plankkuja, koneita ja rautatavaraa.

Elokuun 28 p:nä palasi Albion Bomaan, ruuma täynnä sekä kannellakin korkealta lastia. Ja sitten kun me seuraavana päivänä olimme käyneet sen kanssa etsimässä yläältä päin jokea uutta, sopivaa leiripaikkaa, mukanamme luotsina eräs Kabindan asujan, jatkoi se 30 p:nä matkaansa Mussukoon, joka on etelärannalla, yläpuolella Boma ja jonne täältä on neljän tunnin matka. Mussukossa oli niin mukava valkama, että voimme sen kolmea sylvä syvässä vedessä laskea höyryveneeseen aivan maahan kiinni.

Lastia purjettaessa iltapuoleen lähdimme me, kapteeni George Thompson Albionilla ja minä pelastusveneellä Royal'illa, ilman luotsia uudelle tiedusteluretkelle. Meidän tuli etsiä toista leiripaikkaa, johon asettuisimme, kun saisimme kaikki tavarat Bomasta Mussukoon ja jossa olisi niin syvältä vettä, että voisimme käyttää Albioniakin kuljettamaan tänne Banana-Point'ista ja Bomasta tarveaineita, joita siellä oli 600 tonnia.

Kuljettuamme 2¹/₂ tuntia, tulimme pienen saaren luo, jolla Tuckey'n kartassa on nimenä Zunga-chya-Idi. Sen kohdalla, pohjoisrannalla, laskeutuu Kongoon pievi Lufuniminen joki.

Pari peninkulmaa ylempänä pohjoisrannalla huomasimme me kauniin, viherijän ylängön, joka kohoaa noin 300 jalkaa ylempälle joenpintaa. Päästäksemme sinne lähdimme Lufun viereisestä lahdekkeesta rehkimään ylöspäin vastavirtaa. Tietämättä mitä suuntaa olisi paras kulkea ja luottaen höyryn voimaan, laskimme me keskelle jokea ja pakotimme niin suurella höyrynvoimalla kuin kattila voi sietää venettämme ponnistelemaan ankaraa virtaa vastaan. Jos heittää putelinkorkin vesialtaasen ja panee veden siinä oikein kuohumaan, niin saa käsityksen millä tavalla virta kuohui tässä ja mitä hurjia liikkeitä pikku höyryvenemme teki tässä pöyrteisessä ja kuohuvassa noidankattilassa, päästäkseen ylöspäin. Hyökyaallot paiskelivat sitä sinne tänne, heilahuttivat sen välistä ylös välistä alas, välistä syrjään tai yhtä monta meetteriä takaisin kuin se oli päässyt eteenpäin. Sitten kohosi sen

keula jälleen korkealle, aallon selkään, vaan raivoisa vesi alkoi uudelleen pitää sen kanssa samaa leikkiä. Koska emme tällä tavalla voineet päästä pidemmälle, käännyimme vihdoin takaisin ja menimme myötävirtaa suurella vauhdilla leiripaikallemme. Mutta luottamus höyryn voimaan oli meissä tuntuvasti heikontunut.

Tahtoen tutustuttaa arvokasta kapteeniamme hiukan Afrikan jahtihuveihin, rupesimme, joen Palmyra-haaran puolitiehen tultuamme, etsimään jokihevosiä. Sillä sen mehevän ruohon tähden, jota kasvoi alhaisella, vitkalleen ylenevällä rannalla, olisi niiden minun luullakseni pitänyt näillä paikoilla oleksia. Enkä luulossani erhettynytkään. Jokihevonen tuleeikin näkyviin, pää hietasärkällä ja muu ruumis vedessä sekä itse joko sikeässä unessa tai syviin ajajatuksiin vaipuneena.

„Onko tuo jokihevonen?“ virkahtaa vanha merimiehemme Thompson. „Eihän ole kuin kallio.“

Minä tähtään pyssylläni eläimen päätä ja laukaisen, mutta se ei niin liikahda.

„Kas niin!“ tokaisi kapteeni. „Johan minä sitä sain. Tällä kerralla ammutte varmaan kiveä. Eikö teitä nyt hävetä?“ lisäsi hän sitten vielä säteilevin silmin ja voitostaan hyvillään.

„No, saammehan nähdä. Hiljaa edelleen, poika!“ komensin minä koneenkäyttäjää. Propelli käännähtää muutamana kerran ja me tulemme paikalle, että mr. Thompson, joka kapteeniksi on kokonainen velikulka, mutta jokihevoisasiossa vallan maanmoukka, saa nähdä, mikä ero on jokihevosen ja kallion välillä. Mutta samoin kuin entinenkin Tuomas, ei hän sittenkään uskonut, ennenkuin pisti kolme sormeansa eläimen haavaan.

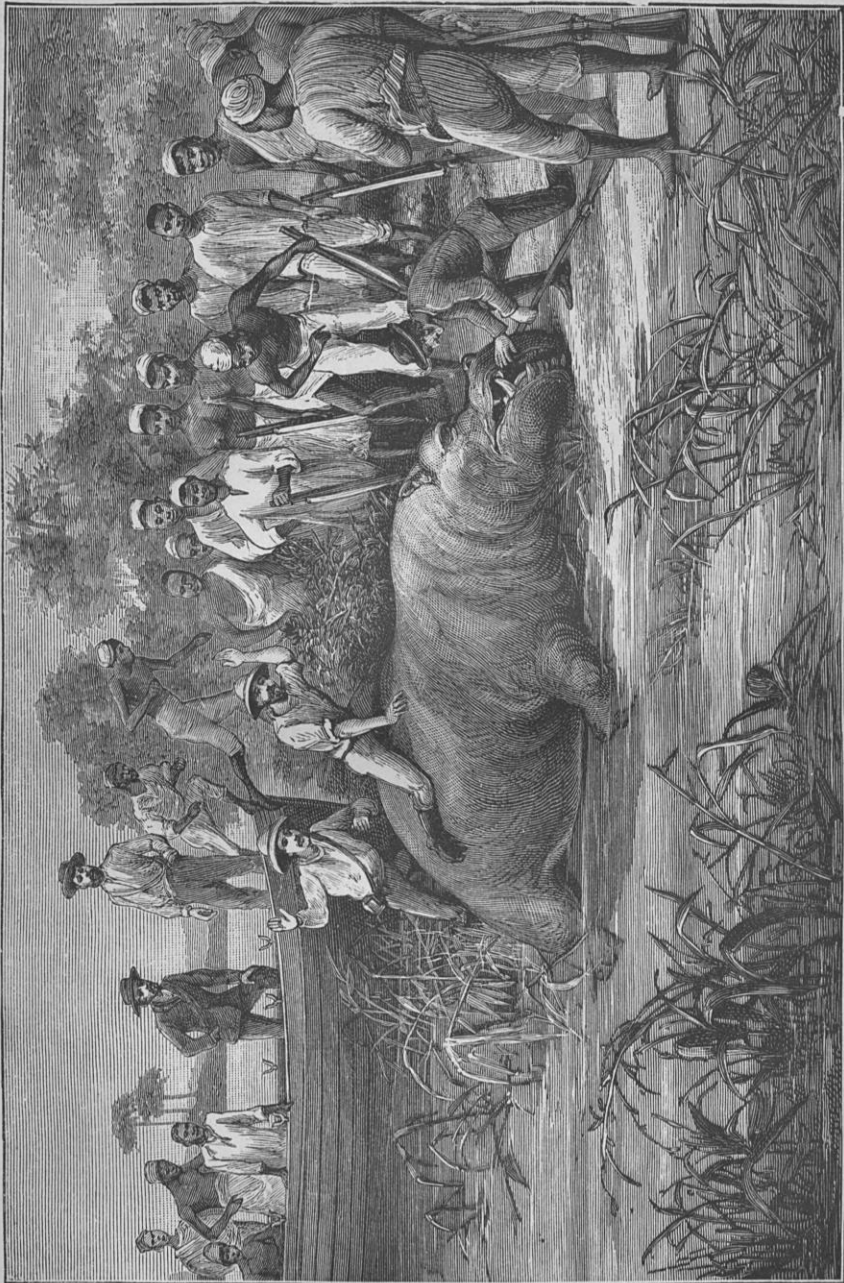
Jätän mainitsematta, miten kapteeni George Thompson nyt koki puolustella itseänsä ja kerron sen sijaan lukijalle, mitä sitten seurasi, kun tanskalaiset ja skotlantilaiset nuorukaiset tuotiin valaskalavenheellä Albionista vetämään eläintä maalle ja pilkkomaan palasiksi sen lihoja väestöllemme jaettavaksi.

Ilon innossa hyppäsi Albert kaksinreisoin raadon selkään, voidakseen kirjoittaa papallensa Kyöpenhaminaan ratsastaneensa hippopotamoksella, ja Martti läiskytteli

kämменellään eläimen leveää takapuolta, kunnes käsi alkoi tuntua kipeältä. Sitten avattiin eläimen suu auki ja silmäiltiin pelotta sen julmaa kitaa, vahvoja takahampaita ja heijaisevan kiiltäviä torahampaita, joilla eläin elävänä ollessaan olisi voinut puraista vahvimman miehen keskeä poikki, sekä pidettiin monellaista peliä, kuten utelijailla ja kokemattomilla on tapana.

Syyskuun 13 päivään asti työskentelivät Albion ja Belgique ahkerasti meidän monellaisten matkatavarojemme kuljettamisessa, joiden kanssa aioimme asettua jollekin paikalle, joka vielä ei ollut määrätty, joen pohjoistahi etelä-rannalle. Matkatavaroidemme saavuttua Mussukon valkamaan, tyhjensi osa väestöämme ne höyryvenettä maalle, jolloin toiset kuljettivat heposti turmeltuvan tavaran varastuhuoneisiin ja toiset panivat vähemmin turmeltuvan läjään lähelle höyryvene-laituria. Sitten vapautettiin Albion jokivelvollisuuksistaan ja lähetettiin takaisin Banana-Point'iin, ottamaan sieltä pitkän matkansa evääksi kivihiliä, sillä syyskun 17 päivänä oli sen lähteminen suorastaan Eurooppaan. Sen kanssa lähetimme sinne kirjeitä ja kertomuksia ensimmäisistä toiminnoistamme Kongolla. Näistä voimmekin antaa ne ilahuttavat ilmoitukset, että olimme 34 päivässä päässeet 90 peninkulmaa kaukana merestä olevalle, ensimmäiselle toiminta-asemallemme, kaikki tarveaineet mukanaamme sekä veneet käytettäväksi kykenevinä, ja että toiveemme västaisesta menestyksestä olivat mitä loistavimmat.

Albert kävi kaksinreisoin raadon selkään, voidaksensa kirjoittaa papallensa, ratsastaneensa hippopotamoksella (jokihevosella).

Kahdeksas Luku.

Kongoa ylöspäin: Bomasta Viviin.

Bukan saari. — Tschinsallan lahti. — Prinssin saari. — Tuckeyn retkeläisten hautauspaikka. — Vinda-le-Nsaddin kylä. — Mussuko. — Kauppapaikkojen luku. — Laivakulku Kongolla. — Laivakulun viimeinen kohta. Etsitään sopivaa paikkaa, johon pääasema perustettaisiin. — Höyryvoima, joka tarvitaan virran voittamiseksi. — Dé-dé-dé, lystikäs ruhtinas. — Castle-Hill. — „Tämä on todellakin kaunis paikka.“ — Seutua raivataan tulella. — Ystävällisiä maanasujamia. — Seudun näkö. — Pääsy asemalle ja tiet sinne. — Valmistelut mairittelujutteluun. — Vivin seudun mukavuudet, sen tutkiminen. — Vivin viisi ruhtinasta ja heidän aseellinen seurueensa. — Oivallinen vanhojen vaatteiden menekki. — Mairittelu-juttelu — Kallis voura. — Kongon neekerien kauppasukkeisuus. — Lingendji, Bolobon pikku kauppijas. — „Eikö Vivi ja Nsanda ole yksi?“ — Asioista sovittu.

Silmäillessä Kongoa Bomasta on vaikea tietää, mihin suuntaan se juoksee, kun se nyt on laajentunut semmoiseksi avaraksi, valtavaksi joeksi, jommoiseksi tulimme sen tuntemaan Banana-Pointista matkatessamme. Pohjois- ja eteläpuolella jokea ovat ryhmyiset harjanteet, jotka alkoivat näkyä vasta 15 peninkulmaa alapuolella Bomaa, mutta jotka kuitenkin koko ajan olivat juosseet itäänpäin melkein yhtä suuntaa meidän kulkumme kanssa, näyttivät heti yläpuolella Bomaa metsäisten rantojen takana melkein yhtyvän. Maankielekkeet ja kallioiset niemekkeet, joita ulkonee jyrkästi tähän asti sileistä rannoista, estävät näkemästä ylöspäin joelle.

Nyt laskeimme Boman vara-aitakkaasta rannasta ylöspäin ja pysymme hyvin loitolla maasta. Mutta sitten käännymme vähitellen Bukan saaren korkeaa, metsäistä nientä kohti, jota saarta maanasujamet ennen kutsuivat Krokodiili-saareksi. Joen pohjoisranta kääntyy tällä koh-

dalla itäisestä suunnastansa etelään päin. Lähellä Bukan saarta näemme vasemmalla puolella ahtaan, koukeraisen Tschinsallan väylän, joka erottaa Prinssin saaren mannermaasta, ja laskemme tämän saaren länteyen nenän ja Bukan saaren itäisen nenän väliseen, syvään salmeen. Tässä salmessa jakautuu Kongo kahteen leveään haaraan, jotka Boman luona ovat nähtävänä.

Käännetyämme itäänpäin Prinssin saaren ympäri, näemme Kongon virtaavan vastaamme yhtenä jokena syvässä uomassa, jonka äyräät kohoavat jyrkkinä 300 jalkaa korkealle, kunnes niiden korkeus yläpuolella Nokkia vähitellen nousee 900] ja 1,100 jalkaan. Joen supistuttua noin 1,300 meetteriä leveäksi, kiihtyy virta $4\frac{1}{2}$ solmunväliä nopeaksi tunnissa, ja syvyys ahtaimmissa kohdissa on 150, 200 ja jopa 300 jalkaa.

Prinssin saarella on useita Tuckeyn retkeläisiä haudattuna ja siellä lepäävät myöskin Boman ruhtinaiden maalliset jäännökset. Saaren joenpuolisia rantoja peittää rehevä tropiikki-viidakko, josta kohoaa paljo miellyttäviä palmuja ja sanajalkoja sulankaltaisine lehtineen. Väylänpuoleisella rannalla on ruohoinen pengermaa, jonka yli kulkee kapea sadeveden syömä ura. Sen kallioiden huiput ovat ryhmyiset ja täynnä uurroksia; niiden harmaat kyljet pilkistelevät alastomina viherijäin puidenruunujen välistä.

Prinssin saaren ohitse päästyämme muuttuu näköala niin viehättäväksi, että muukalainen voisi luulla terävien kallioniemekkeiden takana olevan jotain erinomaista, joka korvaa hänelle matkalla jokea ylöspäin kuluneen ajan. Mutta täydellinen ihmisasuntojen puute sekä tienoon tyly ja lemmetön näkö panevat hänet heti ajattelemaan, ett'ei tälle tienoolle tee mieli toistamiseen tulla, kun tämän keran on nähnyt.

Jyrkät punasavimultaiset vierut, joilla on tiheään harmaita kivi- ja kvartsi-möhkäreitä; alinomaa vuorottelevat, melkein äkkijyrkät niemekkeet ja notkelmat, surkastuneenviherijöine, harvalukuisine pensaineen; kapeat kalliorantaiset pengermaat, joita siellä täällä kaunistaa palmu; pitkät jonot alastomia, tummia hietakivikallioita ja syvä leveä joki, joka juoksee kivisessä uomassansa kah-

den melkein yhtämuotoisen, korkean kukkulaharjanteen välissä — eivät suinkaan suuresti viehätä silmää. Se salainen tunne pysyy alinomaa hereillä, että ympäristömme on pelkkää erämaata, sillä seudun luonteessa esiyyty silminnähtävä köyhyys ja elokuussa, kun ruoho on vaalenneena, huomaa selvästi, kuinka maa kituu veden puuteissa.

Niemeke, jonka nyt ensiksi näemme etelärannalla, on Makula. Sen vastaapäässä olevan lahdekkeen pohjassa on kylä nimeltä Vinda-le-Nsaddi eli „Joen Vinda“. Tämän kohdan ohitse päästyämme tulee näköala yläjoelle päin viehättävämmäksi, sillä Mussukon faktorit, joka kauppapaikka on eräässä lahdekkeessa, etelärannalla, alkavat näkyä. Mussukon vastapäässä olevalla niemekkeellä on hyvin eriskummainen nimi: „Fiddlerin kyynäspää“. Tämöisen nimen pani sille vanha Maxvell-kapteeni 1793, ollessaan leikillisellä tuulella.

Mussukoon tultuamme muuttuvat rantojen vierut nähtävästi korkeammiksi ja jyrkemmiksi. Mutta kun käännyimme ulos Mussukon lahdekkeesta ja joen yläpuoli jälleen aukenee eteemme, näyttää pohjoinen ranta vähitellen alenevan siihen matalaan kukkula-ryhmään asti, jonka juurella muinoin oli Sanda-Congo-niminen kylä. Joen tätä taitetta kutsutaan Palmyra-haaraksi, niiden palmujen johdosta, joita kasvaa kapealla pengermaalla, kukkuloiden rintein ja joen välillä. Pohjoinen eli oikea puoli jokea on tässä sangen kalliokasta, mutta eteläpuoli on puhdasta „Timantti-kallioon“ asti, joka on Sanda-Congon lahdekkeen vastapäässä.

Jos kulkee Timantti-kallion ohitse noin 30 meetterin päässä, tai varmuuden vuoksi laskee jo peninkulmaa alempana vinoon poikki jokea, kunnes pääsee ohitse niistä kuojuista, joita keskellä jokea, Timantti-kallion kohdalla ovat kivikot synnyttävät, niin voi jokseenkin syvässä kulkevalla laivalla päästä seuraavaan joen taitteeseen, jonka yläpäästä nyt Nokin faktorit rupeavat näkymään.

Pohjoisella niemekkeellä, Nokin vastapäässä, on Nkongolo, jonne Kansainkeskinen yhdistys on rakentanut kaksikertaisen huvilan ja muutamia vara-aittoja. Vuonna 1879 ei Boman yläpuolella ollut vielä kuin kaksi faktoriaa,

nimittäin Scott'in Mussukossa ja Faro'n Nokissa. Mutta nyt 1885 on Jellalan ja Boman välillä kaupallisia, uskonnollisia ja ihmisystävällisiä laitoksia yhteensä 19, joista 6 ainoastaan on pohjoisrannalla. Näiden laitosten kautta on tämä yksinäinen joki paljon vilkastunut.

Vaikka orjankaupan aikoina muinen purjelaivoja kulki varmaan aina Nokissa asti, eivät nykyajan laivurit ole olleet yhtä uskalijaita. Vuonna 1879 eivät kauppamiehet olleet edes siitäkään varmat, voisiko Albionilla päästä Mussukoon asti. Mutta nyt 1885 kulkevat höyrylaivat rohkeasti ylös Vivin valkamaan saakka ja taitava luotsi voi viedä 15 jalkaa syvässä käyvän laivan yhtä helposti Viviin kuin Bomaankin. Tämä riippuu kaikki siitä, kuinka nerokas luotsi on ja kuinka hyvin hän tuntee paikat.

Sitten kuin nopea ja voimakas höyryparkaasi Esperance oli syyskuun 26 p:nä saatu tarpeenmukaisesti varustetuksi, lähdimme sillä Mussukon valkamasta $\frac{1}{2}$ 2 iitapuoleen liikkeelle. Ruokavaroja otimme myös kyllältä mukaamme ett'ei laivamme väestön, jona oli kolme valkoista ja kymmenen mustaa, tarvitsisi nähdä nälkää. Tarkoituksenamme tällä retkellä oli tarkoin ja ratkaisevasti tiedustella, kuinka pitkälle Kongoa ylöspäin voisi laivakulkua ulottaa ja mihin paikkaan yhdistyksen Comité d'Etudes du Haut Congo pääasema oli perustettava. Kello 2,₂₀ iltapuoleen kuljimme Nokin ohitse ja huomasimme heti joenuoman alkavan edessämme olevassa taitteessa muuttua säännöllisen rännin kaltaiseksi, sillä pohjoisranta on Nkongolon aseman luota joen taitteen päähän asti kalliota, joka melkein äkkijyrkkänä kohoaa joesta 600 jalkaa korkealle ja ylenee vähitellen 1000 jalkaan. Eteläranta on Nokin takana myöskin korkeaa, mutta näyttää sitten vähitellen alenevan Tunduwa-Point'iin asti.

Kulkien likeittäin rantaa melkein tyvenessä vedessä, teki Esperance joutuin matkaa eteenpäin. Kuitenkin enensi se vielä vauhtiensa lähellä Tunduwa-Point'ia, sillä täällä rupesi käymään vastavirta. Kuljettuamme sen ohitse noin 10 meetterin päässä rannasta, tulimme siihen joentaitteeseen, joka vie Viviin. Siinä käy niin kova virta, että höyryveneellä pitää olla 9 solmunvälin vauhti, ennenkuin jaksaa sitä voittaa. Tämän taitteen alapäästä on joki tus-

kin 550 meetteriä leveä, mutta tavattoman syvä, ainakin 300 jalkaa. Keskellä tätä ahdasta solaa on joessa, ennenkuin se ehtii Majumba Baiin, jossa se laajenee, virran voima niin ankara, ett'ei tavallisella yhdeksän solmuväliä kulkevalla höyryveneellä ole mitä yrittäminenään ruveta sitä vastustamaan. Mutta associationin höyryveneet Kabinda (250 tonnin vetoinen) ja Morian (40 tonnin vetoinen) ovat kuitenkin aina jaksaneet voittaa tämän vastuksen siten, että ovat kulkeneet hyvin likeittäin etelärantaa

En tiedä siis, minkätähden ei 5000 tonninkin vetoinen laiva voisi päästä ylös, jos sen konelaitos on kylliksi luja ja ymmärtäväinen, taitava luotsi on sitä kuljettamassa.

Meidän kulkiessamme jokea ylöspäin heikontui virta sikäli kuin joki vähitellen laajeni. Me pääsimme joutuin eteenpäin. Ja tultuamme matalan, viherijän ruohopenke-

reen kohdalle, laskimme suoraan joen poikki pohjoispuolelle ja kuljimme ilman vastusta pitkin rantaa aina Lufujoen suulle asti. Tämä joki erottaa Itschimpin ja Tschionson alueen Vivin alueesta. Koska kello oli jo 5, niin menimme itäpuolella Lufua maalle, Vivin alueelle, aikoen seuraavana aamuna perin pohjin tarkastaa seudun.

Tuckeyn mainitsema Calavangan saari oli alapuolellamme noin sadan meetterin päässä. Vivin vähät putoukset, joihin Tuckey'ltä jäi vene, pitivät kovaa, valittavaa, yksinuottista ääntä juuri meidän lähistössämme. Saman merenkulkijan Nomasa-Cove oli aivan vastapäätä meitä, heti yläpuolella Mataddi-Point'ia „Kallioista niemekettä“. Noin 900 jalkaa ylempänä oli jyrkkä kallio, jota nyt kutsutaan nimellä Castle-Hill (Linna-kukkula), koska se vähän vivahtaa rappeutuneen linnan näköön. Ollessamme nyt lähellä tulevaa päävarasto-paikkaamme Viviä, saatan ehtimiseen ruveta laskemaan, kuinka paljon aikaa 9 solmunväliä juokseva höyryvene tarvitsee, tullaksensa Banana-lahdesta Viviin.

		Tuntia	Minuttia
Banana-lahdesta	Ponta da Lenhaan	3	30
Ponta da Lenhasta	Bomaan	3	30
Bomasta	Mussukoon	3	45
Mussukosta	Nokkiin	1	15
Nokista	Viviin	1	10
Merestä jokimatkan päärajoihin		13	— 10

Bomassa olimme tavanneet Nsanda-kylän laulelijaan ja lystikkään De-de-de-nimisen päämiehen ja hänen tulkkinsa Nsakalan. Käydessäni Nsandassa vuonna 1877 oli matkueeni nälkään nääntymäisillään, ja lähetin silloin osan väkeäni ruokavaroja hankkimaan. Lahjomalla olimme nyt saaneet hänet lähtemään mukaamme etsimään meille sopivaa asemapaikkaa. Hänen ja hänen seuralaisensa puheen mukaan oli oivallinen asemapaikka ilman vaikeudetta saatavana muutaman tunnin matkan päässä Nsandasta. Koska olin jo tutkinut ympäristöä niin lavalta, kuin näin sen turvalliseksi, niin epäilyttivät minua

hiukan hänen puheensa; mutta utelijaisuuteni ja hänen varmat vakuutuksensa saivat minut kuitenkin lähtemään hänen jäljillensä. Seuraavana aamuna, Lufu-joelle tulomme jälkeen, pyysin ystävääni osottamaan minulle sitä paikkaa, joka hänen mielestään oli meille sopiva. Hän vei minut meidän leirimme takaisen pienen mäen kukkulalle eräasen paikkaan, josta oli aukea näköala ja näytti sormellaan syvälle kulkuväylälle päin. Tämä oli hiukan pohjoispuolella sitä suuntaa, jota me kuljimme Royal'issa, kun teimme onnistumattoman koetuksen päästä keskijokea myöten vastavirtaa ylöspäin. Koska hän vakuutti tuntevansa tarkoin vedet täältä, niin menimme paikalla Espéranceen, jolla oli höyry jo valmiina.

Ei viittä minuttia aikaa, kun tulimme tuohon 70 jalkaa leveään väylään ja mennä hyryytimme eteenpäin. Muutaman metterin päässä oikealla oli joen keskikohta. Siinä oli vesi törmällään ryhmyisenä harjanteena, josta alinomaa hajoili kuohuvia pyörteitä ja raivoisasti vastatusten syöksähteleviä vesiharjuja. Tuokion hurjasti oteltuansa katosivat ne kumpuavaan syvyyteen, vaan kohosivat jälleen ylös korkeina penkereinä ja hajosivat sitten väljempään ja levollisempaan veteen. Vasemmalla puolellamme oli joukko pieniä kallioisia saaria, joiden välit nyt pakovedellä olivat täynnä vesilammikoita. Mutta ylaveden aikana ovat nämät saaret kuohujen vallassa ja saavat kärsiä usein pienten mutta mahtavain jokien raivoa, jotka pyrkivät yhdistymään jälleen Kongon päähaaraan, oltuaan siitä vähän aikaa erotettuina. Varmistaaksemme itseämme tämän väylän vastaisesta käytöllisyydestä, mittailimme alinomaa sen syvyyttä pitkällä tangolla ja tulimme vähän ajan kuluttua sen toiseen päähän. Täällä oli tyvenempi vesi, joten me saatoimme ripeämmin jatkaa matkaamme leveälle, hietaiselle paikalle, yksinäisen ylängön juurelle. Tämä ylänkö ulkonäkönsä suoraan Castle-Hillistä ja syöksyi jyrkkänä veteen noin 300 jalan korkeudesta. Sen itäinen sivu oli noin 100 jalkaa korkea ja läntinen, jolla me seisoiimme, yleni hitaasti, muodostaen pyöreän vierun.

Tämän kalliovuoren juurelle, joka yläältä silmäili meitä totisena ja äänettömänä, olisi De-de-de tahtonut

meitä perustamaan kauppapaikan, jonne kaikki Sisä-Afrikan asujamet tulisivat meidän kanssamme kauppaa tekemään. Noin 100 meetteriä pitkä ja 50 meetteriä leveä hiedikko, jonka toisella puolella oli syvä, kuohuva joki sekä toisella noin 4½ meetteriä korkea ruohotiheikkö ja jyrkkä, jylhä kallio — siinä kaikki, mitä tässä oli nähtävänä.

„Mitäs nyt, ystäväiseni De-de-de?“

„Leikatkaa pois ruoho ja rakentakaa huoneenne. Tämä on todellakin kaunis paikka,“ vastasi hän.

Me pistimme ruohokon tulelle, koska siitä olisi ollut mahdoton päästä muuten läpi, ja kohta riehuivat liekit 15 meetteriä korkealla ilmassa. Hetken kuluttua nousivat ne nopeasti Castle-Hillen vieruja ylöspäin ja liehahtivat tämän korkean kallion länteyen huipun yli itäpuolella olevaan pieneen laaksoon. Siellä masentuivat ne vihdoin ja sammuivat, sillä sinne ei sopinut tuuli.

Sill'aikaa söimme me aamijaisen ja muistellen erään viisan miehen sanoja: „Kunnia sille, joka raivaa itsellensa tien läpipääsemättömällä seudulla“, aloimme nyt kiivetä jyrkkää vierua ylöspäin. Vähän aikaa vaivaloisesti kavuttuamme, pääsimme tuon yksinäisen ylängön kukkulalle, joka sen mukaan mitä aneroidibarometrimme osotti, oli 343 jalkaa korkea.

Näköala, joka täältä aukeni eteemme, palkitsikin kiipeämistemme vaivat. Me olimme omituisella ylängöllä, joka oli 230 meetteriä pitkä, 42 meetteriä leveä sekä hiukan korjailtuna asuttavaksi kelpaava. Sen kaksi sivua, itäinen ja joenpuoleinen, olivat niin jyrkät, ett'ei niitä myöten ollut mahdollinen kiivetä ylös. Länsipuoleltakaan ei ylösnousu ollut helppoa, mutta voi sitä kuitenkin keventää tekemällä tien. Maanpuolelta taas kohosi jyrkkä Castle-Hill, joka oli 650 jalkaa korkeampi tätä ylänköä. Sen rotkelman toisella puolella, joka rajoitti ylänköämme itäpuolella, oli vielä suurempi, noin neliöpeninkulmaa laaja ylänkö. Se näytti minusta sangen miellyttävältä.

Erästä joenpuolisesta kallionreunasta alkaen, josta saatoin nähdä koko tienoon kuin kartasta, rupesin nyt tutkimaan, mitä mukavuuksia tällä ylängöllä olisi, sekä kysyin itseltäni, mitä oikeastaan tahtoisin. Tarvitsisin

paikkaa, jonne joen puolelta olisi helppo päästä, jonka ympäristön asujamet olisivat rauhallisia ja sopuisia, jossa olisi terveellinen asua ja josta voisi helposti tehdä tien sisämaahan. Tätä miettiessäni huomasin äkkiä muutamia maanasujamia tulevan Tschinsallasta, joka on kylä eräällä vuorenkoverossa, suuremman ylängön vasemmalla puolella. Näiden asujanten ystävällinen ja suojeleva ulkomuoto antoi minulle heti toivoa, päässeeni jo ainakin yhden tarkoitukseni perille.

Käänsin ajatukseni nyt jälleen joelle. Koko eteläranta Majumba-Baista ja Tunduwa-Point'ista Palaballan jättiläisvuorekkeen joenpuoleiseen sivuun asti oli näkyvisäni. Aivan kohdallani, toisella rannalla, syöksyi Nuamposo-joki valkoisessa kuohossa, kallioiden ja kivien yli Kongon uomaan. Noin 1,400 metterin päässä minusta oli Tuckeyn Nomasa-lahdeke, jossa joki kapeimmasta kohdasta on 825 metteriä leveä. Meidän puoleisella rannalla oli Vivin leveä ylänkö, yhtä korkea kuin tämäkin kukkula, jolla nyt olimme. Sitten tuli Nkusun rotkelma, jossa on kuiva joenuoma, sitten meidän ylänkömme, jonka puolikehänmuotoinen vieru olisi ollut vielä käytöllisempi meidän tarkastukseemme, joll'ei joenranta siinä olisi ollut täynnä kiviä, joita oli mahdoton särkeä pois. Rotkelman takaa, pohjoispuolelta, kohosi jyrkkä Castle-Hill 950 jalkaa korkealle. Oudonlaiset kivikerrokset, lähellään huippua, olivat näöltään kuin vanha, rappeutunut valti. Länsipuolelta, Castle-Hillen puolikehänmuotoisen vierun takaa, kohosi se koveroinen kukkula, jolta ensin silmäilimme tätä kalliota, jolla nyt seisoiimme. Loitolla alempana purki Lufu vettänsä Calavanga-saaren kohdalla olevaan, pieneen lahdekkeeseen, ja kapeasta Lufun laaksosta nousivat ilmaan laajan, hämmästyttävän ja yksijaksoisen Tschionso-ylängön kiviryhmät. Niiden vilvakkaalla kukkulalla huomasimme joukon palmuja huojuilevan, jotka, kuten meille sanottiin, peittävät varjoonsa koko Itschimpin kylän. Kaikki tämä miellytti vaan katselijaa. Täysiläisten, jyrkkien ja äänettömien kallioryhmien näkö oli juhlallisentapaista, vaikka ne minusta nähden olisivat kylä joutaneet olla poissakin. Sillä minä, kun olin tullut tänne käytännöllisiin toimiin, en pitänyt kaunotieteen vaa-

timuksista lukua muulloin kuin milloin ne olivat eduksi minun tarkoituksilleni.

Kun itsekseni vertailin toisiinsa niitä eri paikkoja, joista aion valita yhden laivakulun viimeiseksi kohdaksi, ei mikään niistä ollut asennoltaan niin terveellinen kuin tämä, jossa nyt seisoin. Tältä verrattain kapealta kallioylängöltä pääsi vesi juoksemaan pois, joten se ei koskaan pysynyt märkänä. Mistä voisi siis epäterveellisyys tulla? Ihanteellisessa kauneudessa taas ei mikään alajoenkaan paikka vetänyt vertoja tälle. „Oli miten oli, niin sinun tulee jättää tähän pieni joukko varustusväeksi, jos itse menet kauemmaksi sisämaahan, älä suinkaan jätä sitä tekemättä“, kuiskasi minulle viisauden ääni. Todella onkin tämä semmoinen paikka, jonka, jos minkään, voi suojella vihollisilta, joilla aseina ei ole kuin piilukkopyssyt; melkein mahdotonta on tätä paikkaa valloittaa.

Vaan kuinka hyvä pääsy on tänne mereltä ja kuinka helppoa tien saaminen täältä sisämaahan päin?

Pääsystä saa selvän, kun mittaa joen syvyyden tarkemmin. Vaan koska Tuckey voi tulla purjeiden avulla kulkevalla sotalaivalla tuonne Nomasan lahdekkeeseen asti, niin varmaan voimmekin me höyrylaivojen aikakaudella esteittä ja vaikeuksista päästä tänne Belgique'llä. Tien saaminen sisämaahan päin taas perustautuu paljon meidän omaan uutteruuteemme, vaikka se kyllä on epäilyttävä ja vaikea tehtävä, koska Vivin valtava, 1,100 jalkaa korkea harju on esteenä.

Mutta ennenkuin päätän mitään asiassa, tahdon tarkastaa, millainen on pääsy joelta tuolle suuremmalle ylängölle. Sitten pitää minun vielä kerran ottaa selvä pohjoisen ja eteläisen joenhaarukan syvyydestä. Me laskeudimmekin siis 100 jalkaa meitä alempana olevaan Nkusun rotkelmaan, menimme sen nyt kuivan joenuoman yli, kiipesimme korkeaa, vaivaloista ruoho- ja ruokotiheikköistä vierua ylöspäin ja pääsimme vihdoin hengästyneinä isommalle ylängölle. Mitattuani sen päällisinpuolin, kiipesimme jälleen alas. Mutta kun jokeen päin aleneva maa oli täynnä korkeita kallioita ja vallan luoksepääsemätöntä, niin katosi meiltä kokonaan toivo, voida vähillä työvoimillamme yhyessä ajassa tehdä pääsyä tälle ylängölle helpommaksi.

Tulkki Massalla pyysi meitä lähtemään hänen kotiinsa, Tschinsallan kylään, joka oli eräässä notkelmassa, ylängön pohjoispuolella. Hän tarjosi meille siellä rai-kasta palmunnestettä, jota maistellessamme mielihyvällä kuultelimme, kun hän jutteli meille Vivin päämiehistä. Hän sanoi niitä olevan viisi, jotka kukin hallitsivat omaa kyläänsä ja olivat aivan omavaltaisiansa, vaikka tosin Vivin Mavungua, joka lähisimmän seurueensa kanssa asuu Vivin vuoren korkeimmalla kukkulalla, toiset kaikki pitävät vanhimman sijassa.

Lehevien puiden synkät, viileät siimekset, virvoittavan palmunnesteen vaikutus, kylän asujanten ystävällisyys ja maan hedelmällisyys, joka oli aivan silminnähtävä niin tämän pienen kylän ympärillä kuin sen pikkuisten asuinhuoneidenkin välillä, panivat minut yhä enemmän mieltymään tähän paikkaan, ett'en enää, niinkuin alussa, silmäillyt Viviä välinpitämättömästi.

Jos Massalla olisi hyvä ja kutsuisi Vivin päämiehet kokoon meidän leiriimme, lähelle maallenousupaikkaa, että saisimme heitä hiukan mairitella! Minä kiipeäisin sill'aikaa Castle-Hillen huipulle ja sieltä korkealta silmäilisin ympäristöä laajemmin. Sitten tulisin alas höyryveneelle ja menisin Esperancella, luotiliina ja mittatanko mukanani, tekemään valmistelevia mittauksia. Ilahtuneena ystävällisistä naisista, joita tunkeutui ympärillemme, suostui Massalla kernaasti ehdotukseeni.

Kiivettyämme äkkijyrkkää ja ryhmyistä vierua myöten toiselle ylängölle, joka oli 150 jalkaa korkeampi kuin se, jonka jo olimme tutkineet, ja sitten enemmän kuin puolitoista tuntia vielä pitempää ja jyrkempää vierua ylöspäin, tulimme niiden kalliomuurien juurelle, jotka minusta olivat näyttäneet vanhalta, rappeutuneelta linnalta, sekä muutaman minutin perästä sille majesteetilliselle kukkulalle, jolle me olimme panneet nimeksi Castle-Hill. Kun nyt annoimme silmämme nopeasti liidellä näiden valtaviin ylänneiden, ihanien notkelmien, epälukuisien kukkuloiden sekä 1,000 jalkaa meitä alempana luikertavan Kongon yli, ja viileä tuulenhenki leyhähti vaivaloisesta kiipeämisestä tulistuneihin kasvoihimme, niin tunsimme kiipeämisemme vaivat milt'ei palkituiksi. Sillä epäsään-

nölliset, jylhät ja jyrkät kukkulat, syvät rotkelmat ja se ihmeteltävä sekasorto, johon mahtavat luonnon voimat, vuosisatoja kestänyt auringon paahde ja tropiikki-ilmanalan rajusateet olivat saattaneet tämän maiseman, sekä leveä, liikkuva, hopealle hohtava vesivyöhyke alaalla kuvasivat silmäimme eteen taulun, jonka juhlallinen ja alakuloinen kauneus pani meidät väkisin huudahtamaan ihastuksesta. Mutta kuitenkin ei sillä ollut voimaa viehättää meitä pitkään, kun tuo heltymätön, ravistunut maa ei ollut ottanut vastaan hyvää tekeviä vesijoukkoja, joita sille oli ollut tarjona. Vesi oli kostanut sille sen armoitoman tylyyden, vieden poisjuostessaan mukaansa jokaisen ruokamullan rahdun, minkä kuivat vuodenajat olivat sen ravinnoksi hankkineet, joten sen suurilla alusilla nyt paistaa joko tiilinpunainen savi tai kvartsikivi.

Tutkiessani suuremman ylängön maanlaatua Tschin-sallan kylän luota, näytti se olevan viljelykseen ja asutukseen sopivaa. Tasainen kallioylänne meidän alapuolellamme oli ikäänkuin vierusta ulkoneva, lyhyt laituritahi Kongon yli aiotun sillan alku. Länteenpäin levisi niin kauas kuin silmä voi kantaa, ruohoinen Tschionso-ylänkö aaltoilevan näköisenä, jossa siellä täällä oli huomattavana palmuryhmiä ja puuvillapuulehtoja. Takanamme, pohjoispuolella, oli Vivin harjanne, joka, ollen 200—300 jalkaa korkeampi Castle-Hilleä, täältä katsoen näyttikin oikein jättiläisvaaralta. Sen selänteellä kasvoi suuria puuryhmiä, joiden varjostoissa, niinkuin sittemmin tulimme tietämään, asuivat Vivin mustat asujamet.

Kuvittelin mielessäni seisovani suuremmalla ylängöllä ja olevani pahassa pulassa, kun Vivin harjanteen vuoriryhmät ja Castle-Hill piirittävät minua toiselta ja alaalla virtaava joki toiselta puolelta. Poispääsy näytti aivan mahdottomalta, joll'ei jollakin keinolla voisi tunkeutua täältä sisämaahan päin. Nousin siis ja kiiruhdin Castle-Hillen vierua alaspäin, kiipesin toista luisumpaa vierua myöten Vivin harjanteelle ja näin nyt eräältä ulkonevalta paikalta koko ympäristön, jonka kauneus oli sangen ihastuttava.

Nyt vasta alkoivat seudun yksityiskohdat selvitä minulle. Vivin harjanteen sisämaanpuoleinen sivu alenee

vähitellen. Siitä ulkonee yksi vuorenhara Lufun lisäjoen Loan laaksoon. Lufu juoksee pohjoisesta päin tasangon yhtä halkeamaa pitkin Vivin harjanteen juurelle, yhdistyy siinä Loan kanssa, kiertelee pitkin Castle-Hillen vierun juurta, kapean kivikkorotkelman läpi ja laskeutuu Calavangan saaren kohdalla Kongoon, erottaen siten selvästi Vivin alueen suuresta ja leveästä Tschionson ylängöstä. Ajojien tekeminen näiden ylänköjen yli, jotka syvässä juokseva Lufu erotti toisistansa, ei näyttänyt olevan mitään hirmuista eli mahdotonta eikä myöskään Loan halkasema Kulu-ylänkö suurempaa estettä tekevän. Ja silmäiltyäni tarkoin seutua, näin Lufun laakson olevan piammiten yhtä korkealla kuin Tschinsallan ylängön, jolle tahi jonka lähistöön ensimmäinen asema tuli perustettavaksi. Sitten vielä näytti mahdolliselta tehdä tie Castle-Hillen juurta myöten joko ennenmainitulle kallio-
tasangolle tahi Tschinsallan ylängölle.

Halun herättyä työskentelee ajatus innolla ja joutuin. Tarkastellessani silmillä vielä seudun yksityissuhteita oli ajatukseni jo tulevaisuudessa ja näki aseman ihan valmiina, näki siitä menevän leveän kivitien, jota myöten tulvaili ostajia ja myöjiä joukoittain edestakaisin. Mutta kun muistui mieleeni se vähäinen joukko työväkeä, joka minulla oli käytettävänäni, en voinut salata itseltäni, että näitä ihania vastaisuuden unelmia oli tällaisilla työvoimilla mahdoton toteuttaa.

Sitten lähdin vilvakkaalta katselupaikaltani alaspäin laskeutumaan ja tuntikauden kiivettyäni tulin meidän leiripaikallemme, laituriyhängön juurella olevalle hietarannalle, vallan väsyksissä. Mutta ruokailtuani ja saatuani hiukan lepoa väsyneille jäsenilleni, alkoi minua haluttaa saada selvä viimeisestä asianhaarasta — millainen tälle paikalle pääsy oli meren puolelta — ennenkuin Vivin päämiehet kokoontuisivat keskustelemaan valtiollisista asioista.

Me laskimme Esperancella keskelle jokea ja käänsimme sen keulan sitä väylää kohti, jonka kautta olimme tulleet ylöspäin. Päästyämme sinne, seisotimme koneen käymästä ja antaen veneemme kulkea virran mukaan eteenpäin, mittailimme alinomaa veden syvyyttä molem-

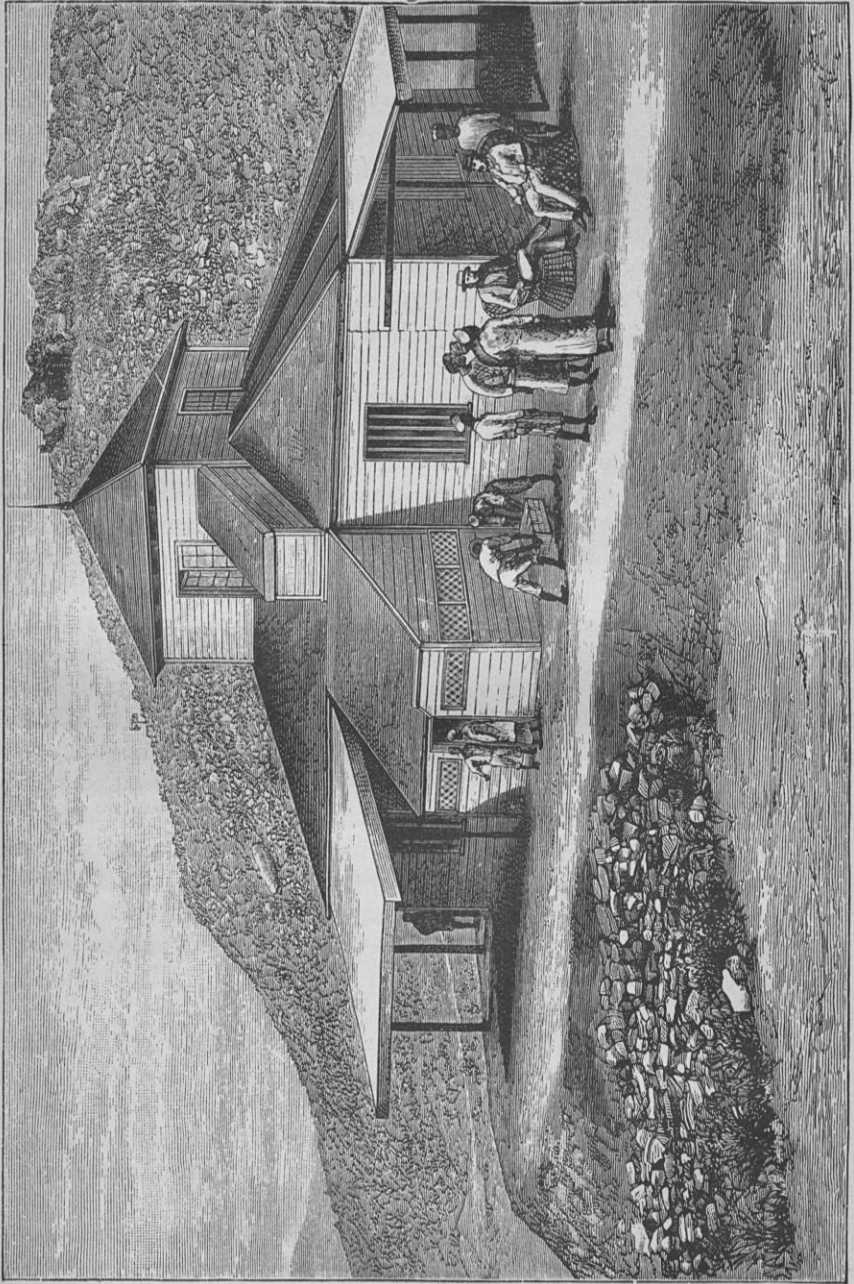
milta puolilta keulaa sekä perää 12 jalkaa pitkällä mittatangolla. Calavangan saaren luota käännymme takaisin ja vastavirtaa kulkiem mittaem uudestaan tarkoin väylän syyvyyden. Sitten laskimme pitkin rantaa, tutkien tangolla ja liinalla lakkaamatta vettä, kunnes tulimme sille kohdalle, jossa joki kääntyy Vivin yläputouksiin päin ja menimme joen poikki etelärannalle, Nuomposojoen yläpuolella olevien, valtaviem kallioiden juurelle. Aavistaen tämän paikan tavattoman syväksi, heitin luotini jokeen 20 meetteriä loitolla kalliisesta rannasta ja näin veden 15 syltä (27 $\frac{1}{2}$ m.) syväksi. Koettaessani uudestaan 75—80 meetterin päässä rannasta, juoksi suurin osa liinaani jokeen, ja vaikka veneemme ajelehti myötävirtaa, näin liinan kuitenkin ennättävän edellemme, joten meidän oli paneminen konetta vähän liikkeelle, joutuaksemme yhtä nopeasti eteenpäin. Vaan ruvetessani vetämään liinaa ylös, oli luoti tarttunut kiinni pohjaviikkoon eikä lähtenyt irti, jonka tähden liina oli katkaistava. Mitattuani veneessä olevan osan siitä, näin veden tässä 90 syltä syväksi. Samalla kerralla tulin tuntemaan myöskin kaksi muuta asianhaaraa: että tässä joenpolvekkeessa kävi pohjassapäin kova virta jokea ylöspäin, vaikka vesi pinnassa virtasi, niinkuin tavallisesti, jokea alaspäin, ja että pohja oli kivikkoa, varmaan sentähden, että syvässä käyvä virta esti lietteen seisottumusta pohjalle.

Lopuksi laskimme Nuamposo-lahdekkeen alapuolelta pitkin etelärantaa, jokea alaspäin ja näimme sen likeltä rantaa olevan hyvin syvällä aivan kivetöntä, jotta perämies, joka tunsii paikat, saattoi tästä helposti laskea ylösmillaisella laivalla hyvänsä, jonka konelaitos oli tarpeeksi voimakas virtaa voittamaan.

Pidettyämme tätä hyödyllistä puuhaa kymmenen tuntia, palasimme kello 4 iltapuoleen leiriimme, rannalle, ottamaan vastaan alueen viittä päämiestä. Nämät tulivatkin noin 40 aseellisen miehen seuraamina, ja naurussa suin esitti Massalla heidät minulle arvonsamukaisessa järjestyksessä.

N:o 1. Vivin vanhin, nimeltä Vivin Mavungu, Bansa-Vivistä, oli isänsä kaima sekä muuten lyhytkasvuinen ja kumpurajalkainen. Äreännäköisiä kasvojansa piti hän ka-

Pääkorteeri. Viiin asema ja Castle Hill. (Valokuvan mukaan.)

mottavasti virnallaan, sillä se oli hänestä ystävällisyyden osotusta. Hänen pukunansa oli sininen palvelijantakki, neulottu, kirjava, frygialainen puuvillalakki sekä luonnistumaton lanneverho.

N:o 2. Ngufun Mpanda, Bansa-Sombosta, oli vanha, laiha, harmaapäinen mies — oikea Tuomo-setä — punaisessa, englantilaisessa sotamiehentakissa, ruskeassa huopahatussa, vyötäisillä sakkilaudanruutuinen iso vaate, säärissä vaskilankarenkaat ja kaulassa elefantin karvoista tehty nauha, johon oli pujoteltu onnea tuottavia epäjumalan aineksia. Samoin kuin Vivin Mavungukin, kosketti hän tervehtiessään kädellään hattunsa, kumarsi, tietysti jokseenkin somasti, ja vetäsi kuin merimies jalkaansa.

N:o 3. Kapita, vanhanpuoleinen, lystinnäköinen miehentanttura; yllä syväsininen sotamiehentakki ja alapuolella ruumista puhdas vaate; jalat ja kaula olivat hänellä koristellut niinkuin edelliselläkin. Samoin kuin tämäkin, tervehti hän merimiehen tapaan ja kääntyi pois, että pääsi.

N:o 4. Vivin Nku, joka oli vähän humalassa ja niinmuodoin hyvin iloisella tuulella. Hänen kasvojensa juonteet olivat sangen epämiellyttävät. Pukuna oli hänellä musta verkakohtu ja musta silkkihattu sekä alapuolella ruumista iso, syväpunainen puuvillavaate.

N:o 5 oli Bansanin Kongo, kaunisruumiinen ja hyvännäköinen nuorimies, tummanruskeassa takissa, joka aikanaan lienee ollut Lontoon jonkun klubinpassarin oma, ja alapuolella ruumista pilkukas, sininen puuvillavaate. Hänellä oli myöskin jaloissa, ranteilla ja kaulassa vaskilankarenkaita koristeena.

Heidän aseellisilta miehiltään ei suinkaan puuttunut näköä. Vaihtokaupasta oli lähtenyt niin iso voitto, että he kaikki olivat saaneet kunnolliset vaatteet päällensä joko kirjatusta puuvillakankaasta tahi valkaisemattomasta karttuunista. Ja kaikki komeilivat he raitaisessa, frygialaiseen malliin tehdyssä puuvillalakissa; ainoastaan muuttamat näyttivät pitävän enemmän englantilaisesta huopatahi olkihatusta. Aseina oli heillä piilukkopyssyt, joihin oli poltettu merkki „Tower“.

Niin vähän aikaa kuin tällä ensikerralla olinkin yh-

dessä Vivin syntyperäisten asujanten kanssa, sain kuitenkin jo aihetta toivoa Afrikalle loistavaa tulevaisuutta, kun minun vaan jollakin ihmeellisellä tavalla onnistuisi saada sisämaan miljoonat mustat lakkaamaan ruohovaatteiden kutomisesta ja niiden sijaan käyttämään semmoisia vanhoja vaatteita, joita myödään meidän kaupunkiemme romuttoreilla. Mikä ääretön menekki silloin vanhoilla vaatteilla täällä! Europan sotauroiden, klubbien passareiden, nykyajan faraonien livrèpukuisten palvelijain vanhat uniformut, juristien, kauppijasten sekä Rotschild-herran takit ja vieläpä minun kirjankustantajanikin vanha, vakainen hännystakki — kaikki saisivat hyväilijöitä Kongon kunnianarvoisista ruhtinoista. He käyttäisivät niitä vielä erittäin juhlallisilla kunniatervehdyksillä käydessään.

Sittemmin on pitkällinen kokemus vahvistanut minussa näitä mielipiteitä. Olen nähnyt tuhansia Afrikan mustia poikia, jotka eivät ensinkään katsoisi arvonsa siitä alenevan, jos pitäisivät Europan valkonaamaisten vanhoja vaatteita, vaan päin vastoin koettaisivat haalia maan tuotteita niin paljon kuin mahdollista, voidakseen niillä rehellisellä tavalla vaihtettaa itsellensä semmoisia vaatteita.

Ja nyt istuvat päämiehet maassa, muutamilla allansamatto, jonka ovat levittäneet lehevien puiden varjoon. Kunnioitettavaisen matkan päässä heidän takanansa seisovat aseelliset miehet. Massallaa, joka osaa puhua englanninkieltä yhtä hyvin kuin Vivinkin kielimurretta, kehottaa virnanaamainen Vivin Mavungu tulkitsemaan minulle muutamia sanoja tervetulijaisiksi, ja taitava tulkki kertoo hänen imartelevat sanansa minulle englanninkielellä:

„Me, Vivin suuret päämiehet, olemme iloiset sinun näkemisestäsi, mundele (merkitsi muinen samaa kuin kauppiamies, mutta nykyään kutsutaan siten kaikkia valkoisia). Jos mundele, kuten Massalla ilmoittaa, haluaa asettua meidän maahamme, niin sanomme hänet tervetulleeksi ja olemme hänelle suuria ystäviä. Puhukoon mundele vapaasti ajatuksensa.“

Minä vastasin:

„Sano heille, että olen iloinen, kun he puhuvat niin ystävällisesti valkoiselle miehelle. Tänään en pyydä pal-

joa. Tarvitsen maata, jolle rakentaisin huoneita, sillä aion rakentaa niitä monta, joko tänne tahi muualle. Tarvitsen niin paljon maata, että voin tehdä puutarhojakin ja viljapeltoja. Vivi ei ole sopiva siihen tarkoitukseen, joll'en mene etemmäksi rannasta. Mutta mitä saan, sen tahdon pitää itseäni ja väkeäni varten, sillä minulla pitää olla valta määrätä, kuinka monta valkoista miestä tahdon olemaan tykönäni. Bomassa ovat päämiehet jakaneet maan pieniin osihin; siellä ei ole minulle tilaa. Minä tarvitsen laajan alan, ja sentähden olen tullut tänne. Tahdon mennä sisämaahan, ja minulla pitää olla valta tehdä teitä, missä niitä tarvitaan ja kaikkein, jotka niillä teillä kulkevat, tulee saada esteettä kulkea — Kukaan päämies ei saa ryhtyä heihin eikä sanoa: „Tämä maa on minun; maksa minulle niin ja niin paljon; anna minulle paloviinaa tai kangasta tai niin ja niin monta kivääriä.“ Tiedän, että olette jo kuulleet minusta, sillä De-de-de, joka on tässä läsnä, on varmaan jutellut teille minusta. Mitä matkalla Bomaan näin, se ei saa täällä tulla puheeksi. Teillä ei ole maassanne mitään teitä. Tämä on ruohoista, kivistä ja pensaakkoista salomaata, ja Bansa-Vivissä on teillä maailman reuna. Jos sovimme keskenämme, niin minä muunnan kaikki toisenlaiseksi. Aion jäädä tänne yöksi tänne. Ajatelkaa nyt mitä olen teille sanonut, tahdon sitten kuunnella teitä. Huomenna voitte tulla päivän kolmannella hetkellä puhumaan minulle.“

Vähän aikaa keskusteltuansa, menivät päämiehet kotiinsa, vieden mukanaan De-de-de'n ja Nsakalan, jotka olivat olleet ystäviäni vuodesta 1877 alkaen sekä tulkki Massallan. Kukin päämies pyysi ja sai pullon paloviinaa.

Noin puolta tuntia ennen auringon laskua huomasimme vähän eriskummaista: peninkulmaa alempana meidän leiriämme oli keskellä jokea ikäänkuin lautta, joka pöyryytti sakeaa, mustaa savua ja näytti olevan aivan paikallaan. Katsoin sinne kiikarilla ja näin, että se olikin En Avant, joka käsittämättömällä tavalla oli keinoitellut itsensä näin pitkälle jokea ylös. Asiaa sillä oli mutta mitä asiaa, sitä emme voineet arvata. Kunhan ei vaan leiriä olisi kohdannut mikä onnettomuus minun

poissa ollessani. Minä kiiruhdin jälleen jokea alaspäin tiedustamaan syytä sen tuloon, ja sain nyt tietää, että se oli ainoastaan tehnyt koetuksen tuoda minulle tavarakirstua, jota ennen Mussukosta lähtöäni olin turhaan etsinyt, vaan joka sitten oli löytynyt. Eräs sansibarilainen, joka oli ollut mukanani ensimmäisellä tiedusteluretkellä, oli sillä tienopaana. Venheistön päämasinistin avulla oli En Avant nyt osottanut mikä kyky hänessä uinaili.

Monta tuntia hiekalla, kuutamossa, istuttuani, tyvenesti ja maltillisesti mietiskellen, tulin siihen vakuutukseen, ett'ei parempaakaan paikkaa ollut saatavissa, ja kun on ymmärtäväisesti uuttera sekä panee tuumat tehokkaasti toimeen, niin voi täällä paljon korjaillakin semmoisia kohtia, jotka luonto on jättänyt huolimattomuuteen. Sitten menin levolle, johon minulla oli ansiotakin ja nukuin sikeään uneen. Seuraavana aamuna heräsin päivän koittaessa ja aloin jälleen kuljeskella rantoja edestakaisin, mieli vilppaana ja toimintaan halukkaana — ehkä liiankin halukkaana, koska ne työvoimat, joiden avulla tahdoin saada ihmeitä aikaan, olivat kovin heikot.

Määrätyllä ajalla täsmälleen tulivat Vivin päämiehet aseellisen seurueensa kanssa, puettuina maantavan mukaan vanhoihin sotamiehen ja passarin uniformuihin ja raitaisiin puuvillaverhoihin. Kaikki olivat he raittiina ja puhtaina. Matot levitettiin, ja jokainen tuli nyt totisen ja juhlallisen näköiseksi, niinkuin tärkeässä mairittelujuttelussa pitää ollakin. Yht'äkkiä antoi tulkki merkin ja pyssy paukahti tervehdykseksi, jolloin vanhin ainoastaan nousi seisoaalleen, kumarsi ja kävi jälleen istumaan.

Sitten alotti Massalla keskustelun. Hän jutteli, kuinka päämiehet olivat menneet kotia ja keskustelleet siellä hyvän aikaa sekä lopuksi sopineet, että jos mundele tahtoi jäädä heidän tykönsä, kaikki maa, paitsi semmoinen, joka oli kylien alueena, peltona tahi puutarhana, oli alttiina hänen käytettäväksensä. Minä saisin rakentaa huoneita, tehdä teitä sekä ryhtyä kaikellaisiin hankkeisiin mieleni mukaan. Minua pidettäisiin Vivin mundelena, eikä minun luvattani saisi kukaan muu valkoinen mies

astua jalkaansa Vivin alueelle, joka ulottui Lufusta Bansa-Kulun alueeseen sekä maan sisään päin Loa-jokeen asti. Ei kukaan sisämaan eikä joenrantojen syntyperäinen päämies saisi Vivin alueella tartutella minun palveluksessani olevaan mieheen. Minulle annettaisiin avuksi työvoimia, ja ketä Vivin asujanta haluttaisi, saisi käydä minun työssäni. Ken hyvänsä, valkoinen taihi musta, syntyperäinen taihi muukalainen, saisi esteettä kulkea alueen teillä, yöllä sekä päivällä. Ja jos eripuraisuutta syntyisi minun väkeni, valkoisten taihi mustain, ja Vivin asujanten välillä, he eivät tahtoisi hakea siitä kosta, vaan valittaisivat asiasta Vivin mundeille, ja hän saisi ratkaista kuka on oikeassa ja kuka väärässä. Ja jos joku heidän alamaisistansa nähtäisiin käyttäytyvän väärin, tulisi valkoisen miehen kutsua tykönsä hänen päämiehensä, että tämä saisi kuulla syytettyä vastaan tehdyn kanteen. Jos rikos näytettäisiin toteen, tulisi päämiehen maksaa sakko maan tavan mukaan.

„Kaikki tämä“, jatkoi Massalla sitten, „pitää pantaman paperille, ja sinun pitää lukeman ja englanninkielen tulkin selittämän se meille. Mutta ensisti tulee sopia, mitä päämiehet saavat hyväntekijäisiksi näistä myönnytysistänsä.“

Nyt oli Vivin alue korkeintaan 20 Englannin neliöpeninkulmaa laaja. Sen hedelmällisestä maasta ei ollut viljelemättä eikä asujamitta kuin noin 409¹/₂ tynnyrin alaa. Kaikki muu maa oli vuorta, kalliokkaista vierua, kuivaa joenuomaa ja yläistasankoa, jonka tulvaajat ja lahdelmien haarakkeet olivat niin uurrelleet, ett'ei siitä ollut mihinkään. Mutta minä en etsinytkään, niinkuin kaupmiehet, viljelysmaata. Minä tarvitsin satamaa ja paikkaa, joka olisi toimieluasemanani, tehdessäni retkiä sisämaahan. Ja kun tämä oli laivakulun viimeinen kohta sekä minun työvoimani olivat heikot ja joenuoman jyrkät äyräät joka paikasta yhtä korkeat, niin täytyi minun tyytyä tähän paikkaan ja koettaa väsymättömällä ahkeruudella muuttaa sen yleistä jylyhyttä hymyilevämmän näköiseksi, pannen vernissaa, vaikkapa ohueltakin, sen rikkinäisiin kohtihin. En siis keskusteluihin ruvetessani

toivonutkaan meille hyötyä Vivistä itsestään, vaan siitä tiestä, jonka sieltä voisimme tehdä sisämaahan.

Kaupanteossa ei mikään juutalainen eikä kristitty, ei persialainen eikä hindu vedä vertoja Kongon neekerille. Ajattelemattomat ihmiset sanovat ehkä: he ovat teeskentelemättömiä ja ymmärrykseltään kehittymättömiä, eivätkä siis voi olla älykkäitä kaupassa. Mutta minä puolestani sanoisin afrikkalaista miksi tahtonsa, ennenkuin teeskentelemättömäksi kaupassa. Europpalainen ja punanahkainen indiaani saattaa pikemmin olla sellainen, vaan afrikkalaisesta olkoon se nimitys kaukana. Olen niin paljon oppinut heitä jo 17 vuodessa tuntemaan. Olen nähnyt kahdeksanvuotijaan neekerilapsen tekevän tunnin kuluessa useampia sutkauksia kuin kavalin, europpalainen Kongon kauppias voisi tehdä kuukaudessa. Bolobossa on pieni, kuusivuotijas poika, nimeltä Lingendji, joka voisi punnan edestä vaatetta myödessään saada enemmän voittoa kuin viisitoistavuotijas englantilainen poika kymmenen punnan edestä myödessään. On siis muistettava, että, joka kerta kun puhun Kongon syntyperäisistä, olkootpa ne sitten Bakongon, Bijansin tai Bateken kansakuntaa, niissä kaikissa on aivan käsittämätön, jo syntymässä peritty äly ja lannistumaton halu kaupantekoon.

Kului neljä tuntia, ennenkuin saimme asioista sovituksi, ja minun täytyi antaa heille 32 punnan edestä vaatetta sekä suostua maksamaan vouraa 2 puntaa kuukaudessa. Sopimuskirja tehtiin lailliseen tapaan ja asianomaiset panivat siihen molemminpuolisesti merkkinsä.

Seuraava ote päiväkirjastani antaa todellisen kertomuksen tämänpäiväisestä toiminnasta, sekä myöskin niin tarkan, ett'ei minulla nytkään, seutuun paremmin tutustuneena, ole siihen juuri enempää lisättävänä:

„Olen iloinen, että saimme keskustelut onnellisesti päätökseen. Ystäväni De-de-de, Nsandasta, koki käyttää suostutustaitoaan parhaan kykynsä mukaan sekä tavalla semmoisella, että Vivin Mavungu jo alkoi häntä epäillä, Sen jodosta lankesi De-de-de kunkin päämiehen eteen maahan, huudahtaen teeskennellyllä innolla: „Eikö Vivi ja Nsanda ole sama? Kuinka koettaisin minä vahingoittaa Viviä?“ Keskustelussa vallitsi tavanmukainen äänet-

tömyys, ainoastaan välistä kuului äänekkäitä suostumuk-
sen osotuksia.

„En ole oikein tyytyväinen kauppaani, sillä siinä on
ensiksikin ollut suuria kulunkeja ja sitä paitsi on voura
kallis. Mutta pakko käskee minua kuitenkin suostumaan
siihen. Vivi on Kongolla laivakulun ylhäisin kohta, jos-
sa vielä voi nousta maalle. Valkama on tuskin 300 meet-
teriä pitkä, mutta voisi tulla vielä 1,400 metetteriä laa-
jemmaksi, kun olisi tasoitella rantaa.

„Suurimpana vastuksena ovat vuorien jyrkät vierut,
vaikka tosin insinöörit ja taitavat työmiehet voisivat so-
pivilla työkaluilla saada tätä asiaa autetuksi. Suurem-
malle ylängölle mahtuisi noin 20,000-asukainen kaupun-
ki, ja olisi siinä myös tarpeeksi avara satamasijakin. Tä-
mä paikka on epäilemättä terveellinen, joll'eivät sitten
maasta nousevat höyryt liene kuumetaudillisia. Kun hyd-
raulisilla laitelmissä johtaisi vettä tälle ylängölle, voisi
siitä saada kukoistavan puutarhan. En ole vielä mitan-
nut sen pinta-alaa, vaan arviolta sanoen, on se noin pe-
ninkulmaa pitkä ja puolta leveä. Tschinsallan kylä on
vähäisessä koverossa, tämän ylängön ja Vivin vuoreen
päin ylenevän, ensimmäisen pengermaan välissä, kukois-
tavien palmujen ympäröimänä. Siellä on raikasta vettä
saatavana, ja suurin osa sen ympäristöä on puutarhoina
ja viljamaana.“

Yhdeksäs Luku.

Vivin aseman perustaminen: työkertomus.

Vähätoivoinen työala. — Pienilläkin iskuilla saa ihmeitä aikaan. — Annetaan merkki. — Syntyperäisiä kehoitetaan työhön. — Heidän hämmästyksensä. — Tienteko. — Kalujen kuljetus. — Asemansijan piirustus. — Minulle pannaan nimeksi Bula-Matari, „kivensärkijä“. — Puutarhan tekeminen. — Meidän töypäivämme. — Syntyperäisten rakkaus väkevään juomaan. — Pääkortteerin rakentaminen päättyy. — Otteita puheenjohtajalle lähetetyistä kirjeistä. — Vivin aseman väestö.

Jylhän ja kolkon Vivin-seudun muuntaminen ystävällisemmän näköiseksi oli työ, jota vaikeampaa ja toivottomampaa tuskin saattaa ajatella. Koko tienoo osotti meille aivan kieltämätöntä ynseyttä, ollen joka paikasta luoksepääsemätöntä ja umpimähkään täynnä kiviä, mitätöntä viidakkoa ja ruohontakkua. Mutta kuitenkin oli meidän tehtävänämme täydellisesti masentaa tämä ynseys, tehdä maa luoksepäästäväksi, poistaa siitä kylmä elottomuus, ja nöyryyttää sen ankara jäykkyys, sanalla sanoen, panna elo maisemaan, jota ei kukaan muu, kuin ihmisystävyyden innokkain lipunkantaja, olisi koskaan ruvennut kahdesti tarkastelemaan. Meitä ennen oli tällä seudulla käynyt maantieteellisten tutkimusten tekijöitä ja matkailijoita, jotka viivyttelämättä olivat täältä kulkeneet edelleen, Jellalan putouksille. Kauppa oli karttanut tätä paikkaa, uskonnoninto ei ollut nähnyt täällä sopivaa alaa vaikutuksellensa, ja luonnon työkeys oli pannut kiihkoilijankin tätä seutua kammomaan. Mutta katsotaan nyt, mitä tarkka huolenpito, maltillinen ahkeruus ja luja luottamus voivat siellä vaikuttaa. Ihmisen voima on suuri,

vaikka hän itse on ainoastaan heikko ja katoovainen olento. Hän on pienillä iskuilla, kun niitä on ollut monta, saanut usein ihmeitä aikaan. Elinaikaa ei hänellä ole kuin vähäinen luku tunteja, mutta jos hän, ahkeruuden innostamana, harppaa niinäkin jokaisena vaikka yhden askelen eteenpäin, niin tulee hän tehneeksi pitkän matkan.

Täten ajattelimme työhön ryhtyessämme. Esperancekävi rautaproomun kanssa kolme kertaa Mussukossa, tuoden sieltä ensimmäisellä kerralla miehiä, riisi- ja lihavarjoja, toisella kerralla kuokkia, piiluja, lapioita, rautalomia ja moukareita sekä lisäksi työväkeä ja ruokavaroja, ja kolmannella kerralla työkaluja, muonaa, teltoja, varjostimia, purjevaatteisia majoja sekä vielä työväkeä. Ja koska meillä nyt oli noin 100 työmiestä, niin alotimme pitkällisen, vaivaloisen työmme, raivaamalla tienlinjan puoleksi palaneen ruovokon läpi, rannasta kallioylängön kukkulalle, jolla nyt on nimenä Vivin Vanha-kukkula. Että voisi selvästi nähdä, kuinka jyrkkä tästä tiestä tulisi, oli sen linja raivattava vähintään 50 jalkaa leveäksi ja tehtävä siinä yksi suorakulmainen taite, koska useampain taitteiden tekeminen tässä, verrattain lyhyessä mäessä (750 jalk. pitk.), olisi vienyt monta kuukautta pitemmän ajan. Mitattuumme nauhalla tienlinjan, oli se rannasta kukkulalle 1,965 jalkaa pitkä. Me jaoimme sen sekä erotimme työmiehet myöskin viiteen joukkokuntaan. Sitten annettiin merkki ja nurmikirveiden sekava mukse, kuokkien rauske, lomien metallinhelähtelevä ääni ja moukareiden jyske alkoi tervehtää uuden ajankäänteen koittoa lokakuun 1 päivän aamuna 1879. Vikkelään ja ahkerasti liikkuiivat työaseet, osottaen jo heti alussa, millä tavalla ja minkä avulla me aioimme saattaa päätökseen suuren Kongo-yrityksemme.

Vivin päämiehet tulivat tykömme kirjavissa, tuikkavärisissä puvuissa seuralaistensa kanssa, jotka ensi kertaa olivat aseettomina ja seisoivat siinä joutilaina, kädet tyhjinä. Silmäillessäni heidän vahvoja jäntäreitänsä, pisti päähäni uusi ajatus.

Ahkeruuden henki oli vironnut. „Tällä tavalla, päämiehet!“ sanoin minä. „Nyt on työ alulla. Nuoret mieheni ovat täydessä touhussa. Ettekö tekin voisi tehdä

minulle apua. Vahvajäseniset miehenne seisovat tuossa joutilaina, ja kuitenkin on minulla pakassani yltäkyllin kankaita sekä nenäliinoja ja vielä niin monenvärisiä, ett'ette mokomia ole koskaan ennen nähneet, kuin myöskin kauniita helmiä ja kiiltäviä, messinkisiä rannerenkaita vaimoillenne. Ottakaa 50 miestä ja laittakaa meille tuo kukkulan-päällys asuttavaksi. Leikatkaa pois ruoho, puhdistakaa maa puhtaaksi kivistä ja näyttäkää siten, että olen tykönänne tervetullut. Illalla auringonlaskun aikaan maksan teille kohtuullisen palkan sekä annan vielä koripullon hyvää rommia, että voitte tämän tapauksen johdosta hiukan iloita!“

Taitava tulkkini selitti heille nämät sanat, koska en itse vielä taitanut Ki-Kongon murretta, ja lienee selittänyt ne paremmin vielä, kuin minä olin lausunutkaan. Heti huomasi, minkä vaikutuksen ne tekivät maanasujamiin. Heidän kasvonsa kirkastuivat ja he alkoivat, iloisesti hymyillen, katsella kysyväisesti toistensa silmiin. Ja kohta tuli heille kaikille kiire, niin miehille kuin naisille ja lapsillekin, tunkeutua päämiestensä luokse keskustelemaan ehdotuksestani.

Mitä kummia! Heillä, joiden on pitänyt kaivaa ja lapioita puutarhojansa ja peltojansa, kasvattaa niissä maapähkinöitä, kokoilla palmunpähkinöitä, ottaa niistä kallis sisus särkemällä kuoren, keittää palmuista keltaista voita, kuljettaa näitä tuotteita kanooteilla myötävirtaa Bomaan, kuluttaa siellä kokonaisia päiviä niitä myödessä ja sitten suurella vaivalla ponnistella ankaraa virtaa ylöspäin, takaisin kotia — heillä oli nyt keskellensä valkoinen mies, joka tarjoutui antamaan heille maksun heidän työstänsä ja vaivansa näöstä, kun he vaan työhön pystyivät.

Tämä oli nyt semmoista, jota eivät he eikä heidän esivanhempansa olleet koskaan osanneet ajatella eikä siitä edes uneksiakaan. Ja kun siis esitykseni oli heille vallan uutta ja odottamatonta, niin hämmästytti se heitä niin, että he menivät päämiehiltänsä kysymään, mitä se oikeastaan merkitsi ja tarkoitti. Eihän tällaista ole koskaan ennen kuultu! Eiköhän siinä ole mitä vaaraa, jota he eivät tietäneet aavistaa?

Minä pidän silmällä asukasjoukkoja, kun he juttele-

vat keskenänsä ja huomaan päämiesten vakavannäköisinä kuultelevan tulkkia, kun tämä innokkaasti selittää heille ehdotustani. Heidän kasvoillensa kuvautuu vähän väliä semmoinen naurunhymyily, joka ilmoittaa heidän halveksivan arkamielisten alamaistensa turhaa pelkoa. Sitten silmäilen myöskin tulkkiäni. Hänen kasvoistansa voi lukea kaikki kuin kirjasta. Niihin tulee myöskin suopeat halveksimisen juonteita, kun hän kuulee turhaa pelkoa pidettävän. Vihdoin huomaan päämiesten yhä enemmän vakuuttuvan siitä, että ehdotukseni sittenkin on heille kaikille hyödyksi ja tuottaa heille monta viinapulloa sekä mahdollisesti — lisää heidän vaatevarastoansakin.

Lopulliseksi päätökseksi tuli se, että palkasta hyvän aikaa tingittyäni sain Vivin kukkulalle työhön 56 henkeä, miehiä, naisia ja lapsia. He alkoivat innolla perata maata puhtaaksi kivistä, joita siellä oli raunionaan, leikata ruohoa ja raivata pois muurahaispesiä. Samoin kuin vanhat aina johonkin yritykseen ryhtyessänsä, tiedustelen minäkin ennettä, ja näen tämän hyväksi enteeksi vastaisuudelle.

Tähän asti en vielä ollut käsenyt ketään eurollaista työmaallemme, vaikka kyllä neljä apukumppaliani odottelivat minun sitä tekemään. Toiset heistä olivat höyryveneessä ja alinomaa kulkien jokea ylös ja alas tutustuivat yhä paremmin kulkuvesihin. Minua vähän pelotti panna heitä tämmöiseen työhön seudulla, jossa ei ollut mitään mukavuuksia. Siinä kun sai työtä ainoastaan hitaasti ja vaivaloisesti edistymään, niin olisi se masentanut kovin heidän mieltänsä. Sitä paitsi olivat omat työvoimamme liian heikotkin, joten ei niitä tätä nykyä sopinut ositella moniin tarkoituksiin. Kaikki mieheni olivat vielä terveitä ja voimassaan, että eurollalaisesta olisi ollutkin pikemmin vastusta kuin apua. Joka päivä piti joukko eurollalaisia ja työmiehiä olla myöskin Belgiqnessä, sitä Bomasta lastaamassa ja Mussukkoon sen lastia purkamassa. Royal, En Avant ja Jeune Africaine tarvitsivat paljon parantelemista ja korjailemista, ennenkuin ne kykenivät kulkemaan Mussukon ja Vivin välisessä, kovassa virrassa.

Työn jatkuttua lokakuun 1:stä päivästä saman kuun

13 päivään asti, tuli tie jo niin valmiiksi, että sitä myöten voi kuljettaa kevyisempiä kaluja Vivin kukkulalle. Kuitenkin tarvitsi vielä työskennellä monta päivää, ennenkuin sinne pääsi rattailla kulkemaan. Esperance kävi sillä ajalla säännöllisesti kaksi kertaa päivässä Mussukossa, tuoden sieltä joka kerralla kolme tonnia kaikellaista sekakampsua valkamaamme.

Lokakuun 13 päivästä alkaen rupesi Belgique käymään täällä yläällä. Ja nyt sai birminghamilainen mr John Kirkbright ja lontoolainen mr A. B. Swinburne käskyn tulla Bomasta Viviin, ja bostonilainen mr August Sparhawk lähetettiin sieltä Mussukkoon, pitämään silmällä leiriä ja Belgiquen lastaamista, saaden apulaiseksensa mr A. H. Mooren. En Avant pantiin lastinkuljettajaksi Vivin valkaman ja Belgique-Creek'in välille, joka on vähäinen, tyven lahdeke, puolta peninkulmaa ylempänä Lufun suuta. Royal jäi Viviin, kurieriveneeksi Vivin ja Mussukon välille. Belgique alkoi kuljettaa isolla rautaproomulla Viviin puisia asuin- ja rautaisia tavarasuojuksia, joiden valmistamisessa Lontoon kauppahuone Francis Marton & C:o oli osottanut sangen erinomaista taitoa. Joka kerta, kun höyryvene tuli Belgique-Creek'iin, meni leiristä sinne joukko miehiä purkamaan sen lastia, että se pääsi ottamaan uutta lastia. Me taas sill'aikaa kannoimme yksiksi kappaleiksi purjetut suojukset En Avant'iin ja pinosimme ne sinne läjään. Se vei ne, kulkien hyvin likeittäin rantaa, toiseen valkamaan. Täällä oli jälleen joukko miehiä, jotka pikaisesti tyhjensivät sen ja veivät suojuksien osat leiripaikallemme.

Kabindalaiset, Vivin asujamet ja rannikon työmiehet, apunansa muutamia sansibarilaisia, kantoivat ne uutta tietä myöten Vivin kukkulalle. Päivää tai paria myöhemmin tuotiin sinne myöskin minun telttani ja levitettiin ensi kerran sillä paikalla, jota sittemmin ruvettiin kutsuamaan Vanhaksi Viviksi. Puhdistettuna kivistä ja pensaista, oli se nyt silmiemme edessä aukeana ja tiilinpunertavana. Kuitenkin oli siinä vielä suuria kivimöhkäreitä, vierreitä siihen yläpuolella olevalta vuorelta. Niitä ei syn-typeräisten harjaantumattomat kädet olleet saaneet paikasta liikahtamaan.

Mitattuaui tarkoin tämän kukkulan pinta-alan, rupe-
sin merkitsemään paperille, mihin paikkaan mikin huone ja vara-aitta oli tehtävä, ottaen myöskin huomioon, miten asemaa voisi turvata mahdollisesti sattuvilta tulipaloilta ja puolustaa syntyperäisiltä, jos näiden kanssa, minun poissa ollessani, syntyisi rauhattomuuksia. Sitten mietin myös puutarhan tekemistä, koska paikka muuten olisi liian kolkko ja suloton sekä piirustin kynäpiirrokseni keskikohtaan pitkän soikon. Se tuli panna aitaan ja istuttaa siihen puita, että silmällä jo jonkun ajan kuluttua olisi, mistä hakisi huvitusta, väsyttyään ja käytyään surulliseksi auringon paahtamia, valkoiseksi rapatuita huoneita ja tiilinpunaista maata katsellessa. Saatuaani nämät suunnitelmat valmiiksi, käskin salvomiehen ruveta panemaan puusuojuksia kokoon. Eräs koneenkäyttäjä, joka jo aikaa sitten oli kylästänyt kolmitonnisen proomun koneen käyttämiseen, määrättiin parin miehen kanssa panemaan kokoon rautaisia tavarasuojuksia. Toiset alkoivat kaivaa kovaan, hedelmättömään ylänköön 150 jalkaa pitkää, 40 jalkaa leveää ja 18 tuumaa syvää kuoppaa. Tästä kuopasta saadulla maalla tasoitimme paikan pinnan. Lomien ja moukareiden avulla kiertelimme sitten suuremmat kivet menemään jyrkkää vierua alas, vaan pienemmät särimme tien perukseksi, johon päälle pantiin heti muutamaa tuumaa paksulta savensekaista maata.

Tämän kivensärkemisen johdosta panivat Vivin päämiehet, jotka kummastellen katselivat, kun minä opetin miehiäni käyttämään moukarettia, minulle nimen Bula-Matari — kivensärkijä — joka nimi on tullut tutuksi kaikille Kongon syntyperäisille asujamille merestä Stanleyn putouksille asti. Tämä ei suinkaan ole semmoinen arvoniimi, jonka kanssa olisi yhteydessä mitä etuoikeuksia, mutta ken hyvänsä sanoo olevaan Bula-Matarin ystävä, poika taikka veli, niin tietää myöskin, ett'eivät Bakongon, Bateken eikä Vijansin syntyperäiset häntä tylysti kohtele, ja onhan se kuitenkin jotain.

Niin heti kuin osa puutarhanmaata saatin kaivetuksi, käskettiin Vivin syntyperäisiä, miehiä ja naisia, kuljetta-
maan tänne hedelmällistä, mustaa lietemaata Nkusun laak-
sosta, kukkulan itäpuolelta. Vaikka heille maksettiin joka

sadasta laatikollisesta määrätty palkka, koettivat he kuitenkin usein pettää minua maantuonnissa. Vasta sitten, kun pantiin eräs sansibarilainen tien yläpäähän tarkastamaan joka laatikon, minkä he toivat, saatiin heidät petollisista kujeista lakkaamaan. Kahdessa kymmenessä päivässä kuljettivat he maata 500 laatikkoa eli noin 2,000 tonnia, josta tein 2,000 neliöjalkaa avaran puutarhan. Sitten kun olimme sen tasoitelleet ja muokanneet sekä tehneet siihen kapeita polkuja, istutin siihen yhdeksän mangopuun tainta sekä muutamia appelsiinin, avocadopäärynän ja limoonin taimia, jotka olin tuonut mukanani Sansibarista. Panin siihen kasvamaan myöskin sipulia, porkkanoita, vuohenkaalia, palsternakkoja, naurista, kaalia, valkojuurikkaita ja tomaatteja sekä muutamia melooneja. Tehtyäni siihen ympärille aidan, oli puutarha valmiina, joka tarkalla huolella kasteltuna alkoi kohta viheriötä ja jo muutaman kuukauden kuluttua palkitsi vaivani suloisella vihreydellään ja monenlaisilla kasvaksillaan, joita siitä, vaikkapa vähänkin, saimme pöytäämme. Tammikuulla v. 1883, jolloin nämät puuni antoivat ensimmäisen hedelmän, sain niistä 11 isoa mangoa, joiden siemenet vietiin Leopoldvilleen ja pantiin siellä itämään. Niistä kasvaneet puut olivat v. 1885 siellä jo 10 jalkaa korkeat.

Joka arkipäivä teimme ahkerasti työtä aamupuolella k:lo 6–11, jolloin Vivin suuri gongon *) aina kutsui meitä työstä aamuruoalle ja levähtämään. K:lo 1 iltapuolella alkoi jälleen työ ja jatkui k:lo 6:teen iltaan. Auringon laskun aikaan annettiin syntyperäisille työmiehille ja kabinдалaisille lasi väkevää groggia. **) Se tapa, jolla he tyhjensivät suuhunsa rommilasin, osotti selvään, kuinka kovin he rakastivat väkevää juomaa. Päämiehet ja tulkki saivat kaksi lasia. Päämiehet kokivatkin aina, kaikellaisen tekosyiden johdosta, asentaa tähän tärkeään aikaan lähellä rommilekkereitä, jos onni ehkä vetäisi saamaan siemaistuksi vielä kulauksen, ennenkuin sanoisi hyvää yötä ja lähtisi mankimaan viileihin kyliin, Vivin vuoren kukkulalle.

---

*) kello.

**) kylmää totia.

Ajatellen, että Belgique on joskus ehkä pantava te-
loille korjattavaksi ja puhdistettavaksi, oli hyvätahtoinen
komitea Brüsselissä antanut mukaamme 12-tuuman tuk-
keja. Kuitenkin oli Banana-Point'in ranta kaikkein mu-
kavin näitä töitä varten, sillä ankaran virran tähden ei
ollut mihinkään muualle niin sopiva tehdä telapaikkaa.

Mutta ruvettaessa rakentamaan pääkortteeria, Vivin
asemanpäällikön asuntoa, tulivat nämät tukit siinä hyvään
kuntoon. Sahattua ne paksuiksi lankuiksi, sai niistä, lau-
toja avuksi panemalla, kaksikertaisen huvilan sekä sen
alle kellarin, joissa oli hyvä pitää viini-, olut- ja rommi-
pulloja ynnä muonalaatikoita. Vivin vuoren joenpuoleinen
sivu oli täynnä suuria hieta- ja kiiltokiviä, joita ei voi-
nut saada pois särkemällä eikä muuten. Ne saatoimme
näkyttämiin siten, että teimme pitkin ylängöä niiden
eteen vallin, täytimme sen ja niiden välin kivillä ja ro-
julla ja peitimme sitten kaikki ylteistään punertavalla
mullalla. Tällä tavalla korotetun ylängön keskikohtaan
rakennettiin nyt pääkortteeri, josta oli näköala koko pai-
kan sekä puutarhan yli.

Ylängön reunaan, siihen vastapäähän, sijoitettiin san-
sibarilaisten teltat, heinäladot ja listinsuojukset sekä nii-
den alapuolelle kana-, siko- ja vuohitarhat ynnä seppien
ja salvomiesten työsuojukset.

Seuraavat otteet Comité d'Etudes du Haut Congo-
yhdistyksen puheenjohtajalle lähettämistäni kirjeistä anta-
nevat senaikuisista toiminnoistamme paremman selityksen
kuin muut kertoelmat voisivatkaan:

Vivissä Kongolla, tammikuun 8 p:nä 1880

Hyvä Översti!

Eilen saimme päärakennuksen valmiiksi, vaan kuitenkin on
se vielä maalattava. Meidän tehtävämme työ pääasemalla tulee
ennen pitkää päätökseen, mutta Vivin aseman tulevalla päälli-
köllä on siinä väkensä kanssa työtä vielä pitkäksi ajaksi.

Koska työemme tällä asemalla joutuin lähenee loppuansa,
niin miellyttää tämä minua nyt enemmän kuin koskaan ennen
ja olen hyvin tyytyväinen, että tulin valinneeksi tämän paikan.

Sillä viimeisen varastopaikan yläpuolelta, joka on meistä 10 peninkulmaa kaukana, emme joen varrelta mistään olisi voineet löytää näin hyvää paikkaa.

Tämä kukkula, joka kohoaa 340 jalkaa joenpintaa ylemmälle ja vivahtaa vähän Ateenan Akropolin näköön, on alalleen verrattain rajoitettu. Mutta vastapäässä meidän pääkortteeriamme, 50 metriä leveän ja 40 metriä syvän laakson toisella puolella, on jokseenkin tasainen pengeri eli ylänkö, jolle minun luulakseni mahtuisi 20,000-asukkinen kaupunki. Ja jos ottaa lukuun myöskin notkelmat ja laaksot, niin olisi vuorien ja Kongon välillä tilaa paljoa isommallekin kaupungille puutarhoineen ja puistoineen, joita voisi laajentaa mielin määrin. Näköala on joka haaralle ihana.

Niin pieni ja vähänvaativa kuin asemamme onkin, on se kuitenkin tärkein paikka Kongolla. Jokea ylöspäin kulkevilta olen kuullut sen näkymään ruvetessansa aivan hämmästyttävän katsojaa. He sanovat pääkortteerimme olevan näöltään linnantahi kirkontapaisen. Ja eräs lähetyssaarnaaja, joka asuu toisella puolella jokea, sanoi sen matkan päästä katsoen näyttävän syntymäisillään olevalta kaupungilta, „ainakin paljoa suuremmanmoiselta“, lisäsi hän, „kuin se todellisesti on, tultua sinne“.

Keskelle Akropolin muotoista asemaamme olemme tehneet puutarhan ja istuttaneet siihen 9 mango-, 6 melooni-, 3 avocadopäärynä-, 6 appelsiini- 7 limooni- ja 3 guavas-puuta. Kohta panemme siihen kasvamaan myöskin kukkasiasia ja eucalyptuksia y. m.

Että tietäisitte panna tälle puutarhallemme eli puistollemme tarpeeksi arvoa, on minun vielä ilmoittaminen teille, että Akropolimme on pinnasta päin enimmäkseen rapautunutta kiiltokiveä; syvemmältä tulee vastaan Kongon seudun kova, järkkymätön hietakivi. Tämä alaston vuorenkukkula, jota luonto ei näköään ollut aikonut koskaan pukea vihreään, oli meidän ensin perattava ja tasoitettava.

Kuitenkin olisi ollut kovin ikävää, jos uusi asemamme ei olisi tullut saamaan mitään siimestä. Autoin sitä asiaa viime kuussa siten, että kannatin tänne ylös noin 2,000 tonnia parhainta, mustaa kasvihuoneen multaa, mitä läheisistä, rehevässä ruohossa komeilevasta laaksosta voi saada. Nyt katselen huvikseni, kuinka meloonipuut silminnähävästi menestyvät, mango-puiden lehdet vetävät itseänsä yhä tummemmanviheriöiksi, limooni-puut

tulevat tuoreemmännäköisiksi, guava-puihin alkaa puhkeilla uusia vesoja ja appelsiini-puut lupaavat palkita vaivamme. Meidän pienen puutarhamme pisteen vartaatkin, joka on vähän omituista, ovat alkaneet versoa, ja on niissä jo kuutta tuumaa pitkät oksat, jotka lehdillensä melkein kokonaan peittävät kirveen ja sahan jäljet pisteestä.

Ympäristön syntyperäisiä käy luonamme joka päivä. He katselevat mielihyvällä meidän edistymistämme. Minä olenkin heidän kanssansa erinomaisen ystävällisessä sovussa. Meidän kanssakäymisemme on niin rauhallista, sydämmellistä ja hauskaa, ett'ei mihin panna. Jos tällaista kestää edelleenkin, eikä ketään vieraita tule väliämme häiritsemään, niin vapaampia olemme riidoista kuin satumainen Arkaadia.

Lähtienollamme ei harjoiteta missään orjankauppaa. Joilakaluilla päämiehillä saattaa olla pari kolme kotiorjaa. Ymmärrätte ehkä paremmin, mitä tarkoitan, jos sanon, ett'en koko Vivin alueella ole vielä nähnyt ketään ihmistä, jonka kasvoilla olisi voinut huomaita kurjuuden, surun tai tyytymättömyyden ilmausta.

Mielihyvällä voin ilmoittaa teille, että Albionin toinen koneenkäyttäjä, herra Deanes, ja italialainen koneenkäyttäjä François Flamini ovat saapuneet tänne. Molemmat ovat sangen hyväluontoisia sekä näköään myöskin vahvoja työmiehiä.

Olen varma siitä, ett'eivät nämät miehet pahoita mieltäni „kaikellaisilla kulungeillaan“, vaan osottavat mieluista kuulijaisuutta, kunnioitettavaa käytöstä sekä edistävät vireästi meidän tarkoituksiamme ja täyttävät uskollisesti velvollisuutensa. Suinkaan eivät he uhkaile tekevänsä niin ja niin, jos en nouda heidän hulluja vaatimuksiansa tahi nuhtelen heitä velvollisuuksien sa laiminlyömisestä. En myöskään luule heidän pitävän sitä arvoansa alentavana, jos milloin ovat paidanhihasillaan, kun minä itsekin heidän päältäni takin ja työskentelen sillä tavalla aurin gon noususta sen laskuun. Minusta tuntuu niin hauskalta, kun on ympärilläni väkeä, joille ei jokapäivä tarvitse saarnata, kuinka kunniallista velvollisuuksien täyttäminen on.

Teistä on tämä kaikki suuremmanarvoista, kun ilmoitan, ett'en ole nähnyt Belgiqueä enkä kapteeni L—R—G—A:ta sitten lokakuun 16 päivän, josta on nyt 2 kuukautta 23 päivää. Koko tämän ajan on väestö veneen kanssa ollut Bananassa, korjaamassa muka sitä. Laskuista, joita toisinaan tulee minulle, näen ole-

vani velkaa lääkärinhoidosta 75 puntaa. Ne eurollalaiset, jotka ovat minun tykönäni, ovat erinomaisen terveitä. Vaan se tulee ehkä siitä, ett'eivät nämät saa liian viljalta Portugalin viinejä.

En tahdo pitää mitään erityistä kansallisuutta toistansa parempana. Velvollisuus on meillä lakina, ohjeena ja johdattajana. Minusta on aivan yhdentekevä, onko joku hollantilainen, kreikkalainen, turkkilainen, portukalilainen, tanskalainen, belgialainen, englantilainen tai amerikkalainen, kunhan työskentelee vaan sopimuksensa mukaan. Niin kauan, kuin työmme on päättämättä, ei täällä ole tilaa turhamielisille, nuhjusteleville, välinpitämättömille, nuriseville, itsekkäisille eikä työhön haluttomille.

Sanomattoman helpotuksen teki minulle herra —n lähtö. Niin jyrkkää ja voimaperäistä itsekkäisyyttä, kuin hän osotti käytöksesssänsä, en ole koskaan nähnyt.

Hauskalta kuuluu korvissani, kun äskettäin niinikään tullut, oivallinen juraseppä jysähyttelee moukarettaan alaisimeen. Saan myöskin ilmoittaa, että hevoisaasit ja aasit ovat saapuneet tänne ynnä suuri varasto heiniä.

Melkein kuukautta myöhemmin kirjoittamani kirje esittää, millä mielellä olin, kun saimme aseman valmiiksi ja niinmuodoin ensimmäisen tehtävämme päätökseen.

Kongolla. helmikuun 6 p:nä 1880.

Hyvä Översti!

Kirjoitan tämän kirjeen, antaakseni teille ennen kaikkea tiedon, että ensimmäinen asemamme on kaikin puolin valmis. Saimme sen rakennustyön päätökseen tammikuun 24 päivänä. Nyt ovat kaikki huoneet valmiit, sisältä sekä ulkoa maalatut ja niin paljon nykyajan kauneudentunnon mukaiset, kuin tässä maassa voi meiltä vaatiakin. Kahdenpuolen kukkulaa, s. o. maallennousupaikalta pääkortteerille ja täältä Nkusu-joen laaksoon, josta otamme juomaveden, on tehty tie ja on se nyt täydessä kunnossa. Puutarha keskellä asemaamme on kukka- ja kasvaspenkkeineen ynnä ruohosaarekkeineen myöskin valmiina. Noin 600 tonnia sekatavaraa on kuljetettu maallennousupaikan suojuksista ja varastohuoneista aseman vara-aitoihin; ruokatavara otettu pois laa-

tikoista ja pantu ison rakennuksen aliseen, tilavaan kellariin; kaikki vaatetavara, pukineet ja helmet viety pääkortteerin vara-aittoihin, jotka ovat erikseen aseman vara-aitoista; suuri, mukava talli tehty hevoisaaseille, sekä pidetty huoli monesta muusta kohdasta, joten nyt joka paikka on tarpeenmukaisessa järjestyksessä.

Tämän työn alotimme lokakuun 1 päivänä 1879 ja saimme sen päätökseen tammikuun 24 päivänä 1880 eli 3 kuukaudessa ja 24 päivässä. Sitä tehtiin siis sekä kuumana vuodenaikana, jolloin eurooppalaiset S—n tavoin olivat kuumuuteen nääntyä, että sadeaikana.

Olin niin mielissäni sen valmistumisesta, että katsoin kaikki sen tekijät ansainneiksi juhlapäivän ja sopivan lahjan. Annoin siis omille miehillemme ja kabindalaisille, eli yhteensä 206 hengelle, 4 metriä puuvillavaatetta kullekin ja sallin heidän tammikuun 25 ja 26 päivän huvitella ja tarpeeksensa levätä vaivaloisesta työstänsä, ennenkuin aloittaisimme toisen työjakson.

Eurooppalaisia, joita olikin vaan kaksitoista — sillä yksi oli sairaana ja 4 Belgiquen kanssa — kestitsin yksityisillä varoilani ja omalla kustannuksellani. Vähää ennen juhlapäiväämme sattui ystäväni herra Blundy Madeirasta, kaikeksi onneksi, lähettämään minulle „vanhan ystävyuden muistoksi“ kolme laatikollista hyvää viiniä. Pantuani muita varoja lisäksi, saatoinkin käyttäytyä heitä kohtaan hyvin vieraanvaraisesti. Sitten vielä olin Bomasta ostanut kolme mullikkaa, jotka kuitenkin tulevat teidän maksettavaksenne, ja niistä saimme ensi kerran Kongolla hyvää lihaa, yhteensä noin 800 naulaa. Kun tämä liha jaettiin väelle, tuli siitä valkoisille sekä mustille 3 naulaa miestä kohden. Sitten vielä lahjoitin Vivin päämiehelle runsaasti vaatetta ja viinaa; hän tuli juhlapuvussa ja lukuisan seurueen kanssa ottamaan vastaan lahjaani.

Me pidimme tämän juhlallisuuden sunnuntaina, tammikuun 25 päivänä, ja se olikin hyvin hauska. Ensimmäinen malja esitettiin hänen majesteetillensä, Belgian kuninkaalle, joka oli „Ylä-Kongon retken“ ensimmäinen alkuunpanija ja parhain tuki.

Toinen malja hänen majesteetillensä kuningatar Viktorialle ja Yhdysvaltojen presidentille.

Kolmas malja niille, jotka olivat antaneet apua retken kannatukseksi.

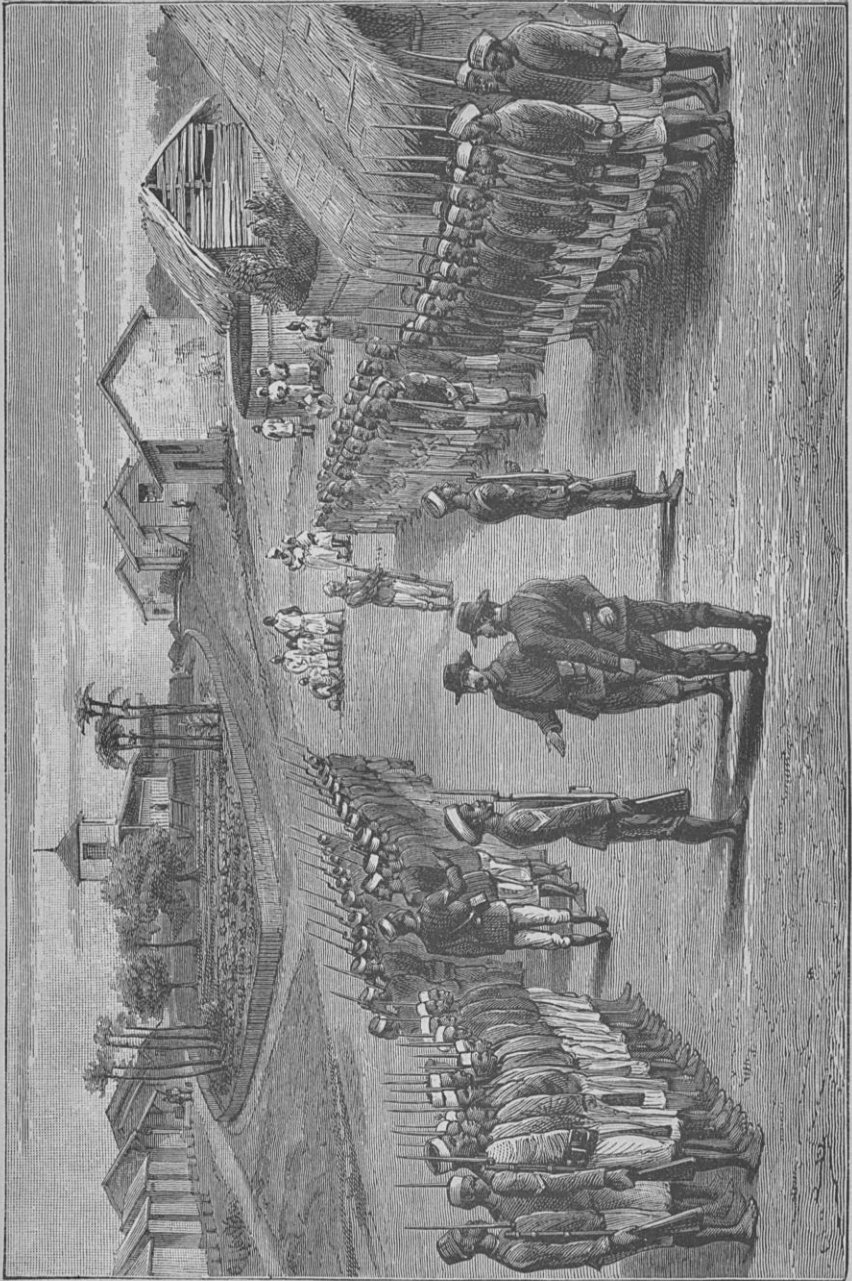
Tammikuun 27 päivänä alotimme jälleen työn, tekemällä sillan Nkusu-joen yli, jolloin myöskin höyryveneet tarkastettiin

ja tyhjennettiin. En Avant vedettiin maalle, koneen ja höyrypannun ulosottamista varten ja Royal, jonka olin määrännyt retkikunnan kurieriksi, pantiin isoille rattaille etemmäksi vietäväksi.

Maanantaina, helmikuun 2 päivänä, rupesimme raivaamaan tietä sisämaahan ja olemme nyt jo päässeet $2\frac{1}{2}$ peninkulmaa kaukana olevan ylängön luokse. Ylängöltä eteenpäin on meillä noin kymmeneltä peninkulmalta jokseenkin tasaista maata. Mutta kun väen olisi aina pitänyt astua viisi peninkulmaa, ennenkuin olisi päässyt työpaikalle, eikä työ sitten enää olisi siltä sujunut, niin heitin tienteon vastaiseksi, kunnes ennätän tutkia seudun ja saan nähdä, mihin suuntaan tietä on helpoin tehdä. Sitten vasta lähdemme varastoinemme tunkeutumaan eteenpäin askel askelelta, mikäli tietä valmistuu, emmekä käänny takaisin, ennenkuin tie tulee valmiiksi sekä esteistä, kivistä ja pensaista puhtaaksi. Minun poissa ollessani pitää Vivin aseman päällikön, herra Sparhawk'en, teettää meille säkkejä, joilla kuljetamme työpaikalle riisiä, jauhoja, papuja ja herneitä. Näitä ruoka-aineita tahdomme pitää niin tarkasti, kuin seutu suinkin myöntää. Hänen on paneminen ne valmiiksi yhtä suuriin miehenkantamuksiin, ett'ei niillä, joita lähetän ruokavaroja noutamaan, ole enään mitään viivykkiä.

Niinkuin hyvin huomaa, tulee tämä työ olemaan sangen pitkästä ja vaivaloista. On, näette, tehtävä 52 peninkulmaa pitkä tie ja sitten mentävä noutamaan venettä, jota ei päivässä voi kuljettaa kuin peninkulmaa pitkältä korkeintaan. Tämän veneen saatua perille on palattava raskaiden rattaiden kanssa takaisin ottamaan raskasta parkaasia, jonka kuljettaminen on yhtä hitaista kuin veneenkin, sekä samalla tavalla noudettava vielä toinen parkaasi ja kolme höyrypannua. On siis meidän kulkeminen tämä hankala, 52 peninkulmaa pitkä tie yhdeksän kertaa edestakaisin, eli yhteensä 936 peninkulmaa, ennenkuin pääsemme höyryveneillä lähtemään toiselle asemalle. Mutta sitten vielä on viivykkeenä myöskin se, että vähän väliä täytyy lähettää väkeä ruokavaroja noutamaan.

En tiedä mikä lienee syynä, vaan väelläni ei ole samaa voimaa eikä pontevuutta kuin lauhkeassa ilmanalassa, eivätkä näytä eläimetkään olevan sukuunsa. Koettelin esim. hevoisaaseja, valjastaen niitä kevyiden vesirattaiden eteen, joihin meni vettä 90 gallonia eli 990 naulaa, ja tarvitsin kolme hevoisaasia vetämään semmoisia rattaita mäkeä ylöspäin, joka kuudella jalalla yleni

Vivin asema sisäpuolelta. (Valokuvan mukaan.)

jalan verran. Koska tarvitaan kolme hevoisaasia vetämään 1,000 naulaa, niin kuinka monta tarvitaan silloin vetämään $3\frac{1}{2}$ tonnia (Royalin ynnä höyrypannun ja koneen y. m. paino)? Vastaus: $22\frac{1}{2}$ hevoisaasin voimaa.

Minulla on noin 130 vahvaa työmiestä, jotka tätä julmaa kuormaa kuljetettaessa ovat apuna. Mutta kun miehen osalle ei voi laskea kuin 50 naulaa, niin nousee koko miesvoima ainoastaan 6,500 naulaan.

Miesten ja aasien voima yhteensä	8,000	naulaa
Royalin paino	7,840	„
	<hr/>	
	Jäännös	160 naulaa.

Muutamat miehet vetävät tosin uskollisesti ja väsymättä, mutta toiset laiskistelevat ja koettavat päästä helpommalla. Sentähden on 160 naulaa liian vähän varavoimaksi.

Jos maa olisi tasaista tai olisi meillä edessämme tavallinen maantie, niin voisimme näillä voimilla, vaikkapa hitaisestikin, kuitenkin vakavasti päästä eteenpäin. Mutta niinkuin jo olen sanonut, on maa tropiikillista ja hyvin epätasaista sekä suurimmaksi osaksi vallan tietöntä. Meidän asemaltamme ylenee se $2\frac{1}{2}$ peninkulman päässä olevaan ylänköön asti lähes 1,000 jalkaa, ja sitä paitsi on tällä välillä kolme hyvin jyrkkää mäkeäkin, joista ensimmäinen ylenee 1,965 jalan matkalla 343 jalkaa.

Jätän muut ilmoitukset siksi, kun saan tehdyksi tiedusteluretken Isangilaan. Tavallisesti rupeavat asiat näyttämään paremmilta, kun tutkistelee niitä tarkemmin ja perustelee ne juurtajaksain. Kuitenkin tullee minun ilmoittaa teille ajatukseni eräästä asiasta, joka ei lähde pois mielestäni.

Valkoisia on minulla vastaiseksi täällä kyllä.

Kun Vivin päämiehet olivat läsnä juhlallamme, niin käytiin tahtonne mukaan, hyväkseni tätä tilaisuutta, että sain heidät määräämään päivän, jolloin ratkaisisimme erään tärkeän asian. He valitsivat siksi sunnuntain, helmikuun 1 päivän. Silloin menin minä herra Sparhawk'en kanssa heidän pääpaikkaansa, Vivin Mavungun kotiin, jossa ensin vähän suurusteltuamme rupesimme tekemään selvää useista enemmän sekä vähemmän tärkeistä asioista.

Alussa eivät he tahtoneet suostua minun esityksiini. Mutta sanoin minä, koska minä olen ensimmäinen, Viviin tullut mundele (kauppamies) ja kiusallisesta joesta, korkeista vuorista ja

suurista kallioista huolimatta olen perustanut tänne varastopai-kan; kenenkään toisen mundelen tahi syntyperäisen päämiehen avutta raivannut pois tieltäni jättiläiskalliot sekä tehnyt vuorien läpi tien, joka ensi sunnuntaiksi jatketaan heidänkin, kyläänsä, ylän-gön kukkulalle, — kaikeksi onneksi toteutui myös tänä ennustuk-seni — niin onhan oikeuden ja kohtuuden mukaista, että minua, tämän kaiken tehtyäni, maksettuaani heille pyytämänsä hinnan, täytettyäni joka kuukauden lopussa rehellisesti ja täsmälleen kaikki lupauksen, vahingoittamatta heitä pienimmässäkään suhteessa, nytkin myös pidetään, kuten jo alussa päätettiin, Vivin ja Nsandan ainoana mundelena, ja että Vivin päämiehet tekevät kanssani sopimuksen, jonka mukaan ei kukaan muu valkoinen mies saa minun suostumuksettani asettua mihinkään kohtaan Vi-vin alueella.

Syynä näihin vaatimuksiini sanoin olevan sen, että levolli-suuden voimassa pitäminen on vaikeaa semmoisessa maassa, jos-sa ei ole mitään lakia eikä yleishoitoa, jos joukko kaikenluontoi-sia ihmisiä, jotka eivät olisi samaa mieltä kuin minä, asettuisi tälle tienoolle. Vaikka senor Fernandez oli leirissäni vaan vie-raana ja ainoastaan minun ystävänäni joutui yhteyteen syn-typeräisten kanssa, tulivat nämät kuitenkin, mukanansa 30 soturia pyytämään minua lähettämään hänet pois. He olivat nähneet, mitä rauhattomuuksia Bomassa usein syn-tyi. Kaikki kauppamiehet siellä yhdistyivät rankaisemaan jotakuta kylää, vaikka yksi heistä ainoastaan olisi tullut louka-tuksi. He huomasivat, että yhtä miestä ja rikosta oli helpompi akkiloita kuin useaa miestä ja useaa rikosta. Jos esim. nämät minun 16 valkoista miestäni olisivat omavaltaisiansa ja heillä kullakin olisi oma puotinsa ja varastonsa, niin kuinka vaikeaa olisi pitää rauhaa syntyperäisten ja heidän välillensä. Luulta-vasti tahtoisivat he jokainen polttaa kyliä ja surmata asujamia. Mutta nyt, kun he ovat kaikki olleet yhden miehen vallan alla, ei meidän välillämme ole vielä ollut pienintäkään epäsovua. Jos he tahtoivat tänne enemmän valkoisia miehiä, niin minä voisin helposti saada niitä enemmän, ja jos he halusivat enemmän huo-neita rakennettavaksi, niin voisin tehdä sen myöskin.

Myöntäkseen tämän, pyysivät he hyväntekijäisiksi, että mi-nä rupeaisin ostamaan heiltä maapähkinöitä, jotka ovat heidän päärikkautensa. Minä en tosin voinut suostua siihen ehtoon

mutta lupasin tehdä heille tutuksi erään valkoisen miehen, jolle he voisivat myödä maapähkinänsä.

Varmaan antavat maapähkinät voittoa, sillä muuten eivät Kongon kaupparamiehet eikä suuri Afrikkalainen Venootschap voisi jatkaa täällä liikettensä. Vivi on kaupalle hyvin sopivalla paikalla. Paitsi sitä, että se on laivakulun yläisin kohta, saat-
taa myöskin sieltä sisämaahan tekemäämme tietä myöten, kun sen ulotamme vaan tarpeeksi pitkälle, ruveta tulvaamaan tämän-
laista tavaraa äärettömästi.

Maapähkinöillensä haluavat syntyperäiset vaihettaa itsellen-
sä tavallisesti tällaista tavaraa:

Tavallisia, kovalukkoisia hanapyssyjä.

Runtia. Haulia.

Piitä.

Jahtiveitsiä (tavallisia).

Teurastusveitsiä.

Pieniä, kultaraamisia peilejä, joissa on pahvi takapuolella.

Valkoluupaisia pöytäveitsiä.

Tinatuita rautalusikoita.

Huokeita, maalatuita pesuvateja.

Maalatuita vesiruukkuja.

Valkoisia, ruskeita ja kuvilla koristettuja ruukkuja.

Vesilaseja sekä muita lasikaluja.

Valkolasisia pulloja, $\frac{1}{4}$ ja $\frac{1}{2}$ gallonin vetoisia.

Suuria ja pieniä posliinimukeja, kauniisti maalatuita ja noin
korttelin tai puolentuopin vetoisia.

Onkia.

Neuloja.

Hollannin kuokkia.

Kirveitä.

Tinalautasia.

Tinamaljoja.

Rautaisia keittoastioita, 1—5 gallonin vetoisia.

Rentaläkkisiä keittoastioita.

Halpoja rasioita, kauniisti maalatuita ja koristeltuja, noin
12 tuumaa pitkiä, 9 leveitä ja 8 syviä; muutamissa pa-
peri sisäpuolella.

Kaikellaisia pahvirasioita, joiden kannessa on peili sisäpuo-
lella y. m.

Messinkikaluja. Messinkikastrulleja.

Maalattuita tarjottimia. Messinkisiä pituudenmittoja.

Koristeltuja, messinkisiä jalkarenkaita.

Messinkisiä rannerenkaita, joiden aukeavassa kohdassa on kahdenpuolen koiran, lohikärmeen tahi krokodiilin pää ja paksuus $\frac{1}{2}$ tuumaa.

Metallisia, $\frac{3}{4}$ — $1\frac{1}{4}$ tuumaa paksuja jalkarenkaita.

Messinkisiä kaulavanteita.

Sellaisia kankaita, kuin Afrikkaan tavallisesti kuljetetaan; Indian puuvillavaatetta, kirjattua ja kuvilla koristettua tahi raitaista, kaikenväristä, punaista, sinistä, viheriää, ruskeaa, purpurapunaista.

Punakuvakkaita nenäliinoja.

Punaista, sinistä ja viheriää villakangasta tahi paksua rapikkokangasta.

Puuvillaisia alustakkeja ja paitoja, valkoisia ja raitaisia; kaikellaisia villapaitoja.

Kelta-, puna- ja sinireunuksisia samettilakkeja, tupsujen kanssa.

Musta-, sini- tahi punanauhaisia olkihattuja.

Sotilaslakkeja.

Huopahattuja. Punaisia myssyjä.

Punaisia, sinisiä ja kirjavia, villa- tahi puuvillalangasta neulottuita lakkeja.

Huopapeitteitä, halpoja, kirjavia.

Englantilaisten, belgialaisten tahi ranskalaisten vanhoja uniformitakkeja.

Palvelijain takkeja.

Puuvillasamettisia, sinisiä pöytäliinoja, 7 jalkaa pitkiä ja 6 jalkaa leveitä.

Huokeita, puuvillaisia ja kuvilla koristettuja peitteitä.

Punaisia, sinisiä ja viherijäisiä peitteitä.

Huokeita pöytäliinoja.

Kirjavia villamattoja.

Joitakuita leikkikaluja, esim. rasioissa hyppiviä ihmisen ja eläimen kuvia tahi muuta hauskantapaista.

Bamburuokokeppejä, 5 jalkaa 9 tuumaa pitkiä ja yläpäästä $2\frac{1}{2}$ tuumaa paksuja. Nämät tulee olla messinkirenkailla koristeltuja ja helapäisiä sekä kaikki erilaisia. Ne ovat oivallisia lahjoiksi päämiehille.

Hienompia jahtiveitsiä.

Kuvetapparoita.

Ratsuväen sapeleita tuppien kanssa.

Sateenvarjoja (puuvillaisia); muutamia silkkiä ja villaisia; Pieniä malmikelloja.

Tyrolin hattuja, joissa koristeena on pari koreaa riikinkukon höyhentä tahi punaiseksi ja siniseksi värjäytyä kamelikurjen höyheniä.

Tällaista tavaraa tarvitaan Afrikan kaupassa. Erityisiä lajeja ei huoli olla paljo, mutta sitä suurempaa tarkkuutta ja eräänlaista järjestystä on noudatettava siinä, että ne ovat hyvin moninaisia. Ylä-Kongolle erittäinkin on tuotava niin monellaista tavaraa kuin mahdollista. Niin sanotulla loistotavaralla voittaa enemmän kuin tavallisella, vaikka se on halvempaa; mutta sekin pitää olla hyvin sekalaista. Kehottaisin teitä säilyttämään tämän kirjeen, sillä mahdollisesti tulette sitä vielä tarvitsemaan. Ja vaikka se onkin pikimmältään kirjoitettu, on siinä kuitenkin laaja ja selvä tavaraluettelo, josta teille vast'edes voi olla hyötyä.

Marraskuun 30 p:nä kirjoittamassanne kirjeessä puhutte „maanviljelystä koskevista eduista“. Meillä on todellakin hyvin suuret toiveet siinä suhteessa, jos vaan suulliset lupaukset pitävät paikkansa ja maanlaatu laaksoissa ja ylängöllä on viljavaa.

Vivissä ja sen ympäristöllä on vähän euphorbioita, *) vaikka ne tosin rakastavat parhaiten laihaa ja kiviperäistä maata. Siellä täällä on niitä muutamia, mutta ne voi helposti istuttaa Vivin kukkulan joenpuoleiselle rinteelle ja sen alapuolella olevaan rotkoon.

Voin vakuuttaa teille, että jos saisin käyttäytyä oman mieleni mukaan, vierosin rommia kuin myrkkyä. Mutta kauppamiehet ovat totuttaneet ihmiset täällä niin siihen tavaraan, ett'ei ilman sitä voi mikään ystävyys eikä kauppa Ala-Kongolla tulla puheeksikaan. Meidän kabindalaisemmekaan, jotka tulevat jäämään aseman vartijoiksi, eivät rommitta tahdo ensinkään työkennellä. Heille annetaan jokapäivä sitä määrätty tilkka; he tahtovat sen. Ja se on alinomaisena riidan aiheena meidän ja heidän välillensä. Ja vaikka me panemme siihen ainoastaan puoleksi vettä, emmekä kahta vertaa enemmän kuten muut tavalli-

*) Afrikan piikikäs pensaskasvi, jonka maidonkaltaista nestettä „euphorbium“ käytetään lääkkeeseen.

sesti tekevät, niin nurisevat ja jankuttavat he kuitenkin alinomaa sen olevan vianoa.

Ilmoitatte ranskalaisen retkikunnan tulevan Ogowe-joelta Stanley-Pooliin sekä lähetysaarnajia menevän sinne. Suonette anteeksi, vaikka vastaan siihen, ett'ei minulla ole halua tehdä kilparetkeä Stanley-Pooliin, koska 2¹/₂ vuotta takaperin olin jo siellä. En aio käydä siellä toistamiseen, ennenkuin voin viedä mukanani sinne 10 sentneriä tavaraa, veneitä ja muuta kampsua ja saan toisen aseman valmiiksi. Jos ei minun tarvitsisi muuta kuin tehdä matka Stanley-Pooliin, niin 15 päivässähän sinne pääsisin; mutta mitä hyötyä olisi siitä retkikunnalle tai sille työlle, jonka olen ottanut tehdäkseni?

Tällä tavalla valmiiksi tullut ja mitä parhaimpaan kuntoon pantu Vivin asema oli nyt tähän asti kolkkona olleen seudun todellinen kaunistus. Ihanalta paikaltansa näkyi se lumivalkoisine rakennuksineen loitolle, ollen koko Vivin alueen ilona. Semmoisena jätin sen nyt juhlallisella tavalla sen tulevan päällikön herra Sparhawk'en haltuun, joka oli pääasioitsijanani Ala-Kongolla, ja siinä tilaisuudessa lausuin toivovani, että hän tekee mitä voi saadaksean valkamaan ja sisämaahan menevät tiet parempaan kuntoon.

Vivissä ovat seuraavat europalaiset:

August Sparhawk, päällikkö.

John Kirkbright, varapäällikkö.

A. H. Moore, varastojen hoitaja.

A. B. Swinburne, sihteeri.

Frank Mahoney, määräystä odotteleva.

Belgiquen kapteeni, koneenkäyttäjä ja perämies.

Esperancen perämies ja koneenkäyttäjä.

En Avant'in perämies ja koneenkäyttäjä.

Vivin aseman nimiluettelossa oli tähän aikaan:

12 europalaista,

81 sansibarilaista,

116 rannikon syntyperäistä: kabindalaisia
ja sierra-leonalaisia,

6 sisämaan syntyperäistä.

Yhteensä 215 henkeä.

Kymmenes Luku.

Vivistä Isangilaan, tiedusteluretki.

Tiedustellaan ajotielle suuntaa. — Bansa-Sombon puutarhat. — Loan laakso. — Bansa-Uvana. — Kaunis näköala Kaischandista. — Käynti ystävämmme De-de-den luona. — 30 päämiestä seurueineen tulee tykömme. — Keskustelu. — Salaisia neuvotteluita ja lopullinen päätös. — Jaetaan lahjat. — Kallis kauppa. — Autio ylänkö. — Bundin laakso. — Oivallinen oleskelupaikka erakolle. — Kohtaamme puhveleita ja elefanteja. — Vaivaloinen polun etsiminen — „Mabruki, loukkasitko itsesi vai kuolitko?“ — Onnellinen lankeaminen. — Tien suunta. — Levähdys Ndambi-Mbongossa. — Tehtävämme vaikeudet. — Tropiikkiseutu. — Tuckeyn matkan kaukaisin kohta. — Uskollinen Mirambo. — Vastahakoiset Isangilan päämiehet. — Muut hankkeet. — Rautatien suunnitelma. — Enenevä luottamus. — Ote översti Strauchin kirjeestä.

Suojeluksenani tarpeeksi paljo väkeä lähdin helmi-kuun 21 päivänä Vivistä Isangilan retkelle tiedustelemaan, miten olisi mahdollista tehdä ajotie Ingan, Isangilan ja useain näiden välisten putousten ohitse, jotka kaikki muodostavat Livingstonen putouksien alasarjan.

Vivin asemalta laskeudumme heti 100 jalkaa alaspäin Nkusun rotkoon, jonka toisella puolella oleva vieru on tämänpuoleista vielä korkeampi ja kohoaa Vivin isommalle ylängölle. Siellä on 1,000,000 neliometriä laaja, asuttavaksi kelpaava tasanko, joka silloin vielä, paitsi pikkuinen papumaa, oli autiona ruohokkona. Vähäisessä notkelmassa, jota siimestävät lukuisat palmut ja lehevät, muhkeat puut, on Tschinsallan kylä. Siellä asuu syntyperäinen tulkkimme Massalla perheineen ja ystävineen.

Tämän notkelman toisesta reunasta alkaa se ensimmäinen jyrkkä vieru, jota myöten pitää kiivetä ylös, kun menee Vivin vuoren kukkulalle. Oikealla puolellamme, Tschinsallan notkelman jatkoksessa, on se kylä, jota Bansani-Kongo hallitsee, tämä kaikista Vivin alueen päämiehistä paraimman näköinen.

Noustuamme ylöspäin melkein yhtämittaa noin 2½ peninkulmaa, tulemme Bansa-Sombon puutarhoille, Vivin vuoren kukkulalle, joka on 1,000 jalkaa korkeammalla Vivin asemaa sekä lähes 1,350 jalkaa ylempänä joenpintaa. Tuskin ennätämme pikimmältään silmäillä Bansa-Sombon papu- ja maapähkinämaita, kun jalkaa leveä polkumme pistäytyy sakeaan ruohokkoon, josta löyhähtelee vastaan me kova metsäsian haju ja jossa sodanaikana olisi erinomaisen hyvä vihollista väijyskellä. Kuljettuamme tätä, pitkin vuoren selkää kiertelevää polkua kappaleen matkaa, kääntyy se pohjoiseen päin, jolloin siitä eroaa haara senior-päämiehen kylään, ja laskeutuu Vivin vuoren pohjoista vierua alas noin 1,000 jalkaa syvään. Tältä vierulta avautuu eteemme laaja ja kaunis näköala, jossa syntyperäisten monet kylät (bansas) huvittavat silmäämme metsikoillaan. Vastapäystä ja oikealta puolelta näkyvät Bansa-Uvana ja Bansa-Kulu, vasemmalta Itschimpi ja Tschionos sekä luoteesta Nsandan kylät korkeine, himmeine lehtoineen.

Tässä Vivin vuoren juurella on Loan laakso, joka kirkas ja viileä joki kiertelee Bansa-Lungun ja Bansa-Kulun ylänköjen välissä, melkein yhtä korkealla kuin Vivin asemakin. Olisimme siis voineet tulla tänne pitkin Vivin vuoren juurtakin, joten meidän ei olisi tarvinnut kiipeillä jyrkkiä vieruja ylös ja alas. Mutta syntyperäisiä ei ollut huvittanut tehdä minkäänlaista polkua tälle välille. Sentähden oli meidän kulkeminen muita polkuja, vaikka niitä myöten tulikin tänne 7 Englannin peninkulmaa.

Loa-joelta alamme vähitellen nousta jälleen ylöspäin ja tulemme 3 peninkulmaa astuttuamme Bansa-Uvanan kylään, joka on 500 jalkaa korkeammalla Loan laaksoa. Tähän kylään näkyvät Kongon etelärannalta Nokin, Palaballan ja Kongola-Lemban kukkulat sekä Vivin vuoren koko pohjoissivu päästä päähän. Sen länteinен sivu ale-

nee vitkalleen Lufun laaksoon, ja itäinen syöksyy jyrkkänä Kongoon.

Bansa-Uvanasta kääntyy polku menemään pitkin kauliin ylängön selkää. Tätä ylänköä peittää paksu, meukas multa, vaikk'ei siinä vielä tätä nykyä kasva kuin tavallista ruohoa. Ainoastaan kahdeksannes osa hedelmällistä, tuottelijasta maata on viljeltynä, jossa kasvaa viini- ja öljypalmuja, maapähkinöitä sekä muutaman neliöjalan alalla myöskin tupakkaa ja kasvaksia, niin kuin kaalia, papua, tomaatteja ja perunoita.

Bansa-Lungusta tulimme, kun Vivin asemalta alkaen olimme astuneet 40 peninkulmaa, Bansa-Kimpunsuun, joka on ruohokkaan Musonsila-nimisen rotkon pohjassa ja 500 jalkaa alempana ylängön pintaa. Tähän rotkoon syntyy aina sadeaikana joki, joka laskeutuu Lufuun.

Oltuamme yötä Kimpunsussa, menimme seuraavana päivänä rotkon yli. Sitten kiipesimme jyrkkää vierua ylöspäin 500 jalkaa ja tulimme toiselle ylängölle, jossa saimme hengittää viileää ilmaa, sekä kohta sen jälkeen Kaischandin kylään. Täältä oli vielä aukeampi näköala kuin noilta edellisiltä paikoilta. Etelästä länteen olivat Vivin-Mavungun, Bansa-Sombon, Bansa-Tschionson ja Itschimpin metsikkoryhmät näkyvissämme kuin myöskin Kaika-Sanda noin peninkulman, Muvanga 3¹/₂ ja Mpangi 5 peninkulman päässä. Ne lehdot taas olivat etelästä itään päin, jotka osottivat missä paikoissa Bansa-Uvanan, Bansa-Lungun ja Bansa-Kulun kylät olivat.

Silmäillessä maata semmoisilta paikoilta kuin Kaischandista, saa vasta käsityksen, millainen se oikeastaan on. Astuessa ruohokossa ja viitakossa, josta ei näe muuta kuin kaistaleen harmaata tai vaaleansinistä taivasta, huomaa ainoastaan, kun katsoo kuljettavaansa polkuun, maan olevan jokseenkin tasaista. Mutta aukealle paikalle tultua koettaa silmä saada heti yleiskäsityksen ympäristiennoosta. Kaischandi on juuri semmoinen hyödyllinen paikka, jossa voi saada arvokasta opetusta seudun tuntemisessa. Siellä selveni meille ensisti sekin seikka, että tänne voi tehdä hyvänkin tien, vaikka matkamme on ollut jyrkkää, ajatteluttavaa nousua ja laskua, kun olemme

seuranneet syntyperäisten polkua, joka on aiottu ainoastaan helpottamaan kylien välistä yhdistystä.

Bansa-Kaischanda on jo Nsandan aluetta. Sieltä lähdemme menemään kauniin ja vilvakkaan ylängön yli, jolla on lukuisasti kyliä joka haaralla ja saavumme tunnin perästä kansakkaasen Bansa-Nsandan kaupunkiin. Täällä asuu senior-päämies Samuna, joka on niin ruumiikas, ett'ei itse saata käydäkään, vaan pitää häntä paa-reilla kantaa. Täältä kulkee hupaisa tie tasaisen ylängön yli, ja sitä myöten tulimme uudestaan Musonsilan rotkoon, jossa on ystävämme De-de-de:n vasta äskettäin rakennettu kaupunki. Hänen kanssansa tulin tutuksi vuonna 1877, ja yhä vielä käy hän siinä harmaassa takissa, jonka 2½ vuotta takaperin hänelle lahjoitin.

Tosin on tuo De-de-de liiaksi viinaan menevä, mutta koska hän on vanha ystäväni sekä sangen kohtelijas, sillä hän toivoo saavansa minulta lahjoja, niin pitänee hän meidän viivähtää hiukan hänen luonansa. Ilman sitä on Nsandasta saatava myöskin taitavampia tienoppaita viviläisten sijaan. Sanoma minun tulostani kaupunkiin on levinnyt kaikkialla ympäristöön ja useat päämiehet ovat jo laitelleet sanojakin, että saan ystäviä vieraikseni. Näin siis hyväksi mielistyä tämän kaltaiseen viivykkiin, sillä nythän voinkin pyytää päämiehiltä väkeä tekemään suurta ajotietä sisämaahan päin.

Koska jo edeltäkäsintiedän, millainen paljous tarvitsee olla niitä lahjoja, joita suuri väkijoukko minulta pitkin päivää odottelee, niin ovat uskolliset palvelijani päiväkoitosta alkaen lajitelleet ja laitelleet niitä kasoihin. Ja ensiksi tulee tyköni erään aution alueen valti-jas, Sadika-Bansi, jonka maa ulottuu Mpagassan rotkosta kuusi peninkulmaa etelään päin aina Kongoon asti. Lännessä rajoittaa hänen alaettansa Mpagassa-joki ja idässä 5 peninkulmaa leveä, autio salomaa, joka erottaa sen Bundista. Hänellä on mukanansa seurue puuvilla-vaatteisin puettuja, nuoria miehiä, joilla kullakin on pitkä piilukkopyssy. Ja hän antaa minulle lahjaksi vuohen, kuusi kanaa, kimpun bananeja ja ison kurpitsapullon palmunviiniä, että tyhjentäisimme sen nyt yhdessä.

Sitten tulee Nkamampu Bansa-Kinlelestä, Kinkela-

Nku Mpuelelesta ja Masiku Masandasta (eli Masandan yö), tuoden kukin vuohia, kanoja, bananeja ja palmunviiniä. Mutta kun heidän jokaisen viini on enemmän tai vähemmän hapanta, niin en saata sitä juoda. Heistä sitä vastoin maistuu se kyllä, sillä se on juovuttavaa. Bansa-Kulua, jonka päämiehet hallitsevat Jellalan aluetta, ovat ruhtinaansa, vaalakkapintainen Ntele ja Ngombe, tulleet edustamaan. Heti näiden jälkeen tulevat Bansa-Lungun päämies ja vanhemmat ja esitetään minulle Matangan, Nkingin ja Mariattan nimellä. Bansa-Mgangilan alue tahtoo näyttää mahtavuuttansa ja lähettää koko joukon päämiehiä, nimittäin Ntolulun, Nesanin eli elefantin, Ngomben eli härän, Malelen, Nevangin, Mavangun, Nempambun ja Makuetan, aseellisten sotilaiden seuraamina. Bansa-Uvanaa on edustamassa Lusalla-Kindunga ja Nsakala-Mpuassa, joista edellinen on siitä merkillinen, että hänellä on jospa ei pitinkään, niin ainakin kaikkein kaukein parta Vivin ja Stanley-Poolin välillä. Kinkela-Ndunga on tullut Bansa-Tschibuetasta, Ngandu eli krokodiili Nsandan äärimmäisestä kylästä ja itse Ndambi-Mbongokin on tullut kaukaisesta kylästänsä, läheltä Isangilaa, liittolaistensa Lusallan, Kisunguan ja Mkimbuelen Maguale-Muakan kanssa. Yhteensä 30 ruhtinasta, kaikki miehiä, joilla on valta, vaikutusmahti ja arvo alaputouksien tienoilla, saapuu, mukaanansa noin 350 henkeä sotilaita, orjia ja lahjojen kantajia, eriskummaisen valkoisen miehen tykö, joka kuusi sadeaikaa takaperin kulki heidän maansa läpi, tullen silloin tuntemattomilta tienoilta idästä ja on nyt rakentanut Viviin kaupungin, tahtoen asua ystävänä heidän joukossansa. Nämät 30 päämiestä esittivät minulle 12,000-henkisen väkijoukon, joka asuu hajallaan noin 1,000 Eng. neliöpeninkulmaa laajalla alueella. Mutta useista kylistä ei vielä ole tullut ketään lähettiläitä. Nsandasta on tosin nimeksi, vaan ei Tschionsosta eikä Nsekelelostä niin ketään. Samoin ei Lufun syvien rotkojen kyliäkään eikä Musonsilaa ole kukaan edustamassa.

Päämiehissä on monta hyvännäköistä ja monella heidän seuralaisellansa on erinomaisen säännöllinen kasvojen muoto. Useimmat näistä ovat puettut eurooppalaisiin puuvilla- ja villavaatteisiin, joissa punainen ja valkoinen

väri on päänänsä valitsevana. Kuitenkin ovat päämiehet melkein kaikki Lontoon ja Pariisin klubien palvelijain tai Englannin ja Ranskan sotamiesten vanhoissa uniformuissa. Heidän päähineensä ovat jos jonkin muotoisia ja laatuksia. Muutamilla on matala huopahattu tai leveälierinen olkihattu; toisilla aikaa sitten kadonneiden sukupolvien sotilaslakki tai tulipunainen turkkilaispähine tai raitainen, neulottu lakki.

Melkein kaikki ovat he tuoneet minulle vuohia, kanoja ja bananeja, joten meillä jo ennen puolta päivää on koko joukko kotieläimiä, jotka tuota päätä lähetän hyvässä hoidossa Vivin asemanväestön tarpeiksi.

De-de-de-päämies on tänään hyvin tärkeää miestä; vaan hän on toimittanutkin asiansa kunnollisesti. Hän lähetti sanan kaikille Nsandan valtijoille ympäri maata että saapuisivat tärkeään kokoukseen.*) Sitten kun on tehty tervehdystemput sekä minä olen ottanut vastaan heidän lahjansa säädyllyllellä tavalla, alotan minä mairittelujuttelun, ilmoittamalla heille, minkätähden tulin Viviin ja selittämällä heille ne syyt, jotka vaateivat minua kutsumaan heidät kokoon. Tosin tietävät he ne jo ilmankin, vaan kohtelijaisuuden tähden pitää ne kaikki selittää heille vielä julkisesti:

„Minä aion tehdä teidän maanne läpi tien Vivistä Isangilaan, mutta tulin ensin tänne teidän polkujanne myöten tiedustelemaan, onko mahdollista saada semmoista tietä, jota myöten voi suurilla rattaila kuljettaa raskaita veneitä j. m. s. Sitä paitsi halusin suullisessa juttelussa hankkia teiltä tiedon, tahdotteko salliakaan minun tehdä sellaista tietä. Voisi näette sattua niin, että teidän puutarhojanne ja viljelysmaitanne olisi juuri sillä kohdalla, josta tien pitäisi kulkea eikä sitä voisi muuten tehdä kuin suoraan näiden puutarhojen läpi. Ennenkuin rupean panemaan rahaa tiehen, jonka tekemisen ensimmäinen vastaansattuva puutarha voisi keskeyttää, on sitä koskevat asiat saatava selvälle kannalle. Ja kun teen semmoisen tien, joka on teille yhtä alttiina kuin minullekin, niin

---

*) Läntisen Afrikan itsevaltaiset päämiehet rakastavat kokouksia samoin kuin Europankin rauhaa rakastavat valtat.

tahtoisin tietää, aiotteko te ruveta vaatimaan minulta maksua joka kerta, kun kuljen omalla tielläni. Sitten vielä tahtoisin tietää, annatteko te nuorten miestenne hyvästä palkasta käydä minun tieni teossa, samoin kuin Vivinkin asujamet kävivät minua auttamassa kaupunkini rakentamisessa. Päälle päätteeksi tulee meidän tehdä sellainen suostumus, että ne seudut, joiden kautta tie kulkee, pidetään sodista ja levottomuuksista rauhoitettuna. Jotta se voisi olla mahdollista, pitää teidän luvata kysyä aina minulta neuvoa, ennenkuin alatatte sodan, ett'ei minunkin väkeni tietämättänsä sekautuisi siihen."

Pidettyänsä sitten useita salaisia neuvotteluita kap-paleen matkan päässä De-de-de:n kylästä, joissa heillä näytti olleen kovaa kiistaakin sen mukaan, mitä voi päät-tää muutamien puhujain kiivaasta äänestä ja vilkkaista liikennöistä, saivat Vivin ja Isangilan välisten alueiden päämiehet tässä ensimmäisessä yleisessä neuvottelussa, kello vähää vailla 4, valmiiksi seuraavan suullisen suostumuksen:

He ovat sängen hyvillänsä, että olimme tulleet heidän maahansa. Olisi sanomattoman hyvä asia maalle, että semmoinen tie tulisi tehdyksi. Kellään päämiehellä ei ole mitään sitä vastaan sanomista. Heidän mieles-tänsä on valkoisen miehen tulo ainoastaan eduksi sekä päämiehille että kansalle, sillä se tietää kauppaa ja he ovat kaikki kauppamiehiä. Tie Bomaan on pitkä, jonka tähden moni heistä kammoi sitä ja sen vaikeuksia. He olisivat kaikki siis sängen iloiset, jos kauppa tulisi heidän tykönsä, heidän oviensa eteen. Tuon ehdotetun tien voi siis aivan huoletta tehdä. Kun valkoinen mies kirjoittaa nimensä paperiin ja antaa kullekin päämiehelle semmoisen paperin sekä joka kuukausi pienen lahjan tie-oikeudestansa, niin pysyy tie aina hänen omanansa eikä siitä koskaan vaadita mitään enempiä maksuja. Jos tien kohdalle sattuu puutarhoja, viljelysmaita tahi kyliä ja se on tehtävä niiden läpi, niin saa puutarhan, viljelysmaan tai kylän omistaja rehellisesti sanoa, kuinka paljon tava-raa hän tahtoo omaisuutensa vahingoittamisen korvauk-seksi. Kun tämä maksu tulee suoritetuksi, niin pysyy tie häiritsemätönnä eikä kenenkään sitä myöten kulkevan

tarvitse enää mitään maksaa. Kutka taas näiden eri alueiden nuorista miehistä tahtovat työllensä ansaita rahaa, saavat vapaasti sitoutua valkoisen miehen työhön niin pitkäksi ajaksi kuin haluavat. Siinä suhteessa ei ole mitään vaikeutta. Ja kun vaunut tulevat jollekin alueelle, niin panee se väkeä vetämään niitä toiselle alueelle asti, ja jos millä alueella ei itsellään ole tarpeeksi paljo väkeä, niin lähialueet antavat apua. Rauhan pysyttämisehdotuksessa ei kuitenkaan tehdä mitään päätöstä, ennenkuin tie tulee valmiiksi ja kansa oppii tuntemaan Bula-Matarin ystäväksi.

Tämän pitkän keskustelun aikana tekemäni havainnot vakuuttivat minua yhä varmemmin siitä, ett'eivät he riidan halussa eikä häilyssä luulevaisuudessa rupea tekemään meille mitään esteitä, vaan että he näkivät meidän aikomuksemme hyväksi ja rehelliseksi sekä semmoisena heidän hyväntahtoista huomiotansa ansaitseviksi. Ja vaikka ehdotuksemme tuntuikin heistä uudelta ja oudolta, he eivät kuitenkaan nähneet itsellensä olevan syytä kieltää meiltä ystävällistä apuansa.

Mutta huomasin myöskin, että tämä ulkonaisille vaikutuksille avomielinen kansa saattoi paljoa helpommin tulla epäluuloon ja pahoihin ajatuksiin meidän hankkeistamme kuin ruveta luottamaan meihin ja pitämään meistä hyviä luuloja. Sillä hyvät tunteet kehkeytyvät ainoastaan hitaisesti villoissa, joiden jokapäiväinen elämä on täynnä vilppiä, petosta, saaliinhimoa ja lemnettömyyttä, jota he itse eivät tunnekaan. Parempia tunteita saa heihin juurtumaan ainoastaan siten, että on heille antelijas ja pitää tarkalla silmällä, ett'eivät eurollalaiset heitä mitenkään loukkaa eivätkä meidän mustatkaan työmiehemme pahoilla kujeilla, ilkeillä konnantöillä tai härsyttävällä käytöksellä häiritse hyvää sopua. Tulee sanalla sanoen pitää mitä tarkinta huolta, että meidän väkemme käyttäytyy nuhteettomasti syntyperäisiä kohtaan. Sillä pieninkin ilkimielinen kuiska eurollalaiselta voisi olla kylliksi riittävä tekemään turhaksi kaikki mitä pitkällisellä antelijaisuudella ja rehellisellä käytöksellä olemme saaneet aikaan sekä muuttamaan ystävät katkerimmiksi vihollisiksi.

Sitten annettiin lahjoja kaikille 30 päämiehelle ja niin päättyi tämä päivä. Jospa nämät lahjat eurollaisen mielestä ovatkin vähäpätöisiä, kun niinä oli vaan sotamiesten uniformuja, kirjavia villasaaleja puuvillasamettisia huiveja, purpurapunaista villavaatetta, puuvillaisia nenäliinoja ja valkasemattomia karttuunikappaleita ynnä muutamia kuvetapparoita, miekkoja, sapeleita, veitsiä, naisten helmiä sekä muutama pullo viinaa, niin huomasin kuitenkin menokirjaan katsoessani, että olin ostaessani maksanut niistä 150 puntaa (3,750 Suom. markkaa). Kun ajattelee, että me tästä summasta olimme saaneet ainoastaan oikeuden tehdä tien semmoisen seudun läpi, joka enimmäksin oli autiota eikä kellekään hyödyksi, ynnä muutamia vuohia ja bananeja, niin oli tämä oikeastaan suurta rahan tuhlausta. Mutta kuitenkin ei meillä ollut syytä katua kauppaamme, sillä lahjamme olivat tehneet sanomattoman hyvän vaikutuksen ja avanneet meille tien vastaisiin, tärkeihin keskusteluihin sekä työväen ja kantajien saantiin. Ne olivat herättäneet jokaisessa syntyperäisessä toivoa voida tästä lähtien ainakin jotain myöden tällä melkein luoksepääsemättömällä seudulla, jossa tähän asti ei mitään tuotteita ollut voinut myöden tekemättä pitkää, vaivaloista matkaa Bomaan. Ja sitä päitse rupesi heidän käsivarsiansa voimakkin nyt kelpaamaan kaupaksi.

Koska oli suuri joukko niitä, jotka tarjoutuivat osottamaan meille tietä Isangilaan, niin sain tilaisuuden valikoida ja otin heistä ainoastaan tusinan luotettavimman näköisiä miehiä.

Kun sitten 24 päivänä lähdimme jatkamaan matkaamme, tuli joukko päämiehiä saattamaan meitä monen peninkulman päähän ja Ngandun alueen rajalla riensivät vaimot ja lapset iloisesti hoilaten meitä vastaan sekä liittyivät meidän saattueesemme. Vasta sitten, kun tulimme salomaalle, erosivat he meistä, toivattaen meille monella tavalla onnellista matkaa ja jättäen meidät rauhassa pitkitämään sitä.

Olimme nyt sillä tiellä, joka vuonna 1877 näytti niin synkeältä silmissämme. Koko maailma tuntui meistä silloin armattomalta ja tyylyltä sekä itse jylhä luontokin kielsi meiltä ravintoaineet. Meillä ei ollut salaisintakaan

toivoa tilamme muuttumisesta parempaan päin. Mutta nyt huomasimme samassa seudussa ystävällisempiä enteitä. Se tuntui meistä vähemmän ikävältä ja kolkolta. Tosin oli se hiukan töykeännäköinen mutta kuitenkin ihan-tava. Ensi silmäyksessä antoi se tientekoon nähden ehkä liian vähän toivoa. Mutta kun alkoi tutkia sitä tarkemmin ja perustella sen yksityiskohtia maanmittarin tavoin, niin huomasi, ett'ei tien tekeminen tänne ollut sentään erin vaikeata.

Rajakylän Ngandun asema esim. on vallan omituinen. Karttani, joka selvenee minulle joka askelella yhä paremmin, näyttää tämän kylän olevan yläistasangon tapanaisen maan kapealla selänteellä noin 200 jalkaa ylem-pänä Musonsilan rotkon nenää; tämän rotkon olevan niin lujapohjaista, että tien kyllä saattoi tehdä sen kautta, kun sitä vähän paranteli; rotkon vieruseinien olevan helposti muokattavaa sovimaata; rotkon koukistuvan Ngandun kylän alapuolella De-de-de:n kylään päin ja katkai-sevan ylängön keskeä poikki sekä De-de-de:n seudulta kulkevan melkein laakson kaltaiseksi levinneenä alas Kimpunsuun. Muutamaa peninkulmaa alapuolella tämän kylän yhtyy se Lufun ja Loan laaksoon, joka tulee Kongolle 1½ peninkulmaa alapuolella Vivin. Joki on täältä 18 peninkulmaa kaukana. Korkoerotus Musonsilan rotkon nenän ja Vivin aseman ylängön välillä on 700 jalkaa, joten siis maa joka 20 jalan matkalla ylenee jalan verran.

Bundin laaksoon tultuamme näen kartastani, että tie tänne tulee 200 jalkaa lyhyemmäksi, jos katkaisee poikki sen kapean selänteen, jolla Ngandun kylä on. Taikka jos laskee suoraan niiden vuorenjuurenten yli, jotka ulkonevat Ngandun ylängön uurrellusta, hajallisesta itävierusta ja Nsekelelon harjanteen eteläsivusta, niin saa tänne myöskin helpon, mukavan ja ainoastaan hiljalleen alenevan tien.

Ngandun vierusta eteenpäin ylenee syntyperäisten polku jyrkästi kolme penninkulmaa kaukana olevan Mvusin puron kirkkaille vesille asti, menee sitten tasapäällyksisen, kukkulan ylitse, laskeutuu leveähhkään joenlaaksoon ja kulkee vähitellen alenevaa vuorenjuurennetta myöten Bundin joelle.

Tämän pitkän juurenteen puolivälissä rupeaa Kongo oikealta puoleltamme ykt'akkiä näkymään. Se kiertää Ingan ylängön isoa kaarretta, muodostaen rivin kuohuvia putouksia. Ingan ylänkö näkyy loitolta korkeana ja valtavana, ollen sen päällys sekä sen himmeät rotkot ja onkalot joka paikasta täynnä metsää. Tuckeyn aikana oli tämän ylängön kukkulalla mahtava bansa rakennuksineen, mutta hävittävä sota lakaisi täältä jo aikaa sitten pois inhimillisen elon viimeisetkin jäljet, joten koko 60 neliöpeninkulmaa laaja Ingan alue on tätä nykyä vallan autiona ja metsänelävien, elefanttien, puhvelien, vesipukkien ynnä monenlajisten antilooptien asuntona, jonne uskallajainkaan syntyperäinen harvoin tohtii ureta.

Bundin joen vasemmanpuolisesta rannasta tulee Kongolle 10 penninkulmaa ja tällä välillä on noin $\frac{1}{2}$ —2 penninkulmaa leveä laakso, joka erottaa Ingan ylängön ja sen lähiset kukkularyhmät kokonaan korkeasta Nsekelelon selänteestä. Kuljettua tämän laakson läpi, tulee siihen vakuutukseen, että Kongo aikoinaan, ennenkuin se raivasi itsellensä uuden uran vastuksien läpi, joiden jäännöksiä nuo lukuisat vesiputouksien synnyttäjät ovat, juoksi tämän laakson halki oikotietä alauomallensa. Sentähden on tämä laakso yleensä niin tasainen, että se jo luonnontekoisena on valmis rautatien radaksi.

Bundi on kaunis, kirkas vesinen joki, jonka syvässä, kivisessä, noin 25 metriä leveässä uomassa on kallioita, sileiksi kuluneita kiviä ja kvartsimöhkäreitä. Se kuohuu niiden yli kuivana vuodenaikana. Syntyperäisten polku nousee joen vasemmalta rannalta jyrkkänä ylöspäin ja on sangen vaivaloinen. Kiivettyämme sitä myöten noin 100 jalkaa, tulemme syntyperäisten vanhaan leiripaikkaan, jossa Nsandan markkinoille kulkevat Sundin, Ndambin, Mbongon ja Isangilan sianajajat ja kauppijaat ovat vanhoista ajoista alkaen pitäneet yösijaa. Tästä paikasta lähtee polku kiertelemään Bundin laaksoon läpi, menee pari kertaa Bundin kirkkaiden haarajokien yli, ja pujottelee sitten viileissä metsistöissä, kunnes tulee Ulungun karkean, katkaistun kartion muotoisen kukkulan juurelle. Täältä laskeutuu se avaraan, hiukan epätasaiseen laaksoon ja päättyy sitten toisessa laaksossa, joka on riisin viljelyk-

selle erinomaisen sopiva. Tunnin aikaa kuljettuamme rupeamme leiriin Mpamba-Ngulun tasangolle (sikoleiripaikalle?), joka on noin 40 jalkaa ylempänä Kongoa ja muuttaman metrin päässä siitä.

Saadakseni tarkempia tietoja seudusta, jätän väkeni tähän muutamaksi päiväksi ja lähdän seuraamaan Kongoa alaspäin ainoastaan muutama mies mukani, sillä vähän joukon kanssa on mukavampi tehdä tällaisia matkoja ja tiedusteluretkiä. Kongon rantaa pitkin tulee siihen kohtaan, jossa Bundi laskeutuu Kongoon 70 à 80 peninkulmaa. Mpamba-Ngulusta lähdettyämme, tulimme heti eräsen laaksoon, joka juoksee länteen käsin, yhtä suuntaa Kongon kanssa, ja on kaikista merkeistään päätäten ison joen haarakkeen kuivunut uoma. Yläveden aikana johtaa se luultavasti vieläkin vettä Kongosta, sillä sen pohjassa kiertelee noin 10 peninkulmaa pitkältä seisovaa vettä, joka muutamissa paikoissa laajenee lammiksi ja päättyy vihdoin Ingan alueen alkaessa kahteen hietaiseen haaranteeseen. Yhdeltä niistä kukkuloista, jotka kohoavat tästä monipohjukkaisesta laaksosta näkyi ärtynyt Kongo peninkulmia pitkältä aina Ingan kaarteeseen mutkaan asti valkoisessa kuohassa raivoavana syöksyilevän toiselta kohisevalta putoukselta toiselle. Laumoittain, puhveleita syönnästi ympärillämme, varmannäköisinä siitä, ett'ei heitä täällä kukaan häiritse. Sorearuumiisia, vikkeliä antiloopeja vilisi huolettomana aukeilla paikoilla ja puoli tusinaa elefanteja näkyi vesiallikon ääressä ruiskuttavan vettä päivänpahtamiin selkiinsä. Mutta vaikka eläimellinen elo tällä tavalla täällä esiytyikin ja raivoisa joki rajuna kuohuen pauhasi kalliokkaassa uomassansa, oli tämä eriskummainen seutu kuitenkin ihmeellisen hiljainen ja aivan omansa erakon oleskelupaikaksi. Mihin hyvänsä sen himmeihin, metsikkojen siimestämiin soppiin ja rotkoihin, joita ei ihminen koskaan lähesty, koska tämä salomaan osa on kovin kaukana vaihtokauppaa harjoittavien syntyperäistenkin asunnoilta, voisi erakko tehdä majansa, ja koko 60 neliöpeninkulmaa laajalla alueella olisi hän ainoa ihmiseläjä. Täällä saisi hän samoilla kuukausmääriä kenenkään häntä häiritsemättä.

Niistä seikkailuista, joita meillä oli puhvelien kans-

sa, ei maksa ruveta kertoilemaan. Monta kertaa peljästyimme kokonaisen lauman näitä eläimiä sekä itsekin säikähdyimme, kun yht'äkkiä kohtasimme niitä. Hämästyneinä katsoivat ihmiset ja eläimet toisiinsa hetken aikaa, kunnes puhvelit, jotka olivat terävämpimielisiä kuin me, huomasivat olevansa vaarallisessa keskuudessa ja lähtivät hännät suorina tiehensä. Me taas, joilla oli tärkeämpääkin tehtävää kuin ajella puhveleita perästä, jatkoimme matkaamme edelleen. En myöskään aio laveamalta jutella, kuinka minä kauhistuin, kun melkein hengästyneenä tulin pitkän vierun päälle ja näin edessäni, noin 40 jalan päässä, punaisen puhvelin. Minä ammuin sitä, mutta se ainoastaan haavoittui ja tuli hurjaan raivoon. Vaan minkätähden se ei kostanut minulle julkeuttani eikä heilahuttanut minua kymmentä sylvä korkealle ilmaan, on minulle käsittämätöntä ja luettava selittämättömien asiain joukkoon. Samoin tahdon ainoastaan lyhykäisesti mainita siitä kauhusta, johon tulimme, kun vaivaloista vierua alaspäin laskeutuessamme sakeassa metsikossa, jota ei ihmisjalka vielä tähän asti ollut polkenut ja joka peitti yhtä Ingan ylängön syvää rotkoa, kuulimme synkeästä syvyydestä roiskeen, jota piti jokseenkin loitolla oleva elefanttijoukko. Tuntui piämmiten siltä kuin olisivat ne tulossa meihin päin ja kaiku kertoi niiden ripeäin liikkeiden ääntä ympäri metsää, että kuului korvissamme kuin kokonaisia ratsasjoukkoja olisi syöksähdellyt ohitsemme. Aurinko oli jo aikaa sitten laskenut, kun me pääsimme ulos tästä tuntemattomasta metsästä. Vaan nyt oli vastassamme sakea ruohotiheikkö, ja vaikka jo olimmekin melkein uupuneina, täytyi meidän ruveta tunkeutumaan sen läpi, jonka korkeassa, kovassa ja sotkeutuneessa ruohossa oli vielä vaivaloisempi kulkea kuin metsässä. Sitten etsimme hämärässä, pimeän joutuessa, puolen tuntia puhvelien polkua; vaan löydettyämme semmoisen, näytti se vievän meitä yhä kauemmaksi jylhälle salomaalle. Me etsimme vettä, viettääksemme yön sen ääressä, ja toivoen tunnin kuluessa ainakin löytävämme laakson pohjalta jonkunlaista lätäkköä tai puron uomaa, jota myöten vesi juoksee pois meitä puoleksi ympäröiviltä kukkuloilta, tunkeuduimme rohkeasti eteenpäin. Mutta

nyt loppui puhvelienkin polku. Joko ei se kulkenutkaan millekään erityiselle paikalle tai haihduimme me siltä pois syvän rotkon pimeydessä. Vuorotellen koetimme kukin tunkeilla urattomassa ruohokossa, vaan hetken kuluttua oli jokaisen väsyneenä kääntyminen takaisin. Vihdoin sanoo ripeä poika löytävänsä kyllä tien ja kuljetteleekin meitä, luonnonvaistinsa johtamana, puolen tuntia. Vihdoin tulee toinen poika kärsimättömäksi — tämä oli juuri pikku Mabruki, yksi mustien maanosan uroita — ja nostaa riidan edellistä vastaan, ett'ei tällä olekaan sitä kykyä, jonka kehui itsellensä olevan.

„No, tule sinä sitten koettamaan, osaatko paremmin“, virkahtaa edellinen poika Mabrukille.

Mabruki, ollen ainoa, joka vielä ei ollut väsyksissä ruohokossa kahlomisesta, vastaa: „Kyllä, ja minä se heti tien löydänkin!“ sekä syöksyy samassa jäykkään ruohokoon, moittien mennessään toista huonoksi mieheksi ja taitamattomaksi maalla kulkemaan. Ja kun toinen antoi yhtä teräviä pistosanoja vastaan, niin oli tappelu vähällä syntyä heidän välillensä täällä salomaan keskellä. Äissänsä syöksyy Mabruki nyt uudestaan ruohokkoon ja puolitukahtuneella äänellä parkaisten katoaa meidän kauhistukseksemme pitkään, haudankaltaiseen uraan.

„Aijai, Mabruki, mihin sinä jouduit? Loukkasitko itsesi vai kuolitko?“

„Täällä olen“, huutaa poika sieltä syvästä. „Löysin vettä, mutta kurpitsapulloni kävi rikki.“

Mabruki-parka oli kapeassa, 12 jalkaa syvässä vesiuurassa; mutta se oli niin kapea, että hän pudottuaan jäi sinne seisalleen. Siinä naurussa, jolla otettiin vastaan Mabrukin ilmoitus hänen pullollensa käyneestä onnettomuudesta, tukahtuivat kaikki hehkuvan riidanhalun tunteet hänen vastustajassansa sekä me unhotimme äsköisen janomme ja väsymyksemme, ynnä sen, että levähdyspaikkamme tässä tiheässä ruohokossa oli kova ja epä-mukava.

Seuraavana aamuna varhain menimme Bundin laakson yli ja nousimme jyrkkiä vieruja myöten ylös Ulungun kukkulalle. Meillä ei ollut aikomuksena silmäillä ainoastaan sen ihantavia ympärystienoitaa, vaan piirustaa

ne yläältä katsottuina myöskin paperille. Vaikka tämä kukkula on vaan 1,550 jalkaa ylempänä merenpintaa, näkyy se kuitenkin kauas, ja se näköala, joka sieltä on, palkitsee kyllä vaivaloisen kiipeämisen.

Vivin puolella rajoittavat näköalan pitkälle ulottuvat Nsandan, Sadika-Bansin ja Mgangilan ylängöt. Mpamba-Ngulun yläpuoli Kongon syvää uomaa, jossa joki kääntyy Ingan kaarteeseen päin, on kokonaan näkyvissämme. Sitteen vielä näkyy tänne koko Ingan alue päästä päähän sekä Kongo luikertavana Bundin luota länteen päin Kongo la Lemban, Sadika-Bansin ja Mgangilan alueiden välitse. Korkean Jellalan länsipuolelta kohoavat Palaballan vuori ja Nokin takaisten korkeiden ylänneiden kukkulat. Koillisessa on koko joukko vuorenkukkuloita, joiden alapuolella on tummanvihreällä metsällä peitetty Njongenan kukkula ja valtava Ngoma. Etelärannan puoli näkyy melkein kokonaan. Siellä kulkee lounaasta koilliseen päin joukko seläniteitä, ja niiden takapuolelta näkyy vielä muutamia yksinäisiä kukkuloita, joita en, seutua vaillinaisesti tuntien, tiedä nimittää. Ylimalkaan on maa epä säännöllisesti kukkulakkaista. Tasapäällyksisiä, valtavia kukkuloita vaihettelee alinomaa kaukalonmuotoisten laaksojen kanssa. Ahtaat rotkot näkyvät olevan täynnä sakeaa metsää, vaan leveämmät, laaksontapaiset rotkot ja kukkulat ovat ruoholla peitettyt. Jokien rannoilla ja syvien kuilujen reunoilla on kapealta himmeää metsää. Tämöisissä kuiluissa vasta sammuvat aina kuivana vuoden aikana raivoavat kulovalkeat, koska niihin ei sovi tuuli. Alapuolella Ulungun korkealle törmistyvää vuorta on Bundin laakso, jonka pitkine, lukuisine haaroinensa ja ruohoisine vieruineen helposti erottaa muista. Se suunta, jota tiemme tulee kulkemaan, on monta peninkulmaa pitkältä silmiemme edessä.

Iltapuoleen palasimme jälleen muun seurueemme työ ja lähdimme seuraavana aamuna kulkemaan Ndambi-Mbongoon, joka on kylä Ngoma-vuoren länsipuolella. Leiripaikaltamme menemme suoraan Luenda-joen yli ja alamme nousta kvartsikivikkoista polkua myöten ylös korkealle kukkulalle. Siellä kulkee polkumme muutaman askelen matkaa tasaista maata, vaan laskeutuu sitten taas

syvään rotkoon ja kohoaa sieltä vastapäässä olevaa sivua myöten jyrkkänä jälleen yhtä korkealle. Sitten laskeutuu se taas alas ja vie ihanalle Lufu-joelle, josta se nousee ja laskien longertelee Bula-joelle. Mentyäimme tämän joen yli, pääsemme vihdoin seitsemän tuntisen matkan perästä Ndambi-Mbongon kylään, joka on ryhmyisen Ngoma-vuoren rinteiden puolitienä. Tämän vuoren valtaavuus veti puoleensa meidän huomiotamme jo Ulungun kukkulalla. Ndambi-Mbongon päämiehet olivat De-de-de:n kylän isossa mairittelujuttelussa ja on heillä myös nytkin varalla kanoja ja palmunviiniä meille lahjoiksi.

Täältä saamme lisäksi tienoppaita ja lähdemme seuraavana päivänä peräkkäin astumaan koukertelevaa polkua eteenpäin. Sitten nousemme valtavalle Ngoma-vuorelle, jonka kukkula on 1,600 jalkaa ylempänä merenpintaa. Sinne näkyy koko Isangilan ja Vivin välinen osa Kongoa. Samoin on aukeana näkyvissämme Isangilan putous ja sen alapuolella oleva avara lahti, joka vasemmanpuoleiseen rantaan tekee syvän mutkan, sekä joen pitkä, koukerteleva uoma aina Ngoma-vuoren juurelle ja Mpamba-Ngulun ahtaikoille asti. Kongon etelärannalla leviää noin 1,500 neliöpeninkulmaa laaja vuorinen maa, jonka pinta on ikäänkuin epäsäännöllisissä jättiläisalloissa vyöryilevää sekä paikkapaikoin yksinäisiksi kukkularyhmiksi törmistynyttä.

Kuten lukija huomaa kaikesta, mitä olen kertoillut Vivin ja tämän vuoren välisestä maasta, oli minulla suurimpana huolenani se seikka, että löytäisimme suunnan, jossa maa olisi joko itsestään jo niin tasaista, että siihen saisi jokseenkin mukavan ja turvallisen tien, tai voisi sitä toimellisella ahkeruudella mukauttaa. Ja mikäli Isangila lähenee, kävi tämä asia minulle yhä painavammaksi. Syntyperäisten polkua ei ollut käytettäväksi ajattelemiseenkaan, sillä se koukerteli jyrkkiä vieruja ylös ja alas sekä kierteli välistä vesien pohjukkoita semmoista kallionharjaa myöten, joka tuskin oli kuutta tuumaa leveä. Kun nyt Ngoman kukkulalla seisoessani ajattelen kiipelemisiämme, niitä syviä kallioiden rotkoja ja monilukuisia jokia ja puroja, jotka Isangilan ja Ngoma-vuoren välillä lakkaamatta vaihtelevat melkein luoksepääsemättö-

mien kukkuloiden kanssa, ja katson melkein äkkijyrkkää vierua myöten 1,000 jalkaa alempana minua olevaan Nkenge-jokeen, niin alkaa minua epäilyttää, voiko vaikea tehtävämme, jossa pitää kuljettaa raskaita höyryveneitä ja proomuja maitse Isangilan putouksen niskalle ja siellä jälleen lykätä ne veteen, näin vähillä työvoimilla koskaan tulla suoritetuksi. Silmäillessäni kiikarilla jokea ja sen molempia rantoja Ngoman ja Isangilan väliltä, päätän laskeutua Ngoman kylkeä myöten joenreunalle ja kulkea sitä pitkin Isangilaan, antaen väkeni jatkaa matkaansa sinne syntyperäisten polkua myöten, Nkenge- ja Luasasa-jokien ynnä näiden välillä olevain epälukuisten kukkulain ja väsyttävain vuorenjuurentaiden yli, jotka erottavat näiden jokien vedet toisistansa.

Kaksi tienopasta suostuu eri korvauksesta tulemaan kanssani tätä vaivaloista tietä ja omia miehiäni lähtee muutama suojelijoikseni. Me laskeudumme vuorenselänteen puolikuunmuotoista vierua alas ja näemme puolen tuntia kuljettuumme itäpuolella kallion ja länsipuolen laajenevan tasaiseksi ylängöksi. Selänteen harjanne kohoaa hamaralleen käännetyn veitsenterän kaltaisena taivasta kohti ja ulottuu keskelle joenuomaa, jossa vesi siten juoksussaan häirittyinä kuohuu niin ankarissa pyörteissä, että kulkeminen siitä läpi on mahdotonta. Kallioharjanteen nenässä, joka syöksyy äkkijyrkkänä joenuomaan, on 200 metriä pitkältä summattoman suuria, soikeita kvartsimöhkäreitä. Tämän sekasortoisen kallioröykkeikön läpi kulkee puhvelien ja jokihevosten tie eräälle penkerelle, joka on veden huuhtelemaa maata ja kivimujoa yläpuolella olevista vuorista. Ollen asemaltaan suojattuna, on siihen kasvanut tiheä, korkea metsä, joka puusta puuhun kiertelevistä kautsukasveista on turettunut aivan läpipääsemättömäksi, että täytyy kuvetapparalla vähän väliä raivata esteitä pois, ennenkuin pääsee eteenpäin tässä tropiikkiseudun lymypaikassa. Tungetessamme tällä tavalla rehevän kasvitiheikön läpi vilahtelivat meille Ngoman valkoiset kvartsikalliot, jotka kohouvat paljoa korkeammalle pitimpiä puitakin ja aivan omituisella tavalla muistuttivat minulle sitä paikkaa, josta Milton'in runoelma kertoilee saatanan ensisti nähneen muureilla ympäröityn paradii-

sin. Oikealta puoleltamme välkkyö joki, joka tällä kohdalla vierii levollisena Ngoman putouksiin päin. Tuntikauden ponnisteltuamme pääsemme vihdoin ulos tropiikitienoon alhaisesta aarniotiheiköstä ruohoiselle penkerelle ja näemme Ngoma-vuoren ja sen itäisen sivun päälle pääsemättömät kalliot ankarana näköisinä törmistyvän ilmaan meidän takanamme

Joki laajenee vähitellen. Me jatkamme matkaamme penkereiden yli, joihin pohjoisrannan lukuisilta ylängöiltä syöksyvät tulvaajat ovat tehneet syviä uurroksia. Nämät ojat aina joko päättyvät särkkään tai kuivuvat hietaan. Eteläranta on vallan näkyvissämme. Se kohoaa 600 jalkaa korkealle, välistä jyrkkänä muurina, välistä luisuna vieruna, ja on semmoisista kohdista, joissa haara-joet laskeutuvat pääjokeen, syvien vesiuurroksien katkomaan. Me kaalaamme Nkengen yli tiheäin, juhlallisten metsäin välissä. Sitten tulee rivi vuorenjuurenteita, joiden yli meidän on mentävä, vaan joiden jokeen ulkonevia neniä emme tällä kerralla saa kuitenkaan tarkemmin nähdä, sillä ne ovat täynnä korkeaa ruohoa ja rehevää, läpipääsemätöntä viidakkoa. Kiipeilyämme rohkeasti lukuisien kukkuloiden yli, tulemme sille tasangolle, jonka läpi Luasasa laskeutuu Kongoon juuri sillä kohdalla, jossa tämä, raivoisana ja vallattomana rajuttuansa Isangilan putoukselle asti, alkaa juosta levollisena eteenpäin. Toisella puolella Luasasaa kierteleä polkumme pitkien vuorenrotkojen läpi, kunnes kotvasen kuluttua se merkillinen paikka tulee näkyviin, johon minä v. 1877 rupesin leiriin, kun vihdoinkin olin päässyt Tuckeyn matkan päärajoihin Kongolla ja jonne minun vastoin tahtoani täytyi jättää veneeni, kanoottini sekä uskollinen aasini Mirambo.

Levähtäessäni nyt jälleen melkein samassa paikassa, jossa 32 kuukautta takaperin pidin leiriä, tulivat Isangilan päämiehet kukkulapesistänsä alas minua tervehtämään. Niillä on näköala koko putouksien viereisen laakson yli. Mutta nyt ei valkoisen miehen seura enää näytänytäkään heistä olevan niin outoa eikä hämmästyttävää, kuin ensi kerralla. Tienoppaani, joita minulla oli ollut tällä matkalla koko joukko, olivat joka paikassa levitelleet aivan kummastuttavia juttuja, kuinka tämä valkoi-

nen mies rakensi kaupungin „suuremman kuin Boma“, kutsui kokoon maan päämiehet; kuinka nämät sopivat keskenänsä heittämään alueensa valkoisen miehen paloiteltavaksi ja lohottavaksi mielensä mukaan, että jokainen päämies oli nyt sanomattoman onnellinen ja sai mässäätä ylellisyydessä, että valkoinen mies aikoi rakentaa Isangilaan toisen kaupungin, kun vaan päämiehet siellä älyäsivät olla niin viisaita, että antaisivat hänelle siihen maata. Minun päämiehille antamani lahjat juteltiin kymmenen kertaa suuremmiksi, joten Isangilan päämiesparat, joita alussa oli pelottanut se, kun olivat rääkänneet minun heidän tykönsä jättämäni aasia Miramboan, särkeneet veneeni siinä olevain vaskivaarnaiden tähden ja myöneet kanootit, vähitellen alkoivat pitää toivoa suurista eduista, ainakin paljoa suuremmista, kuin todellisesti voi tulla heidän osaksensa. Mutta liioittelemisista oli kuitenkin se hyöty, että nämät päämiehet niiden johdosta rupesivat ripeämmin osottamaan ystävällistä mieltymystä minuun ja toivat nyt tyköni tullessansa minulle niin paljon ruoka-aineita ja viiniä, kuin heillä henkihallussansa oli, hyvitykseksi aikaisemmasta tylyydestänsä. He selittivät sillä tavalla käyttäytyneensä sentähden, että he olivat vallan tietämättömiä, mikä valkoinen mies oikeastaan oli, ja hämmästyivät sangen kovin, kun näkivät valkoisien miehien tulevan jokea alas ja kulkevan heidän vesillänsä niin varmasti, kuin vanhat tottuneet, vaikk'eivät he olleet koskaan kuulleet valkoisia miehiä nähdyksi täällä sisämaassa.

Lahjoitettuani heille joukon somia vaatteita, monivärisiä livrepukuja ja kultareunuksisia uniformuja kuin myöskin paljon kaikellaista muuta tavaraa, niinkuin veitsiä, helmiä, messinkisiä korukaluja sekä niiden lisäksi vielä pari pulloa viinaa, tulivat he kaunopuhelijaisiksi kuin Nsandankin syntyperäiset ja antoivat minulle luvan valita autiorannalta niin suuren palan maata, että sitä oli sekä kaupungin alaksi että niityksi ja viljelysmaaksi.

Tutkiessani mitä hyviä puolia siinä oli, näytti ruohokas tasanko Isangilan kukkulan juurella olevan sangen lupaavaa. Se oli erinomaisen viljavaa ja sen mehuisessa, punasavi-pohjaisessa maassa rehotti sakea, lihava ruolo, josta päätin sen olevan sangen tuottelijasta ruokakasvak-

sien viljelykselle. Viljeltäväksi kelpaavaa maata oli siinä minun arvioni mukaan noin 655 tynnyrinalaa, joten se siis oli tarpeeksi laaja toisen luokan aseman alueeksi. Kukkulan punertavalta huipulta, vesiputouksen yläpuolelta, näkyi $3\frac{1}{3}$ tynnyrinalaa avara, tyyni ja syvä lahdeke, josta rantoja hiukan korjailtua saisi oivallisen venesataman. Ja jos vast'edes voisi tälle seudulle syntyä kaupunki, niin avara, vedekäs, noin 6—7 peninkulmaan pitkä ja peninkulmaa leveä tasanko, kahta peninkulmaa ylempänä, oli sopiva paikka sille.

Muistellessani nyt kaikkea, mitä tällä Isangilan retkellä olin tullut tuntemaan, en nähnyt mitään erinäisiä vaikeuksia olevan esteenä, jos tekisi rautatienkin Vivistä Isangilaan, kun vaan olisi tarpeeksi työväkeä sekä koneita apuna. Vivin rantaa olisi korjailtava ja ylängölle asettettava vipulaitos, jolla voisi hilata tavaran laiturilta suorastaan sinne ylös. Nkusu-joen ja -rotkon yli pitäisi tehdä 120 jalkaa pitkä silta, joka johtaisi Vivin aseman ylängölle. Ja jos vieruun murtaisi tien pitkin Vivin vuoren juurta ja tekisi siihen muutamiiin kohtiin vedenviemäreitä, niin saisi rautatien melkein tasaista vierua myöten Lufun ja Loan laaksoihin asti. Kun se sitten nousisi jalan verran joka 100 jalan matkalla Musonsilan rotkosta ylöspäin, niin voisi sen johtaa kapean savimaaharjanteen poikki, kun tekisi siihen tunnelin tai katkaisisi sen, eräälle selänteelle, jota myöten se vähitellen laskeutuisi Bundin laaksoon. 200 jalkaa pitkä silta Bundin yli ja toinen 100 jalkaa pitkä olisivat ainoat suurempain kulunkien alaiset ja vaikeammat työt Luendan suulle asti, jonne tulee 35 peninkulmaa Vivistä. Tämän joen suun yli olisi tehtävä 200 jalkaa pitkä silta, ja siitä 2 peninkulmaa pitkä pato nousuvettä vastaan Lulu-joen suulle, johon sitten taas tarvittaisiin pitkänpuoleinen silta. Lululta olisi rautatie laskettava Kongon mukaan, Njongena-kukkulan sivuun murrettua tietä myöten, josta se sitten voisi kulkea Ngoma-Point'iin, joko suoraan, jolloin tarvittaisiin 550 metriä pitkä, rautainen heposilta tai kiertämällä Njongena-kukkulan itäjuurenteen ympäri Bula-joelle ja sitten vasta tämän yli tehtyä siltaa myöten, jonka tarvitsisi olla ainoastaan 100 jalkaa pitkä, Ngoma-Pointiin, puolen pe-

ninkulman väärästä. Jos tämän kukkulan luota murtaa kalliota 25 metriä pitkältä ja 10 metriä syvältä, niin saa hyvin avaran ja vakavan tien metsäiselle penkerelle, Ngoman itäpuolelle. Tätä melkein tasaista pengertä myöten voisi sitten jatkaa tietä 4 peninkulmaa pitkältä Nkengeja Khonso-laakson välisten, jyrkkäin kallioiden nenään asti. Vaan sitten olisi se murrettava näiden kallioiden läpi ja tehtävä muutamia rumpusiltaja vedenviemärien päälle sekä pari lyhyttä siltaa notkelmain yli. Khonso-tasangon ja Isangilan välillä ei olisi mitään vaikeampia töitä.

Mutta meille ja meidän 130 työmiehellemme kävisi tämä työ yli voimien. Minun on siis valmistautuminen tekemään kokonaan toisenlaista tietä. Minä tarvitsen välttämättömästi semmoisen tien, jota myöten voi vetää rattaista, 5 tonnia kuormana, niin ett'eivät ne kaatuile eivätkä tarveaineet, koneet, höyrypannut, raskaat rautaiset ja puiset häyryveneet niissä särkyile. Ehkä voin tehdä tämän työn, kun tutkin tarkemmin yksityiskohdat, liian paljon kallista aikaa hukkaamattakin. Tästä pikimmältäänkin tehdystä maan katselmuksesta on jo ollut hyviä seurauksia. Väkeni on ruvennut uskomaan, että me ahkeruudella saamme voitetuksi kaikki ne vastukset, jotka alussa näyttivät heistä voittamattomilta. Minun palajamiseni onnellisesti Viviin takaisin antaa myöskin kokemattomille eurooppalaisille uutta rohkeutta. Ja kun kaikilta alueilta on lukuisasti syntyperäisiä minua saattamassa, niin vakuuttaa sekin heitä, että yrityksemme tulee päättymään rauhallisesti, eikä niinkuin alajoen kauppijaat ennustelivat, joiden mielessä piilee salainen, mutta kuitenkin silminnähävä viha meitä kohtaan. Se tieto, että saamme syntyperäisiltä työvoimia lisäksi, on vähällä herättää minussa ylpeyttä.

Maaliskuun 10 päivänä päättyi tämä tiedusteluretkemme ja me palasimme Viviin. Meitä oli saattamassa sinne lähes 100 syntyperäistä, jotka halusivat omin silmin nähdä sitä heidän maahansa rakennettua, uutta eurooppalaista kaupunkia, josta he viime aikoina olivat niin paljon kuulleet. Eurooppalaisia neuvottiin siis käyttäytymään viisaasti ja kohtelemaan syntyperäisiä niin ystäväl-

lisesti kuin suinkin voivat, ett'ei mitään semmoista tapahtuisi, joka häiritsisi tätä onnellisesti alkanutta, rauhallista kanssakäymistämme.

Seuraavissa otteissa översti Strauchille lähettämästäni kertomuksesta on vielä lisäksi ilmoituksia, jotka useita lukijoitani ehkä todenteolla huvittavat.

Vivin asemalla, maaliskuun 14 p:nä 1880.

Hyvä Översti!

Lähdin helmikuun 21 p:nä tiedusteluretkelle Isangilan putoukselle, ja palasin siltä takaisin maaliskuun 10 p:nä, tehtyäni näinä 18 päivänä matkaa 190 peninkulmaa. Vivistä Isangilaan, josta meidän on lähteminen veneillämme kulkemaan yläjoelle päin, tulee noin 52 Engl. peninkulmaa. Jos olisimme menneet suorastaan Isangilaan ja palanneet samaa tietä Viviin takaisin, niin ei meidän olisi tarvinnut kulkea kuin 104 peninkulmaa; vaan pengermaa Nsandan takana on hirmuisen hankalata. Vähän väliä tulee siellä vastaan syviä rotkelmia, jyrkkiä kukkuloita ja vuoria, joista toiset ovat peitetyt himmeillä metsillä, toiset täynnä suunnattoman suuria, jyliä, ryhmyisiä kallioita. Syntyperäisten polut vievät meidät kuitenkin näiden vastuksien läpi, mutta rattaiden kanssa olisi pääseminen monesta paikasta aivan mahdotonta. Jos kirjastani „Mustien maanosan läpi“ luette kertomuksen matkastani Isangilan putoukselle Nsanda-Nsangaan vuonna 1877, niin saatte käsityksen, minkä vaikutuksen tämä toinen käyntini täällä teki minuun. Rattaiden kanssa olisi ollut vallan mahdoton tehdä tätä matkaa. Ei ollut siis ajattelemistakaan voida käyttää syntyperäisten polkua. Minä aloin tutkia vuoria ja jokien varsia, seurailla jokien juoksua, löytääkseni suunnan, jota myöten olisi helpompi tehdä tie Isangilaan ja painuin siten kauas salomaalle. Mutta vihdoin löysinkin semmoisen suunnan. Kuitenkin on tehtävä ääretön työ, ennenkuin voimme tunkeutua Isangilaan asti. Ensimmäinen neljännes tätä väliä on hauskaa. Voi kuljettaa proomuja ja rattaita jokseenkin joutuin noin 12 peninkulmaa, kun leikkaa pois ruohon. Vaan sitten on kiipeiltävä jyrkanteitä ylös ja alas, poistettava suuria kivimöhkäreitä pois tieltä, tasoiteltava kuopakkaita kohtia, kunnes tulee metsä,

jonka läpi täytyy kirveellä raivata tietä. Siitä päästyä tulemme joelle, jonka uoma on sangen kivikkoa, ja sen yli mentyämme on meidän vetäminen rattaat ylös vierua, joka ylenee jalan veran neljän jalan matkalla. Sitten taas on maa jokseenkin tasaisista noin kuusi, seitsemän peninkulmaa, ja tiemme kulkee viitakon ja korkean ruohokon läpi. Mutta nyt tulevat eteemme vaikeudet kaikista pahimmat, sillä nyt seuraa rotko toisensa perään, kukkula on kukkulassaan kiinni ja joki menee toinen tulee. Iso joki itse on tältä kohdalta ainoastaan vähäpätöinen, korkeiden, mustien ja luoksepääsemättömien kallioiden välissä pauhaava koski.

Mutta kuitenkin tulee tämä vaikea tehtävä suoritetuksi, kun saamme asemat perustetuiksi ja yhdistykseen keskenänsä. Sitten on meidän tekeminen tie, sitten palaaminen takaisin Viviin noutamaan Royalia, jota on höyrypannuineen ja koneineen kuljetettava maitse 52 peninkulmaa. Sen tehtyämme on meidän mentävä rattaiden kanssa jälleen Viviin ja tällä kolmannella kerralla tuominen sieltä En Avant pannuineen ja koneineen. Neljännen keran kulkeminen Viviin kolmien rattaiden kanssa noutamaan sieltä veneitä ja muita raskaita kaluja Isangilaan. Ja viidennen keran käyminen sieltä varastoja hakemassa. Kaikki nämät matkat yhteenlaskettuina tekevät 520 Engl. peninkulmaa, tientekomatkaa siihen lukematta. Mutta kuitenkin emme näin pitkän matkan kuljettuamme pääse Isangilaa etemmäksi.

Ajatellessa näitä monia vaivoja käy mieli raskaaksi. Mutta meidän on antautuminen niiden alaisiksi, vaikka meillä onkin vähä työväkeä sen suhteen mitä pitäisi olla. Ja minun nähdäkseni on se apu, jonka Isangilan ja Vivin välin asujamet voivat antaa meille, verrattain vähäpätöinen.

Isangilaan asti päästyämme tulee meille tietysti helpompi, sillä sieltä voimme kulkea jokea myöten Manjangaan, jonne jätämme Royalin ja yhden veneen sekä kolmannen osan väkeämme ja kuormastoamme. Parissa kuukaudessa ennätämme kyllä kuljettaa veneet ja varastot Isangilasta Manjangaan sekä asettua tänne. Manjangasta eteenpäin ei meillä ole mitään erinäisiä vaikeuksia voitettavana. Paitsi sitä, että voimme saada apua, on meillä silloin kuljetettavana ainoastaan varasto, En Avant ja yksi vene, jotka kaikki voi viedä kolmella kerralla. Nämät kolme matkaa tekevät yhteensä 570 peninkulmaa, mutta kuitenkin olen

varma siitä, ett'ei näillä matkoilla ole semmoisia vaikeuksia kuin Vivin ja Isangilan välillä.

Vuonna 1877 sain kanoottini kuljetetuksi maitse seuraavalla tavalla. Minulla oli 16 kanoottia, joista yksi tai kaksi painoi neljättä tonnia. Muutamina päivinä pääsimme niiden kanssa 500 metriä, toisina peninkulmankin eteenpäin. Mutta kaikki väkeni olikin aina pyssynkantomatkan läheisyydessä. Kun matka joutui alinomaa eteenpäin, niin antoi se väelleni uutta intoa, mutta Isangilaan kulkeissamme ei matkamme juuri huomattavasti edisty. Sillä tämä 52 peninkulmaa pitkä väli ei ole kuljettava ainoastaan kerran vaan kymmenen kertaa, seuraavan kaavan mukaan:

	Matka.	Aika.
Royalin kuljetus Vivistä Isangilaan	52 penink.	1 kuuk.
Rattaiden kanssa takaisin Viviin .	52 „	20 päiv.
En Avantin kuljetus Vivistä Isangilaan	52 „	1 kuuk.
Kolmien tyhjien rattaiden kanssa takaisin	52 „	20 päiv.
Kahden rautaveneen kuljetus Vivistä Isangilaan	52 „	1 kuuk.
Tyhjien rattaiden kanssa takaisin	52 „	20 päiv.
Raskaiden tarveaineiden, köysien, raudan ja metalli-tavaran kuljetus Vivistä Isangilaan . .	52 „	1 kuuk.
Tyhjien rattaiden kanssa takaisin	52 „	20 päiv.
Ruoka-tavaran, rautasuojuksien, höyrypannujen, tahkokivien kuljetus Vivistä Isangilaan . .	52 „	1 kuuk.
Sitten vielä tientekomatka ja palaus Viviin	104 „	50 päiv.

Yhteensä 572 penink. 9 kk. 10 p.

Mutta jos meillä olisi kolmet isot ja viidet pienet rattaat, niin saisimme tällaisen laskun:

	Penink.	Päiv.
Tienraivaaminen Isangilaan ja palaus Viviin .	104	50.
Kaikkien veneiden ja varastojen kuljetus yht'-aikaan	52	48.

156 98.

Niinmuodoin 6 kuukautta 2 päivää lyhyemmässä ajassa ja tarvitsematta hukata niin paljon työvoimia.

Ainoastaan sillä tavalla voisivat laskumme pettää meitä, jos akseli tai pyörä kävisi rattaista rikki. Mutta se ei viivyttäisi meitä monta päivää.

Matkalla Manjangasta Stanley-Pooliin voi vähäisellä väkijoukollani tulla hyvin toimeen, kun saatamme kuormastoinemme esteittä kulkea eteenpäin emmekä välillä tarvitse monta kertaa käydä lähtöasemalla. Veneet, työkalut, teltat, koneet, ruoka-aineet ja sairaut voivat ilman suurempia viivytteitä hiljakseen päästä Stanley-Pooliin, joten tämä 95 peninkulmaa pitkä matka tulee varmaan tehdyksi 50 päivässä. Sen mukaan tulisimme siis jo ennen kymmentä kuukautta, tästä päivästä lukien, Stanley-Pooliin kaiken kanssa, mitä aseman perustamisessa tarvitaan.

Tämmöinen käsitys on minulla tilastamme, Isangilassa käymiseni jälkeen, ja olen kertoellut teille kaikki todellisuuden mukaan, salaamatta mitään.

Kun meillä tehtävämme vaikeuksiin nähden on äärettömän vähä työvoimia, niin tulemme tuolla alinomaisella edestakaisin kuljeksimisellamme tuhlaamaan aikaa mitä surkuteltavimmalla tavalla pääsemättä menemään suorastaan määräpaikkaamme Stanley-Pooliin.

Koska haluaisin päästä eteenpäin niin joutuin kuin mahdollista, niin otin äsken tekemästäni vaivaloisesta retkestä paljon oppia kulkumme helpottamiseksi. Niinkuin tiedätte, emme voi samota 80 tonnin kuormien kanssa pikaisesti eteenpäin, mutta kappaleen matkaa saatamme joka päivä kulkea, kun koko joukkokuntamme pysyy alinomaa kuuluvissa. Joka päivä muutamme leiriämme noin peninkulman tai puolitoista eteenpäin ja päivän kuluessa aina kuljetamme rattaat sinne yksitellen perästä. Jos minä päivänä ennätämme kulkea pitemmänkin matkan, niin uudistamme samaa tekoa ja pääsemme sillä tavalla vihdoinkin määräpaikkaamme. Jos vaikeita kohtia tulee vastaan, niin olemme kaikki aina saapuvilla, eikä kukaan saa poiketa mihinkään, ennenkuin vaikeus tulee voitetuksi.

Vivin selänteen ja Ndambi-Mbongon sekä erittäinkin Vivin ja Bundi-joen väli on sangen omistusta maata. Vivin selänteen pohjoispuolella alenee vieru vähitellen Loan tasangolle,

vaan nousee sitten jälleen Vivin selänteen korkuiselle ylängölle, joka niin pitkältä kuin silmä voi kantaa, näyttää olevan tasaista ja ruoholla peitettyä. Kuitenkin näkyy siellä täällä myöskin himmeitä lehdonkaistaleita kiertelevän, mutta likemmäksi tultua huomaa niiden olevankin puiden latvoja, jotka pistävät ylös rotkoissa kasvavista puista. Näiden rotkojen lihavassa maassa ovat puut päässeet erinomaiseen muhkeuteen. Syntyperäisten polku pistäytyy sinne alas, kulkee noin 100 tai 200 metriä niiden siimeistä pohjaa myöten ja nousee sitten jälleen jyrkkänä sille ruohokaalle ylängölle, jolta juuri tulimme. Näitä metsäisiä rotkoja on hyvin lukuisasti, ja ne ovat useita peninkulmia pitkät. Ne pysyvät samanlaatuisina kunnes ne lähellä jokea laajenevat kallioiksi, epätasaisiksi laaksoiksi, jotka osittain penkereentapaisina osittain jyrkkinä laskeutuvat alaiseen Kongon uomaan. Näistä rotkoista voisi puolen peninkulman alalta saada vähintään 200 isoa puuta, jotka lippusalkojen kaltaisina kohoavat noin 100 jalkaa korkealle ja ovat läpimitaten 12—30 tuumaan paksuja. Tutkittuani tarkemmin yhden näistä rotkoista, voidakseni määrätä sen suuntaa, huomasin siitä saattavan lähteä ainakin neljättä tuhatta tuollaista puuta. Loitommalla joesta, pohjoisessa pohjoisluoteessa, laajenevat nämät rotkot komeine puineen isoksi metsäksi, joka syntyperäisten ilmoituksen mukaan on 150 neliöpeninkulmaa avara. Nämät komeat puut ovat enimmäiten teakkeja, joiden siimeksissä landolphiat ja kautsukasvit erinomaisen hyvin menestyvät ja joista puuseppä saisi oivallista tarvepuuta. Vivin asemalle olisi mukava hyömätä muhkeita hirssiä Bundin metsästä. Sillä kaadettua ne siellä ja annettua niiden noin neljä viikkoa kuivahdaa, saisi ne laskea Kongoa myöten tulemaan Viviin. Täällä ei taas olisi mitään vaikeutta niiden vastaanottamisessa eikä maalle vetämisessä. Bundin metsä alkaa siitä, jossa Bundi-joki laskeutuu Kongoon.

Lyhykäisesti sanoen, on mainittu seutu merkillisen rikasta, ja sen luontoperäinen valkama on Vivi. Olen varma, ett'en olisi voinut löytää sisämaahan helpompipääsyistä enkä rikkaampiympäryksistä tienoota kuin tämä, vaikka vuosikauden olisin etsinyt. Ei sitä kansaa eikä yhtiötä, joka ei alkaisi himota tätä omaksensa, jos sen asujamet olisivat vireämpiluontoisia ja olisi niitä lukuisammalta. Alueidensa suuruuden suhteen ovat tämän seudun asujamet todellakin liian varakkaita työhön ruvetakseen, sillä kaikki ovat he verrattain rikkaita. Palmunviini, palmun-

öljy, sokeriruoko, maapähkinät, sokeriperunat, bananit, platanit, kaalit, ananat, guavat, limoonit, tupakka, maisi, siat, kutut, siipieläimet y. m. antavat heille hyötyä enemmän kuin he tarvitsevat, jonka tähden ei heitä tehokkaista houkutuskeinoista saakaan hauska kotoelämästään lähtemään asemille tai teille työhön.

Olisi tarpeen, että tälle seudulle muuttaisi köyhää kansaa tahì vapautetuita orjia, jotka asemilla tekisivät työtä koko maan hyödyksi ja voisivat siten elättää sekä itsensä että perheensä ynnä saada itsellensä mukavan kodin.

Äskettäin saimme rannikolta lisäksi työväkeä. Näille annetaan, paitsi jokapäiväistä muonamäärää, kuukaudessa palkkaa 4—8 pituutta kangasta; peräänkatsojat saavat 10—15 pituutta. Pituudessa on 6 Engl. yardia*) tavallista kangasta, joka rannikolla käy dollarista,**) vaan meillä ainoastaan 3 shillingistä***). Vaatekappaleessa, josta pituudet leikataan, on tavallisesti 24 yardia ja niin muodoin 4 pituutta.

Useat rannikkolaiset ottavat työpalkkansa kernaasti viinassa, voidakseen kotiseudullaan sitä myöä voitolla. Viina- ja rommipullot käyvät joka paikassa kaupaksi ja kulkevat rahasta. Samoin käyvät rahasta: halpa kangas, tinalautaset, valkopäiset päytäveitset, lusikat, mukit, juomalasit ja pienet peilit.

Niin surkuteltavaa kuin minusta onkin tuo, että viinaa pidetään rahana, en kuitenkaan voi sitä asiaa auttaa. Meidän täytyy joka päivä ostaa ravinnoksemme syntyperäisten tuotteita. Ja joll'ei meillä olisi käypää tavaraa, jolla vaihtaisimme niitä itsellemme, niin saisimme hyvin usein kärsiä puutosta.

Viinaa ja rommia nauttivat syntyperäiset työmiehemme paljon myöskin grogina. Me sekoitamme niihin tosin hyvin runsaasti vettä ja laimistamme niistä siten väkiviinan voimaa, mutta joka aamu ja ilta on sitä heille annettava. Jos emme antaisi, niin heittäisivät he työmme paikalla valtaan. Tapa on nyt semmoinen ja onkin hyvin hirmuvaltaisen tapa. Ainakaan emme me, vasta vähän aikaa maassa olleet, jaksa sitä vastustaa. Jos rupeaisimme vastustamaan, niin jäisimme kohta aivan omiin varoihimme.

Olisi mielettömyyttä, jos rupeaisi seisattamaan rajua hevoisparia asettautumalla tielle niiden vastaan. Täytyy miten mah-

*) 1 yardi = 3 ²/₂₅ Suom. jalk.

**) 1 dollari = 5 markk. 25 penniä.

***) 1 shilling = 1 markk. 25 penniä.

dollista mennä niiden mukaan ja koettaa vähitellen saada niitä asettumaan, vaikka kyllä näyttää siltä, kuin juoksisimme niiden kanssa yhdessä.

Kuka syntyperäinen tässä Kongo-maan osassa vaan tulee meidän leiriimme, meidän pakinoillemme, on hänelle ensin annettava pikkuinen lasi viinaa tai rommia. Päämiehille annetaan kokonainen pullo, josta hän sitten teelusikoittain jakelee seuralaisillensa. Tämä on Ala-Kongolla yhteisen lasin juomista.

En kuitenkaan ole nähnyt vielä mitään pahoja seurauksia siitä. Päin vastoin enentää lasi viinaa heidän seuramielisyyttään ja panee monenkin, joka muuten olisi ääneti, tuomaan julki ajatuksensa kuitenkin en mielelläni tahtoisi tätä tulemaan tavaksi Ylä-Kongolla.

Asemanpäällikön tileistä näen, että meiltä työmiesten päiväsuuksiksi ja palkoiksi menee kuukausittain rommia 125 gallonia. (1 gallon = 1,736 kannua.)

Yhdestoista Luku.

Vivistä Isangilaan: Tienteko.

Omituinen juttu.

Meidän työvoimamme. — Valkoiset. — Leiri Loan laaksossa. — Merkitään tiensuunta korkean ruohokon läpi. — Ensimmäinen tientekopäivä. — „Elä Roomassa roomalaisten tavalla“, on sopimaton sananlasku. — Millaista ruokaa on paras nauttia tropiikkimaissa. — Kylän jumalat. — Harrasuskoinen lääkärimies. — Hyöty puhvelien ja jokihevosten jäljistä. — Juoppoja päämiehiä. — Vanha harrastunut juoppo. — Kongon nimen epäselvyys. — Jellalan putoukset. — Markkinapäivät. — Käärmeitä. — Runsaasti metsänotuksia. — Puolipäivän aurinko. — Lintuja. — Ensimmäinen osa tietämme tulee valmiiksi. — Höyryproomun Royalin kuljetus maitse. — Vastukset europalaisista. — Belgialaisten „kauppamiesten“ tulo. — Tienoon kylmin kohta. — Yhden luotettavimman retkeläisemme kuolema. — Minun ensimmäinen sairauteni. — Lämmönmittarin osotukset. — Swinburne sairastuu. — Kauppariita sovutetaan. — Tulos 160-päiväisestä kovasta työstä. — Ilmoituksia presidentille.

Annan näissä kahdessa seuraavassa luvussa kertomuksen työstämme, maaliskuun 18 päivästä 1880 helmikuun 21 päivään 1881. On suotava anteeksi, että rupean niin juurtajaksain kuin mahdollista selittämään sen tehtävän laatua, jonka otimme Comité d'Études du Haut Congo-yhdistykseltä toimittaksemme. Jospa ei kertomukseni jokapäiväiset yksityiskohdat ketään huvittanekaan, niin ansainnee siinä kuitenkin huomiota se suora teeskentelemättömyys, jota osotan vähäpätöisimpiäkin asioita kertoillessani.

Tarkastettuani työväkeni, jonka kanssa aioin ruveta tekemään ajotietä äskettäin tutkimani alueen läpi, näin

itselläni vielä olevan 106 miestä, kaikki vieraita. Olin nimittäin jättänyt Vivin asemalle 2 tulkkia, 3 peräänkatsojaa, 43 työmiestä, 14 huonepalvelijaa, 3 pesupoikaa, 3 ruoanlaittajaa ja 4 Vivin poikaa juoksupojiksi.

Paitsi minua oli valkoisia yhteensä 14. Herrat Sparhawk, Swinburne, Kirkbright ja Moore olivat otetut asemien hoitajiksi. Toiset kymmenen olivat höyryveneiden Belgiquen, Esperancen, En Avantin, Royalin ja Jeune Africainen palveluksessa. Näistä ei tietysti ollut mitään apua tienteossa. Ei myöskään kukaan muu kuin Sparhawk valkoisista taitanut tähän aikaan mitään Afrikan murretta, eikä 106-miehininen joukko ollut niin suuri, että sen olisi voinut jakaa useihin osastoihin. Silmäillessäni sitä, teki sen vähälukuisuus minut alakuloiseksi, mutta lohdutin kuitenkin itseäni päämiesten antamalla avunlupa-uksilla. Vaan kun syntyperäiset olivat vasta äskettäin tulleet tutuiksi meidän kanssamme, niin en tohtinut toivoakaan heidän uskaltavan poikistua meidän töihimme kauas kotiseudultansa, vaan he varmaan tulisivat odottelemaan, kunnes tienteossa jouduttaisiin heidän alueil-lensa.

Maaliskuun 18 p:nä 1880 kuljimme Loan laaksoon, vieden mukana aluksi ruokavaroja, papuja, herneitä, linssejä, riisejä ja suoloja yhteensä 70 säkillistä, tientekijöille evääksi. Aamulla ensi työksemme ajoimme täällä tiensuunnan pystyttämällä riviin pitkiä seipäitä, joissa kussakin oli valkoinen lippu, ja panemalla pitkin linjaa paksun nyörin osottamaan suuntaa niille, joiden oli kuljettaminen puolta peninkulmaa pitkä mittanuora korkean ruohokon läpi. Sitten sijoitimme tänne leirimme. Ruohokko oli monesta paikasta 10 jalkaa ja saviperäisissä notkelmissa 15:kin jalkaa korkeata. Heinä-, elo- ja syyskuussa hävittävät tosin kulovalkeat aina pois vanhan ruohon, mutta sadeajan aljettua syyskuulla, kasvaa uusi ruoho sijaan niin nopeasti, että se jo maaliskuun keskipäikoilla on korkeaa kuin viidakko.

Puolenpäivän aikaan asetettiin tientekijät kuokka käteen pitkin nyörin suuntaa ja merkin saatuansa alkoivat he raivata pois ruohoa. Iltaan asti saivat he avatuksi

tätä 15 jalkaa leveää tietä 2,500 jalkaa, ja 21 päivän iltana oli sitä raivattuna jo 11,010 jalkaa pitkältä.

Maaliskuun 22 p:nä saatiin uramme ulotetuksi ennen tehtyyn, Vivin aseman ja Vivin vuoren kukkulan väliseen tiehen. Työn jatkuessa oli tullut vastaan rotkelmia, kuoppia, halkeamia ja muita epätasaisuuksia. Raivamallamme uralla oli lukuisasti yksinäisiä puita, pensaita ja suuria kiviä, jotka eivät olleet kuokista välittäneet, vaan joiden poissaamiseksi täytyi nyt ruveta kirveitä, lomioita ja moukareita liikuttamaan. Näitä työkaluja käytettiinkin niin ahkerasti, että maaliskuun 22 päivän illalla jo pääsi rattailla hyvästi kulkemaan Vivistä Loa-joelle.

Seuraavana päivänä muutimme leirin Bansa-Uvanan ja Loan keskivälille, jonne sitten taas kuljetimme myöskin työkalut, ruokavarat sekä muun sekatavaran, jota olimme ottaneet mukaamme, antaaksemme sitä syntyperäisille työpalkaksi, jos näitä tulisi työhömmä pyrkimään.

Maaliskuun 25 p:nä muutimme leirin sekä tarveaineemme Bansa-Uvanaan, josta otimme työhömmä viisi syntyperäistä. Näille opetettiin heti tienraivaustaito, ja kun seuraavana päivänä mittasimme Vivin valkamasta Bansa-Uvanaan tekemämme tien, niin oli se 50,354 jalkaa eli 9½ peninkulmaa pitkä.

Samana iltana kirjoitin päiväkirjaani seuraavia mietteitä, joihin viittaaan vast'edes, kun tulee puhe ilmanalasta:

„Tänä iltana huomasi sopimattomaksi vanhan englantilaisen sananlaskun: „Elä Roomassa roomalaisten tavalla“. Jospa Rooman suhteen, joka on vanha sivistynyt ja kuuluisa kaupunki, tätä sananlaskua käykin noudattaminen, on kuitenkin väärin ruveta sitä soveltamaan mihin maanpaikkaan hyvänsä, kuten on tahdottu tehdä. Maailma on aina keheä antamaan kaikelle yleistä merkitystä. Olisi mielettömyyttä ruveta noudattamaan tätä ohjetta esim. kuumalla päiväntasaajan tienoolla, jossa on täydellinen puutos kaikista semmoisista ravintoaineista, joihin ihminen on tottunut lauhjojen ilmanalojen sivistyneissä maisissa. Tapoja saattaa kyllä muuttaa, mutta luonnon vaatimuksia on noudatettava. Jos olisi mahdollista pitää aina mukana tavallisia ruoka-aineita, niinkuin keitettyä ja paistettua raavaan tahi lampaan lihaa, perunoita, voita ja lei-

pää sekä viiniä, niin varmaan tekisin sen ja saisin nähdä siitä olevan seurauksena hyvän terveyden. Kahdella edellisellä retkelläni vaivasivat minua Afrikan kuumetaudit ja niitä seuraava ruumiin heikkous. Kului usein monta kuukautta, ennenkuin pääsin entisiin voimiini. Jos olisin voinut hankkia itselleni ravitsevia ruoka-aineita, niin olisin saanut voimat pikemmin palautetuksi, tarvitsematta turhaan menettää niin paljon kallista aikaa, vaan minun täytyi nauttia samaa ruokaa kuin syntyperäisetkin. Nyt kolmannella retkelläni on minulla ollut sivistyneiden maiden ravintojärjestys, vaikk'ei sentään tuoretta raavaan eikä lampaan lihaa ole ollut saatavana, ja siitä on ollut seurauksena, että olen pysynyt terveenä koko ajan, kahdeksan kuukautta, jonka täällä Kongolla olen ollut. Ainoastaan kerran olen tuntenut voivani huononpuoleisesti. Ja silmäillessäni sansibarilaisia ja muita retkeläisiäni ynnä hevoisaaseja ja aaseja, saan myöskin vahvistusta siihen päätelmään, että ravitseva ruoka on tässä ilmanalassa yhtä välttämätön terveenä pysymisen ehto, kuin kaikissa muissakin.“

Tässä kylässä on puinen, kaksipäinen rintakuva, jota koristaa (?) vanhoista raudanromuista ja peililasinsiruista tehty kruunu. Sitten on vielä kaksi muuta epäjumalan kuvaa, 4 jalkaa korkea ja sangen hirmuisen näköistä, sijoitetut pienen katoksen alle, joka on olevinaan kappeli. Nämät ovat Bansa-Uvanan suuret jumalat. Pitkäpartaisella Lusalla-päämiehellä on lääkäri, jolla ammatissaan on taikakaluna pieni kurpitsapullo, muutamia piikiviä sisällä. Lähikylien asujamet turvautuvat häneen hyvin useasti. Hän kehui minulle parantaneensa jo pullonsa ja sen kivien avulla monta monituista tautia sekä uskoi niin ehdottomasti sen voimaan, että minun oli toivotonna lakkaaminen vastaväitteistäni, erittäinkin kun sanavarani olivat liian heikot, ja hänelle suuri puhelijaisuutensa antoi aivan nähtävästi parempaa puolta.

28 maaliskuuta. Muutimme leirin Ntombo a Lungun, joka on kylä Loan höyryisessä ja raskasilmaisessa rotkossa. Kasvillisuus oli täällä sateen ja märkyyden johdosta ihmeellisen rehevä. Lämmön keskimäärä pilvestössä oli 26° Celsiusta. Lujilla Hollannin kuokilla hakkasim-

me kovaan, punaiseen saveen tien kahdenpuolen rotkoa. Rotkon pohja on 400 jalkaa alempana ylängön pintaa.

2 huhtikuuta. Sijoitimme leirin ylängölle, itäpuolelle Ntombo a Lungua ja vasemmalle puolelle Loan rotkoa. Illalla oli ilma uhkaavan näköinen; nousi mustia pilven möykkyjä. Yöllä alkoi ukkonen pitää jyrinää ja iskeä vilkkaasti tulta. Mutta me olimme kuitenkin jo muka-

vasti sijoittuneet uusiin suojuksiimme. Ensi tutustumisemme Mgangilan lähiseutuun ei antanut suuria toiveita menestyksestä. Me olimme noin 1½ peninkulman päässä Mgangilan kylästä. Ntombo a Lungua oli 400 jalkaa alempana meitä. Bansa Kulu 5 peninkulmaa lännessä päin meistä, samalla ylängöllä.

3 huhtikuuta. Teimme neljännen sillan ja tällä kerralla Loa-joen yli sekä väliaikaisen tien sinne johtavan

rotkon läpi. Vierut oli molemmilta puolilta saatu nyt ta-soitelluksi. Ne olivat tosin kaltavat, mutta kuitenkin kul-jettavat.

4 huhtikuuta. Muutimme leirin kuudenteen paik-kaan, peninkulman pohjoiseen päin Mgangilan kylästä. Tähän asti olin saanut työhöni palkatuksi syntyperäisiä 23.

6 huhtikuuta. Muutimme leirin seitsemänteen koh-taan, Mpagassa- eli Buffalo-joen länsirannalle. Valmiik-si saadun tien pituus oli 84,918 jalkaa eli kuudettatoista Engl. peninkulmaa.

Tiheikköjä ja ruhoisia heteikköjä tutkiessani oli minulla etua puhvelien ja jokihevosten jäljistä. Nämät viimeksimainitut, näet, kuljeksivat, kun käyvät maalla sokeriruokoa etsimässä, kernaimmin semmoisia teitä, joissa ei ole jyrkkiä kohtia vastuksina, ja näkyvät ulottavan näitä kävelyitensä hyvin pitkälle maan sisään.

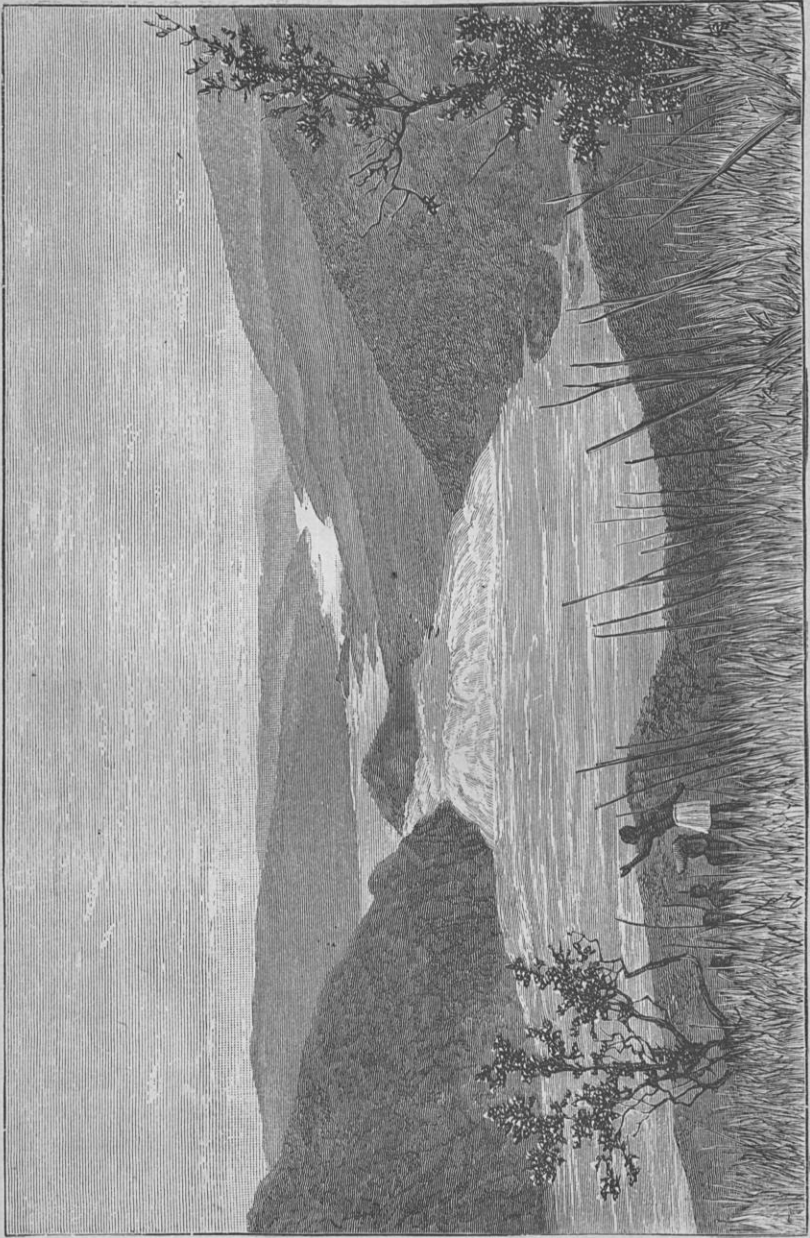
Eilen kävi luonani muutamia Mgangilan ylängön pää-miehiä. He olivat pukeutuneet oikein hienoiksi miehiksi, europplalaisten lakeijain vanhoihin takkeihin. Useimpain isoissa napeissa oli yksisarviaisen kuva.

Valitettavasti olivat he liaksi juoppouteen vajon-neita. Minä tosin koetin heille kuvailla, mitkä hirmuiset seuraukset ovat ylellisestä väkevien juomien nauttimisesta, vaan yksi heistä, jonka silmät olivat alkoholista aivan punaisena, selitti minulle, ett'ei hän milloinkaan tuntenut itseänsä niin onnelliseksi, kuin saadessaan laskea lasin toisensa perään kurkustansa alas. Hän osasi kuvatella juopunutta niin erinomaisen hyvin, että saattoi selvästi nähdä hänen kokemuksesta tietävän, millaista humalassa oleminen on.

Kukaan syntyperäinen ei tiedä mitään varsinaista nimeä Kongolle. Haarajo'illa on pienimmästä suurimpaan nimensä, mutta isolla joella itsellään ei ole mitään nimeä, jonka kautta se eroaisi muista lisävesistä. Muutamat ni-mittävät sitä Ndjaliksi, Ndjarriksi, Nsaliksi, Nsaddiksi, Zaliksi, joista vanhat portukalilaiset muodostivat Zari-nimen ja tästä sitten syntyi muoto Zaire. Kaikki nämät nimet merkitsevät samaa kuin „joki“.

Täältä pistäydyin minä Jellalan putouksille. Se viit-tä, kuutta peninkulmaa pitkä osa Kongon uomaa, jossa

Yellalan putous länsirannalta katsoen. (Tohtori Allardin ottaman valokuvan mukaan.)

Jellalan putoukset ovat, on täynnä raivoisia kuohuja ja alenee sillä matkalla noin 45 jalkaa. Kuitenkaan ei tämä aleneminen ole syynä veden raivoon, vaan ne esteet, jotka ahtaassa, solankaltaisessa uomassa pidättelevät äärettömässä joukoissa alassyöksyvää vettä juoksemasta. Vaikka siinä ovat todelliset putoukset, näyttää kuitenkin kuin niitä ei olisikaan. Näkyy ainoastaan jakso rajuna kuohuilevia, vihastuneita vesijoukkoja, jotka arvaamattomalla voimalla syöksyvät eteenpäin, ikäänkuin raivossa päästä pois ahtaasta, syvästä vankeudesta, kallioseiniä välistä.

Tehtyäni lämmönhavainnoita viimeksikuluneina yhdeksänä päivänä, viisi kertaa päivässä, oli alin lämmön määrä 21° ja korkein 32° Celsiusta. Keskiluvuksi kaikista lämmönmittarin osotuksista sain 25° Celsiusta pilvestössä.

Tällä seudulla ovat määrättyt markkinapäivät. Markkinoita pidetään useain kylien keskustassa olevilla paikoilla, jonne asujamet kokoontuvat varmoina omaisuudestaan ja turvallisuudestaan ja ett'ei heidän kodoilleen eikä eläimilleen mitään pahaa tapahdu heidän poissa ollessaan. Semmoisilla mäkisillä seuduilla kuin tällä pidetään markkinoita jollakin kunnaalla, josta on laaja näköala. Tasaisilla tienoilla on markkinapaikkana aukea kohta ruohokossa tahi metsässä.

Minulla on nyt tienteossa 34 syntyperäistä viikkopalkalla. He ovat helppo-oppisia, saapuvat katselmukseen aina oikealla ajalla, vastaavat kun heitä nimeltänsä huudetaan sekä noudattavat tarkasti sansibarilaisten työmiesten esimerkkiä, jotka ovat paremmin säädystyneitä. Mutta työssä ollessansa on heitä pidettävä hyvin silmällä, sillä he ovat sangen halukkaita laiskistelemaan, laskemaan lorua ja riitelemään keskenänsä, niin heti kuin minä käännän selkäni. Mutta vakava silmäys on kuitenkin riittävä palauttamaan heitä velvollisuuteensa takaisin, ja kun sanoo maksupäivänä muistavansa heidän laiskistelemissensa, niin vastahakoisimmatkin ovat heti valmiit työhön ryhtymään.

10 huhtikuuta. Muutimme leirin kahdeksanteen kohtaan. Mpagassa-joelta nousimme pohjoista vierua myöten ylängölle ja laskimme kaakkoista suuntaa, isoon jokeen päin, kunnes ylänkö kapeni vitkalleen alenevaksi vuoren-

juurenteesi, joka ulottuu kolmea peninkulmaa pitkälle aina Lufwenkenja-puron rotkon yläpuolelle. Mitä likemäksi tulimme Kongoa, sitä kivisemmäksi ja kuivemmaksi muuttui maa. Multa on aikoja sitten huuhtaintunut pois alastomalta kallionpinnalta ja ainoastaan kvartsikivimujo jäänyt siihen jäljelle, josta ei siinä kasvava ruohokaan saa tarpeellista ravintoa. Niillä tasaisilla ylängöillä sitä vastaan, joiden yli meidän leveä, suora ja kaunis tiemme kulkee, voivat vehnäkin sekä muut jyvälajit antaa runsaan sadon, sillä siellä on vielä tarpeeksi paksulta viljavaa savimultaa. Lähellä Mgångilaa on sitä 30 tuumaa paksulta, mutta ohenee ylängön reunoille päin ohenemistaan, kunnes jää jäljelle ainoastaan punainen savi, jossa ei mitään voi kasvaa.

Tietä tehdessämme kohtaamme hyvin usein käärmeitä. Kongon lähistöillä on siniharmaita ruiskukäärmeitä erittäin runsaasti. Alussa oli niitä paljo Vivin ylängölläkin. Ne varastelivat meiltä hautovia kanoja, nieleksivät kananpoikia ja menivät sitten kiemuroisiinsa varaaittojen hyllyjen alle, josta ruiskuttelivat myrkkyyänsä meidän työmiestemme päälle kuutta jalkaa pitkinä suihkuina. Niiden myrky mahtaa olla hyvin väkevää ja silmille erittäin vaarallista, koska ihokin, siitä ryvetyttyä, pysyy 8—10 päivää ajettuneena. Tarhakäärmeet oleksivat ruohostossa. Paksut, lyhyet tiikerikäärmeet rakastavat vesien lähistöjä. Vihreät käärmeet asentavat kivisillä seuđuilla puissa. Kyykäärmeitä tapoimme kaksi Lufwenkenjan rotkosta. Kuitenkaan ei meille ole sattunut mitään onnettomuutta, vaikka olemmekin näin paljon kohdanneet näitä matelijoita. *)

Tänään ammuin pienen sian kokoisen eläimen. Se oli nakertaja suvultaan. Sen kärsä ulkoni tuumaa pitemmälle suuta. Lienee ollut orycteropus eli maasika.

Metsänriistaa alkaa olla runsaasti, erittäinkin anti-loopinsukuisia eläimiä. Tänään ammuin niitä kaksi. Niiden liha oli hyvänmakuista, että söimme sitä täällä salomaalla oikein herkuksemme.

*) Nyt vuonna 1885 tapahtui kuitenkin tämänlaatuinen onnettomuus. Käärme puri äskettäin ruotsalaista upseeria, joka kuoli kahden tunnin kuluessa.

Käännettyämme tiemme Kongolle päin, poikkesimme pois asuivilta seuduilta. Nämät kiviset tienoot ovat asujamettomia, sillä täällä ei voi mitään kasvattaa.

Neljänä viimeisenä päivänä olen koettanut oivaltaa auringon korkeutta puolenpäivän aikaan, vaan turhaan. Se tulee pilvien takaa näkyviin tavallisesti 10 aikaan aamupuolella, paistaa tuntikauden heleästi, vaan alkaa siten pisteillä jälleen niiden taakse. Puolenpäivän aikaan on se hopeannäköisessä verhossa, jonka läpi se ainoastaan epäselvästi haamottaa. Kello 1 iltapuoleen paistaa se loistavasti, k:lo 2 tehoisasti, k:lo 3 vahvasti, k:lo 4 hohtavasti, k:lo 5 vielä tuntuvasti, k:lo 6 laskeutuu se kirkaassa, voitollisessa hohteessa ja k:lo $\frac{1}{2}$ 7 on pimeä yö.

14 huhtikuuta. Tulimme yhdeksänteen leiripaikkaan, josta näkyy Ulungun kartio, Sadika-Bansin metsistö, meidän kahdeksas leiripaikkamme, Jellalan vuori ja Palabalan metsäkäs vuori.

Merkittyäni tiensuunnan ja määriteltyäni tänä päivänä tehtävän työn, lähdin tutkimaan seutua Kongolle asti ja kohtasin vuorenjuurenteeseen, joka kulki maallennousupaikalle. Karttani osituksen mukaan oli tämä maallennousupaikka 5 peninkulmaa kaukana Bundin joesta. Tienoppaani sanoi sillä olevan nimenä Makeja-Manguba.

Seuraavan kerran rupeamme leiriin hyvin miellyttävälle seudulle Tendelayn luokse. Se on noin 8,19 tynnyrin alaa laaja, ihanalla, lyhyellä kevättruoholla peitetty ja rikas metsänotuksista. Ammuin tällä matkalla kaksi kaurista antilooptia, joista lähtee meille lihaa 3 naulaa miestä kohden.

Tänään taas tuli neljä syntyperäistä palkkautumaan tientekoon ja sanoivat Nsandasta tulevan toisia.

20 huhtikuuta. Muutimme kymmenenteen leiripaikkaan. Lähellä tätä ammuin taas kaksi antilooptia. Täällä on meillä paljo työtä, kun on tasoitettava ja täyteltävä kuoppia sekä särjettävä isoja kvartsikiviä. Ruoho on hienoa. Kuokkia ei täällä ensinkään tarvitse työssä, vaan lapioita ja lomina ainoastaan. Maa näyttää ylimalkaan olevan tiivistä ja kvartsinsekaista.

Teimme eilen Lufwenkenjalla merkillisen havainnon. Kaivaessamme tietä 8 jalkaa korkean lietetöyräkkeen läpi

rupesivat muutamat miehistä yht'äkkiä pitämään kovaa mököä. Toiset kaikki keräytyivät heidän ympärillensä ja minuakin alkoi utelijaisuuteni kiihottaa katsomaan, mikä oli asiana. Jo loitolta näin yhden kädessä sen esineen, joka oli herättänyt tällaista yleistä huomiota. Se oli näöltään kuin 12-naulainen kanuunankuula ja toisia samallaisia oli maassa hänen vieressänsä. Tutkittuamme sitä tarkemmin, huomasiimme sen olevankin elefantin vanhan kakaran. Mutta koska se oli löydetty 8 jalkaa syväältä maan sisästä ja sillä paikalla nyt oli tiheä metsä, niin olisi sentään ollut hauska tietää, kuinka pitkä aika oli kulunut sen sinne hautautumisesta.

Lintuja ei tähän asti ole näkynyt paljo. Haukkoja on ollut jokseenkin lukuisasti, erittäinkin siitä alkaen, kun meillä rupesi olemaan tuoretta lihaa leirissämme. Kuulin viime päivinä myöskin puolen tusinaa papukaijoja pilisevän yläpuolella leiriämme. Ruohoisilla ylängöillä ovat siivenräpyttelijät hyvin tavallisia ja kaukaisissa metsänotkoissa saa kuulla rumpulinnun meluavaa ääntä. Sitten vielä on pari harakkaa näkynyt liekailevan ympärillämme ja kyyhkysien valittava kyyhkäminen toisinaan kuulunut korviimme.

22 huhtikuuta. Leirimme yhdennessätoista paikassa. Nyt pääsimme vihdoin Kongolle ja saimme ensimmäisen jakson tietämme valmiiksi, joka on 118,077 jalkaa eli $22\frac{1}{3}$ peninkulmaa pitkä. Tämän leirimme viereiseltä maallennousupaikalta voivat höyryveneet nyt muutamassa päivässä viedä kaikki tarveaineet, jotka retkikunta oli asemien rakentamista varten ottanut mukaansa, Bundijokea myöten ylös semmoiselle paikalle, josta on helpoin nousta Bundin laaksoon.

Silmäillessämme nyt seutua 15 jalkaa leveältä tieltämme, näytti se kokonaan toiselta kuin se oli näyttänyt katsellessamme sitä takkuisesta ruohotiheiköstä ja viitakosta. Ei myöskään paluumatkamme Viviin ollut enää sellaista hitaista mankimista, kuin tulomme sieltä oli ollut syntyperäisten polkua myöten. Lähdettyämme liikkeelle päiväkoitossa huhtikuun 23 p:nä, saapuivat muutamat meistä Viviin samana päivänä jo kello 11 aamupuoleen, hitaisimmat tulivat kello 2 iltapuoleen.

Nyt lepäsimme tarpeeksemme toukokuun 3 päivään asti. Höyryvene Royal oli pantu isoille rautarattaille, joiden paino sen kanssa teki noin 5 tonnia. Sitä oli valkamasta kuljettamassa ollut 200 miestä tientekijöitä ja sitä varten palkatuita viviläisiä. Kaksille toisille rattaille oli pantu höyrypannu, tahkokiviä ja rautapeltejä y. m. sekä 100 miehenkantamusta kangasta, helmiä, metallilankaa, telttoja, matkatavaraa ynnä ruokavaroja 5:lle europalaiselle, jotka olivat: Molemmat tanskalaiset merimiehet, Albert ja Martin, mr Swinburne ja kaksi koneenkäyttäjää. Toukokuun 4 p:nä kuljetettiin Royal, apunamme 50 Vivin syntyperäistä, Vivin vuoren yli leiriin Loa-joelle. Molemmat pienemmät rattaat veimme me seuraavana päivänä suorastaan Bansa-Uvanaan. Niinkuin ennenkin, kuljetettiin tavaroita europalaisten silmään alla leiristä toiseen ja rattaat tuotiin aina viimeiseksi perästä, kunnes toukokuun 11 p:nä pääsimme rattainemme ja tavaroinemme onnellisesti Makeja-Mangubaan. Tavarat pantiin täällä telttoihin ja Royal lykättiin veteen. Me palasimme samana päivänä takaisin Viviin, vaan koneenkäyttäjät jäivät höyryveneelle järjestämään sitä jälleen kuntoon ja hakkuuttamaan polttopuita monen päivän varaksi.

Toukokuun 13 p:nä tulimme taas Viviin, jossa minulla oli europalaisista niin paljo ikävyyksiä, ett'en saata olla niistä mainitsematta. Heti tänne tultuamme kuoli Herbert Pettit, yksi koneenkäyttäjistä. Toinen sai eron, koska hän oli väärin käsittänyt sen tarkoituksen, jota varten hän oli palkattu. Beliquen kapteeni otti eron palveluksestansa. Ranskalainen matroosi tuli nulomieliseksi. Esperancen koneenkäyttäjä oli kauan aikaa epäröinyt ja vihdoin lähtenyt matkaansa. Timmermanni, joka ennen Europasta lähtönsä oli pitänyt sangen omituisia luuloja elannosta Kongolla, oli mennyt ystäviensä mukaan, jättäen meidät häikäilemään.

Nyt minun sisämaasta palattuani tapahtui vielä uusia muutoksia. Herra Moore täytyi kivulloisuuden ja heikkouden tähden lähettää kotiinsa. Minun lähdettyäni Vivistä odotteli hr Kirkbright, kunnes olin päiväkauden ollut matkalla, ja lähetti sitten perästäni eropyynnön, johon minä myönsin. Vaan kolmantena päivänä sen jäl-

keen tulee häneltä taas kirje, jossa hän peruuttaa eropyyntönsä. Minä vastasin siihen: „Hyvä, jääkää paikoillemme.“

Toukokuun 27 p:nä tulin toistamiseen Makeja-Mangubaan, tällä kerralla mukana rautainen häyryvene En Avant. Kuljetettaessa sitä yli Loan ja Mpagassan rotkojen jyrkkien vierujen oli minulla apuna 170 Nsandan syntyperäistä. Tunnin aikaa levähdettyäni tuli yksi koneenkäyttäjistä luokseni ja ilmoitti haluavansa palata kotia, koska oli jo saanut tarpeensa Kongosta.

Jos minun pitääkin olla täällä vaan matkailijoiden tienoppaana ja koneenkäyttäjien saattelijana sisämaahan lyhyille huviretkille, niin pahoin pelkään, että Komitean hankkeet rupeavat minusta ennen pitkää tuntumaan vastenmielisiltä. Alan kuitenkin selvittää miehelle asiaa ja vieläpä suostutellakin häntä. Siitä on seurauksena, että mies tulee vihdoin myöntäväiseksi ja sanoo tahtovansa jäädä paikoilleen.

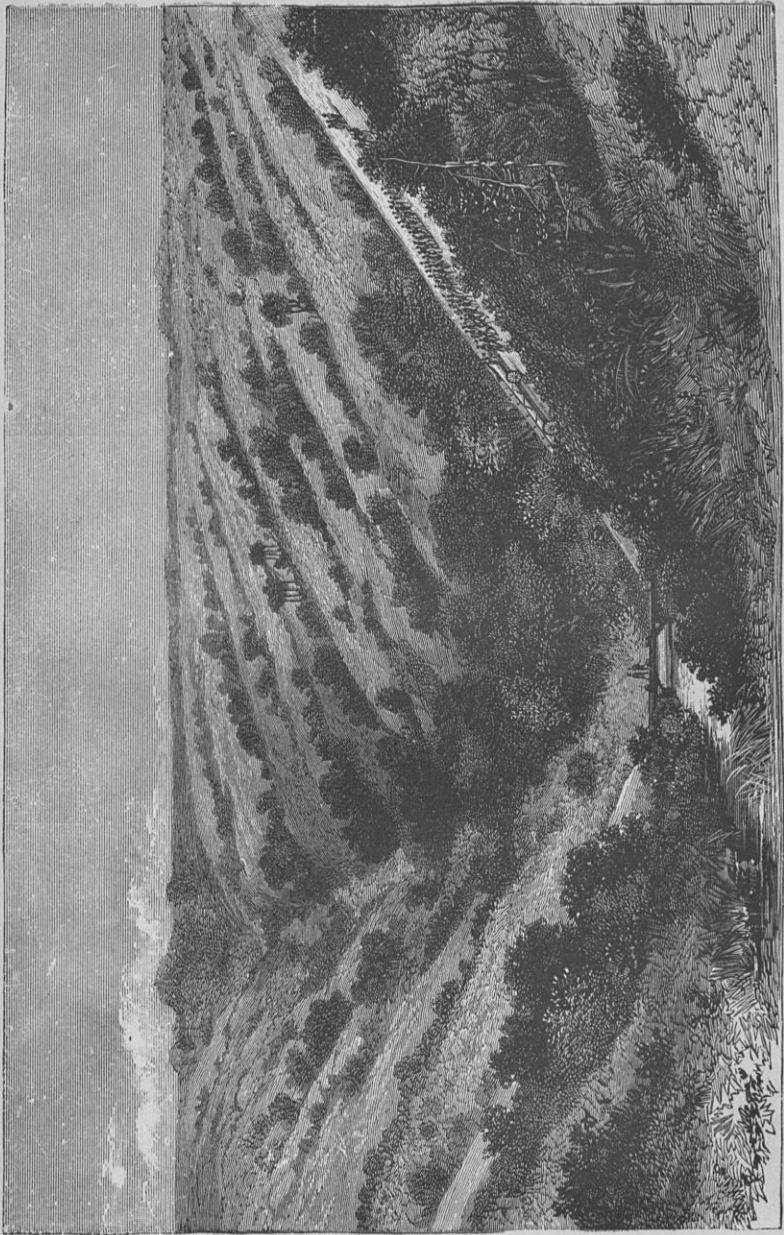
Minun poissaollessani nielaisi krokodiili täällä Makeja-Mangubassa yhden rannikkolaisen työmieheni, ja kaksi mustaa, joista toinen on sansibarilainen, on punataudissa.

Toukokuun 29 p:nä lähdin kolmannen kerran Viviin, noutamaan sieltä tällä kerralla ratasveneeseen höyrypannua ja koneita, ratassuojuksia ynnä muita raskaita kaluja. Tultuani seuraavana päivänä Vivin asemalle, sain siellä kuulla, että taas yksi europalaisista, herra Deanes, oli joutunut ilmanalan uhriksi. Samana päivänä iltapuoleen saapui tänne kuitenkin kaksi europalaista, jotka komitealta olivat saaneet luvan asettua Viviin erään belgialaisen kauppahuoneen tarkoituksia varten.

Kesäkuun 2 päivän aamu tapaa meidät jälleen matkalla leiriin sisämaahan, raskaiden höyrypannujen, koneiden ratassuojuksien, rattaiden, rattaanakseliiden, tarveaineiden ja rautapeltien kanssa, joita viimeksimainittuja meillä oli varalla höyryveneiden ja sulatusuunien korjausta varten. Sitten vielä on meillä mukana pieni matkue hevoisaaseja ja aaseja, jotka vetävät riisi- ja papukuormia ja ovat siten meille hyvänä apuna.

Seuraavana päivänä oli meillä apunamme raskaita rattaita kuljettamassa 60 syntyperäistä Nsandan, Vivin

Nouseminen jyrkkää vierua ylöspäin Mpagassan solatieta myöten.

ja Kulun alueilta, joten pääsimme hyvin joutuin eteenpäin. Tie oli myöskin tullut jo kovaksi ja tallatuksi, jotta se nyt kuivana vuodenaikana näyttikin aivan vanhalta maantieltä.

Kesäkuun 6 päivänä tulemme vanhaan leiripaikkaamme Mgangilan ylängön reunaan. Tässä on koko seudun kylmin kohta. Joka paikasta, paitsi eteläpuolelta, laskeutuu ylänkö jyrkkänä laaksoon ja sen rotkelmihin, joten tähän paikkaan sopivat kaikki tuulet. Luodetuulella ovat kaikki viluissaan, niin mustat kuin valkoisetkin, ja tuntevat ruumiissansa turmiollista vaikutusta. Mykät seuralaisemmekin, hevoisaasit ja aasit, pitävät karvojansa siirissä, korviansa luimussa ja päätänsä alaalla, osottaen siten ilman olevan heistä vastenmielisen. Koirat menevät kylmää tuulta pakoon teltoihin, meidän sänkyjemme alle ja makailevat siellä koukkusissansa, että olisi lämmin.

Tässä kuussa on maa ja taivas yhtä surkeannäköinen kuin meidän tilammekin. Ruoho on lakastunut, malmilokit paksummassa ruosteessa kuin tavallisesti ja alastomat selänteet vakaisen ja yksinäisen näköiset. Taivas, joka sadenaikana oli epävakainen ja vaihetteleva, välistä sysimusta, välistä teräksen sininen, on nyt harmaa, painavannäköinen, jota eivät mitkään lämpoisemmät väreet vilkastuta. Synkät pilvikerrokset sen äärillä tummentavat päivänvalon, himmentävät silmän ja tekevät näköalan ahtaammaksi.

Kesäkuun 7 p:nä otettiin En Avant'in höyrypannu ja kone pois rattailta ja 9 p:nä olivat samat rattaat jälleen Vivissä noutamassa viidettä kuormaa.

Kesäkuun 14 p:nä lähdimme jälleen kulkemaan sisämaan leiriimme, rautaproomun ja kaksien rattaiden kanssa, joissa oli kuormana tulenkestäviä rautalöyhyjä. Näistä aioimme tehdä varastohuoneen Manjangaan. Meidän ollessamme tällä matkalla tulee leiristä jokapäivä sanansaattajia, tuoden tietoja Martin taudista. Minä lähetän heidät aina takaisin, selittäen heille, miten sairasta on hoidettava. Saavuttuamme sitten 19 p:nä leiriin, tutkin minä sairaan taudin ja huomaan sen olevan kovaa lavantautia. Seuraavana päivänä nääntyi Martti Martinpoika siihen. Me kadotimme hänessä yhden luotettavimpia retkeläisiämme.

Tänään iltapuoleen hätyyttää minuakin tämän retken aikana ensi kerran tauti, josta uhkaa tulla itsepäinen sap-pitauti. Nousen seuraavana päivänä kuitenkin hautaamaan nuorta tanskalaista ystävääni, mutta täytyy sitten jälleen kiireimmiten kääntyä vuoteesen, jossa makasin hourailevana kesäkuun 27 päivään asti. Sill'aikaa menivät rattaat takaisin Viviin ja toivat sieltä ymmärtäväisten ja harjautuneiden sansibarilaisten johdolla tänne vielä toisen ison rautaproomun.

Kesäkuun 28 p:nä menen jo itse Viviin, jossa kaikki käy tavallista käyntiänsä. Heinäkuun 3 p:nä lähtevät rattaat täältä jälleen sisämaan leiriin, kuormana 8,000 puntaa kangasta.

Heinäkuun 7 p:nä olemme „Kylmässä leirissä“, Buffalo-joen toisella puolella. Kun minulla on jalassani kipeä, niin en voi olla niin paljo liikkeellä kuin haluaisin. Vaikka päälläni on rapikkopaita ja tavallinen paita sekä takki ja päällystakki, vilustaa minua kuitenkin. Vähin lämmön-määrä on 17° Celsiusta, kuitenkin panee tuuli, joka pitkin rötkoa puhaltaessaan nuohtoo joka paikan myöskin meidän leiristämme, ilman tuntumaan kylmemmältä, kuin se todellisesti onkaan, vaikk'ei se juuri lämmönmittaria alenna.

Tänään osotti lämmönmittari:

Kello 6	aamupuol.	63°	Fahrenheitiä	17 ² / ₉ ⁰	Celsiusta.
„ 9	„	65°	„	18 ¹ / ₃ ⁰	„
„ 10 ¹ / ₂	„	69°	„	20 ⁵ / ₉ ⁰	„
„ 1	iltapuol.	71 ₃₀ ⁰	„	21 ⁷ / ₉ ⁰	„
„ 3	„	70°	„	21 ¹ / ₉ ⁰	„
„ 4 ¹ / ₂	„	69°	„	20 ⁵ / ₉ ⁰	„
„ 5	„	69°	„	20 ⁵ / ₉ ⁰	„
„ 6	„	65°	„	18 ¹ / ₃ ⁰	„
„ 8	„	64°	„	17 ⁷ / ₉ ⁰	„
„ 10	„	63°	„	17 ² / ₉ ⁰	„

Leiristä tulee tänne sanansaattajia, jotka ilmoittavat herra Swinburnen tulleen mahankuumeesen. Vaikk'en itsekään voi hyvin, sillä välistä minua varistaa, välistä vilustaa, kehotan kuitenkin kirjeessäni Swinburnea pysymään rohkeana.

Heinäkuun 10 p:nä saavun jälleen Makeja-Mangubaan, jossa kankaat sekä muu tavara samana päivänä purjetaan kuormasta.

Sitten lähtee väkeni takaisin Viviin, noutamaan sieltä rattaiden ja hevoisaasien kanssa uutta varastoa riisiä, kaalaa, papuja, linssiä ja herneitä. Minä menen valaskalave-neellä yläältäpäin jokea etsimään uutta leiripaikkaa Bunden varrelta.

Näen elefantin tulevan Kongoa alas uiden ja nousevan sitten maalle etelärannalla. Mutta sentään ei se näytä olevan väsyksissä pitkästä uimisestansa, sillä nopeilla askelilla kiiruhtaa se jyrkkää vierua ylös.

Bundi-joki on kuljettavaa noin 1½ peninkulmaa pitkältä ylöspäin ja sitä reunustavan, kapean, ihanan metsikon takana näen olevan mukavan leiripaikan. Metsänriistaa on täällä runsaasti, mutta valitettavasti myöskin hietakärpäisiä, paarmoja ja muita hyönteisiä. Sitä paitsi on tässä keltaisessa joessa sangen paljon krokodiilejä. Mutta vaikka täällä olisi Egyptin kymmenen vitsausta meitä odottamassa, on meidän kuitenkin rupeaminen tänne leiriin, koska muualta ei voi rattaiden kanssa päästä. Seuraavana päivänä palaan jälleen Makeja-Mangubaan, annan satuloida itselleni hevoisaasin ja ratsastan yksin Viviin, jonne saavun vielä saman päivän iltana.

Belgian kauppahuoneen asioitsijat, jotka ovat ryhtyneet tekemään kauppaa-asioita tällä alueella, ovat joutuneet eri mielipiteiden johdosta riitaan Vivin syntyperäisten kanssa, ja se viivyttää nyt minua monta päivää, sillä minun pitää olla ratkaisemassa ja sovittamassa puolueiden väliä. Vihdoin saadaan asia hyvälle kannalle. Päämiehet ja valkoiset, joista edelliset ovat olleet liian riidanhaluisia ja jälkimmäiset kovin myöntymättömiä, sopivat keskenänsä ja lupaavat vast'edes olla ystäviä. Siinä tilaisuudessa tyhjennetään kuohuvia, viinalla sekoitettuja palmunviinimaljoja, joka juoma tuntijain puheen mukaan on maultansa kuin Indian „brandy-pani“ tahi Skotlannin „whisky ja seltterit“. Mutta millaista se onkin, ovat molemmat puolueet nyt ainakin tyytyväiset, ja vanhat laivankanuunat jyrähtelevät Vivin vuorella, ilmoittaen ympärystölle sovinnon tapahtuneeksi ja kaupankäymisen vapaaksi.

Sill'aikaa on rattaat saatu kuormitetuiksi ja viety Makeja-Mangubaan. Tientekijät, apunansa noin 50 rannikkolaista, 63 sisämaan syntyperäistä ja pieni matkue hevoisaaseja, kuljettavat Vivistä yläleiriin kantamuksittain lihaa, jauhoja, kalaa, hedelmiä, riisiä, papuja, herneitä, linssiä, purjevaatetta, raakkuja, messinkilankaa, helmiä, työkaluja, nauvoja y. m.

Heinäkuun 30 päiväksi saamme työemme Vivin ja Makeja-Manguban väliltä päätökseen. Tarkastaessani tavaraluetteloa, saan viimeksimainittuun paikkaan kuljetetusta tavarasta seuraavan laskun:

Nautittu ruoka-aineita	276	säkillistä riisiä ja papuja
Ruokavaroja leirissä	233	" " " "
Eurollaisten ruoka-aineita, telttoja, matkatavaraa, kankaita, helmiä, raakkuja, metallilankaa, työkaluja, mastoja, airoja, purjeita, köysiä, öljyjä, värejä, sinkkilöyhyjä, jauhoja astioissa, nauvoja, sulatusuuneja, puria, ruutia, lautoja, huonekaluja . . .	871	kantamusta à 60 puntaa. *)
Höyryvene En Avant, höyryvene Royal, kaksi proomua ja rautakalut	450	" " 60 "
<hr/>		
Yhteensä 1,830 kantamusta eli liki 54 tonnia. *)		

Sitten vielä näen, että me helmikuun 21 päivästä alkaen, jolloin lähdin Isangilan retkelle tutkimaan maata tientekemistä varten, olemme tehneet matkaa, kun laskee yhteen tienteko- ja tavarankuljetus-matkat, 966 peninkulmaa. Meiltä on kulunut edelläkerrottuihin töihin 160 päivää, joten siis joka päivän osalle tulee 6 peninkulmaa.

Mutta vaikka tällainen työ on tehtykin, tällaista vai-vaa nähty ja kulkemista pidetty sekä ihmisiäkin menetetty, emme kuitenkaan ole tulleet Stanley-Poolin mat-

*) 1 Engl. punta = 1,068 naulaa, joten siis 1000 puntaa = 1068 *℔*.
1 tonni = 34 sentneriä.

kalla kuin 22 peninkulmaa eteenpäin. Vaan mistään vaikeuksista huolimatta pysymme yhä kärsiväisinä ja lannistumattomina sekä pääsemme siten vielä eräänä päivänä Stanley-Pooliin.

Mitä enemmän vanhenen, sitä satumaisemmalta rupeaa minusta tuntumaan tämän ja seuraavan luvun sisällys, vaikka kyllä näissä on rivi tuskallisia tosiasioita kerroeltuna. Kuitenkaan en niiden katkeruudesta ole jutellut kymmenennettä osaa, vaan ainoastaan sen verran, mikä on ollut tarpeen, voidakseni merkitä tämän ajan taistelujen ajanjaksoksi.

Päätän tämän luvun otteilla komitean puheenjohtajalle lähettämistäni kirjeistä.

Olen jo useissa kirjeissäni juurtajaksain selittänyt millaiset meidän vaikeutemme ovat ja kuinka mieleen lisäväki olisi meille, joten siis on tarpeetonta ruveta siitä vielä kertoelemaan. Te ymmärrätte nyt kaikki täydellisesti. Ja lähetettäköönpä minulle apuväeksi kiinalaisia, sansibarilaisia, liberialaisia tai mitä kansaa hyvänsä, minusta on aivan yhdentekevä, kaikki ovat tervetulleet, sillä meillä on kyllä työtä tuhannellekin miehelle, vaikk'ei meillä varsinaisia työmiehiä ole kuin 108.

Jutellessanne herrojen Carter'in ja Cadenhead'in murhasta, huomautatte, ett'ei heilläkään ollut kuin 150 miestä! Luultavasti sansibarilaisia! Mitä minä olisin semmoisella joukolla jo tähän asti saanut aikaan Kongolla! Jospa minulla olisi vuodenkin ajan niin monta miestä käytettävänäni, niin tuskinpa menisi Njangween enää yhtä metriä vaatetta Udjidjin kautta. Mutta minun luullakseni ei Kansainkeskinen yhdistys enää lähetäkään niin kallista joukkoa sellaiselle pitkälle, vaaralliselle matkalle.

Me voimme kaikki hyvin täällä leirissä ja olemme aivan terveinä, vaikka työmme onkin vaikeaa. Luvultamme emme ole vahvat, vaan luonnostamme. Ja vaikka meillä onkin suuret vaikeudet edessämme, sanoo väkeni kuitenkin: „Jos Jumalan tahto niin on, niin pääsemme kyllä tarkoituksemme perille“, ja minä lisään siihen vakavasti: „Aamen.“

Melkein samaan aikaan kirjoitin toisessa kirjeessäni:

Olen saanut teiltä tehtäväkseni viedä yhden höyryveneen ja proomun Manjangan, yhden höyryveneen ja proomun Stanley-

Pooliin, perustaa kolme asemaa, yhden Viviin, toisen Manjangaan ja kolmannen sopivalle paikalle Stanley-Pooliin. Tähän työhön sain 68 sansibarilaista sekä niin monta länsirannikon syntyperäistä, kuin halusi ruveta meidän palvelukseemme. Näitä viimeksi mainituita ei kuitenkaan ole nykyään kuin 66, vaikka kyllä koetin niitä haalia minkä voin. Tämän päivän sairaslissassa, johon ei kaikkia ole tarkoin otettu, on 16 työhön kykenemätöntä. Kun laskee siihen lisäksi pojat ja ruoanlaittajat, niin tulee 24 työssä käymätöntä. Niinmuodoin on minulla ainoastaan 110 miestä, joiden pitää kuljetella pitkin sisämaata, paikasta toiseen, noin 54 tonnia kaluja ja tehdä tie Stanley-Pooliin, jonne on Vivistä 125 peninkulmaa.

Tahtoisin sanoa teille, että vaikka koko Belgian taito ja äly olisi minulle neuvoa antamassa, se ei vähääkään vahvistaisi työvoimiani, vaan lisääisi ehkä kuormien painoa ja suurentaisi sairaslistaa. Olen aivan tyytyväinen työmiehiini. He tekevät mitä kohtuuden mukaan voi heiltä vaatia. Jos rupeaisin tahtomaan enempää, niin olisin tunnoton ja kiittämätön.

Tätä ja muita tällaisia suhteita olen teille jo monta kertaa selittänyt viime helmikuusta alkaen. Mahtanevat ne nyt jo olla teille päivän selvinä. Ainakaan en enää kehtaisi ruveta niitä vielä kerran selittämään.

On helppo huomata, mitä komitea meiltä vaatii. Meidän pitää edelleenkin työskennellä toimeliyaasti ja innolla. Mutta myötäseuraavasta, valmiiksi saadun työmme yleissilmäyksestä voitte laskea, kuinka joutuin me saatamme päästä eteenpäin niin kauan kuin meillä on näin vähä työväkeä. Lisäväestä, jonka meille toimitatte, on teidän helppo laskea, kuinka paljon joutuisemmin me voimme päästä eteenpäin. Kaikkia käskyjänne ja ehdotuksianne noudatetaan viivyttelämättä. Jos toimitatte toista vertaa enemmän työväkeä, niin joutuu työ toista vertaa nopeammin. Jos saamme kaksi vertaa enemmän, niin kaksi vertaa joutuisemmin edistymme. Jos on meillä tarpeeksi paljo väkeä, niin voimme jo kuukaudessa päästä Stanley-Pooliin. Mutta vaikk'ette lähetäkään meille lisäksi työväkeä, menemme kuitenkin alinomaa ja hellittämättä eteenpäin niin joutuin kuin meidän on mahdollista.

Kahdestoista Luku.

Vivistä Isangilaan: Tienteko.

(Jatko.)

Lutete, hävytön päämies. — „Ottakaa hänet kiinni, pojat!“ — Fiote-laki. — Luteten tutkistelu ja rangaistus. — Kirveet ja metsä. — Metsästys. — Kodinikävä. — Eurooppalaisia ei huolita enempää. — Ensimmäinen ukon ilma. — En Avantin kuljetus maitse. — Lepäyspäivä. — Kreivi Savorgnan de Brazzan saapuminen. — Hänen matkansa ja retkensä — Ngoma-Point. — Vaikea työ. — Saamme tehdyksi tien Ngoma-Point'in ympäri. — Isangila. — Apu kapteeni Andersonista. — Vuosikautinen edistys. — Työmme, vaikeutemme ja vahinkomme.

Saavuttuani viimeisten kuormien kanssa Vivistä Majeja-Mangubaan, sain täällä ensi kerran mielikarvautta syntyperäisestä.

Nuori englantilainen mr Swinburne, joka oli erinomaisen ystävällinen luonnoltaan, ilmoitti minulle tavallisuuden mukaan, mitä poissa ollessani oli tapahtunut sekä muun muassa, että Bansa-Lungun ylängön päämies oli meidän leirissämme käyttäytynyt sangen hävyttömästi. Hän sanoi tämän päämiehen tulleen leiriimme, kieltäneen syntyperäisiä myöämästä valkoisille mitään ruoka-aineita ja sylkeneen kolmen eurooppalaisen silmille, kun ensin oli räävännyt heitä syyttömästi mitä ilkeimmällä tavalla. Mustat todistivat asian todeksi, mutta kukaan ei heistä tietänyt syytä päämiehen tällaiseen käytökseen. Eikä hän itsekkään ollut sitä sen paremmin ilmoittanut, olihan ainoastaan selittänyt valkaman olevan hänen — joka ei ollut tosi — ja tahtovansa karkottaa valkoiset miehet pois maasta toiselle puolelle merta. Minusta tuntui tämä kaikki niin epätodelta, ett'en tahtonut ottaa sitä uskoaksenikaan.

Mutta mr Swinburne tulee uudestaan telттаani ja ilmoittaa saman päämiehen taaskin tulleen joen poikki ja käyttäytyvän nyt entisellä tavalla, lyöden niitä syntyperäisiä, jotka tapasi myömästä kanoja ja bananeja minun kanssani äsken Vivistä tulleille, nälästyneille miehille. Minä kiiruhdan paikalla ulos ja näen hänen huiskivan kepillään ympärillensä. Menen siis ja tartun hänen käsi- puoleensa, sanoen:

„Kuka sinä olet, joka rohkenet tulla minun leiriini lyömään ihmisiä?“

Samassa tunsin hänet päämieheksi, joka oli luvannut minulle kaksi miestä tietekoon ja saanut sentähden minulta hyvän lahjan.

Hän nosti uhkaavasti kätensä, mutta sai silloin minulta hyvän korvapuustin.

Sangen vimmastuneena tämmöisestä epäkohtelijaisuudesta tempasi hän aseenkantajansa kädestä pyssyn, ampuksensa minua. Mutta samassa huusin minä miehille: „ottakaa hänet kiinni, pojat!“ Väkeni karkasi päämiehen ympärille, ja ennenkuin hän osasi sitä aavistaakaan, oli hän köysissä ja takavarikkoon otettuna.

Sitten lähetin hänen miehensä pois, käskien heitä ilmoittamaan asian Bansa-Lungun senior-päämiehelle sekä sanomaan tälle, että vangitun päämiehen tuli rangaistukseksi saada sakkoa siitä, kun hän kohteli pahoin minun valkoisia miehiäni ja yritti minua ampumaan.

Meidän syntyperäiset nsandalaisemme, jotka olivat olleet tapauksessa läsnä, olivat verrattoman hyvät todistajat asiaa tutkittaessa. Syntyperäisten itsevaltaisen tavan mukaan tulee riidanalkajan, tappiolle jouduttuansa, maksaa sakko. Semmoinen on fiote-laki — fiote on se kieli, jota puhutaan Bakongossa — ja yhtä vähän, kuin medialaisten ja persialaistenkaan laki, sallii se mitään poikkeusta.

Seuraavana päivänä tuli leiriimme päämiesten vanhin, jolle lukuisat todistajat selittivät syytöksen todeksi. Tuomio, jonka riidanratkaisija nyt julisti, oli vangitulle epämyötäinen. Hänelle määrättiin sakkoa neljä sikaa ja neljä vuohta, jonka minä kuitenkin muutin yhdeksi siaksi ja kolmeksi vuoheksi ja että hänen tuli antaa kahden mie-

hensä käydä minun työssäni, jotka jo monta kuukautta tätä ennen olivat saaneet minulta niin paljon edeltämaksua, kuin tienteossa Isangilaan asti tulisivat ansaitsemaan, sekä sen lisäksi itsensä käydä kolme kertaa viemässä kirjettä Viviin. Sakkoa suoritettiin rehellisesti. Hänen miehensä kävivät uskollisesti työssäni, ja hän itse, ollen nyt tasaantunut, teki omaksi hyödyksensä kolme matkaa Viviin, jossa minä, ennen asemalta lähtöäni, jätin jäännöksen sakosta hänelle lahjaksi.

Elokuun 3 p:nä rupesimme panemaan En Avantiin tavaroita ja koneita, jotka tuli viedä uuteen leiripaikkaamme, Bundi-joen varrelle. Iltaan asti saimme sinne jo viedyksi 40 miestä sekä 265 miehenkantamusta eli 15,900 puntaa tavaraa.

Elokuun 4 p:nä kuljetettiin sinne tavaraa 19,680 puntaa sekä seuraavana päivänä 17,400 puntaa.

Elokuun 9 p:nä lähdimme ilta puoleen klo 3 aikaan myötä myösin vanhasta leiristämme ja saimme väkemme sekä varastomme kaikki uuteen levähdyspaikkaan. Seuraavana päivänä olimme jo täydessä työnpuuhassa, raivausten kirveillä tietä sakean tiheikön ja Bundi-jokea reunustavan metsän läpi. Kymmenen päivää perätysten kaatoivat puunhakkaajat komeita teakkeja, mahonkeja, guajakkeja ja villapuita. Vähän väliä raikui syvä metsänrotko, kun näitä jättiläispylväitä rojahteli maahan. Lukuisissa uurroksissa, notkoissa ja oikealla puolella olevan Ingan ylängön kivikkovieruilla puuhattiin taas lomien, rautalapioiden ja kuokkien kanssa.

Muutammat syntyperäiset tulivat meidän perästämme tännekin, yksinäiselle hiljaiselle seudulle, kaupittelemaan meille kasvaksia, sokeriperunoita, bananeja, kanoja ja muna. Ruokavarojemme ja leirimme talouden hoitaja, mr Swinburne, osti kaikki, mitä heillä ruokatavaraa vaan oli, ett'ei tarvitsisi sitä niin paljon noutaa Vivistä. Meiltä kului riisiä lähes 400 puntaa joka päivä. Jos siis muonakuormillemme olisi tiellä sattunut milloin joku onnettomuus, niin olisi se saattanut meidät pahaan pulaan sekä viivyttänyt paljon eteenpäin pääsyämme. Me olimme nyt nimittäin 25 peninkulmaa kaukana kanta-asemastamme, keskellä salomaata, josta ei hevoisaasien kanssa voinut

käydä Vivissä kuutta päivää vähemmässä ajassa, koska välillä oli paljo hankalia kohtia viivykkeenä. Ja sillä ajalla ennätimme me leirissä nauttia kaksitoista hevoisaa sin kuormaa ruokavaroja. Mitä pitemmälle siis tulimme sisämaahan, sitä arveluttavammaksi kävi ruokavarojen asia.

Syyskuun 4 p:nä tulimme tienteossa Luenda-joen vasemmalle, pohjoiselle rannalle eli 53,395 jalkaa eteenpäin. Kaikki europpalaiset ja sairaat, joiden luku päivä päivältä lisääntyi — nytkin jo oli sairaana kuudes tai seitsemäs osa retkeläisiämme — olimme jättäneet Bundi-joelle, vartijoimaan leiriä ja sen monia varustoja sekä purkamaan höyryveneiden irtautuvia osia erilleen, etemmäksi kuljetettavaksi.

Saatuamme merkityksi tiensuunnan, pannuksi siihen lippuseipäät ja ajetuksi linjan, jota tehtäessä minä parhaimman kokemuksen mukaan pidin silmällä maanlaatua, puurtelin minä jokapäivä korkeassa ruohokossa ja märässä viitakossa tarkastelemassa seuraavana päivänä tehtäväksi tulevaa tienosaa, joilta matkoilta palasin tavallisesti aina leiriin muita teitä, etsien metsän otuksia. Näillä retkilläni kaasoin täällä salomaalla yhteensä 21 antilopaa ja 3 puhvelia. Niistä lähti hyvä apu meidän ruokavaroillemme sekä retkeläisille melkein joka päivä tuoretta lihaa, jota välistä oli liikenemäänkin, että saimme sillä vaihtaa itsellemme Nsekelelon syntyperäisiltä kasvaksia. Antelijaisuutemme pani muutamia näistä rupeamaan meidän tientekoommekin, että minulla vihdoinkin oli työssäni 63 sisämaan syntyperäistä.

Lomilla, moukareilla, kingottimilla ja lapioilla avasimme oikotien Luenda- ja Lulu-joen välille, ett'ei tarvinnut mennä monta peninkulmaa vääriin, luoksepääsemättömien seutujen kautta. Lulu-joella ympäröivät meitä summattoman suuret, siniset graniittikalliot, jotka pako vedellä ovat aina hiekan peittäminä, vaan nyt, kun vesi Kongossa piti ripeää nousua, tulvasi se täälläkin vähitellen näiden kallioiden luokse ja väliin, huuhdellen ne hiekan sisästä näkyviin. Meidän oli ryhtyminen kaikellaisiin varokeinoihin ja toimiin, ett'ei vesi sulkisi meitä ahdinkoon tänne kivien väliin.

Lulun suun toisella puolella on Njongena-vuoren jyrkkä juurrene, jonka alus on ryhmyistä ja kivikkoja ja rinne täynnä puoleksi hajoilleita kallioita ja graniittimöhkäreitä. Poistamme ne tienkohdalta siten, että uuramme niiden ympärökset ja vierähtämme ne menemään alas. Vasemmalla puolellamme rotkossa pauhaa kristalinkirkas, kylmävesinen Lulu. Siitä saamme janomme sammukkeeksi kirkasta vettä, kun auringon paahteessa raivaamme tietä Njongenan jyrkkää vierua ylöspäin.

Njongenan vuori kohoaa Kongon äyräältä melkein äkkijyrkkänä 350 jalkaa korkeammalle joenpintaa ja jatkuu vahvana, täysiläisenä vaarana 550 metriä lähelle Ngoma-Pointia. Sen päällä ja joenpuoleisella sivulla kasvaa komeita, kallisarvoisia puita, monenlaisia, vaan juurella on ainoastaan mustia, epäsäännöllisiä hietakiviröykkiöitä, joita vihaisena kuohuva joki lakkaamatta huuhtelee.

Tämän 550 metriä leveän hietatasangon kautta laskeutuu Kongoon Bula-joki, kierrellen muhkean ja korkean Ngoma-vuoren läntisiä vieruja.

Mutta kun lähdemme tunkeutumaan Njongenan syviin ja korkeihin metsiin, niin valtaa pelko meidän syntyperäiset apumiehemme. „Pahat henget, vielä häijymät kuin Ingan“, sanovat he, „vartijoivat näitä metsiä ja ovat vieneet pois ihmisten ilmoilta jo monta onnetonta sisämaan raukkaa, jotka ovat lähteneet menemään näiden pimeiden rotkojen läpi.“ Mutta kun he huomaavat ett'ei toisia tientekijöitämme yhtään vaivaa heidän pelkonsa, vaan ne vaan miehissä käyvät kiinni merkittyihin puihin, ja kun he näkevät kirveitä liikutettavan, sitkeiden, kovien puiden kukistuvan maahan sekä salaperäisten rotkojen tulevan niiltä kohdilta valoisiksi, niin rohkaisevat hekin vihdoin mielensä ja alkavat terävillä kuokillaan raivata matalaa viidakkoa sekä kassareillansa tehdä paikkaa ja näköalaa aukeammaksi.

Syyskuun 18 p:nä tulemme Bula-joelle. Tiemme pituus Bundi-joelta tänne on 83,945 jalkaa eli noin 16 Engl. peninkulmaa.

Seuraavana päivänä lähdemme takaisin Bundi-joelle jossa asiat meidän tullessamme ovat kaikki hyvin. Tanskalainen matroosimme Albert on jälleen tointunut. Hän

on taas alkanut metsästellä ja hankkinut paraneville, heikoille ja sairaille kyllältä tuoretta puhvelin ja antiloopin lihaa.

Meidän poissa ollessamme on vesi joessa noussut 2 jalkaa, vaikka tähän vuodenaikaan on satanut vasta seitsemän kertaa eli kaikkiaan 3 tuntia 50 minuttia.

Syyskuun 20 päivän lepään, voidakseni kirjoittaa komitealle kertomuksen omista havainnoistani sekä Vivin virkamiesten ilmoituksista.

Koetan selittää komitealle, minkätähden eurollalaiset tässä ilmanalassa niin helposti meneytyvät, kuten asemanväestössämme alinomaa tapahtuvat muutokset osoittavat. Sanon pääsyyksi siihen kodinikävän, jonka ainoastaan isällisillä neuvoilla ja veljellisillä suosituksilla saa vähitellen ja hitaasti poistetuksi. Mutta niin hyviä kuin tällaiset keinot ovatkin vähäksi ajaksi, syntyy pienen vilustumisen, hermojen kiihotuksen tahi pienen varomattomuuden johdosta puhkupäistä nulomielisyyttä ja sappitautia, joka pakottaa minua taas uudelleen antamaan varoituksia, niin lempeitä kuin mahdollista. Puhkupäistä epävointia halveksivat hyvin keheästi semmoiset, joilla, niinkuin minullakin, on vakavia ja hengenvoimia kysyviä velvollisuuksia huolena. Puhkupäinen kodinikävä on matkailijoille samaa kuin meritauti merimiehille. Merimies nauraa taudin alussa, mutta alkaa valittaa, kun se käypi pitkälliseksi. Matkailijaa rupeaa jatkuva kodinikävä tuskauttamaan, vaikka hän alussa usein osottaa sille myötätuntoisuutta.

Portukalin upseereita oli käynyt Vivissä ja eräs englantilainen konsuli pistäynyt Vivin asemalla sekä pikimältäään silmäillyt ympäristöäkin. Sanotaan myös kahden babtistien lähetyssaarnaajan koettaneen Makutan kautta tulla Stanley-Pooliin, mutta uhkaavat vaarat olivat pakottaneet heidät kääntymään takaisin.

Vivin asiointsijamme ilmoittaa pari kymmentä asiaa saapuneen sinne Teneriffasta, „vaan kaikki“, kuten hän sanoo, „surkuteltavan pieniä raukkoja, bull-koiran koksia.“

Ilmoitan myös komitealle, että kolme belgialaista upseeria on saapunut tänne ja sanon, ett'ei se lähettäisi

meille liiaksi europalaisia, sillä retkikunta ei haluaisi tänne ihmisiä, jotka alinomaa tahtovat kaikellaisia mukavuuksia ja lääkkeitä ja tulevat siten ennen pitkää meille rasitukseksi. Eurooppalaisten tulo on samaa kuin tulisi lisäksi matkakaluja. Sitä paitsi tahtovat heidän vatsansa hyvää ruokaa, koska ne ovat arat ja vaalimiseen tottuneet. Se ylimääräinen rasitus, joka heistä tulisi meidän 110 syntyperäisellemme minun ollessani vielä salomaalla, olisi ikäänkuin tällaisesta Faraon ankarasta käskystä lähtenyt: „Rasitettakoon kansaa työllä, että heillä olis kyllä tekemistä, ja ei luottaisi heitänsä valhepuheisiin. Menkäätkä itse kokoomaan teillenne olkia, kusta ikänänsä te löydätte; mutta teidän työstänne ei pidä mitään vähettämän!“

En suinkaan tahdo verrata komiteaa väärään Faraonkuninkaan, mutta todellakin on äskentulleista europalaisista ainoastaan kulunkeja ja rasitusta, vaan ei vastavaa hyötyä. Muunihoista väkeä sitä vastaan tarvitsisimme kyllä, sillä se auttaisi meitä pääsemään joutuisammin eteenpäin.

Herra Neve saapui tänne myöskin viemään höyryparkaasia En Avant'ia yläjoelle. Sitä paitsi oli eräs toinen tullut Kongon suulle asti, vaan kääntynyt jo Banana-Point'ista takaisin kotia, tohtimatta tulla edes Viviäkään katsomaan.

Päätän komiteankirjeeni tällä lyhyellä työkertomuksella: „Olemme tehneet kolme siltaa, täyttäneet noin kaksikymmentä rotkoa ja uurrosta tienkohdalta, tasoitelleet kuusi kukkulaa, raivannet itsemme kahden tiheän metsän läpi, joissa puut olivat kovaa lajia, ja saaneet tietä valmiiksi 38 peninkulmaa pitkältä.“

Tehtyämme matkaa ilman vastoinkäymistä 32 päivää, jossa ajassa kuljimme 322 Engl. peninkulmaa, pääsimme lokakuun 23 p:nä höyryveneinemme, proomuinemme ja tavaroinemme leiriin Luenda-joen länsirannalle.

Päiväkirjassani on lokakuun 19 päiväältä seuraava muistoonkirjoitus:

„Eilen oli sängen kuuma päivä ja kello 4 iltapuoleen vetäytyi itäinen taivas paksuun pilveen. Kohta sen jälkeen alkoi kovasti tuulla ja väkevien myrskyn puuskausten kanssa nousta mustia iiliä, jotka painuivat pohjoi-

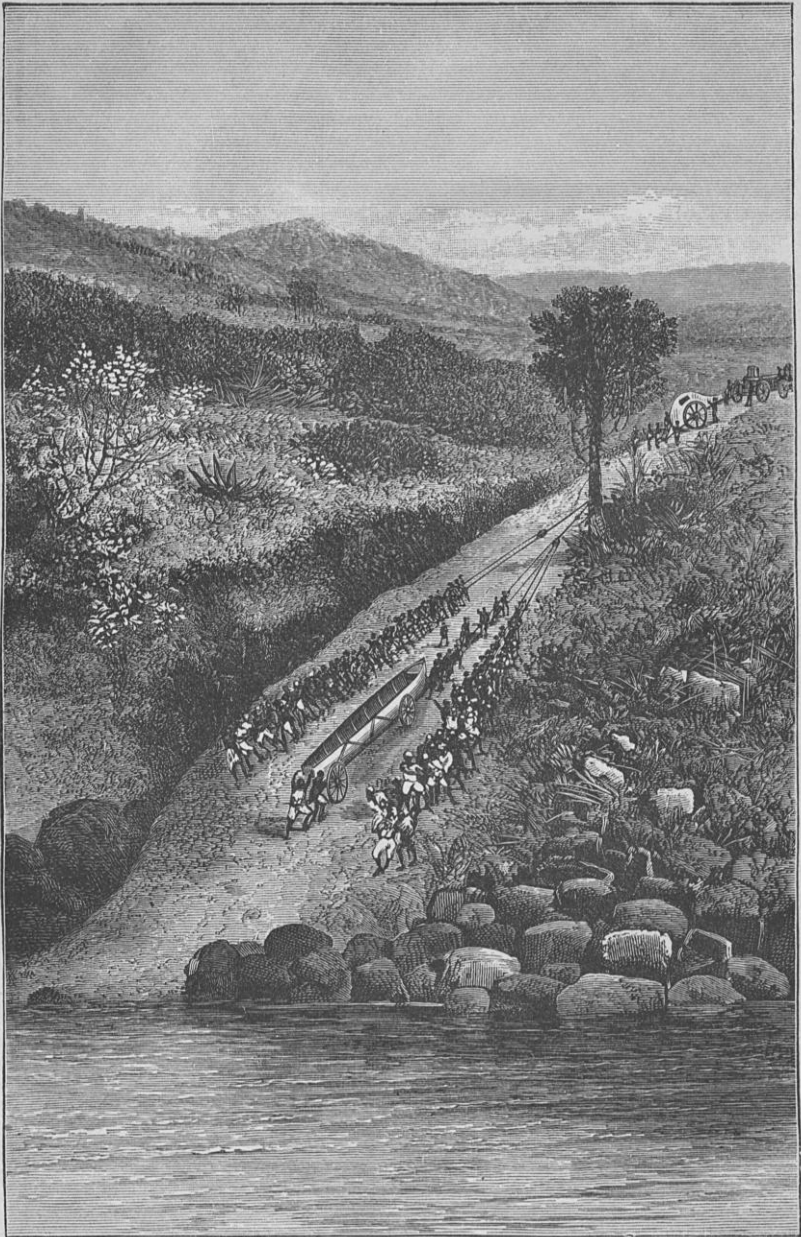
seen ja itään. Sitten pimeni eteläinen taivas vuorostaan, ilma asettui vallan tyveneksi ja synkissä pilvikerroksissa, joita sillaikaa läjäytyi kaakon ja luoteen väliseen taivaan nurkkaan, alkoivat salammat leimahdella ja ukkonen pitää jyrinää. Kohta rupesi kaatamaan vettä taivaan täydeltä, jommoista vedentuloa kesti puoleenyöhön asti. Tämä oli ensimmäinen sade tänä vuodenaikana. Myrsky raivosi koko yön. Tämöinen sää ei tee hyvää tielle eikä silloille, ja paha pelottaa, että tulemme eteenpäin kulkemisessammekin viivähtämään.“

Yhä vielä on meillä Bundi-joella leiri hevoisaasi-karavaaneja varten. Kun ruokatavara alkaa loppua, niin voimme lähettää riittävän joukon väkeä noutamaan sitä Bundilta, ja kaksi päivää sillä matkalla viivytyensä, tuovat he ruokavaroja 25 päiväksi.

Nyt rupeamme vastakerran leiriin Njongenan reunaan, josta näkyy tällä kohdalla raivoisana kuohuva Lulu-joki sekä hyvin pitkältä Kongoa, kun se syöksyilee toiselta kuohultansa toiselle, kiiruhtaen Ingan putouksille. Tämä leiripaikka on 8,500 jalkaa kaukana Luenda-joen leiristä. Marraskuun 2 päivänä panemme En Avant'in isoille rautarattaille ja viemme sen Njongenan juurelle, hilattavaksi ylös jyrkintä vierua, mikä meillä tähän asti on ollut kuljettavana. Se nousee noin jalan neljällä jallalla. Tähän yritykseen olemme tehneet mitä perinpohjaisimpia valmisteluita. On varattu sitä varten neljä isoa rillavipuisinta, jotka kiinnitetään vahvoin puihin tiepuoleen. Rattaiden rautalavetteihin on kiinnitetty pari vahvaa köysilenkkiä, 60 syltä pitkä, 5 tuumainen varppiköysi pantu vierulle sekä kaksi uutta, 3-tuumaista liinaköyttä sen avuksi. Sitten kutsutaan joka mies leiristä toimeen, ja vaikea työmme alkaa tuolla englantilaisten merimiesten tavallisella, yksiäänisellä huudolla: „Ho-hiiv-jo.“ Yrityksemme edistyy hitaasti mutta varmasti ja yhtämittaa. Jokaisen tulee ottaa vaari, ett'ei komentosanoja käsitetä väärin eikä nuhjustella pantaessa pöngikettä takapyörien taakse, kun hilaamista hetkiseksi pysäytetään. Kukaan ei saa laiskistella, sillä peräänkatsojat kiitävät alinomaa ylös ja alas, ääni sorruksissa huutaa kähisyttäen ja viuh-toen käsillensä jokaiselle, kenen näkevät vetelehtivän.

Nouseminen Nyongenän Hill'ille.

Tunnin aikaa tätä ponnistelemista pidettyämme, pääsemme rattaiden kanssa kukkulan päälle. Kaikki miehet huutavat nyt yhdestä suusta: „Hip, hip, hip, hurraah!“ Sitten menee toinen tunti päästellessä höyryveneen ympäriltä köysiä ja nostaessa sitä rattailta maahan. Ja kolmannen tunnin vielä kuluttua, saapuvat isot rautarattaat jo takaisin Lulu-joelle, noutamaan sieltä tänne ylös höyryproomua Royalia.

Loppu aamupuolta meni sitä pantaessa rattaille väkivivun avulla ja köytettäessä kiinni. Sitten levähdämme tunnin aikaa ja nautimme aamijaisen, jonka ruoanlaittajat ovat sill'aikaa valmistaneet, ja menemme kello 1 iltapuoleen Lululle hilaamaan Royalia. Se menee samoin kuin edellinenkin. Toisen päivän illaksi Lululle tulomme jälkeen saamme toisetkin veneet, höyrypannut, koneet ja muut kalut ylös leiriin.

Marraskuun 6 päiväksi muutamme leirimme eräisen paikkaan, josta on näköala Ngoma-vuorelle ja samanimselle niemekkeelle. Tästä paikasta lähtee vuorenjuurenne hiljakseen alenemaan Bula-joelle, joka juoksee Ngoma-Point'in ja Njongena-vuoren välisen hietatasangon keskitse. Leiristä näkyy Kongo Isangilan putouksille asti sekä vuonontapainen lahti alapuolella joenpolvekettä, joka Ngoman putouksiin asti on täynnä monilukuisia pieniä saaria. Ngoma-vuori kohoaa ylös mahtavana, korkeana vaarana ja näyttää olevan eteenpäin pääsyllemme voittamattomana esteenä. Leirin ja sen välillä on Bulan laakson leveä notko, jonka pohja on 600 jalkaa alempana meidän leirimme ja noin 1,500 jalkaa alempana Ngoman kukkulaa. Vuoren luoteisesta nenästä kulkee länteen päin leirillemme leveä selänne, jossa kylien kohdilla on lehtoja ja palmuryhmiä. Sitä paitsi tiedämme tällä alueella olevan paljo syviä kuiluja, leveitä loukeroita ja rotkontapaisia notkoja, joiden läpi Lulu kiertelee haarajokinensa.

En Avant, Royal ja yksi rautaproomu, pari höyrypannua ja muutamia koneenosia on jo kuljetettu tänne leiriin sekä viety sinne telttoihin pari sataa kantamusta muutakin tavaraa.

Marraskuun 7 päivä on sunnuntai ja niinmuodoin lepäyspäivä. Mieheni pesevät itsensä puhtaiksi viikon

punaisesta tomusta. Toiset heistä menevät metsästämään, kun muistavat heille metsäsaaliista luvatuksi vaatetta palkinnoksi, sillä lihalla on leirissämme aina vielä suuri arvo; toiset lähikyliin ostamaan kasvaksia tahi ajan kuluksi laskemaan ystävällistä lorua vanhojen tuttaviensa kanssa.

Minäkin ja europpalaiset, joista vähitellen on alkanut olla hyötyä, tunnemme sunnuntaista saavamme suloisen lepopäivän. Kuitenkin huolettaa minua kovin vanhan Ngoman yli pääsemisemme ja sentähden laskeudun jo päivän valjetessa Ngoma-Point'ille, sillä sen kautta ainoastaan arvelen pääsyt tästä kukkuloiden saarroksesta, tavalla tahi toisella, olevan mahdollista. Mutta kello 10 aikaan jo palajan sieltä takaisin, kylven, ajan partani ja puen itseni puhtaampiin vaatteisiin. Sitten nautin aamuruoan ja istuudun lukemaan. Mutta samassa töytää nuori Lutete-Kuna Nsandasta leiriin sen näköisenä, kuin olisi hänellä jotain tärkeää ilmoitettavana, ja tuo kiireesti minulle teltaani paperilapun, johon on lyijynällä kirjoitettu seuraavat sanat: „Le Comte Savorgnan de Brazza, Enseigne de vaisseau.“

Suotakoon se minulle anteeksi, ett'en silloin oikein tuntenut tämän herran suhteita. Afrikkaan lähtööni asti v. 1874 en ollut vielä kuullut hänestä sanaakaan puhuttavan ja Europan matkoillani v. 1878 oli ainoastaan sattumalta mainittu sennimisen miehen lähteneen herrojen de Compeigne'n, March'in ja Ballay'n mukana Ogoween.

Pyydän siis hänestä tarkempia tietoja Lutete-Kunalta, joka myös kernaasti selittääkin, kuinka hän hämmästyti, kun hän Ndambi-Mbongon kylään tultuansa kohtasi täällä yhtäkkiä „rotevan, valkoisen miehen, ranskalaisen, joka pyssyllä tähtäili ja ammuskeliki puuta. Sanokaa minulle, Bula-Matari, minkätähden valkoiset miehet puuta ampuvat! koettavatko he tappaa pahaa henkeä?“

„Mahdollista kyllä“, vastasin minä. „Mutta mitä muuta?“

„Niin, kun hän sitten hoksasi minun kuuluvan teidän retkikuntaanne, antoi hän minulle tämän paperilapun, pyytäen minua viemään sen teille.“

Tunnin kuluttua tulee ranskalainen itse tyköni sinisessä meriväen uniformussa, kypäri päässä ja jalat käärittyinä ruskeihin nahkahihnoihin, seurueena 15 miestä ennimmäkseen Gabun merimiehiä, Länsi-Afrikan rannikolta. Kaikilla oli heillä aseina Winchesterin revolverit.

Hän on ruumiiltansa roteva, tummanverinen ja hyvin uupuneen näköinen. Minä otan hänet ystävällisesti vastaan, vien hänet telттаani ja käsken valmistamaan hänelle aamuruokaa.

Minä puhun inhoittavan huonosti ranskaa eikä taas hänen englanninkielensä ole parhainta laatua. Mutta kuitenkin tulemme hyvin toimeen puheessa. Hän kertoilee minulle matkoistansa, käynnistänsä Brüsselissä ja mitä hän siellä jutteli Kansainkeskisen yhdistyksen puheenjohtajan kanssa Kongosta ja sen merkityksestä Ranskalle ja sivistykselle.

Jutellesani hänen kanssansa tulin tietämään, että hän ensimmäisellä retkellensä Ogowea ylöspäin oli 3¹/₂ vuodessa päässyt ainoastaan 300 peninkulmaa pitkältä maan sisään päin ja tämän matkan kokemuksen johdosta oli hän tehnyt päätöksen tulla vast'edes tutkimusretkille yksinänsä ilman kumppaneita, ett'ei toisten arkuus eikä epäröiminen, joiden tahtoa oli välistä noudatettava, olisi hänellä esteenä aikomuksissansa. Tällä ensi matkallansa oli hän tuhlannut paljon rahaa sekä aikaa, joka oli vielä kalliimmanarvoista. Tienoo, jonka läpi hän matkusti, oli tuntematonta, asujamet siellä arkoja ja vihamielisiä valkoisille sekä usein hyvin juonikkaita vaatimuksissaan ja epäluotettavia sopimuksissaan, tosin alinomaa himoten valkoisen miehen tavaroita, mutta toisin päin peljäten taikauskoisuudessaan aivan mielettömästi kaikkea, mikä heille oli uutta.

Hänen mieltänsä oli karvastellut kovin se, kun hän löysi Alima-joen, vaan ei kuitenkaan, muutamien seuraajaisensa epäröimisen ja syntyperäisten vihamielisyyden tähden, voinut lähteä tutkimaan sen juoksua. Hän oli päättänyt itseksensä tulla vast'edes tänne yksinänsä otta-
maan läydöstänsä tarkempaa selkoa. Päästyänsä Eurooppaan 1878 oli hän kuitenkin saanut kuulla minun kulke-
neen Lualabaa ja Kongoa alaspäin ja ymmärsi heti, että

hänen löytämänsä joki olikin Kongon haarajoki. Sairaan ja voipuneena oli hän tullut Eurooppaan, mutta päästyänsä jälleen terveeksi, palasi hän loppupuolella vuotta 1879 takaisin Afrikkaan ja lähti helmikuussa 1880, tarpeenmukaisesti varustettuna, kulkemaan uudelleen Ogo-wea ylöspäin. Hänen aikaisempi tutustumisensa maan-asukkaihin oli tällä kerralla avuksi hänelle ja hänen joukolensa. Kansakunta toisensa perään lähetti hänelle apuvaroja, päämies toisensa perään tuki häntä, joten hän vihdoin saapui Stanley-Pooliin. Täältä kääntyi hän menemään pohjoiseen päin ja tunkeutui noin 30 peninkulmaa sisämaahan. Ja matkustettuansa 18 päivää yhtä suuntaa joen juoksun kanssa, tuli hän Ndambi-Mbongoon ja sai täällä kuulla minun olevan lähistössä.

Levähdettyänsä kaksi päivää minun leirissäni lähti hän Viviin muutamien meidän syntyperäisten seuraamana, jotka menivät kantamaan hänen matkatavaroitansa, mitä vähän hänellä niitä oli. Siellä lepäsi hän muutaman päivän ja meni sitten meidän höyryveneellä Bananaan ja sieltä postihöyryveneessä Gabuun.

Marraskuun 13 päiväksi saimme rattaamme ja tavaramme sille hietatasangolle, joka on ikäänkuin lahdeke metsäisen Njongenan selänteen ylänenän ja Ngoma-vuoren kallioisen juurenteen välillä, ja rupesimme siihen leiriin.

Ollessansa minun leirissäni sanoi herra de Brazza, kun silmäili valtavaa Ngomavuorta: „Teiltä menee kolme kuukautta, ennenkuin pääsette tuon vuoren yli rattainenne. Teillä ei ole läheskään niin paljoa väkeä, kuin siihen yritykseenne tarvitsisitte; pitäisi olla vähintään 500 miestä.“

Kyllä hän sanoi totta, mutta koska ei ollut enempää miehiä eikä niitä mistään voinut saadakaan, niin olisi ollut raukkamaisuutta ruveta nyt enää kiertelemään käsiä ja valittamaan avutonta tilaa. Me olimme nyt salomaalla ja meidän oli kuljettaminen mukanaamme kallista tarveaineiden paljoutta niin kauan, kuin käsky perustaa asemia pysyi täydessä voimassa ja oli merkitykseltään kaikkea muuta tärkeämpi. Ennenkuin minä voin päästä joutuisammin eteenpäin, täytyi minulla olla sopiva mies,

jolla oli niin paljo käytännöllistä kokemusta, että voin tarpeen vaatiessa panna hänet sijaani koko „roihtaan“ päälliköksi. Sitten vielä tarvitsin välttämättömästi lisäksi väkeä, vaikka vähänkin, joll'en tahtonut sijaistani matkueen kanssa jäämään pulaan valtaviin kukkuloiden juurelle. Nykyisen väestömmekään avulla emme päässeet kuin etanan nopeudella eteenpäin, vaan jos siitä otti pois viisitoistakin miestä, niin tavararattaamme seisattuivat kulkemasta.

Väkeni muuttaessa tavaroita ja leiriä Ngoman juurelle, menen minä vielä kerran alas Ngoma-Pointille tutkimaan tarkoin tätä vastuksellista nurkkaa. Jokea myöten ei ole yrittäminenäkään kulkea. Noin 400 metriä pitkältä ylöspäin on virta siinä kovin ankara, ja maan reunassa muodostaa vuoresta ulkoneva juurenne jyrkän putouksen. Mutta noin 20 jalkaa yläpuolella tämän putouksen huomaan eläimen jälkiä, joita kiertelee valtaviin kiviryhmien ja metsäisen penkeren välillä, joka alkaa heti niemekkeen alapuolelta. Voisinko poistaa muutamia näitä kallionmöhkäreitä ja tehdä joen varrelle vallin? Ja kuinka paljo aikaa siihen menisi? Vertailtuani sitten paikkoja tässä toisiinsa, ottaen huomioon lukuisat rotkot ja joet, joiden yli on kuljettava, ennenkuin pääsee Isangilaan, päätän vihdoin kuitenkin sijoittaa leirimme Ngoman niemekkeelle.

Ensin kaadamme muutamia isoja, paksuja puita ja teemme kovasta, sitkeästä puusta noin 50 kingotinta, jotka viedään niemekkeelle. Neljäkymmentä parhainta miestä valitaan suurempaa taitoa kysyvään työhön, toiset pannaan ympäristöltä kokoilemaan kiviä vallintarpeiksi. Sitten otamme yhden pitimpiä puunrunkoja kingottimeksi, kiinnitämme sen latvapäähän köydenpätkiä ja nostamme sen melkein pystyyn, että saamme tyvipään kallionmöhkäreeseen alle, ja koetamme sitten sen avulla saada kiveä mullistumaan. Se käy hyvin; summattoman suuri kivi muljahtaa heti pois sijaltansa ja vierii vierua myöten alas tullen hyväksi peruskiveksi vallimme. Sen päälle voinyt läjätä toisia kun käyttäytyy tarkasti ja ymmärtäväisesti. Teemme sitten toisen koetuksen ja se onnistuu samoin. Iso kallionmöhkäre vierii taaskin alas, jossa se

väkivivulla kierretään sopivaan paikkaan. Kuudessa päivässä saamme jättiläiskivistä tehdyksi noin 200 metriä pitkän perustuksen, jolle nyt saatamme ruveta rakentamaan vallia välillisistä kivistä. Mitä korkeammaksi sen teemme, sitä leveämmän tien saamme, sillä vuori väistyy yläältä päin yhä etemmäksi joesta. Kaikki miehet lähetetään nyt ympäristöltä keräilemään valliin sopivia kiviä, ja päivä päivältä tulemme yhä varmempaan vakuutukseen, että pääsymme Ngoman yli on mahdollista.

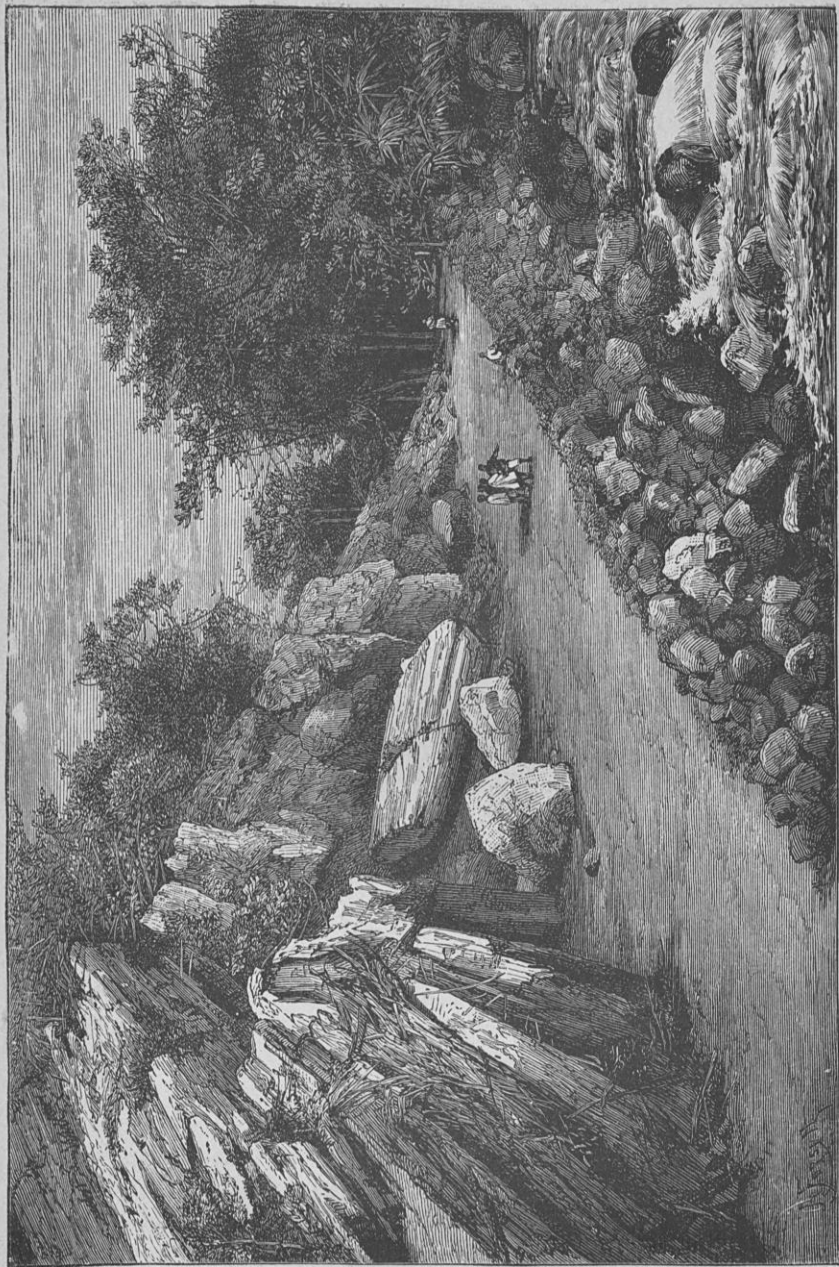
Marraskuun 24 p:nä, kun työmme alkaa tulla päätökseen, saapuu tänne luutnantti Valcke, yksi nuoria Belgian upseereita. Koska hän on insinööri myöskin, niin pyydetään häntä särkeämään pois meidän tieltämme muutamia suurimpia kallionmöykkyjä. Vaikka tätä nuorta miestä rapuu aikavälin punatauti, noudattaa hän kuitenkin pyyntöämme, ja me saamme vallimme valmiiksi ja levitämme sen päälle 24 tuumaa paksulta maata. Sillä tavalla teimme tähän kauniin leveän ajotien, jonka perustus ei säikähdä kiukkuisena raivoovan joen kuohumista.

Ndambi-Mbongon ja Isangilan syntyperäiset, joita yhtenäen on käynyt meidän ahkeraa työtämme katsomassa, osottavat suurta mieltymystä meihin suorittamamme vaikean tehtävän johdosta ja vahvistavat innolla minulle jo Vivissä saamani kunnianimen. Samoin kuin roomalaiset panivat Scipiolle lisänimen Africanus, nimittivät Kongon syntyperäiset minut Bula-Matariksi „kivensärkijäksi“, joka nimi, omituista kyllä, ennätti tulla tutuksi yläjoella jo paljoa ennen minun joutumistani sinne.

Raivattuamme itsemme metsän läpi ja uurrettuamme tien kahteen, kolmeen kalliokukkulan vieruun, tulemme kauniille maallenusupaikalle, joka on 3,700 jalkaa kaukana vallistamme.

Joulukuun 8 p:nä vedämme 9 jalkaa leveät rattaamme, joissa on kuormana veneitä ja höyrypannuja, vallimme yli, tarvitsematta vähääkään pysähdellä ja puramme niistä kuormat viileään metsänleiriimme. Kun lasken, kuinka nopeasti me viimeisenä 30 päivänä olemme kulkeet eteenpäin, niin näen, että joka päivän osaksi tulee tuskin 40 metriä keskimäärin. Mutta vallin tekemiseen

Ngoma Point, suuren ajotien tultua valmiiksi. (Valokuvan mukaan.)

yksinään jo kuluikin näistä 30 päivästä 25 päivää, vaikk'ei se päästä päähän ole kuin noin 370 metriä pitkä.

Uuden leirimme nimitimme Khonsoksi. Ngoman länteisten vierujen kylistä oli meillä apunamme syntyperäisiä, jotka kuljettivat leiriin laatikoita, vaatepakkoja ja kaikellaista sekatavaraa. Koneenkäyttäjä Flamini pani sill'aika Royalin kuntoon jokimatkoja varten. Kaikeksi onneksi saapui tänne taitava, nuori konemies, Paul Neve, joka tosin oli näköään heikko, mutta erinomaisen kunnollinen. Hän autti meille En Avantin kuntoon.

Päiväkirjassani on joulukuun 14 päiväältä muistoonkirjoitus niistä ikävyyksistä, joita minulla oli joka päivä äskentulleista. Syynä niihin oli tavallisesti tuoreen lihan ja kaikkein sellaisten ruoka-aineiden puute, joihin he olivat tottuneet.

„Albert Christopherson parempi. Sairaana ollut jo 8 päivää, viime maanantaista asti. On näöltään hyvin heikko, mutta luottaa lujasti paranevansa.“

„Luutnantti Valcke sairastaa taas suolikuumetta, jo neljännen kerran, mutta jaloillaan ollessansa näkyy hänellä aina olevan halu työhön.“

Minä tein Royalilla pienen matkan Kongoa ylöspäin ja huomasin ilokseni sitä myöten voivan kulkea 1½ peninkulmaa lähelle Isangilaa, kun noudatti varovaisuutta. Tähän matkaan meni vastavirtaa kulkiessa 80 minuttia, vaan myötävirtaa ainoastaan 30 minuttia.

Höyryveneiden kuljettaessa tarvevaroja jokea myöten edelleen oli Wadi-Rehani 100 miehen kanssa laittamassa tietä vielä parempaan kuntoon vastaisen maaliikkeen helpotukseksi.

Joulukuun 30 p:nä rupesimme taas uuteen leiriin, josta ei enää ollut Isangilaan kuin ¾ peninkulmaa. Ja tehtyämme pienen uhkarohkean yrityksen, pääsimme veneinemme vähäiseen lahdekkeeseen, josta teimme tien tälle leiripaikalle. Nyt aion jättää luutnantti Valcken päälliköksi ja itse lähteä Viviin, noutamaan sieltä meille Europasta tulleita uusia rattaita sekä Bundilta rautaproomua, jonka olimme jättäneet sinne.

Tammikuun 2 päiväksi 1881 oli veneet saatu leiriin, jossa ne korjailtiin, puhdistettiin, maalattiin ja laitettiin valmiiksi lähtemään pitkälle matkalle Manjangaan.

Laskettuani nyt yhteen koko tiemme eri osien pituuden, jotka nauhalla olin tarkoin mitannut, näin, että Isangilaan päästyämme, jonne vielä tuli 3900 jalkaa, meillä oli tietä valmiina 274,472 jalkaa eli lähes 52 Engl. peninkulmaa.

Jättäen leiriin luutnantti Valcken, A. B. Swinburnen, François Flaminin, Albert Christopherson'in ja Paul Neven, lähdin tammikuun 3 päivänä matkalle Viviin, jonne saavuin tammikuun 6 päivänä. Siellä kohtasin majurivan Bogaart'in ja kaksi muuta Belgian upseeria sekä kapteeni Anderson'in, joka juuri oli saapunut sinne, tuoden mukanaan Brüsselistä meille lisäksi hevoisaaseja.

Juteltuani vähän aikaa hänen kanssansa, huomasin saavani hänestä hyvän apumiehen, sillä hän oli Ruotsin kauppalaivan kuljettajana oppinut tuntemaan useain maiden elantoa. Hänen avullansa tahdon panna uudet rattaamme toiseen muotoon, että ne tulevat mukavammiksi ja käytöellisemmiksi meidän tarkoitukseemme.

Nyt on tullut lisäksi 500 miehen kantamusta tavaraa ja kahdet rattaat, jotka ovat saatettavat Isangilaan, vaan kuljettamaan niitä ei ole kuin 95 miestä.

Mutta kuitenkin pääsimme helmikuun 15 päiväksi rattaidemme, uuden proomun ja 500 kantamuksen kanssa Isangilan leiriin. Kovaksi onneksi oli herra Swinburne sairastunut kovaan mahankuumeeseen, että hän oli lähetettävä Madeiraan parantumaan. Luutnantti Valcke oli myöskin sangen heikko ja lähetettävä takaisin Viviin, jonne hän jää siihen asti, kuin me ennätämme tunkeutua pitemälle ja tarvitsemme hänen apuansa. Hän on tämän ajan Vivissä toisena päällikkönä. Hänen sijaansa tulee kaksi muuta belgialaista seuraamaan meitä jokea ylöspäin.

Helmikuun 18 p:nä pääsemme Isangilaan ja rupeamme sinne leiriin. Kolmen päivän kuluttua työnnämme veneet jokeen. Royalilla alamme kuljettaa kaluja „pitkän joentaitteen“ yläpäässä olevalle leiripaikalle, jonne höyryveneellä joutuu 2 tunnissa 12 minutissa.

Huomatkoon lukija, että me, Vivin aseman tultua kaikin puolin valmiiksi, lähdimme helmikuun 21 p:nä 1880 ensi kerran tiedustelemaan, mitä suuntaa olisi mukavin tehdä tie Isangilan maallenousupaikalle. Ja helmikuun

21 p:nä 1881, eli 366 päivää sen jälkeen, ryhdyimme panemaan alulle työmme toista jaksoa, joka laatunsa puolesta kuitenkin erosi paljon nyt onnellisesti päättyneestä edellisestä.

Kaikki ne matkat, joita meillä on vuoden pitkään ollut edestakaisin, ja jotka jalka jalalta olemme nauhalla mitanneet, tekevät yhteensä 2,352 Engl. peninkulmaa. Siitä tulee vuoden jokaisen päivän osaksi keskimäärin 6¹/₂ peninkulmaa, vaan kuitenkin emme ole päässeet 52 Engl. peninkulmaa pitemmälle sisämaahan. Kun lukee pois levähdyspäivät, joita meillä on ollut vuoden kuluessa, sekä ne 91 päivää, jotka kuluivat meiltä tarpeenmukaisen tien teossa, sillä sen piti olla jokseenkin tasaisen, ennenkuin sitä myöten voi kuljettaa raskaskuormaisia rattaita, niin todistaa se matkanmäärä, joka jääpi jäljellä olevien päivien osaksi, että meitä johti tavattoman syvä velvollisuudentunne ja elähytti toivo nähdä sangviiniset ahkeroisemme vielä menestyksellä palkituiksi.

Ett'ei tämä työ, jota tehdessä meillä oli ruokana pavut, vuohenliha ja paistetut bananit, ollut mitään lapsenleikkiä, Kongo-laakson ummehtuneessa ilmassa, vuorista huotuvassa kuumuudessa ja kylmässä, raakeassa tuulessa, joka kävi kuivaksi paahtuneilla ylängöillä, todistaa sekin seikka, että meiltä meneytyi siinä kuusi europalaista ja kaksikolmatta syntyperäistä. Kolmentoista valkoisen, joista yksi ainoastaan sai nähdä sisämaata, täytyi sairauden tähden lähteä kesken pois. Se oli koetusten ja vaikeiden vaivojen vuosi. Mutta pieni joukkomme on nyt ylpeä siitä suurenmoisesta työstä, jonka se omalla jäntäreenvoimallaan on saattanut päätökseen ja toivoo vast'edes vielä suurempaa menestystä, kun höyryveneitä voi käyttää avuksi.

Kolmastoista Luku.

Putousten seuduilla: Manjangaan.

Väestö ja varastot matkalla Manjangaan. — Isangilan tienoo. — Ntombin himmeä rotko. — Krokodiilit ajavat meitä takaa. — „Pitkä joentaite.” — Outoja hietakivi-kerroksia. — Leikitteleminen hiekalla. — Etu elävämielisestä ja iloisesta käyttäytymisestä syntyperäisiä kohtaan. — Kilolo-Point. — Kova höyryvoima ankaran virran voittamiseksi. — Kuvoko. — Kaksi lähetyssaarnaajaa tulee tykömme. — Heidän karkoamisensa Kinschassasta ja Mfwasta. — Soudi-raukan kohtalo. — Syntyperäiset edelleen ystävällisiä. — „A’kumbi, kumbi!” — Nsambin ryöppäät. — Kwilu. — Muonan hankkiminen. — Veden pyörre. — Kimbansan saari. — Muisto vuodelta 1877. — Hamadin orjuus ja ihmeellinen pelastuminen. — Höyryveneiden korjaus. — Kunsaasti eelingikalvoja. — Ndungan ryöppäät. — Itsemurhan ajatuksia synnyttävä paikka. — Ndungan tanssi. — Tavaton ja raakamainen näytelmä. — Manjanga. — „Huomenna emme tee työtä, vaan menemme katsomaan muukalaisia.” — Epäarveluinen vastaanotto.

Kantamuksia, joita syntyperäiset ja hevoisaasit olivat tähän päivään asti kuljettaneet Isangilaan, oli meillä, kun luin ne tarkoin, kaikkiaan 1815, jotka yhteensä painoivat (kussakin 60 à 70 naulaa) vähän päälle 50 tonnin. Mutta näitä paitsi olivat meidän rautaiset ja puiset rattaamme myöskin vietävät Manjangaan, jonne seuraava asema tuli perustettavaksi. Tämän kaiken lisäksi oli siten vielä 118 mustaa, Isangilan syntyperäiset siihen luetuina, kuljetettava sinne matkatavaroineen, mattoineen, ruukuineen ja kattiloineen sekä kaksi upseeria, herrat Harou ja Braconnier, jotka seurasivat meitä vapaaehtoisesti. Heistä oli meille suuri hyöty leirien silmällä pitämisessä. Koska tunnemme Manjangan matkan ja tiedäm-

me tarkoin, kuinka paljon lastia voi surematta panna höyryveneisimme, niin voimme jo edeltäkäsän sanoa joutuvamme sinne väestön ja kaikkien tavaroiden kanssa noin 70 à 80 päivässä.

Ken jo kerran ennen on kertoillut Isangilan tienoosta, vesiputouksesta ja ruostuneennäköisestä, kartionmuotoisesta ikikukkulasta, joka äänetönnä ja yksinäisenä kököttää etelärannalla, ei juuri katso maksavan vaivaa ruveta niistä uudelleen kertoelemaan. Minä olen silmäillyt tätä seutua jo niin usein, että tunnen siitä joka nurkan ja sopen. Mutta se näyttää nyt minusta hyvin muokistuneelta. Kaikki, mikä siirä tuntui olevan salakähmäistä ja mystillistä vuonna 1877, on nyt ikäänkuin paljastunut julki. Niin raivoisalta kuin putous näyttääkin, tiedän kuitenkin voivani veneellä päästä sitä 10 metriä lähelle. Mutta muistan myöskin, kuinka hirmuinen se oli minusta siihen aikaan, kun olin heikkona ja kurjassa tilassa. Olen jo aikaa sitten antanut tämän seudun asujamille anteeksi heidän entisen tylyytensä. Me olemme nyt hyviä ystäviä emmekä enää synkillä silmillä tuijota toisihimme, niinkuin siihen aikaan, kun olimme toisistamme melkein hirviöitä. Tunnen myöskin sen ilveellisesti mahtavan näön, joka on tämän seudun kukkuloilla, kun ne kohoavat isoittelevaan korkeuteen ja ovat olevinansa äänettömän ja salakähmäisen majesteetillisia. Olen kävellyt täällä kaikki paikat läpi, petollisissa, korkean ruohon turetuttamissa kallionrotkoissa sekä korkeiden kukkuloiden huipuilla, vaan ei minusta tunnu täällä mikään enää erinomaiselta paitsi kuluneet vaivojen ja puuhien päivät, jotka johtuvat mieleeni, kun luon silmäni joelle ja näen Ngoman ja Njongenan. Ja kun kierrän joen lyhyen polvekkeen ja tulen pitkälle joentaitteelle, josta ei ole näköalaa jokea alaspäin, niin sanoo salainen tunteeni minulle, että ankaria taisteluita on kestettävä, ennenkuin jylhää Isangilan tienoota voi saada vähääkään miellyttävämmän näköiseksi.

Jos pikku Royal, jolla ennen Ostenden rannasta lähtiessään oli usein kuningaskin kajutassa, olisi taitanut puhua, niin olisi se varmaan pannut tätä näköään ääretöntä työtä vastaan, jonka se nyt alotti, ruvetessaan teke-

mään hyödyllisiä matkojansa kuljettavassa joenjaksossa, Isangilan ja Manjangan välillä. Sitä paitsi olisi se lausunut ikävänsä siitä, että hänen, miellyttävän ylpeän pikkuveneeseen, ja sinerväisen valtameren välillä oli niin monta rajuna kuohuvaa vesisalpaa, ett'ei ollut enää toivoakaan päästä koskaan meren aaltojen kiikuteltavaksi.

Mutta käyttäjänensä ystävänä Flamini, jolla vuorostaan oli aina ikävä erästä naista, teki pikku höyryvenemme tehtävänsä oikein nimellensä sopivalla tavalla, vaikka lastina paljo retkikunnan kaikellaista kalua. Liikellä sen perässä kiiruhti aina En Avant, muksuttaen konettansa ja uurtaen leveän uoman tummanruskeaan veteen.

Se pieni lahdeke, jossa olimme lastanneet veneemme, oli noin 100 metriltä hietakivirantaan pistäytyvä vedenpohjukka. Sen rantoja peitti viidakko, josta hiilui punertava multa. Me lähdimme siitä ulos, jättäen vesiputouksen takapuolellemme. Mutta kuitenkin olisi vaara ollut tarjona, jos pikkuisen höyryvenemme kone olisi keskellä jokea miten rikkautunut: Ranta on täynnä hajoilleita kallioita ja kivijoukkoja, joita kaiken matkaa pistelee ylös vedestäkin, kunnes pääsemme himmeän Ntombin rotkon ohitse, jonka läpi laskeutuu samaniminen joki toiseen pieneen lahdekkeeseen. Kulkeissamme hyvin likeittäin erään liuskakallion ohitse, alkaa meille näkyä vihan-ta rotko sekä sen toiselta puolelta „Pitkä joentaite“, jossa Kongo laajenee $\frac{3}{4}$ penikulmaa leveäksi. Jos joki olisi näin leveää kaiken juoksuansa, niin tämä työ, jonka me olimme nyt alkaneet, olisi varmaan tullut tehdyksi jo monta vuosisataa takaperin. Maa, joka täällä on jokeen päin vierua, ei näytä olevan juuri parempaa kuin jäljellekään jäänyt. Etelärannan huomaa olevan, tärkeimmin sitä tutkiessa, ruoholla peitettyä kvartsikalliota; pohjoisrannalla on laaja alue, jonka mahdollisesti saisi hyötyä tuottavaksi.

Meidän propelliemme ja rattaidemme eriskummainen muksutus ja kohina oli herättänyt krokodiilit levollisesta unestansa, ja vihastuneina siitä lähtivät he höyryisistä lahdekkeistansa kostamaan meille tänne tuloamme. Luullen meidän veneitämme heille tuntemattomiksi eläviksi,

syöksyvät he säihkyvin silmin näiden kimppuun, valmiina taisteluun. Muutta päästyänsä jo muutamaa jalkaa likelle, painuivat he äkkiä veden sisään. Lienevätkö tahdoneet tarkastaa, oliko meidän edelleen solisevien veneidemme anturassa paikkaa, johon heidän hampaansa pysytyisi, mutta niin pian kuin pääsimme pois siltä paikalta, johon he painuivat, kohosivat he jälleen ylös, alkaen vielä raivoisammin ajaa meitä takaa.

„Pitkä joentaite“ on, kuten nimikin jo ilmoittaa, hyvin pitkä. Me kuljemme likeittäin pohjoisranta; se on joka paikasta syvää. Sitä paitsi on siellä yhtä ja toista, joka huvittaa myöskin silmää. Me näemme siellä kapean rivin puita, joiden muutamien varjo on auringon valaisemalla maanpinnalla pallonmuotoinen. Toiset niistä ovat hyvin korkeita; ne ovat siloja silkkijäispuita. Toiset, joiden runko on lyhyt mutta tukeva, ovat väripuita. Useat ovat lahonneita. Puiden välissä on pensaita ja vesoja sekä siellä täällä myöskin nuoria palmuja, ympärillä ruokokasveja, joiden latvat tavottavat päästä korkeimpiakin palmunruunuja ylemmälle. Pari kolme kertaa maksaa silmäillä kallioista rantaakin. Ensi matkallamme oli se meistä huvittavaa ja mitä pitemmälle tulimme jokea ylöspäin, sitä enemmän veti maisema puoleensa huomiotamme, koska puita ei lopuksi ollut muualla, kuin jonkun kuivan joenuoman ammottavaa suuta peittämässä, joka muuten olisi näyttänyt kovin rumalta. Kalliorannasta ulkoni jokeen alastomia niemekkeitä, jotka toisin paikoin putosivat jyrkän muurin tavalla syvään veteen ja joissa olivat viivat, kuinka yläällä vesi oli aina ollut. Semmoisiin kohtiin, ja erittäinkin missä joenäyräs yläältä päin ulkonee pitemmälle kuin alaalta, on vesi uurtanut syviä laukkaita, niin avaria, että pako vedellä voi monta miestä mukavasti istua niissä ja kuvata kalojansa.

Toisilla paikoilla nousee kallionvieru muutaman syylen päässä rannasta jokseenkin korkealle. Juurella on tavallisesti hajoilleita kiviä ja vilvakkaila kukkulilla lahoja pensaita. Vaakasuora-asentoiset hietakivikerrokset, nelisärmäisinä toisistaan eroilleiden kalliodien kukkuroittamina, joiden raoista savi on huuhtautunut pois, näyttävät himmeästi viittaavan, että ihmiset jo vuosituhan-